

TIIT-REIN VIITSO

ÄÄNISVEPSA MURDE
VÄLJENDUSTASANDI KIRJELDUS

E E S S Õ N A

Vepsa keel kuulub liivi, eesti, vadja, isuri, soome ja karjala keele kõrval läänemeresoome keelte hulka, olles üks idapoolsemaid. Kõesolevas vaadeldavat äänisvepsa murret, mida ka põhjavepsa murdeks nimetatud, räägitakse Äänisjärve edelarannikul Äänislinnast - Petroskoist - poolesaja kilomeetri kaugusel kagus algaval 45 km pikkusel maaribal, mille laius ei ületa 20 km. Suurem osa äänisvepslaste alast jääb Karjala ANSV Prionežje rajooni, kus vepslaste alal on moodustatud Šoutjärve (Шентозево) sovhoos. Vaid kaks väikest küla - Kukagja ja Pervakoi jäävad Leningradi oblastisse.

Lubatagu mul siin tänada neid paljusid äänisvepslasi, kes mind abistasid oma kodumurde keelejuhtidena. Eriti olgu tänatud Anna Nikitina Šoutjärvelt ning Hapšomast pärinevad Anna Gabukova ja kooliõpetaja Aleksander Maksimov, kes abivalmilt olid nõus taluma nende jaoks kaheldamatult tüütut kogu morfoloogia läbiküsitlemist, ning Šokšust pärinev keeleteadlane Maria Zaitseva ja Kaskezast pärinev rahvaluulekoguja Rjurik Lonin, kes lahkelt aitasid selgitada lahtiseks jäänud küsimusi. Tartus elav A. Gabukova on ühtlasi olnud mu keelejuhiks aastail 1964-1965 rööbiti töö kirjutamisega toimunud täiendaval küsitlemisel.

Veel lubatagu mul tänada minu õpetajat ja aspirantuaari juhendajat akadeemik professor Paul Aristet paljude hinnatavate juhiste eest.

Tööd on käsikirjas lugenud keeleteadlased prof. Arnold Kask, dots. Paula Palmeos, dots. Huno Rätsep, Ellen Uuspõld, Mati Hint, Jaan Kaplinski ja Mart Rimmel, üksikute osadega on tutvunud veel matemaatikud dots. Ivar Kull

ja Ain Korjus ning keeleteadlased dots. Oleg Mutt ja Haldur Õim, kellele abistavat kriitikat ja rohkearvulisi märkusi ma pean tänuga meenutama.

Restmeede keelelise külje eest on lahkesti hoolitsenud dots. Oleg Mutt ja Gennadi Tužarov, kellele olen ühtlasi tänu võlgu ka restmeede sisulist selgust parandada aidanud paljude märkuste eest.

Tööks tarviliku aineistiku kogumine sai võimalikuks Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi aspirandina aastail 1961-1964; töö lõpetamise võimaldas Tartu Riikliku Ülikooli Arvutuskeskus.

Tartus, heinakuul 1966.a.

T.-R. Viitso

S I S S E J U H A T U S

0.1. TÖÖ SISU JA EESMÄRGID. Alljärgneva töö üldiseks sisuks on häänisvepsa murde väljendustasandi kirjelduse esitamine.

Keele väljendustasandi kirjeldus sisaldab keele väljendusvormi üksuste leidmise ja nende seoste määramise nii üksteise kui ka keele sisuvormi üksuste ning väljendusaine suhtes. Nagu juba sellest määratlusest nähtub, on järgnevalt tegemist glossemaatilise kirjeldusega.

Töö on välja kasvanud taotlusest kirjeldada häänisvepsa murde fonoloogiat ja morfofonoloogiat. Arvestades, et eesti keele fonoloogia uurimise tulemuseks on objektiivselt enam-vähem võrdse väärtusega variantide rügestik, ei osutu selline taotlus õigustatuks, mistõttu on peetud otstarbekaks kasutada rangemat meetodikat.

Kirjelduse aluseks on autori kogutud murdeainestik tekstide ja sõnavarakogu näol; avaldatud ainekku arvestatakse vaid sel määral, kui seda on õnnestunud kontrollida. Et ainekku kogumisel peeti silmas eelkõige fonoloogiat, on ainekku häälikute vs. foneemide jaotuvuse uurimiseks piisav. Kuigi nii morfofonoloogia käsitus kui ka väljendustasandi kirjeldus eeldab vaadeldava keele või murraku morfoloogia (laiemas mõttes) head läbitõttatust, pole antud ekspeditsioonaja puhul mõeldav vastava ainelõigu täielikuslik ja põhjalik läbikogumine. Seetõttu piirduti ainekku kogumisel morfoloogiaga kitsamas mõttes, loobudes seega tuletusõpetuse alase materjali kogumisest.

Ainekku piiratuses tingituna pole võimalik ligemalt käsitleda järgsilpide vokalismi ning algussilbi ning järgsilpide vokaalide seoseid. Samuti osutub otstarbetuks

vormiüksuste avaldusreeglite üksikasjalik vaatlus ja järjes-
tamine, kuigi see on võimalik antud aineistiku raames. Vasta-
valt võib töö eesmärgid ja ühtlasi ülesanded sõnastada järg-
miselt.

1. Murdeainestiku otstarbekas esialgne kodeerimine
(fonoloogia). Seejuures on oluline järgmise tingimuse täit-
mine.

1 a. Äänisvepsa murret tugevalt mõjustanud keelte -
antud juhul vaid vene keele - väljendustasandi selline esi-
algne kirjeldamine (fonoloogiline kirjeldamine), mis või-
maldaks objektiivselt defineerida vastavate laensõnade staa-
tust antud murde kirjelduses.

2. Morfoloogiline analüüs täiesti usaldatava vaatlus-
ainestiku kindlakstegemiseks ja ümberkodeerimiseks.

3. Vormiüksuste (mööndendite ja tühendite) fikseerimi-
ne.

Nende ülesannete täitmisega kaasneb vahetult töö kau-
gemate, kuid mitte vähem oluliste eesmärkide saavutamine.
Nimelt:

4. Sobiva meetodika väljatöötamine teiste vepsa murre-
te ja lähisugulaskeelte samasuguseks kirjeldamiseks, resp.
glossemaatilise teooria kui meetodika rakendatavuse kont-
rollimine ja täiustamine.

5. Aluse loomine vepsa murrete, lähinemeresoome keelte
ja edasi ka kaugemate sugulaskeelte väljendustasandite üht-
seks kirjeldamiseks. Olgu märgitud, et lähinemeresoome keel-
te sanskritiks nimetatud vepsa keel, sealhulgas äänisvepsa
murre kui teistest lähisugulaskeeltest irdunud perifeerne
keel on seejuures määrava osatähtsusega keeli.

0.2. TÖÖ OSAD. Töö põhiosaks on äänisvepsa murde väljendus-
tasandi kirjeldus (pt. 4-6), millega saavutatakse kolm esi-
mest eesmärki. Neljas ja viies eesmärk saavutatakse mõn-
dusel, et ei töötata välja siin esitatavast ilmselt paremat
meetodikat.

Töö põhiosa 4. pt. on nn. esialgne kirjeldus, mille

kõigus selgitatakse ainestiku otstarbekaim kodeerimisviis (foneemid), et võiks hakata teostama morfoloogilist analüüsi; Ühtlasi tehakse 4. pt. kindlaks vormiüksused üle fraasi ja sõna (siirendid).

5. pt. hõlmab häänisvepsa murde morfoloogia ülevaate, mille kõigus Ühtlasi püütakse selgitada foneemide käitumise sõnade muutmisel ning saavutada samaste tunnuste, lõpude jms. kirjutamine alati ühel viisil; nii töötatakse esialgse kodeerimissüsteemi alusel välja uus. (Seda süsteemi võib teatavas mõttes võrrelda morfofonoloogilise transkriptsiooniga.)

6. pt. vaadeldakse 5. pt. leitud foneemide jaotuvust ning defineeritakse väikseimad järjestikused vormiüksused - tähendid, aga samuti ka tähendite koostisosad - signaalid.

Kuigi töö põhiosas püütakse glossemaatilist terminoloogia tarvitamist viia miinimumini, eeldatakse glossemaatilise teooria tundmist ning mõningaid algteadmisi loogikast ja hulgateooriast. Et glossemaatiline teooria, eriti aga selle rakendusliku tähtsusega osad on hajali paljudes sageli raskesti kättesaadavais kirjutistes, peetakse tarvilikuks esitada eelnevalt pikem sissejuhatus glossemaatikasse (pt. 1-3). See sissejuhatav osa sisaldab tunduvalt rohkem, kui see on põhiosa mõistmiseks tarvilik, kujutades enesest tegelikult süstemaatilist teooria esitust. Teooria esitatakse kui meetodika sellise arvestusega, et glossemaatikasse pühendamata lugeja oleks soovi korral mõninga töötamise järel suuteline mõistma glossemaatilise analüüsiga seotud probleeme ja töö põhiosa muid kirjandusallikaid kasutamata. Siiski võib tööga tutvumist alustada ka 4. peatükist.

Pandagu tähele, et antud esitus erineb mitmeti senistest glossemaatilise teooria esitustest. Olulisemad erinevused ja nende põhjused on töös näidatud. Ühtlasi püütakse kõesolevas glossemaatikast senisest suuremal määral seostada loogika ja hulgateooriaga; sellest taotlusest tulenevaile sõnastuslikele erinevustele ei viidata. Küll aga

esitatakse hädatarvilik ülevaade loogikast ja hulgateooriast (l. pt.).

Glossemaatilise teooria üheks koostisosaks on täpselt formuleeritud, kuid ulatuslik ja tavatu terminoloogia, mis on fikseeritud taani, prantsuse ja inglise keeles. Nagu mistahes terminoloogia kandmisel uude keelde, nii ka glossemaatilise terminoloogia ülekandmisel eesti keelde kerkib rida küsimusi seoses võõrsõnade ja oma sõnade kasutamisega. Ühelt poolt on ilmne, et oma sõnade rakendamine võõrsõnade asemel tekitab hiljem raskusi tõlkimisel eesti keelest teistesse keeltesse ja vastupidi. Teiselt poolt seostuvad võõrsõnad tunduvalt vähem väljendatavate mõistetega. Glossemaatilise terminoloogia puhul lisandub veel see, et teiste keeleteaduslike koolkondade oskussõnad on siin sootuks erinevas tähenduses. Ka ei saa paljusid termineid pidada eriti õnnestunuiks. Kõiki neid seiku arvestades on peetud otstarbekaks luua eestikeelne terminoloogia nii, et terminid ei sisendaks kohe väärarusaami. Seejuures esitatakse registreeritud tarvitavad või soovitatavad võõrterminid.

0.3. OMAKSVÕETAV TEORIA NING TEISED ÕPETUSED VÄLJENDUS-
TASANDIST. Kõiki väljendustasandi ehituse uurimisega tegelevaid õpetusi kaasajal ühendab termin foneem, mida kasutatakse paljudes defineeritud ja defineerimata tähendustes.¹ Olenemata foneemi defineeritusest võivad aga eri koolkonda-

¹ Vrd. näit. F. de Saussure, Cours 65 ja eriti 164; J. Baudouin de Courtenay, ThPhA 9 või id., Фонема; L. V. Štšerba, ФФЯ § 16; L. Bloomfield, SPScL 29, def. 16, id., Lang. 129-130; M. Swadesh, PhPr 118; V. Brøndal, Sound 42-43; N. Trubetzkoy, Anl. 7, id., Grundz. 34-35; J. Lazicius, NC 59, id., LPh 78-79; W. F. Twaddell, DPh; K. L. Pike, Phon 63 b; B. Bloch, SPPHA 36, Z. S. Harris, StrL 68; O. S. Ahmanova, ONM 116; S. K. Šaumjan, ПТФ 35-8; I. I. Revzin, МЯ § 9-11, id., ПМ 83-85.

dest uurijad saada ühesama keele jaoks samad foneemide loendid ja ühesama koolkonna uurijad saada sama keele jaoks erinevad foneemide loendid.

Olemasolevaid teoreetilisi või metodoloogilisi väljendustasandi käsitlusi võib mitmeti liigitada. A. Martinet ja gab need formalismiks ja realismiks nii, et realistlikku käsitlust iseloomustaks foneemijada elementide ning häälikute või hääldussegmentide jada elementide üks-ühene vastavus.²

R. Jakobson ja M. Halle võtavad aluseks foneemi kui klassi ja hääliku kui klassi vahekorra ja eristavad vastavalt: 1) mentalistlikku teooriat (näit. J. Baudouin de Courtenay), 2) koodikuuluvuse teooriat, 3) klassiteooriat, 4) fiktsiooniteooriat (W.F. Twaddell, M.J. Andrade), 5) algebraistlikku teooriat (L. Hjelmslev).³ Viimast liigitust on korranud S.K. Šaumjan, kelle järgi on olemas: 1) psühholoogiline teooria (J. Baudouin de Courtenay, E. Sapir), 2) füüsikaline teooria (L.V. Štšerba, D. Jones), 3) vahekorra-füüsikaline teooria (N. Trubetzkoy), 4) mikro- ja makrofoneemi teooria (W.F. Twaddell), 5) glossemaatiline teooria,⁴ nähtavasti lisab Šaumjan siia kuuendana omaenese kahejärgulise fonoloogia.

Need liigitused põhinevad liigitatavate õpetuste välisel küljel: tehnilisel aparatuuril või isegi lingvistikavälistel joontel.

Lähtudes nende õpetuste sisust võib eristada (1) õpetusi, mis arvestavad sisustruktuuri, täpsemalt: morfoloogiat ja (2) õpetusi, mis väldivad, eitavad või püüavad vältida morfoloogia arvestamist. Esimeses rühmas võib eristada (1a) õpetusi, mis tuletavad väljenduseaine (s.o. hääldus-

² Vrd. A. Martinet, RF; taunitava näitena formalismist (vrd. lk. 14) on toodud K. T o g e b y, SILF.

³ R. J a k o b s o n und M. H a l l e, GrundlSpr § 2.41-2.45

⁴ S. K. Š a u m j a n, ПТФ 8.

substantssi) vahetu vaatluse eest varjatud vormist ja (lb) õpetusi, mis lähtuvad väljendusainest kui esmasest. Õpetused (2) (näit. B. Bloch) ja (lb) lähtuvad lõpmatust arvuast foneetilistest üksustest ja leiavad näilise deduktsiooni abil lõpmatust arvuast võimalikest süsteemidest ühe "õige" üksuste süsteemi. Õpetused (la) koosnevad (I) õpetustest, mille järgi väljendusvorm või fonoloogia on keele vahetu koostisosa (näit. glossemaatika, J. R. Firth ja M. A. K. Halliday⁵) ja (II) õpetustest, mille järgi väljendusvorm või fonoloogia on meelevaldselt postuleeritud, kuid vahel kasulik keele koostisosa (transformatistid).⁶

Et õpetused (laI) ja (laII) lähtuvad erinevaist ja siiski mõeldavaist eeldusist ning seavad keele kirjeldusele erinevad nõuded, pole mõtet ühtede kritiseerimisel teiste seisukohalt ja vastupidi. Õpetustest (laI) on seni vaid glossemaatika küllaldaselt välja arendatud, mistõttu nende õpetuste võrdlemine poleks objektiivne. Lisaks tuleb märkida, et ka glossemaatika pole seni olnud aluseks küllalt ulatuslikele väljendusastandi käsitlustele (senised käsitlused on kas väljendusaine kirjeldused või teooria näitlikustamiseks mõeldud kirjutised).

⁵ Vrd. M. A. K. H a l l i d a y, CThGr 284.

⁶ See nähtub osalt sellisest epohhiloovaist uurimisist, nagu M. H a l l i d a y, SFR ja R. B. L e e s, PhMStT. Selle on otseselt välja üelnud aga R. T. H a r m s, Bø 53.

I. SISSEJUHATUS GLOSSEMAATIKASSE

1. EEMÕISTED

Siin esitatakse rida mõisteid loogikast ja hulgateooriast. Neist osa on tarvilikud glossemaatilises analüüsis, osa on tarvilikud kui abimõisted järgnevate mõistete tuletamiseks.

1.1. KONSTANT JA MUUTUJA. Sümbolid tähistavad kas midagi kindlat, määratud või midagi ebakindlat, määramatut; vastavalt eristatakse KONSTANTE ja MUUTUJAJD.¹

1.2. FUNKTSIOON. Loogilisest või matemaatilisest avaldisest ühe või mitme muutujaga üeldakse, et see tähistab mingit FUNKTSIOONI; muutujat nimetatakse selle funktsiooni ARGUMENDIKS, vrd. avaldist

$$x < 3,$$

kus x on funktsiooni argumentiks.

Konstante, millega võib asendada argumenti, nimetatakse ARGUMENDI VÄÄRTUSEKS; kogu avaldist pärast argumenti asendamist mingi konstandiga nimetatakse FUNKTSIOONI VÄÄRTUSEKS argumenti vastava väärtuse korral. Näiteks loogiline avaldis

$$2 < 3$$

on funktsiooni väärtus argumenti väärtuse 2 korral.

On ilmne, et näit. esitatud avaldised võivad olla esi-

¹ Konstandi ja muutuja sellisel iseloomustamisel on lähtutud R. Carnapist, vrd. R. C a r n a p, AbriL § 2 ja id., LAW § 28.

tatud loomuliku keele sõnades grammatilise lausena, vrd.

Kaks on vähiksem kui kolm.

1.3. VÄIDE JA OTSUSTUS.² Mistahes grammatilist lauset, mille sisu kohta on mõttekas öelda, et see on kas tõene või väär, nimetatakse VÄITEKS. Kui väide on tõene või väär, öeldakse, et tema TÕEVÄÄRTUS on vastavalt TÕESUS või VÄÄRUS. Väide ise on VÄITEFUNKTSIOONI väärtuseks.

Väidet, milles üks või mitu muutujat on asendatud konstandiga, nimetatakse VÄITEVORMIKS. Väitevormi, mis sisaldab parajasti ühe sellise muutuja, nimetatakse SINGULAARSEKS, väitevormi, mis sisaldab parajasti kaks sellist muutujat - BINAARSEKS, parajasti kolm sellist muutujat - TERNAARSEKS jne.

Väiteid ja väitevorme, mis koosnevad sümboleist, mitte aga loomuliku keele sõnadest, nimetatakse VALEMITEKS. Valem on näiteks järgmine väitevorm:

$$x < 3.$$

Funktsiooni, mille iga väärtus on tõene, nimetatakse OTSUSTUSFUNKTSIOONIKS, otsustusfunktsioonile vastavat (väite-)-vormi OTSUSTUSVORMIKS ning tõest väidet OTSUSTUSEKS.

Kui väitevorm saab tõese väärtuse oma muutuja(te) mitme väärtuse puhul, öeldakse, et need muutuja(te) väärtused RAHULDAVAD antud otsustusvormi või et mingi antud argument (või argumentide kogu) RAHULDAB otsustusfunktsiooni. Eespool valemina esitatud väitevormi puhul rahuldavad seda otsustusvormina näiteks argumenti väärtused 0, 1, 2, $2\frac{2}{3}$, ei rahulda aga 3, $3\frac{1}{2}$, 4, 5.

1.4. TÕESUSFUNKTSIOONID. Nagu öeldud, on väitefunktsiooni väärtuseks väide. Väitefunktsiooni argumenti väärtuseks võivad olla aga niihästi otsustused kui väited. Kui funktsioo-

² Terminit väide seni tarvitatud lause asemel soovitas I. K u l I.

niväärtuse (s.o. väite) tõeväärtus oleneb üksnes argumenti-
väärtuse tõeväärtusest, nimetatakse vastavat väitefunktsiooni
TÕESUSFUNKTSIOONIKS.

Tähistades tõesufunktsiooni $\Phi(\underline{a}, \underline{b}, \underline{c}, \dots, \underline{m})$ iga
argumenti tõesust numbriga 1 ja väärust numbriga 0, võib an-
tud tõesufunktsiooni hõlpsalt kirjeldada järgmist tüüpi
skeemi abil.³

\underline{a}	\underline{b}	\underline{c}	...	\underline{m}	$\Phi(\underline{a}, \underline{b}, \underline{c}, \dots, \underline{m})$
1	1	1	...	1	1
1	1	1	...	0	0
1	1	0	...	1	0
1	1	0	...	0	1
.....					..
0	0	0	...	0	..

Võib kergesti veenduda, et \underline{m} argumenti korral on ridade arv
skeemil 2^m ning võimalike tõesufunktsioonide arv (erinevate
veergude arv skeemi viimases osas) vastavalt 2^{2^m} .

Järgnevalt fikseeritakse tõesusskeemide abil järgmised
tõesufunktsioonid: EITUS (sümbol: \neg või rõhtkriips argumenti
sümboli kohal), LOOGILINE KORRUTIS e. KONJUNKTSIOON (\wedge),
LOOGILINE SUMMA e. DISJUNKTSIOON (\vee), JÄRELDUS e. IMPLIKAT-
SIOON (\supset), SAMATÕESUS e. EKVIVALENTS (\equiv), ERITÕESUS e. MIT-
TEEKVIVALENTS (\neq), SHEFFERI FUNKTSIOON ($/$).

Eitus on funktsioon ühe argumentiga:

\underline{a}	$\underline{\bar{a}}$
1	0
0	1

³ Vrd. R. C a r n a p, AbrL § 3b.

Teised tõesusfunktsioonid on kahe argumendi funktsioone⁴:

<u>a</u>	<u>b</u>	<u>a</u> ∧ <u>b</u>	<u>a</u> ∨ <u>b</u>	<u>a</u> ⊃ <u>b</u>	<u>a</u> ≡ <u>b</u>	<u>a</u> ≠ <u>b</u>	<u>a</u> / <u>b</u>
1	1	1	1	1	1	0	0
2	1	0	1	0	0	1	1
3	0	0	1	1	0	1	1
4	0	0	0	1	1	0	1

Pole raske veenduda, et kõik tõesusfunktsioonid, sealhulgas eitus, on tuletatavad Shefferi funktsioonist. Näit.:

$$\bar{a} = a/\underline{a}.$$

1.5. SAMASUS. Otsustuste (mitte väidete) SAMASUSE (e. ident-suse) tähistamiseks kasutatakse võrdusmärgi (=), näiteks:

$$\underline{x} = \underline{y}.$$

$\underline{x} = \underline{y}$ kehtib parajasti siis, kui iga funktsioon muutuja \underline{x} ja muutuja \underline{y} puhul annab sama lauseväärtuse, s.o. siis, kui \underline{x} ja \underline{y} võivad teineteist asendada, või teisiti: kui \underline{x} ja \underline{y} kõik omadused ühtivad. MITTESAMASUST (e. mitteidentsust) tähistab \neq .

Vastavalt on iga asi (nähtus, ese vms.) samane iseene-sega:

$$\underline{x} = \underline{x}.$$

1.6. KLASS JA HULK. Singulaarse otsustusvormi maht vastab KLASSILE, mis sisaldab parajasti need elemendid, mille jaoks antud vorm on tõene. Näiteks otsustusvorm

$$\underline{x} > 0$$

vastab kõikide positiivsete arvude klassile.

Loogiline klassiteooria on vastavuses matemaatilise hulgateooriaga, mistõttu siin kasutatakse loogilise klassi asemel terminit hulk. Selle mõiste täpsem määratlemine pole siin tarvilik, piisab kogemuslikust, "naivsest" hulga mõistest.

⁴ Võib hõlpsasti veenduda, et mõeldavate kahe argumendiga tõesusfunktsioonide arv on 16. Nende kõigi esitamine pole vajalik; neist ligemalt vt. L. W i t t g e n s t e i n, TLPh lause 5.101; vt. ka I. K u l l, ML 70.

TÜHJAKS HULGAKS nimetatakse hulka, mis ei sisalda ühtki elementi. Tühja hulga tähis on \emptyset .

Tähistades hulki suurte ladina tähtedega A, B, C jne. ja hulga elemente väikeste ladina tähtedega a, b, c jne., võib asjaolu, et a on hulga A element ehk teisiti: et a kuulub hulka A, tähistada järgmiselt:

$$a \in A$$

ja asjaolu, et b pole hulga A element (b ei kuulu hulka A), tähistada järgmiselt:

$$b \notin A.$$

Hulga elementide loend asetatakse loogelistesse sulgudesse, elemendid esitatakse üksteisest komadega eraldatult suvalises järjestuses; näiteks:

$$A = \{a, b, c, d\}.$$

Hulgas arvestatakse iga elementi ühekordselt.

Kui hulga A iga element on ka hulga B element, üeldakse, et "hulk A sisaldub hulgas B" või: "hulk B sisaldab hulka A" või "hulk A on hulga B ALAMHULK e. OSAHULK". Seda seest tähistatakse

$$A \subset B \text{ ehk } B \supset A.$$

Hulka B, kui see sisaldab alamhulki, võib nimetada ÜLEMHULGAKS.

Kui samaaegselt kehtivad seosed A \subset B ja B \supset A, siis hulgad A ja B on VÕRDESED e. SAMASED; või teisiti: kui hulga A iga element on hulga B element ja vastupidi: kui hulga B iga element on hulga A element, siis hulgad A ja B on võrdsed,

$$A = B.$$

1.7. TEHE. Olgu E mingi hulk, mis koosneb elementidest a, b, c.

Kui hulga E igale kindlas järjekorras võetud või elementide paarile a, b on mingil kindlal viisil vastavusse seatud kolmas element c, siis üeldakse, et hulgas E on definee-

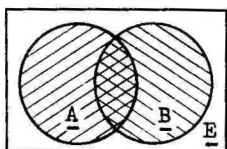
ritud **TEHE** (e. arvutusoperatsioon).⁵ Hulka, kus on defineeritud vähemalt üks tehe, nimetatakse **ALGEBRAILISEKS SÜSTEEMIKS**.

1.8. **TEHTED HULKADEGA**. Olgu $A \subset E$ ja $B \subset E$. Siis võib defineerida järgmised tehted hulkadega.

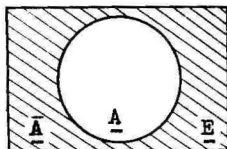
Hulkade A ja B **ÜHEND** e. **SUMMA** $A \cup B$ on hulk, kuhu kuulub parajasti iga A ja B element.

Hulkade A ja B **ÜHISOSA** e. **KORRUTIS** $A \cap B$ on hulk, kuhu kuulub parajasti iga A ja B ühine element.

Neid seoseid kujutame Venni diagrammiga (joon. 1) nii, et ristkülik tähistab hulkade hulka E , ringid ristküliku sisemuses - alamhulki A ja B . Kahekordse viirutusega ala tähistab ühisosa $A \cap B$, kogu viirutatud ala aga ühendit $A \cup B$:

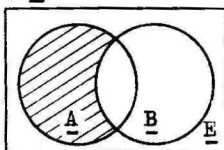
Joon. 1

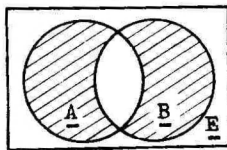
Joon. 2

Hülga A **TÄIEND(-HULK)** \bar{A} on hulk, mis koosneb kõigest hülga E elementidest, mis pole hülga A elementid. Seda seost võib kujutada Venni diagrammiga (joon. 2) nii, et viirutatud ala tähistab hülga A täiendit.

Hulkade A ja B **VAHE** $A \setminus B$ on hulk, mis koosneb kõigest hülga A elementidest, mis ei kuulu hulka B (diagrammil joon. 3) on vahe $A \setminus B$ tähistatud viirutatud alaga).

Joon. 3

Joon. 4

⁵ Selliselt mõistetakse **tehet** tavaliselt matemaatikas. On mõeldav ka, et kolmas element c , millega hülga E elementid a ja b on vastavusse seatud, pole hülga E element; selliselt on tehet defineerinud S.K. Š a u m j a n, vrd. S.K. Š a u m j a n, P.A. S o b o l e v a, AM 9-10.

Nagu diagrammist nähtub, võib vahet $\underline{A} \setminus \underline{B}$ vaadelda ka kui hulga \underline{A} ja hulga \underline{B} täiendhulga $\overline{\underline{B}}$ ühisosa $\underline{A} \cap \overline{\underline{B}}$.

Hulkade \underline{A} ja \underline{B} **SÜMMEETRILINE VAHE** $\underline{A} \ominus \underline{B}$ võib olla defineeritud võrdusega

$$\underline{A} \ominus \underline{B} = (\underline{A} \setminus \underline{B}) \cup (\underline{B} \setminus \underline{A})$$

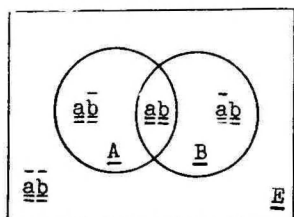
või võrdusega

$$\underline{A} \ominus \underline{B} = (\underline{A} \cup \underline{B}) \setminus (\underline{A} \cap \underline{B}).$$

Diagrammil joon. 4 on sümmeetriline vahe $\underline{A} \ominus \underline{B}$ tähistatud viirutatud alaga.

1.9. **TEHTED HULKADEGA JA LOOGILINE VÄITEARVUTUS.** Loogiline väitearvutus (tõesusfunktsioonid) on vastavuses hulkadel sooritataivate tehetega.

Olgu \underline{a} ja \underline{b} mingid väited ja \underline{E} nende loogiliste olukordade hulk - väide \underline{a} ja \underline{b} on kumbki kas tõene või väär. Tähistagu nüüd \underline{A} ja \underline{B} hulga \underline{E} alamhulki, mille jaoks väited \underline{a} ja \underline{b} on vastavalt tõesed. Siis võib hulki \underline{A} ja \underline{B} nimetada väidete \underline{a} ja \underline{b} **TÕESUSHULKADEKS**. On ilmne, et väiteile \underline{a} ja \underline{b}

Joon. 5

joon. 5. Võib kergesti veenduda, et iga tõesusfunktsiooni saab vaadelda kui mingitel tõesushulkadel sooritatud tehte tulemust.

1.10. **SEOSSED HULKADE VAHEL.** Hulkade vahel kehtivad järgmised olulised seosed:

1) **IDEMPOTENTSUS:**

$$\underline{A} \cup \underline{A} = \underline{A}; \quad \underline{A} \cap \underline{A} = \underline{A};$$

2) Ühendi ja ühisosa **KOMMUTATIIVSUS:**

$$\underline{A} \cup \underline{B} = \underline{B} \cup \underline{A}; \quad \underline{A} \cap \underline{B} = \underline{B} \cap \underline{A};$$

3) Ühendi ja ühisosa ASSOTSIATIIVSUS:

$$\underline{A} \cup (\underline{B} \cup \underline{C}) = (\underline{A} \cup \underline{B}) \cup \underline{C};$$

$$\underline{A} \cap (\underline{B} \cap \underline{C}) = (\underline{A} \cap \underline{B}) \cap \underline{C};$$

4) DISTRIBUTIIVSUS e. JAOTUVUS:

$$\underline{A} \cap (\underline{B} \cup \underline{C}) = (\underline{A} \cap \underline{B}) \cup (\underline{A} \cap \underline{C});$$

$$\underline{A} \cup (\underline{B} \cap \underline{C}) = (\underline{A} \cup \underline{B}) \cap (\underline{A} \cup \underline{C});$$

$$\underline{A} \cap (\underline{B} \setminus \underline{C}) = (\underline{A} \cap \underline{B}) \setminus (\underline{A} \cap \underline{C}).$$

1.11. FUNKTSIOONI DEFINITSIOON. § 1.2 esitati funktsiooni kirjeldus, kuid ei esitatud selle definitsiooni. Funktsioon on hõlpsasti defineeritav hulga mõiste abil; funktsiooni defineerimine hulga mõistest olenematult on mõeldav, kuid selline definitsioon pole antud juhul nähtavasti rakendusliku väärtusega.

FUNKTSIOONIKS nimetatakse reeglit, mille järgi antud hulga mistahes elemendiga seatakse vastavusse mingi objekt,⁶ kusjuures see objekt ei tarvitse olla antud hulga element.

Vastavalt võib nentida, et mistahes vastavuse puhul on olemas funktsioon.⁷

1.12. VAHEKORD. Binaarset otsustusfunktsiooni vaadeldakse kui VAHEKORDA.⁸ Võib öelda, et vahekord leiab aset JÄRJESTATUD PAARI elementide vahel, kui see järjestatud paar rahuldab binaarset otsustusfunktsiooni. Kui a, b on järjestatud paar, võib nende vahekorda tähistada nii:

⁶ Vrd. J.G. K e m e n y; J.L. S n e l l, G.L. T h o m p s o n, *BKM*, II pt. § 6.

⁷ Uldalli glossemaatilises algebras on funktsioon defineeritud kui mistahes sõltuvus, vrd. OG def. 1. L. Hjelmslev' ja H.J. Uldalli termin sõltuvus (ingl. dependence) on enam-vähem sama kui matemaatikas vastavus.

⁸ Matemaatikas kasutatakse siin defineeritud vahekorra asemel harilikult terminit vastavus, kusjuures vastavus võib kahtida siiski näht. Ühelt poolt elemendi a ja teiselt poolt elementide b, c, d vahel, seega mitte tingimata järjestatud paari elementide vahel.

$$\underline{a} R \underline{b} \text{ või } (\underline{a}, \underline{b}) \in R.$$

Avaldises $\underline{a} R \underline{b}$ nimetatakse elementi \underline{a} vahekorra R EESLIIKMEKS, elementi \underline{b} - TAGALIIKMEKS; võib öelda ka, et \underline{a} on α -asendis (e. α -positsioonis) ja et \underline{b} on β -asendis. Argumendi väärtuste klassi, mis millegagi mingis vahekorras R, nimetatakse selle vahekorra VÄLJAKS; vastavalt räägitakse vahekorra α - ja β -väljast. Rääkides mingi vahekorra R argumentide kõigi väärtuste klassist sellest olenematult, kas need on vahekorra α - või β -välja elemendid, öeldakse, et need väärtused on vahekorra R τ -väljal (e. τ -välja elemendid).⁹ Järjestatud paari $(\underline{a}, \underline{b})$, milles vahekord R on määratud, nimetatakse R-PAARIKS.

Esinenud sümboleist tähistavad ilmselt vahekordi järgmised: =, \neq , \in , \notin , C, D. Kuid ka hulgateoreetiliste ja loogiliste tehete sümboleid on võimalik vaadelda kui vahekordi tähistavaid.

Igal vahekorral R hulgas \underline{A} on PÕÖRDVAHEKORD R^{-1} , mis on defineeritav nii: $\underline{b} R^{-1} \underline{a}$ parajasti siis, kui $\underline{a} R \underline{b}$. Seega

$$\begin{aligned} & -1 \\ (R^{-1}) & = R. \end{aligned}$$

Antud vahekorra R puhul, kui $\underline{a} R \underline{b}$, võib osutada otsarbekaks vaadelda \underline{b} -d kui punkti, kuhu jõutakse punktist \underline{a} R-SAMMU e. R-VEKTORI läbi. Vastavalt saadakse \underline{b} -st \underline{a} -sse VASTUPIDISE R-SAMMU läbi. Sõltumatult samm suunast nimetatakse vahemikku \underline{a} -st \underline{b} -ni TEEKS.

1.13. VAHEKORDADE OMADUSED. Nüüd võib formuleerida järgmised omadused, milledest mõni võib iseloomustada mistahes vaadeldavat vahekorda:

1) REFLEKSIIVSUS: $\underline{a} R \underline{a}$ iga $\underline{a} \in \underline{A}$ puhul;

⁹ α - ja β -asendi ning α -, β - ja τ -välja mõisted esitatakse siin silmas pidades Fr. Harary ja H.H. Paperi esitatud foneemide distributsiooni arvutamise meetodit, vrd. Fr. H a r a r y, H.H. P a p e r, TGCPHD; sellest ka T.-R. V i i t s o, VKLLF § 5.6.1.

- 2) IRREFLEKSIIVSUS: pole õige, et $a R a$;
- 3) TRANSITIIVSUS: kui $a R b$ ja $b R c$, siis $a R c$;
- 4) SÜMMEETRIA: kui $a R b$, siis $b R a$, seega $R^{-1} = R$;
- 5) ANTISÜMMEETRIA: kui $a R b$ ja $b R a$, siis $a = b$.
- Kui vahekorral R on milline tahes neist omadustest,¹⁰ siis pöördivahekorral R^{-1} on sama omadus.

Kui $a R b$, siis vahekord R (vastavus a ja b vahel) on ÜKS-ÜHENE¹¹, kui 1) ükski a' pole vahekorras R b -ga nii, et kehtiks $a' \neq a$ ja 2) a pole vahekorras R ühegi b' -ga nii, et kehtiks $b' \neq b$. Kui on täidetud vaid esimene tingimus kahest, siis vahekord on ÜKS-MITMENE, kui vaid teine, siis MITU-ÜHENE; kui pole täidetud kumbki tingimus, siis vahekord on MITU-MITMENE.

1.14. ISOMORFISUS.¹² Sellist vahekorda σ , mis järjestab hulga A ja hulga B elemendid teineteise suhtes üks-üheselt, nimetatakse KORRELAATORIKS A ja B vahel; vahekorra σ elemente (liikmeid) nimetatakse σ -KORRELAATIDEKS. Kui kahel hulgal on üks korrelaat, on nende hulkade elementide arv võrdne, hulgad on võrdse võimsusega.

Vahekorra P σ -kujutise σP all mõistetakse vahekorda P -paari ja selle korrelaatide vahel, s.t. kui $x P y$, $x \sigma z$, $y \sigma w$, siis P leiab aset z ja w vahel.

Võime öelda, et vahekord σ tähistab siin üks-ühest TRANSFORMATSIOONI P ja σP vahel (transformatsioon pole tingimata üks-ühene).

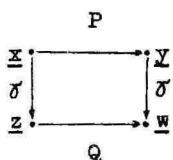
Kahte vahekorda P ja Q nimetatakse ISOMORFSEIKS e. SARNASEIKS, kui leidub üks-ühene vahekord σ , mille eesliikmeks on P -paar ja tagaliikmeks Q -paar, nii et kui $x P y$,

¹⁰ Need omadused on defineeritud A. Kuroši järgi, vrd. A. K u r o š i, NOA 14-15.

¹¹ See ja järgmised omadused on defineeritud B. R u s s e l l i järgi, vrd. Intr 15.

¹² Isomorfisuse ja sellega seotud mõistete selgitamisel on aluseks olnud R. C a r n a p, AbrL § 22a, b ja c ning B. R u s s e l l i, Intr 53-54 ja 56.

siis elemendi \underline{x} korrelaat \underline{z} on vahekorras Q elemendi \underline{y} korre- laadiga \underline{w} , ja vastupidi. On kerge veenduda, et $Q = \bar{\sigma}P$ ja vas- tupidi: $P = \bar{\sigma}Q$. Esitatut kujutab järgmine skeem:

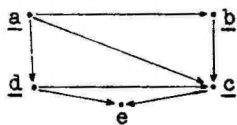
Joon. 6

Kui nüüd esitatud näite puhul

$\underline{A}_1 = \{\underline{x}, \underline{y}\}$ ja $\underline{A}_2 = \{\underline{z}, \underline{w}\}$, võib ühtlasi öelda, et hulgad \underline{A}_1 ja \underline{A}_2 on isomorfsed. Isomorfisus on reflek- siivne, transitiivne ja sümmeetriline.

1.15. STRUKTUUR.¹³ Kõigepealt defineerime kui vahekorra MAH- TU selliste järjestatud paaride $(\underline{x}, \underline{y})$ klassi, kus \underline{x} on vaa- deldavas vahekorras \underline{y} -ga.

Nüüd, mistahes antud vahekorra puhul, kui see on kil- lalt lihtne, on võimalik selle kujutamine skemaatiliselt (vrd. näit. joon. 6). Olgu antud vahekord R , mille mahuks on järjestatud paarid $(\underline{a}, \underline{b})$, $(\underline{a}, \underline{c})$, $(\underline{a}, \underline{d})$, $(\underline{b}, \underline{c})$, $(\underline{c}, \underline{e})$, $(\underline{d}, \underline{c})$, $(\underline{d}, \underline{e})$, kus $\underline{a}, \underline{b}, \underline{c}, \underline{d}, \underline{e}$ on mistahes elemendid. Ku- jutades elemente punktidenä ja vahekordi nooltega, saame skeemi (sellist skeemi kutsutakse graafiks), mis kujutab an- tud vahekorra STRUKTUURI \underline{S} :

Joon. 7

On ilmne, et vahekorra struktuur ei olene üksikutest elementidest. Sama struktuur võib esineda elementide \underline{a}' , \underline{b}' , \underline{c}' , \underline{d}' , \underline{e}' puhul, mis kõik on erinevad elementidest $\underline{a}, \underline{b}, \underline{c}, \underline{d}, \underline{e}$. Teiselt poolt võib muuta struktuuri elemente muutmata, näiteks laiendades vahekorda viimases näites veel järjes- tatud paarile $(\underline{d}, \underline{b})$. Kahel vahekorral aga, nagu võib näha, on sama struktuur, kui skeem sobib mõlema jaoks. On kerge

¹³ Struktuuri mõiste selgitamisel on aluseks olnud B. R u s e l l, Intr 60-61.

veenduda, et sama struktuuriga vahekorrad on needsamad, mida eespool nimetati isomorfseiks.

1.16. HOMOMORFISUS. Nagu selgus § 1.13-14, mõistetakse isomorfisuse all asjaolu, et kahe hulga A ja B elementide vahel on võimalik korraldada üks-ühest vastavust, nii et kui hulgas A on defineeritud mingi vahekord, siis see vahekord kehtib samas mahus hulgas B.

Olgu antud hulk A, kus on defineeritud vahekord R struktuuriga S, nagu kujutatud § 1.14. Näüd, kui hulga A on vastavusse seatud hulk B, kus on defineeritud vahekord R mahuga (a", a"'), siis üeldakse, et hulk B on hulga A homomorfne kujutis; seejuures nimetatakse vastavust, mille puhul säilivad vahekorrad, HOMOMORFISUSEKS.¹⁴

On kerge veenduda, et isomorfisuse puhul vastab millise tahes hulga A iga kujutise αA iga element parajasti ühele, homomorfisuse puhul aga vähemalt ühele hulga A elemendile.

¹⁴ Vrd. G. K a n g r o, KA 486.

2. GLOSSEMAATILISE KIRJELDUSE ÜLDMÕISTED

Siin esitatakse mõisted, mis kuuluvad nn. glossemaatilisse algebrasse; seejuures on aluseks L. Hjelmalev' OSG. Üldmõistete esitamisel lähtutakse eeldusest, et kirjelduse objektiks on lingvistilise, s.o. räägitava keele tekstid; seejuures loetakse piisavaks kogemuslik teadmus sellest, mis on lingvistiline keel. See eeldus pole glossemaatika seisukohalt vajalik, kuid lihtsustab edasist käsitlemist, sealhulgas üldmõistete esitamist. Olgu määratud, et TEKST hõlmab kõik, mis võib olla räägitud või kirjutatud või mis räägitakse või kirjutatakse mingis keeles.¹

On teada, et mistahes keeletekstil on struktuur; seda võib transformeerida teisteks struktuurideks, seda võib vaadelda kui mingi teise struktuuri transformi e. kujutist. See-ga on teksti kirjeldus mõistete, nagu funktsioon, argument, vahekord jts. abil, mis on esitatud pt. 1, täiesti võimalik.

2.1. ANALÜÜS. Mistahes objekti, antud juhul teksti kirjeldust nimetatakse ANALÜÜSIKS, kui kirjeldus arvestab selle objekti ja selle objektiga vastavusse seatud objektide vahelisi seoseid.² Glossemaatiline analüüs on objekti JAOTUS, s.t. ana-

¹ Vrd. B. S i e r t s e m a, SG 19, viide 2.

² Vrd. L. H j e l m a l e v, PTL def. 1, id., OSG 27 (288); OSG puhul lisatakse sulgudes PTL venekeelse tõlke leheküljenumber, PTL esitab paralleelselt ka OSG paginatsiooni. Vrd. ka H. J. U l d a l l, OG def. 7.

PTL, OSG, OG samuti ka SG puhul järgnevalt autorit enam ei määrata.

lätis toimub "ülalt alla", suuremalt üksuselt väiksemale.^{3,4} Selline kirjeldus on ainuõige, sest ainult suurimad üksused on vahetult kindlaks tehtavad. Vastupidine kirjeldus - sün- tees (sellest § 2.4) on mõeldav alles teises järjekorras ja üksnes analüüsi käigus leitud üksuste ulatuse ja seoste se- dastamiseks.

2.1.1. ANALÜÜSI PRINTSIIBID. Glossemaatilise analüüsi aluseks on järgmised printsiibid.

1. KOGEMUSPRINTSIIP⁵: kirjeldus peab olema vasturääki- vusetu ja ammendav. Kogemusprintsiiobile vastavat kirjeldust nimetatakse ARVUTUSEKS.⁶

2. LIHTSUSPRINTSIIP⁷: vasturääkivusetu ja ammendav kir- jeldus (s.o. arvutus) peab andma lihtsaimad tulemused.

2a. ÖKONOMIAPRINTSIIP⁸: lihtsaimad tulemused peab saa- dama lihtsaimal menetlusel.⁹

2b. TAANDAMISPRINTSIIP¹⁰: saadavate objektide arv peab olema minimaalne.

3. ÜLDISUSPRINTSIIP¹¹: kui üks objekt on mingil kindlal juhul kirjeldatav täpselt ühel viisil ja teine objekt samal juhul mitmel viisil, siis tuleb mõlema objekti puhul rakenda- da ühesugust kirjeldust.

³ Vastupidi on toimunud K. B e r g s l a n d, RUGr.

⁴ Peale glossemaatikute rakendavad "ülalt alla" analüüsi veel näit. J.R. Firthi (Londoni) ja K.L. Pike'i koolkonnad.

⁵ Vrd. OSG 12 (272), OG 20, SG 39.

⁶ Arvutus (ingl. calculus) on siin kasutusel L. Hjelmlev' termini operatsioon asemel, vrd. PTL def. 6.

⁷ Vrd. OSG 18 (278), OG 25.

⁸ Vrd. OSG 56 (319), OG 33.

⁹ Vt. § 2.2.1.

¹⁰ Vrd. OSG 56 (319), OG 32-33.

¹¹ Vrd. OSG 63 (327), OG 34

Nende üldiste printsiipide omaksvõtmine ei välista uute kitsendavate printsiipide täiendavat formuleerimist.

2.1.2. KLASS JA LÕIK. Jaotatavat objekti nimetatakse KLASSIKS, klassi ühekordse e. lihtjaotuse tulemusena saadakse LÕIGUD.¹² Edasise jaotuse puhul on klassiks eelmise jaotuse läbi saadud lõik jne. Selliselt saadavat kõigi klasside hulka nimetatakse ASTMIKUKS e. HIERARHIAKS.¹³ Kui üht ja sama klassi võib jaotada mitmeti, nimetatakse selle klassi kõigi jaotuste hulka JAOTUSKOMPLEKSIKS.¹⁴

2.1.3. ARVUTUSED. Nagu öeldud on arvutus kogemusprintsibiile vastav kirjeldus. Kui antud tulemusega arvutust võib sooritada mistahes objektil, nimetatakse arvutust ÜLDARVUTUSEKS ja antud tulemust ÜLDTULEMUSEKS.¹⁵ Kui antud tulemusega arvutust võib sooritada parajasti antud objektil, nimetatakse arvutust ÜSIKARVUTUSEKS ja antud tulemust ÜSIKTULEMUSEKS.¹⁶

Kui mingi antud klass võib olla üksikarvutuse objektiks, nimetatakse seda klassi TEOSTATUD KLASSIKS; kui antud klass ei või olla üksikarvutuse objektiks, nimetatakse seda klassi TEGELIKUKS KLASSIKS.¹⁷

2.2. PÕHIFUNKTSIOONID. Klassi lõigud leitakse nii, et defineeritakse funktsioon, mille argumentideks e. funktilivideks¹⁸

¹² Vrd. PTL def-d 2 ja 3, OSG 27 (289). On ilmne, et klassi võib vaadelda kui hulka, mida moodustavateks elementideks on lõigud.

¹³ Vrd. PTL def. 4, OSG 28 (289).

¹⁴ Vrd. PTL def. 5, OSG 28 (289).

¹⁵ Vrd. PTL def. 32, OSG 37 (298).

¹⁶ Vrd. PTL def. 33, OSG 37 (299).

¹⁷ Vrd. PTL def-d 34 ja 35, OSG 37 (299).

¹⁸ Vrd. PTL def. 9, OG def-d 2 ja 3.

on selle klassi lõigud. On kerge näha, et sellist funktsiooni on võimalik vaadelda kui loogilist otsustusfunktsiooni. Loogiliste raskuste vältimiseks tuleb postuleerida, et funktsiooni argumentide arv ei ole suurem kui 2; seda postulaati nimetatakse KAHENDUS- e. BINARISMIPRINTSIIBIKS. Olgu märgitud, et glossemaatilises kirjelduses ei eristata rangelt vahet ja tehet,¹⁹ olenevalt sellest, kas püütakse leida funktsiooni tema argumentide abil või klassi.

Klassi jaotusele on analoogiline ka lõigu jaotus. Argumendiväärtust (s.o. lõiku), mis ei ole funktsiooniväärtus, nimetatakse OLEMUSEKS.²⁰

Glossemaatilise kirjelduse kõige üldisemad ehk PÕHIFUNKTSIOONID on: 1) sõltuvusfunktsioonid, 2) ruumifunktsioonid ja 3) ilmutatud funktsioonid.

2.2.1. **SÕLTUVUSFUNKTSIOONID.** Sõltuvusfunktsioonid liigitatakse olenevalt nende argumentide väärtuste vastastikusest sõltuvusest järgmiselt: funktsiooni, mille vähemalt ühe argumenti väärtused sõltuvad teise argumenti väärtustest, nimetatakse LIITSUSEKS; funktsiooni, mille kummagi argumenti väärtused kas sõltuvad teineteisest või mille kummagi argumenti väärtused ei sõltu teineteisest, nimetatakse VASTASTIKKUSEKS.²¹

Liitsust, mille ühe argumenti väärtused sõltuvad teise argumenti väärtustest, kuid mitte vastupidi, nimetatakse ALLUMUSEKS; liitsust, mille kummagi argumenti väärtused sõltuvad teineteisest, nimetatakse SÕLTUMUSEKS.²² Sõltumust võib ühtlasi vaadelda kui vastastikkust. Vastastikkust, mille kummagi argumenti väärtused on teineteisest sõltumatud, nimetatakse SÕLTUMATUSEKS.²³ Nende funktsioonide seoseid kujutab

¹⁹ Seda on märganud ja pidanud põhjendamatuks G. U n g e - h e u e r, LogP 20.

²⁰ Vrd. PTL def. 11, OSG 31 (293).

²¹ Vrd. PTL def-d 1¹ ja 1.8, OSG 33 (294) ja 37 (299).

²² Vrd. PTL def-d 15 ja 14, OSG 32 (294) ja 37 (299).

²³ Vrd. PTL def. 16, OSG ib.

järgmine skeem:

liitsus	{	allumus
vastastikkus		sõltumus
		sõltumatus

Olgu allumuse, sõltumuse ja sõltumatuse puhul antud argumentid \underline{a} ja \underline{b} väärtustega kas 1 või 0. Siis on vaadeldavad funktsioonid määratavad järgmise skeemi abil:²⁴

\underline{a}	\underline{b}	allumus				sõltumus		sõltumatus
1	1	1	0	1	0	1	0	1
1	0	1	1	0	0	0	1	1
0	1	0	0	1	1	0	1	1
0	0	1	1	1	1	1	1	1

Pole raske näha, et vaadeldud funktsioonid on analoogilised tõesufunktsioonidele. Nimelt on otstarbekas üelda vastavalt argumenti väärtuste 1 ja 0 puhul, et funktiiv ESINEB või funktiiv EI ESINE.

Vaatleme allumust, kus kehtivad nñit. järgmised seosed:

- 1) $\underline{a} = 1$, $\begin{cases} \underline{b} = 1 \\ \underline{b} = 0, \end{cases}$
- 2) $\underline{a} = 0$, $\underline{b} = 0$.

Siin võime üelda, et \underline{b} esinemine eeldab \underline{a} esinemist või teisiti: \underline{a} esinemine on tarvilik tingimus \underline{b} esinemiseks; seega on antud juhul \underline{b} EELDAV ning \underline{a} EELDATAV. (L. Hjelmsov on sellist eeldatavat nimetanud konstandiks ja sellist eeldavat nimetanud muutuajaks²⁵ ning on defineerinud sõltumust kui kahe konstandi ning sõltumatust kui kahe muutuja funktsiooni.)

Teiselt poolt on antud allumusest võimalik üelda, et siin \underline{a} mitteesinemine eeldab \underline{b} mitteesinemist või teisiti: \underline{b} mitteesinemine on tarvilik tingimus \underline{a} mitteesinemiseks.

²⁴ Vrd. seevastu H. Spang - Hanssen, PSC1 30 ning J.K. Lekomtsev, CBM1 34.

²⁵ Vrd. PTL def-d 12 ja 13, OSG 32 (293). Siin nimetatud sõnu selles tähenduses ei tarvitata.

Seega on antud juhul a eeldav ning b eeldatav. Järgnevalt nimetatakse esimest eeldavust POSITIIVSEKS EELDAVUSEKS ning teist NEGATIIVSEKS EELDAVUSEKS. Üntlasi on positiivse eeldavusega tegemist ka siis, kui näit. b mitteesinemine eeldab a esinemist; kui aga a esinemine eeldab b mitteesinemist, on tegemist negatiivse eeldavusega.

Tuues sisse eeldavuse ja vastastikkuse vastandmõistetena EELDAMATUSE ja ÜHEPOOLSUSE,²⁶ võib allumust, sõltumust ja sõltumatust määratleda järgmiselt:

	Vastastikkus Ühepoolsus	
Eeldavus	Sõltumus	Allumus
Eeldamatus	Sõltumatus	

NUUD on võimalik defineerida MENETLUST, mida nimetati §2.1.1, kui vastastikkuse allumusega (e. tsükliliste) arvutusete klassi.²⁷

2.2.2. RUUMIFUNKTSIOONID. Defineerime loogilist korrutist kui JADAFUNKTSIOONI,²⁸ mis järjestab mingid antud klassid; seejuures olgu argumendi väärtused § 2.2.1 antud tähenduses. Olgu antud klassid $A = \{a_0, a_1, \dots, a_n\}$, $B = \{b_0, b_1, \dots, b_n\}$, $C = \{c_0, c_1, \dots, c_n\}$. NUUD defineerime Shefferi funktsiooni kui VÕNDIFUNKTSIOONI,²⁹ mis kehtib igas jada klassis, välis- tades klassi lõikude samaaegsuse e. simultaansuse.

²⁶ Vrd. K. T o g e b y, SILF 22.

²⁷ Vrd. PTL def. 20, OSG 29 (290).

²⁸ Jadafunktsioon: relatsioon e. konneksioon L. H j e l m s l e v' järgi, vrd. PTL def. 27, OSG 36-37 (297-299), ning konneksioon e. süntagmaatiline funktsioon H. J. U l d a l l i järgi, vrd. OG def. 6; vt. ka S. K. Š a u m j a n, ИТФ 26-27.

²⁹ Võndifunktsioon: korrelatsioon e. ekvivalents L. H j e l m s l e v' järgi, vrd. PTL def. 26, OSG 35-37 (297-299), ekvivalents H. J. U l d a l l i järgi, vrd. OG def. 16, paradigmaatiline funktsioon S. K. Š a u m j a n i järgi, vrd. S. K. Š a u m j a n, ИТФ 27-28.

Esitatud funktsioonide olemuse selgitamiseks olgu järgmine näide. Olgu antud klassid \underline{A} , \underline{B} , \underline{C} , \underline{D} , kusjuures olgu teada, et $(\underline{l}, \underline{r}) \in \underline{A}$, $(\underline{t}, \underline{k}, \underline{v}) \in \underline{B}$, $\underline{a} \in \underline{C}$, $(\underline{a}, \underline{i}, \underline{u}) \in \underline{D}$. Järgestades need klassid kindlal viisil $\underline{B} \wedge \underline{C} \wedge \underline{A} \wedge \underline{D}$ ning rakendades vöündifunktsiooni, saame eestikeelsed kirjutatud sõnad: tala, tali, tal, tara, tari, taru, kala, kali, kalu, kara, kari, karu, vala, vali, valu, vara, vari, varu.

L. Hjelmslev on vöündifunktsiooni pidanud nähtavasti analoogiliseks eritöesusele e. mitteekvivalentsile. Nimelt tarvitab ta selle iseloomustamiseks termineid disjunktsioon, alternatsioon, kas - vöi, milledest viimased nõndakui näitedki räägivad disjunktsiooni e. loogilise summa vastu, kuid teiselt poolt on eritöesust nimetatud ka välstavaks e. eraldavaks disjunktsiooniks, ja selliselt ongi oma "ekvivalentsi" iseloomustanud H.J. Uldall. S.J. Šaumjani parandus - disjunktsioon pro välstav disjunktsioon - on seega terminoloogiline, mitte aga sisuline nagu arvas Šaumjan.³⁰ J.K. Lekomtsev saamast vöündifunktsiooni Shefferi funktsiooniga, kuid mõn-
dusel, et kui vöündifunktsiooni rahuldava klassi elementide arv $\underline{n} = 2$, siis on vöündifunktsiooniks eritöesus.³¹ (J. K. Lekomtsevi järgi ei saa ka jadafunktsiooni lugeda alati analoogiliseks loogilise korrutisega.³²) Olgu märgitud, et Hjelmslev' lähenemisviisiga kaasneb asjaolu, et jadafunktsiooni argumentideks vöib olla vaid üks sama klass, näit. $\underline{A} \wedge \underline{A} \wedge \underline{A} \wedge \underline{A}$; Hjelmslev ise pole muide seda märganud.

Et iga vahetult vaadeldav tekstiüksus on defineeritav jada- ja vöündifunktsiooni kaudu, vöib öelda, et need määravad lingvistilise ruumi; vastavalt nimetatakse neid funktsioone RUUMIFUNKTSIOONIDEKS.

Astmikku, kus on defineeritud parajasti jadafunktsioon,

³⁰ Vrd. S. K. Š a u m j a n, ИТФ 27-28.

³¹ Vrd. J. K. L e k o m t s e v, СБНН 35-36.

³² ib. 36. Nendest funktsioonidest vt. ka J. K. L e k o m t s e v, ИТФ 25-27.

nimetatakse VOOLUKS; astmikku, kus on defineeritud parajasti v ndifunktsioon, nimetatakse S STEMIKS.³³ Vastavalt nimetatakse voolu jaotust JAGAMISEKS ning süsteemi jaotust LII-
GENDAMISEKS.³⁴

2.2.3. LIIMUTATUD FUNKTSIOONID. Olgu c ja k millised tahes eeldatavad ning u ja v funktiivid, mis pole kunagi eeldatavad, ning a ja b millised tahes funktiivid. N ud võib §2.2.1-2 esitatud funktsioonide kaudu defineerida järgnevad funktsioonid,³⁵ mis ilmnevad ainult tekstis ja mida nimetatakse LIIMUTATUD FUNKTSIOONIDEKS:

Põhifunktsioonid	Jadafunktsioon <u>a</u> \wedge <u>b</u>	V�ndifunktsioon <u>a</u> / <u>b</u>
Eeldavus { S�ltumus <u>c</u> \downarrow <u>k</u>	�ntsus <u>c</u> \uparrow <u>k</u>	T�hendavus <u>c</u> \uparrow <u>k</u>
Eeldamatus { Allumus <u>v</u> \rightarrow <u>c</u> \leftarrow <u>v</u>	Valik <u>v</u> \rightarrow <u>c</u> \leftarrow <u>v</u>	Eendavus <u>v</u> \vdash <u>c</u> \dashv <u>v</u>
S�ltumatus <u>u</u> \uparrow <u>v</u>	Erisus <u>u</u> \uparrow <u>v</u>	Autonoomia <u>u</u> \uparrow <u>v</u>

Olgu juhitud tähelepanu asjaolule, et funktsiooni sümboli teravik on alati suunatud eeldatava(te) suunas või vähemalt eeldava(te)st eemale.³⁶

³³ Vrd. PTL def-d 29 ja 28, OSG 36 (297). K berneebika seisukohalt on vool nn. konjunktiivne süsteem ning süsteem järjestiku ühendatud eitus- e. inversiivne süsteem ja alternatiivne e. disjunktiivne süsteem; vrd. H. G r e - n i e w s k i, CWM § 2.2 ja 2.6.

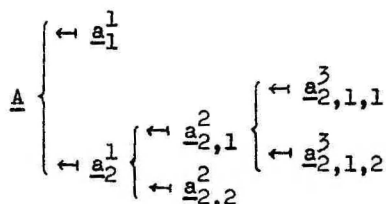
³⁴ Vrd. PTL def-d 31 ja 30, OSG 28 (289).

³⁵ Vrd. PTL def-d 36-41, OSG 23-24 (284-285) ja 37 (299); vt. ka OG def-d 27-29, 38-40. Erisus, vt. combination.

³⁶ Sümboli \leftarrow asemel võib kasutada sümbolit \leftarrow^* .
L. H j e l m s l e v on kasutanud m nev orra erinevaid sümboleid: relatsioon: aRb; korrelatsioon: a**b**; allumus:

2.3. **TULETUS. TULETUSEKS** e. **DEDUKTSIOONIKS** nimetatakse pidevat jaotust või jaotuskompleksi, kui selle mistahes kahe jaotuse vahel leiab aset allumus.³⁷

Klassi lõike või lõigu lõike ühessamas tuletuses nimetatakse **TULETISTEKKS**.³⁸ Üeldakse, et klass sisaldab oma tuletised, või vastupidi: tuletised sisalduvad oma klassis.³⁹ Tähistades mingit antud klassi tähega A, selle lõiku - a¹, lõigu lõiku - a² jne. ning nummerdades iga klassi ja iga lõigu tuletised eraldi, võib tuletust kujutada skemaatiliselt nii:

Numbritest tuletise järel ülal üeldakse, et need tähistavad tuletise JÄRKU;⁴⁰ vastavalt räägitakse 1., 2. jne. järku tuletistest.

Kui funktiiv a iga tuletis aⁱ ja funktiiv b iga tuletis bⁱ on parajasti samade funktsioonide argumendiks ehk funktiiviks, nimetatakse neid tuletisi **KAASSETEKKS**.⁴¹

Kui ühtsama järku tuletised on ühesama voolu või ühesama süsteemi elemendid, siis üeldakse, et nad moodustavad **REA**.⁴² Kui antud klass A on mingi funktsiooni üheks funk-

$\underline{u} \rightarrow \underline{c}, \underline{c} \leftarrow \underline{u};$ valik $\underline{u} \rightarrow \underline{c}, \underline{c} \leftarrow \underline{u};$ eendavus: $\underline{u} \leftarrow \underline{c}, \underline{c} \leftarrow \underline{u};$
 sõltumus: $\underline{c} \leftarrow \underline{k};$ ühtsus: $\underline{c} \sim \underline{k};$ täiendavus: $\underline{c} \uparrow \underline{k};$ sõltumatus: $\underline{u} \uparrow \underline{v};$ erisus: $\underline{u} \sim \underline{v};$ autonoomia: $\underline{u} \uparrow \underline{v}.$ H.J. U l d a l - l i sümboolika on sõotuks erinev, vrd. ERel ja OG.

- 37 Vrd. PTL def. 19, OSG lk. 29 (290).
- 38 Vrd. PTL def. 21, OSG 30 (292).
- 39 Vrd. PTL def-d 22-23, OSG ib.
- 40 Vrd. PTL def. 24, OSG ib.
- 41 Vrd. PTL def. 95, OSG 99 (366).
- 42 Vrd. PTL def. 43, OSG 67 (331).

tiiviks nii, et selle teiseks funktiiviks on sama rea klass, siis nimetatakse antud klassi A SUMMAKS.⁴³ Kui summas on defineeritud mingi funktsioon φ , mis on seal eeldatav, siis üeldakse, et see funktsioon φ MÄÄRAB summa ja et summa ON MÄÄRATUD funktsiooniga φ ; summa ja funktsiooni φ vahetada nimetatakse MÄÄRAVUSEKS.⁴⁴

2.3.1. MUUTUS JA KATTUMUS. MUUTUSEKS nimetatakse 1) funktsiooni, mille argumendid e. funktiivid on ühesama klassi 1. järku tuletised ja 2) funktsiooni, mille väärtus on jada-funktsiooni üheks funktiiviks nii, et teiseks funktiiviks on muutuse väärtus.⁴⁵

Kui mingi antud funktsioon (või funktiiv) esineb teatud kindlatel tingimustel ning puudub teistel kindlatel tingimustel, siis selle funktiiv (funktsiooni) esinemise korral räägitakse selle funktiiv (funktsiooni) LIITUMISEST ning puudumise korral selle funktiiv (funktsiooni) LAHUTUMISEST;⁴⁶ vastavatest tingimustest üeldakse, et need on funktiiv (funktsiooni) liitumiseks või lahutamiseks PIISAVAD tingimused.

Lahutunud muutust nimetatakse KATTUMUSEKS.⁴⁷

Pole raske veenduda, et muutus on mitteekvivalentsi ning kattumus ekvivalentsi analoog. Neist ligemalt vt. § 2.7.1-2.7.2.

2.4. SÜNTEES. SÜNTEESIKS e. ÜHENDUSEKS nimetatakse antud objekti kirjeldamist mingi klassi lõiguna.⁴⁸ Pidevat sünteesi kui selle eri sünteeside vahel leiab aset piiritlus, nimeta-

⁴³ Vrd. PTL def. 45, OSG 76 (341).

⁴⁴ Vrd. PTL def. 46, OSG ib.

⁴⁵ Vrd. PTL def. 44, OSG 67 (331).

⁴⁶ Vrd. PTL def-d 47-48, OSG 78-79 (344).

⁴⁷ Vrd. PTL def. 49, OSG 79 (344).

⁴⁸ Vrd. PTL def. 7, OSG 29 (290).

ses ja nasaali järel, [β] - ülejäädud juhtudel; seega on [b] ja [β] esinemine automaatne ja [b = β]. Üks-tühest avaldust tähistatakse nii:

$$\begin{aligned} & /b/V[b = \beta] \text{ ehk } V(/b/, [b = \beta] \text{ või} \\ & [b = \beta] \text{ } V^{-1}/b/ \text{ ehk } V^{-1}([b = \beta], /b/). \end{aligned}$$

Järgnevalt vaatleme /d/ ja /t/ esinemust vene keeles. Tähistagu sõna algust või lõppu #. # järel /d/V[d], /t/V[t], vrd. /dom/ 'maja' ja /tom/ 'kõide'. # ees esineb üksnes /t/, mille avaldajaiks on kas [t] või [d]: kui /t/ esineb absoluutses sõnalõpus või kui järgneva sõna alguses on helitu häälikuna avalduv foneem, näit. /p/, siis on tema avaldajaks [t], kui aga sõnale järgneb heliliselt avalduv foneem, on avaldajaks [d], vrd. /rot/ 'suu; sugu', /kot/ 'isakass', /got/ 'aasta', /vot/ 'näe! säh!'. On võimalik öelda, et /d/V[d] ja et /t/V[t = d]. Kuid kui me eelmise näite puhul võime iga [b] ja iga [β] kohta öelda, et see on /b/ avaldaja, siis antud näites ei saa iga [d] korral öelda, kas see on /d/ või /t/ avaldaja, kuni pole teada, kus on sõna algus ja kus on sõna lõpp. Vrd. ['nadʌ'bʲetɕ] 'tarvis hoolitseda', ['onʌb'dʲeʌʌ 'fʲe] 'ta seadis kõik korda', [rʌb'dʲeʌʌ 'fʲe] 'ori tegi kõik', kus esineb [d]-le analoogiline [b]: ühtlasi pandagu tähele, et teise rõhu märkimine on traditsiooniline ja foneetiliselt põhjendamatu. Seejuures on kõik räägitava keele tekstid antud sellisel kujul ja alles küllaltki suure tekstimaterjali põhjal võib sedastada, et on olemas sõnad, nagu /bʲetʲ/, /abʲelʲ/, /rʲap/. Pöördume nüüd tagasi /d/ ja /t/ juurde. Olgu teada, et vaadeldud sõnade omastav on vastavalt /rʲta/ 'suu', /rʲoda/ 'soo', /kʲota/ 'isakassi', /gʲoda/ 'aasta'. Ilmneb, et ühtedel juhtudel /t/ = /t/ ja teistel juhtudel /t/ = /d/; olgu meil vastavalt üksused %t% ja %d%. Pole raske veenduda, et on võimalik anda eeskiri %t% ja %d% avaldumise kohta. Samal ajal ei saa aga anda eeskirja, mille järgi saab määrata, kas näit. sõnalõpuline [t] on %t% või %d% avaldaja, vrd. [vot] (/vot/); ühtlasi pole teada, kas näit. %t% osutub lõppude lõpuks mingi üksuse |t| või mingi üksuse |x| avaldajaks. Vastavalt võib öelda, et %t% avaldajaiks on

üks-mitmeselt [t] ja [d], sama on õige ka %d% kohta. Seda asjaolu tähistatakse järgmiselt:

%t% V.[t, d] ehk V.(%t%, [t, d]),

%d% V.[t, d] ehk V.(%d%, [t, d]).

Analoogiliselt

[t].V⁻¹ %t, d% ehk .V⁻¹ ([t], %t, d%),

[d].V⁻¹ %t, d% ehk .V⁻¹ ([d], %t, d%).

2.6. KEEL. Kui mingi antud astmiku L iga lõiku saab jaotada klassideks nii, et mistahes kahe klassi puhul on defineeritud jadafunktsioon ja iga klassi saab jaotada tuletisteks nii et mistahes kahe tuletise puhul on defineeritud muutus, siis nimetatakse sellist astmikku L KEELEKS.⁵³

2.6.1. KEELE JAOTUS. Klassi keelesüsteemis nimetatakse VÕONDIKS; klassi keelevoolus nimetatakse AHELAKS.⁵⁴ Keelestistemi ja voolu endid nimetatakse vastavalt VÕONDISTIKUKS ja LÜLISTIKUKS.⁵⁵

Summat lülistikus nimetatakse ÜHIKUKS.⁵⁶ Kui ühik on määratud vastastikkusega, siis nimetatakse ühikut ÜHINGUKS.⁵⁷

Vastavalt §2.2 defineeritud liigendamise ja jagamise mõistele nimetatakse võõndi lõiku LIIKMEKS ning ahela lõiku JAKS.⁵⁸ Seega võib keelest jaotuse teel saadavaid üksusi iseloomustada järgneva tabeli abil:

⁵³ Vrd. PTL def. 53, OSG 94 (361). Olgu märgitud, et kui OSG-s tarvitatakse sõna keel (taani sprog), siis PTL-s tarvitatakse sõna semiootik (ingl. semiotic).

⁵⁴ Vrd. PTL def-d 54-55, OSG 28 (289).

⁵⁵ Vrd. PTL def-d 67-68, OSG 36 (298).

⁵⁶ Vrd. PTL def. 74, OSG 76 (341).

⁵⁷ PTL def. 94, OSG 65 (330) esineb see termin vaid ühtsuse puhul.

⁵⁸ Vrd. PTL def-d 56-57, OSG 28 (289).

	Astmik	Klass	Lõik
Võõndifunktsiooni suhtes kinnine või selle funktiiv	keelestüsteem = võõndistik	võõnd	liige
Jadafunktsiooni suhtes kinnine või selle funktiiv	keelevool = lülistik	ahel	jagu

Näitena võõnditest võib tuua § 2.2.2 antud klassid A, B, C ja D, nende liikmeteks on nende elemendid, s.o. tähed; erinevad sõnad moodustavad igatüks omaette ahela, mille jagudeks on erinevate võõndite liikmed.

2.6.2. AVALDUS KEELES. Kui keeles on defineeritud avaldus, nimetatakse vormi KEELEVÕREKS ning keelevõret avaldavat ainet KEELEPRUUGIKS.⁵⁹ Pole raske veenduda, et olenemata avalduse esinemisest on keel samane keelevõrega. Vastavalt võib öelda, et keel on vorm⁶⁰ ja et keelepruuk (s.o. aine) varjab eneses keele.

Nüüd määratleme kui AINEST sellist eeldavate klassi, mis avaldavad enam kui üht ahelat enam kui ühes lülistikus või enam kui üht võõndit enam kui ühes võõndistikus.⁶¹ Näiteks võivad ühedsamad trükitähed avaldada heebrea-, karaiimi- ja juudikeelseid tekste.

2.7. MUUTUSE JA KATTUMUSE LIIGID. Järgnevalt vaadeldakse muutust ja kattumust seoses keele kirjeldamisega.

2.7.1. MUUTUSE LIIGID. Kui muutus on defineeritud ahelas (s.t. kui muutuse funktiivideks on jaod), siis sellist muutust nimetatakse VAHETLUSEKS e. PERMUTATSIOONIKS.⁶² Kui muutus on defineeritud võõndis (s.t. kui muutuse funktiivideks

⁵⁹ Vrd. PTL def-d 58 ja 66, OSG 94 (361).

⁶⁰ Seda väitis juba F. de S a u s s u r e, Cours 157 ja 169.

⁶¹ Vrd. PTL def. 69, OSG 97 (364).

⁶² Vrd. PTL def. 60, OSG 67 (331).

on liikmed), siis sellist muutust nimetatakse MUUNDUSEKS e. TRANSMUTATSIOONIKS.⁶³

Olgu antud kirjutatud eesti keele sõna sara. Teostame mõned muundused a-võõndites ning s- ja r-võõndis nii, et saame tegelikud normatiivse kirjutatud eesti keele sõnad; seejuures teostame muunduse vaid ühes võõndis korraga. Järgnevalt teostame kõigis saadud sõnades vahetlused järgmise skeemi järgi: 1234 → 1243 → 1423 → 1432 → 2134. Vahetlused, mis moodustavad eesti keeles võimatud tähekombinatsioonid, ümbritsetakse raamiga. Võimalikud, kuid tegelikku eesti keele sõna mittemoodustavad tähekombinatsioonid tähistatakse tärniga *.

1234	1243	1423	1432	2134
sara	saar	<u>saar</u>	sara	<u>asra</u>
sari	*sair	<u>siar</u>	sira	<u>asri</u>
sasi	*sais	<u>sias</u>	*sisa	assi
susi	suis	<u>suis</u>	sisu	ussi
süsi	<u>süis</u>	<u>siüs</u>	<u>siüü</u>	*üssi
küsi	<u>küis</u>	<u>kiüs</u>	<u>kiüü</u>	tksi
käsi	<u>käis</u>	<u>kiäs</u>	<u>kiäü</u>	äksi

Teatavate tähjedade esinemise võimatus on tingitud mitmetest asjaoludest: 1) kunstlikest reeglitest, näit. kiüs pro küüs, 2) asjaolust, et üks sama täht võib kuuluda erinevaise võõndeisse olenevalt eelneva(i)st või järgneva(i)st võõnd(e)ist või nende liikmeist. Vastavalt on mõttekas eristada konkreet-ses keeles VÕIMALIKKE vahetlusi ja VÕIMATUID vahetlusi.

2.7.2. KATTUMUSE LIIGID. Kattumust ahelas nimetatakse KOOTU-SEKS; kootust võib seega vaadelda kui lahutunud vahetlust. Näitena kootusest võrreldagu võõndit K = {p, t, k} sõnades laps, väits, uks, kus s-le järgneva t puhul K = ∅, näit.: laste, väiste (mittenormatiivne kuju), uste, ning sõnu nagu aste, kaste, naiste, kus võõnd K ei esine.

Kattumust võõndis nimetatakse ASENDUVUSEKS e. SUBSTI-

⁶³ Vrd. PFL def. 59, OSG ib., E. F i s c h e r - J ø r - g e n s e n, CTA. Tavaliselt tarvitatakse terminit kommutatsioon.

TUTSIOONIKS;⁶⁴ asenduvust võib niisiis vaadelda kui lahutunud muundust. Näitena asenduvusest vrd. § 2.5.1 esitatud näidet vene keele т ja д kohta sõna lõpul.

2.7.3. NÄITAJAD. Kui mingite antud funktiivide a, b, ..., n puhul saadakse vastavalt nende mingite kindlate jagude p, q, ..., z eemaldamisel nende funktiivide vastastikune asenduvus, siis selliseid jagusid nimetatakse NÄITAJAIKS e. INDIKAATOR-REIKS.⁶⁵ Näitajat keele kindlal tasandil (vt. § 3.4) nimetatakse SIGNAALIKS.⁶⁶

Näitajad on mõneti analoogilised mitmete keeleteaduslike koolkondade postuleeritud distinktiivtunnustele või nende kogumikele. Tuleb aga silmas pidada, et distinktiivtunnuste analüüs piirdub ainega. Nii on distinktiivtunnuste analüüs fonoloogias pigem üks häälikuteooriaid.

2.7.4. VAHETUSE JA ASENDUVUSE FUNKTIIVID. Liikmeid, mille vahel on defineeritud vastastikune muundus, nimetatakse INVARIANTIDEKS; jaotumatuid invariante nimetatakse KEELELENDEIKS ehk GLOSSEEMIDEKS (kreeka sõnast γλῶσσα 'keel').⁶⁷ Keelendid on vähikseimad osised, milledest on kindlate funktsioonide abil moodustatud kogu keelesüsteem. On võimalik, et mõnel juhul osutuvad keelendeiks näitajad, täpsemalt: signaalid.

Vastastikuse asenduvuse funktiive nimetatakse TEISENDI-TEKS e. VARIANTIDEKS.⁶⁸ Teisendeid, mis on erisuse funktiivideks, nimetatakse ERALDUJATEKS e. VARIATSIOONIDEKS, liigendumatuid eraldujaid nimetatakse ÜKSIKERALDUJATEKS e. INDIVII-DIDEKS.⁶⁹ Olgu eesti [Z] ja [s] eraldujad, vrd. [kirvèZ] ja

⁶⁴ Vrd. PTL def. 62, OSG 67 (331).

⁶⁵ Vrd. PTL def. 98, OSG 104 (372).

⁶⁶ Vrd. PTL def. 99, OSG ib.

⁶⁷ Vrd. PTL def-d 63 ja 65, OSG 67 (331) ning 72 (337) ja 89 (356), H. S p a n g - H a n s s e n, Gloss. 44.

⁶⁸ Vrd. PTL def. 64, OSG 67 (331).

⁶⁹ Vrd. PTL def-d 70 ja 72, OSG 74 (338).

[kiirvest]; kui nüüd [s] on liigendumatu, siis [s] on üksikeralduja. Teisendeid, mis on ühtsuse funktiivideks, nimetatakse ÜHINEJATEKS e. VARIETEETIDEKS, liigendumatuid ühinejaid nimetatakse ÜSIKÜHINEJATEKS e. LOKAALVARIETEETIDEKS.⁷⁰

Ühtsust, mille funktiivideks on kattumus ühelt poolt ja teisendid teiselt poolt, nimetatakse JUHTIVUSEKS.⁷¹

2.7.5. TOIMIMINE. TOIMIMISEKS e. KATALÜÜSIKS nimetatakse liitsuse esildamist ühe asenduvust rahuldava olemuse asendamise teel teisega.⁷² Näiteks küsimuse Poolt või vastu? puhul on teada, et nii poolt kui vastu eeldavad omastavat käänet ja on seega eeldavad. Olgu antud juhul jutt isikust nimega Vasar. Kuivõrd Vasara asemel võib olla ka näit. Teras või Suur, on ilmne, et esildatav liitsuse eeldatav on kattumuses. Asendanud küsimuses sõnad poolt ja vastu (s.o. asendatavad ehk toimivatavad olemused) väljenditega Vasara poolt ja Vasara vastu (s.o. asendavate olemustega), võib kergesti veenduda, et Vasara on eeldatav; seega on saadud liitsus. Seejuures moodustab Vasar koos omastava käändega sisestatava e. toimiva olemuse.

Lingvistilises keeles on toimimine kontekstuaalne, lei-des aset vestluse (vt. § 3.7) piires, kusjuures toimiv olemus võib olla antud keelevälistelt. Vastavalt on toimimine valik eri astmike või nende tuletiste vahel. Ühtlasi võib nüüd täp-sustada §2.5 esitatud avalduse mõistet: AVALDUS on eendavus eri astmike või nende tuletiste vahel.

2.8. FUNKTSIOONIDE EELISJÄRGUD. § 2.2.1-3, 2.3.1, 2.5 ja 2.5.1, 2.7.1-2 ja 2.7.5 esitatud funktsioonid pole üheväärsed. On otstarbekas fikseerida järgmiselt funktsioonide eelisjärgud üksteise suhtes: 1) jadafunktsioon, 2) vööndi-

⁷⁰ Vrd. PTL def. 79, OSG 79 (345).

⁷¹ Vrd. PTL def-d 71 ja 73, OSG ib.

⁷² Vrd. PTL def. 87, OSG 85 (351).

funktsioon, 3) eeldavus/eeldamatus, 4) vastastikkus/ühepoolsus, 5) ühtsus, 6) erisus, 7) valik, 8) täiendavus, 9) autonoomia, 10) eendavus, 11) toimimine, 12) avaldus, 13) muutus/kattumus, 14) vahetus/kootus, 15) muundus/asenduvus.

Ühtlasi olgu märgitud, et algebraliselt esitatud avaldise loetakse vasakult paremale, kuid ühepoolsuste puhul on eeldataval eelisjärk eeldava ees, sulgudesse asetatud avaldisel mistahes eelneva või järgneva funktsiooni või eeldatava ees. Võrreldagu järgmisi avaldise (samaväärsed avaldised eraldatakse võrdusmärgiga):

$$\begin{aligned} \underline{v} \mapsto \underline{u} \mapsto \underline{v} \mapsto \underline{c} &= (\underline{v} \mapsto \underline{u}) \mapsto (\underline{v} \mapsto \underline{c}); \\ \underline{c} \leftarrow (\underline{u} \uparrow \underline{v} \mapsto \underline{c}) &= \underline{c} \leftarrow ((\underline{u} \uparrow \underline{v}) \mapsto \underline{c}); \\ (\underline{a} \wedge \underline{b}) / (\underline{a} \wedge \underline{c}) &= \underline{a} \wedge (\underline{b} / \underline{c}). \end{aligned}$$

Pandagu tähele, et viimases avaldises on väljendatud jadafunktsiooni distributiivsus võõndifunktsiooni suhtes.

2.9. KATEGOORIAD. Kui võõnd on võõndifunktsiooni funktiiviks nii, et teiseks funktiiviks (teisteks funktiivideks) on sama rea võõnd(id), siis seda võõndit nimetatakse KATEGOORIAKS.⁷³

Mingi antud funktsiooni alusel läbiviidava lihtjaotuse abil saadavat kategooriat nimetatakse FUNKTSIOONIKATEGOORIAKS.⁷⁴ Funktsioonikategooria liigendamisel vastavalt funktiivivõimalustele saadakse FUNKTIIVKATEGOORIAD.⁷⁵ Kui lihtjaotuse aluseks on *v a s t a s t i k k u s*, siis on olemas järgmised funktiivivõimalused ja ühtlasi järgmised funktiivkategoriad:

- (1) 1) funktiivid, mis rahuldavad parajasti sõltumust;
- 2) funktiivid, mis rahuldavad parajasti sõltumatust;
- 3) funktiivid, mis rahuldavad nii sõltumust kui sõltumatust;
- 4) funktiivid, mis ei rahulda ei sõltumust ega sõltumatust.

⁷³ Vrd. PTL def. 75, OSG 76 (341).

⁷⁴ Vrd. PTL def. 76, OSG 77 (342).

⁷⁵ Vrd. PTL def. 77, OSG ib.

Kui lihtjaotuse aluseks on *u h e p o o l s u s*, siis on olemas järgmised funktiivivõimalused ja ühtlasi järgmised funktiivkategoriad:

- (2) 1) funktiivid, mis on parajasti allutavad;
- 2) funktiivid, mis on parajasti alluvad;
- 3) funktiivid, mis on nii allutavad kui alluvad;
- 4) funktiivid, mis pole ei allutavad ega alluvad.

Pole raske veenduda, et sellisele jaotusele alluvad kõik summad (ja ainult summad) nii voolus kui süsteemis. Pandagu tähele, et mõlemal juhul on funktiivkategoriate defineerimine hõlpsasti kujutatav Venni diagrammiga nagu § 1.8 joon. 5.

Funktiivkategorია liiget või jagu nimetatakse ELEMEN-
DIKS.⁷⁶ Tegelikku elementi nimetatakse VÄÄRINDIKS e. TAKSEE-
MIKS.⁷⁷

2.10. SÕLMIK. Kategoriat, mis moodustab algebralise süsteemi kattumuse suhtes, nimetatakse SÕLMIKUKS e. SÜNKRÉTISMIKS.⁷⁸

Nüüd defineerime kui sõlmiku TEISENDAMIST selliste ühi-
nejate sisestamist, mis pole sõlmikut määrava kattumuse ele-
mendid.⁷⁹ Näiteks on kirjutatud fraasi ostsin ühe kala sõnas
kala nimetava, omastava ja osastava käände sõlmik. Võrreldes
vastavate käänete teisendeid juhtudel, nagu hobune : hobuse :
hobust, on lihtne näha, et tegemist on omastava käändega:
ostsin ühe hobuse. Teise näitena vaatleme olukorda sellise
eesti keeletarvituse kirjeldamisel, kus muuseas eristatakse
foneeme /z/ ja /s/. Antud fraasides /kirves tuleb vägev/,
/vastus tuleb vägev/, /kirves tahab teritada/, /vastus tahab
lõbi mõelda/, /veel pole kirvest/, /veel pole vastust/ moo-
dustab /s/ sõlmiku; sellele viitavad fraasid /kirvega pole
midagi teha/ ja /vastusega pole midagi teha/. Sõlmik on tei-

⁷⁶ Vrd. PTL def. 92, OSG 77 (342).

⁷⁷ Vrd. PTL def. 93, OSG 88 (354).

⁷⁸ Vrd. PTL def. 78, OSG 79 (344).

⁷⁹ Vrd. PTL def. 84, OSG 81 (347); erinevus on termineis.

sendatav, kui näit. /tuleb/ asemele sisestada /on/: /kirvez
on vägev/, /vastus on vägev/.

Ahelat, kus teisendatavad sõlmikud esinevad teisendamatu-
tutena, nimetatakse AKTUALISEERITUD ahelaks, ahelat, kus tei-
sendatavad sõlmikud esinevad teisendatult, nimetatakse IDE-
AALSEKS ahelaks.⁸⁰

Olgu märgitud, et on olemas ka TEISENDATAMATUD sõlmikud,
näit. sõlmik /t/ vene keele sõnas /rot/ 'suu; sugu', vt. ka
§2.5.1. Selliste sõlmikute LAHENDAMISEKS on tarvilikud tuge-
vamad menetlused kui seda on teisendamine; selliseks on koon-
dumusprintsip, vt. § 3.16 j.j.

Teisendatud sõlmikut objektide vahel nimetatakse MÕIS-
TEKS.⁸¹ Näiteks 'onu' võib olla 'isa vend või ema vend', kuid
kui eristatakse mõistet 'lell' (= 'isa vend'), siis 'onu' sel-
lisena osutub sõlmikuks, mis teisendub mõisteteks 'lell' ja
'onu' (= 'ema vend').

2.10.1. JUHTIVUS JA SÕLMIK. NUUD määratleme kui TINGIMATUT
sellist juhtivust, kus juhtiv kategooria on sõlmiku jaoks
ühineja (s.o. nad on ühtsuse funktiivid) ja kui VABA sellist
juhtivust, kus juhtiv kategooria on sõlmiku jaoks eralduja
(s.o. nad on erisuse funktiivid).⁸² Teiselt poolt võib vaba
juhtivust vaadelda kui kattumust nulliga, mille juhtivus pole
tingimatu.⁸³ Kattumust nulliga, mille juhtivus on tingima-
tu, nimetatakse VARJATUSEKS;⁸⁴ vastavalt võib rääkida varja-
tud juhtivusest.

Näitena vabast juhtivusest võib tuua sõnalõpulise /n/-i
vahelduse soome keele sõnades nagu /hevonen/ = /hevone/ või
sõnaalgulise /h/ vahelduse eesti keeles, vrd. /hobune/ =
/obune/, /hvilml/ = /vilm/ 'film'. Varjatud juhtivuse leiame

⁸⁰ Vrd. OSG 82 (347).

⁸¹ Vrd. PTL def. 85 OSG 83 (348).

⁸² Vrd. PTL def. 80, OSG 80 (345) ja 83 (349).

⁸³ Vrd. PTL def. 81.

⁸⁴ Vrd. PTL def. 86, OSG 83 (349).

hispaania keeles, kus %d% V Ø, vrd. sõna usted 'Teie' (viisakusvorm ainsuses) ja ustedes 'Teie' (viisakusvorm mitmuses): %usted% V /uste/ V [uste] ning /ustedes/ V [ustešes].

2.10.2. SÕLMIKU AVALDAJAD. Sõlmiku avaldajate käsitlemisel on aluseks aineastmik.

Kui sõlmiku avaldaja on samane kas iga või mitte ühegi sõlmiku elemendi avaldaja, nimetatakse sõlmiku avaldaja KOKKULANGEVUSEKS.⁸⁵ Kui sõlmiku avaldaja on samane ühe või enama, kuid mitte iga elemendi avaldaja, siis seda avaldajat nimetatakse KESKENDUVUSEKS.⁸⁶

Näitena kokkulangevusest võrreldagu vene keele %t% ja %d% avaldusi sõna lõpul, vt. § 2.5.1. Keskenduvusega on tegemist eesti keele sõnades kõrtse ja võrdse, kus teatava põhjaeestilise häälde korral esineb %t% ja %d% keskenduvus[t], vrd. [kertsel], [vertse] ning [kerts] ja [verDne].

⁸⁵ Vrd. PTL def. 82, OSG 80 (345).

⁸⁶ Vrd. PTL def. 83, OSG 81 (346).

3. LOOMULIK KEEL JA SELLE JAOTUS

Siin määratletakse loomuliku ja lingvistilise keele mõiste ning vaadeldakse loomuliku keele ehitust sel määral kui on tarvilik lingvistilise keele väljendustasandi kirjeldamiseks.

3.1. LOOMULIKU KEELE MÄÄRATLUS. L. Hjelmslev on öelnud: "Kui on õige, et keel on ühiskondlik institutsioon, mis on olemas üksikisikuist väljaspool ja sõltumatult, peab järeldatama, et keelt ei või defineerida kui psühholoogilist nähtust."¹ Siit järeneb: 1) keelt saab defineerida vaid keelest enesest lähtudes ja 2) keele kirjeldamisel tuleb arvestada seda, mis on antud parajasti keeles, mitte aga seda, mida arvab keelest selle rääkija või kirjeldaja.

LOOMULIKUKS KEELEKS nimetatakse vööndistikku, kui selle vööndid võivad avalduda mistahes ainese läbi.² Lülistikku, mille ahelad määramatult pikendatuna võivad avalduda mistahes ainese läbi, nimetatakse TEKSTIKS.³ On ilmne, et tekst pole mõeldav, kui loomulik keel pole antud, samuti nagu pole mõeldav lülistik, kui pole vööndistikku, ega vool, kui pole süsteemi.

"Tavalist" keelt, mis ühendab eneses nii loomuliku keele kui ka teksti, nimetatakse LINGVISTILISEKS KEELEKS.⁴

Vormi, mis on loomulik keel, nimetatakse LOOMULIKU KEELE VÕREKS e. lihtsalt VÕREKS; keele võret avaldavat ainet ni-

¹ L. H j e l m s l e v, PPh 49.

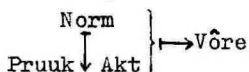
² Vrd. PTL def. 88, OSG 96 (364).

³ Vrd. PTL def. 89, OSG 97 (364).

⁴ L. H j e l m s l e v, StrLang 41.

metatakse LOOMULIKU KEELE PRUUGIKS e. lihtsalt PRUUGIKS.⁵

Lingvistilises keeles eristatakse: 1) võret, 2) normi, 3) pruuiki ja 4) akti e. toimingut.⁶ Norm on konkreetse keele võre ühiskondlikuks teostatuseks tarvilik minimaalne teostuskuju, mis on sõltumatu avalduse üksikasjadest. Nii pole normi seisukohalt oluline, kas saksa, rootsi või eesti keeles tarvitatakse keeletipu- või nibu-r-i, oluline on, et r on värihäälik; samuti on ebaoluline, kas eesti keeles üeldakse [vau] või [vaõ] (nimetav [vaGu]), oluline on, et [a] -le järgneb labiaalne tagavokaal.⁷ Pruuk hõlmab kõik keele võre avaldused, moodustades teatava materiaalsete harjumuste kogumi kindlas ühiskonnas; akt on keele võre mistahes üksikavaldus ja on antud lühema või pikema tekstina. Võre, normi, pruuigi ja akti seoseid kujutatakse järgneval skeemil:⁸

3.2. MÄRGIFUNKTSIOON. Mistahes keele aluseks on märgifunktsioon. Järgnevalt vaadeldakse märgifunktsiooni loomulikus ning ühtlasi lingvistilises keeles, edaspidi lihtsalt: keeles.

Juba F. de Saussure vaatles keelt kui märgisüsteemi. F. de Saussure'i järgi ühendab KEELEMÄRK eneses MÕISTE (mitte aga näit. eseme) ning HÄÄLIKUKUJUTISE.⁹ Viimast ei tule samastada füüsilise häälikuga, vaid psüühilise muljega hää-

⁵ Vrd. PTL def-d 90 ja 91.

⁶ Vrd. L. H j e l m s l e v, LP 72.

⁷ Kui näit. eesti keeles peetakse õigeks keeletipu-r-i ja hääldust [vaõ], siis on tegemist normatiivsusega, mis on normist sootuks erinev: normatiivsus on keelevälise kollektiivse subjektivismi teostus, mille piirid on objektiivselt määratud normi poolt. Üeldust ei järeldu ei normatiivsuse tarbetus ega see, et normatiivid ei tarvitse olla normiga vastuolus.

⁸ Vrd. L. H j e l m s l e v, LP 78. Vt. ka H. R ä t s e p, KKE 247.

⁹ F. de S a u s s u r e, Cours 98.

likust. Olgu mainitud, et häälikukujutis nagu seda määratles se Saussure, ja järelikult ka keelemärk sellisena on teatavas vastuolus § 3.1 algul esitatud ning omaks võetud L. Hjelmslev' mõttega. Kuid see on mõneti vastuolus ka de Saussure'i enese mõtteavaldustega inimkeele ühiskondlikkusest. Loobudes häälikukujutise kandmisest psüühika valdkonda, võib häälikukujutist vaadelda kujutisena § 1.13 ja 1.15 esitatud mõttega. Siis on de Saussure'i keelemärgi teise komponendi ja häälikute vahel korraldatud vastavus; on mõttekas määratleda seda vastavust kui avaldust.

F. de Saussure'i järgi nimetatakse keelemärgis ühendatud mõistet TÄHISTATAVAKS (e. designaadiks, pr. signifié) ning häälikukujutist, s.o. häälikute läbi avalduvat keelemärgi osist TÄHISTAJAKS (e. designaatoriks, pr. signifiant); vastavalt üeldakse, et tähistatav on tähistatud oma tähistajaga. Kui on antud nii tähistatav kui tähistaja, üeldakse, et on defineeritud MÄRGIFUNKTSIOON. Vastavalt kujutab KEELEMÄRK ehk lihtsalt MÄRK enesest algebralist süsteemi, kus on defineeritud märgifunktsioon.

3.2.1. MÄRGI SEOS KEELEVÄLISE TEGELIKKUSEGA. F. de Saussure'ist lähtudes on H. St. Sørensen kujutanud märki ning selle seost keelevälise tegelikkusega nii:¹⁰

tähistaja	o	Seejuures on märkija (e. denotaator) alati märk, märgitav (e. denotaat) on keelevälise objekt (asi, ese, nähtus vms.); tähistatavat peetakse samasena vahendusega.
o	o	
märkija	o	
o	o	
märgitav	o	

Olgu antud eestikeelsed sõnad haug ja vaskuss, mis on märgid:¹¹

%haugi%	o	%vazge+usi%	o
'haug'	o	'vaskuss'	o

¹⁰ H. St. Sørensen, WCIME 11-23, eriti 15.

¹¹ Siin ei eristata liht- ja liitmärke. Tähistajad esitatakse ühes mõeldavaist nn. morfofonoloogilistest kirjutusviisidest.

Ei valmista mingit raskust seada need märgid vastavusse kindlate elusolenditega, kelleks ladinakeelse teadusliku terminoloogia järgi on vastavalt Essex lucius ja Anguis fragilis. Kui nüüd asendada tähistajad näiteks äänisvepsa omadega, mis avalduvad kui [hougi ~ häugi], [vaas gad], või soome omadega, mis avalduvad kui [hauki], [vaski-kärme], või vene omadega, mis avalduvad kui [ʃ:uka ~ ʃtʃuka], [mɛ'danka], näeme, et mõiste ning tegelikkuse objekt ei muutu. Kui aga asendada tähistaja %häugi% tähistajaga %laka%, ilmneb, et nii tähistatav kui ka tegelikkuse objekt muutuvad, kusjuures tähistaja võib tähistada samahästi mõistet 'toapealne' kui ka mõisteid 'võhi tagakeha' ja 'lakk' (= 'jõhvkarvadest moodustis imetaja kaela-harjal'), kusjuures igale mõistele vastab erinev tegelikkuse objekt. Kui asendada mõiste 'haug' mõistega 'norss' (Osmerus eperlanus), muutuvad nii tähistaja kui tegelikkuse objekt; ühtlasi ei leidu ei eesti ega teistes nimetatud keeltes ühtki antud mõistetest erinevat mõistet, mille puhul tähistaja ning objekt ei muutuks. Samuti võib asendada havi või vaskusi näiteks karuga; sel puhul muutuvad nii tähistatav kui tähistaja, kusjuures tähistatav võib olla tähistatud mitme erineva tähistaja läbi (vrd. nende avaldusi [karu], [meZiGäp], [of]); ühtlasi ei leidu ühtki antud objektidest erinevat objekti, mille puhul tähistatav ja tähistaja ei muutuks.

Esitatust ilmneb, et H. St. Sørenseni skeem pole päris korrektne.¹² Skeemi saab parandada seades tähistatava vastavusse tegelikkuse objektiga, seda eeldusel, et märkiija on liigne. Alljärgneval skeemil ümbritsetakse märk punktjoonega:

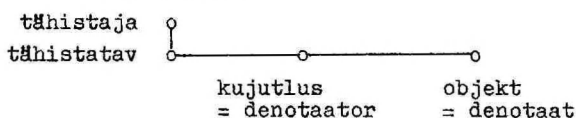
tähistaja : : ö :	Olgu nüüd antud eesti-
tähistatav : : ö :—o objekt	keelne sõna <u>näkk</u> tähistatava-
	ga 'näkk' ja tähistajaga
	%näkki% v. [näkk]. Ei leidu

ühtki tegelikkuse objekti, kes või mis on antud märgiga vas-

¹² V. G. V a r i n a, I p l 40-41 on muuseas veaks lugenud tähistatava ning tähistaja eristamist H. St. S ø r e n s e n i l; selline etteheide on ilmselt õigustamatut.

tavusse seatav. Rääkija kujutluses on näkk pikajuukseline naisterahvas või hobune, kes inimesi vette meelitab ja uputab. Järelikult võib tähistatava seada vastavusse kujutlusega. Vaatleme veel kujutlusi, mis seostuvad sõnadega haug ja vaskuss. Havile ei omistata mingeid omadusi, mis oluliselt erineksid neist, mida võib lugeda loodusteaduslikust kirjandusest või mida võib kogeda teda püüdes või süües. Vaskussile, kes loodusteadusliku kirjanduse järgi on mürgitu, omistatakse aga mürgisus ning härrmine viha inimsoo vastu.

Järelikult võib kujutlus olla objekti tõene või väär kujutis, lisaks on kerge veenduda, et tähistatav on vahetult seotud selle kujutisega (s.o. kujutlusega); kujutlus on objekti kujutis psüühikas (või nagu üeldakse tunnetusteoorias, objekti peegeldus), mis nagu vastav objektki ei tarvitse olla mingi keelemärgiga vastavusse seatud: on asju, mis on mõeldavad, kuid pole räägitavad. Seega tuleb esitatud skeemi täiendada kujutlusega. Ilmneb, et kujutlus vastab mõneti H.St. Sørenseni denotaatorile, kuid mitte kui märkijale (Sørensen polnud muuseas võimeline defineerima denotaatorit kui märki-
jat) ning objekt denotaadile:

Nagu selgus, pole alati võimalik kindlaks teha objekti, kui kujutlus on objekti väär kujutis. Järelikult on objekti ja kujutluse vahel allumus, kusjuures kujutlus on allutav (eeldatav) ja objekt on alluv (eeldav). Nagu eespool näidatud, võib ühesama tähistatavaga olla seostatud mitu erinevat kujutlust (näit. tähistatav 'näkk' ja vastavad kujutlused), nii et nende vahel on defineeritav allumus (avaldus). Seejuures on tähistatav eeldatav (s.o. vorm) ja kujutlus eeldav (s.o. aine).

Olgu märgitud, et siin saadud tulemus on täielikus vastavuses L. Hjelmslev' erineval viisil saadud tulemusega.¹³

¹³ Vrd. L. H j e l m s l e v, PSS jaotused 4-5.

3.2.2. SISU JA VÄLJENDUS. Tähistatava väärtusi märgifunktsioonis nimetatakse SISUKS, tähistaja väärtusi - VÄLJENDUSEKS. Nagu eespool selgus, on nii tähistatav kui tähistaja avalduses eeldatavaks, s.t. vormiks; vastavalt räägitakse SISUVORMIST ja VÄLJENDUSVORMIST (sisu ja väljenduse asemel); vastavald eeldavaid nimetatakse SISUAINEKS ja VÄLJENDUSAINEKS.¹⁴

Pole raske veenduda, et tähistatava ja tähistaja vahel kehtib sõltumus või teisiti: m ä r g i f u n k t s i o o n o n s ô l t u m u s. Sellele vastavalt on märgifunktsiooni argumentide väärtustamine keeles (s.o. konkreetne sisu ja konkreetne väljendus) küllaltki suvaline:¹⁵ see, et sisuga 'haug' on seostatud väljendus %haügi%, mitte aga näit. %kägu% või et väljendusega %haügi% on seostatud sisu 'haug', mitte aga näit. 'uni', on juhuslik, kokkuleppeline.

Olgu märgitud, et L. Hjelmselev' järgi on märgifunktsioon ühtsus, s.o. sõltumus voolus.¹⁶ Näib, et see on ennatlik otsustus indo-euroopa keelte alusel. Selles võib veenduda järgmise näite abil kaasaegsest heebrea keelest. Väljendusvorm (juure, vt. § 3.6.5) גָּדַל /gd1/ 'suurus' ei või voolus kunagi esineda pidevana (siin ei arvestata kirjalikke punktuatsioonita tekste). Võrreldagu sõnu גָּדַל /godel/ 'suurus' (nimisõna), גָּדַל /gadal/ 'tema (meessoost) oli suur', יָגַדַל /jigdal/ 'ta (meessoost) saab suureks', גָּדַל /gadol/ 'suur' ning גָּדוּלִים /gadolim/ 'suured', kus -/im/ on mitmuse tunnus. Nagu võib näha, on neis sõnades veel teisiigi märgiväljendusi, mis samuti pole pidevad. Märgiväljenduste pidetus aga ei tähenda, et ka märgisid on pidetud. Näiteks elementidega ג, ב, ל, s.o. /g/, /d/, /l/ pole võimalik vastavusse seada minigeid sisu elemente.

Arvestades nüüd § 2.7.5 tulemusi toimimise ja avalduse

¹⁴ Vrd. OSC jaotus 13 ja L. H j e l m s l e v, StrLang 40-41.

¹⁵ Vrd. F. de S a u s s u r e, Cours 100-101.

¹⁶ Vrd. OSG 53 (316).

esas, võib märgifunktsiooni määratlust veelgi täpsustada:
m ä r g i f u n k t s i o o n e n t ä i e n d a v u s .

3.2.3. LIHT- JA LIITMÄRK. Kui mingi märgi M sisu ja väljendus pole lõigendatavad nii, et iga sisulõigu c jaoks on defineeritud üks-ühene vastavus mingi kindla väljenduslõiguga e või mingi kindla väljendusklassiga E, nii et sama on õige mistahes c e M jaoks, siis sellist märki M nimetatakse LIHTMÄRGIKS.

Märki, mis pole lihtmärk, nimetatakse LIITMÄRGIKS.

3.3. KEEL KUI MÄRGISÜSTEEM JA KUI FIGUURISÜSTEEM. F. de Saussure'i järgi on keel märgisüsteem.¹⁷ Seejuures pole F. de Saussure öelnud, kas see süsteem on kinnine või lahtine.¹⁸ Kui märgisüsteem on kinnine, s.o. kui keelemärkide inventar on lõplik, saadakse iga märgi lisandumise või kadumise puhul automaatselt uus, eelmisest erinev süsteem. Kui märgisüsteem on lahtine, kerkib küsimus, kas ja kuidas on võimalik teha otsustusi süsteemi kohta. Nii või teisiti peaks keele kui sellise analüüs piirduma märkide vahetkordade analüüsiga, kuid nagu nähtub F. de Saussure'i loengukursusest, pole see siiski just nii mõeldud.

L. Hjelmslev on näidanud, et kuigi keel on oma eesmärgilt märgisüsteem, ei saa keelt ometigi kirjeldada kui puhast märgisüsteemi. Nimelt peab keel (1) olema valmis moodustama uusi märke, juuri, sõnu ja (2) olema mugav tarvitada. Seetõttu kasutab keel loendamatu hulga märkide moodustamiseks piiratud arvu mittemärke, mida nimetatakse FIGUURIDEEKS.¹⁹ Järelikult on keel süsteemina kõigepealt figuurisüsteem ja siis alles märgisüsteem.

Pole raske näha, et L. Hjelmslev' käsitus on üldisem

¹⁷ F. de Saussure, Cours 107.

¹⁸ Vrd. F. de Saussure, Cours 157 ja 182.

¹⁹ OSG 43 (305), SG 138.

ja ühtlasi lihtsam kui F. de Saussure'i oma. Siiski tuleb arvestada, et keel on figurisüsteem selleks, et olla ka märgisüsteem.

3.4. KEELE KIHILISUS. Keel jaotatakse vastavalt märgifunktsioonile kaheks tasandiks: SISUTASANDIKS ja VÄLJENDUSTASANDIKS. Sisutāsandi moodustavad vastavalt avaldusele sisuvorm ja sisuaine ning väljendustāsandi - väljendusvorm ja väljendusaine. Sisuvormist ja -ainest ning väljendusvormist ja -ainest räägitakse kui keele neljast KIHIST. See kahekerdne kahendus märgifunktsiooni ja avalduse alusel ning sellest tulenev keele kihilisuse kentseptsioon on glossemaatika iseloomulikemaid jooni.²⁰

Kuivõrd sisu- ja väljendusvormi ning sisu- ja väljendusaine vahel on vastavus, on võimalik vaadelda ka sisu- ja väljendusainet kui vormi. Vastavalt räägitakse sisu- ja väljendusvormist kui PUHTAST VORMIST ning sisu- ja väljendusainest kui MATERIAALSEST VORMIST.²¹ Loomulikult ei või puhast vormi nagu glossemaatilist vormi üldse mingil määral samastada vastava esteetilis-filosoofilise mõistega.

3.4.1. KEELE KIHITIDE VAHEKORRAD. Keele kihitide vahekordade vaatlemisel kasutatakse järgmisi sümboleid.²² Kreeka tähti kasutatakse sisutāsandi puhul, ladina tähti - väljendustāsandi puhul, välja arvatud koos eelneva tärniga, mille korral ladinatäheline sümbol kehtib keeletāsandi, s.o. nii sisu- kui väljendustāsandi kohta; ° tähelise sümboli järel ülal tähistab kihti või klassi kihis:

γ° = sisuvorm,	$\cdot V^{-1} \gamma^{\circ}$ = sisuaine,
g° = väljendusvorm,	$\cdot V^{-1} g^{\circ}$ = väljendusaine,
$\cdot g^{\circ}$ = keelevorm,	$\cdot V^{-1} \cdot g^{\circ}$ = keeleaine.

²⁰ Vrd. L. H j e l m s l e v, LP 72.

²¹ Vrd. H. S p a n g - H a n s s e n, Gloss 135.

²² Vrd. L. H j e l m s l e v, StrLang 40-42.

Lingvistilise keele tekstiavaldus võib sisaldada väljenduslõike, mis pole vastavusse seatavad puhta vormi üksustega (näit. eesti [tip̄-tip̄-tip̄], millega kutsutakse kanu, häänisvepsa [vūk̄ei-vūk̄ei], millega kutsutakse lehma või [ψū], millega peatatakse hobust), sest neil häätatustel pole keeles sisu. Kuid neil ja teistel sellistel häätatustel on mõte; neid on võimalik vaadelda kui ühepoolseid keeli inimese ja kana, inimese ja lehma jne. vahel. On ka selliseid häälitusi, mis ei kuulu mingis mõttes keelde (pole märgiväljendused), nagu eesti [k̄ēl̄], [p̄im̄-p̄am̄], soome [pium̄-paum̄] jne. Edasi, nagu §3.2.1 öeldud, on asju, mis on mõeldavad (kujutletavad), kuid mis pole räägitavad. Neid seiku arvestades võib formuleerida veel järgmised mõisted:

$V^{-1}\chi^{\circ}$ = sisuaines; osahulgad: $.V^{-1}\chi^{\circ}$ ja $V^{-1}\chi^{\circ}\backslash.V^{-1}\chi^{\circ}$;

$V^{-1}\xi^{\circ}$ = väljendusaines; osahulgad: $.V^{-1}\xi^{\circ}$ ja $V^{-1}\xi^{\circ}\backslash.V^{-1}\xi^{\circ}$;

$V^{-1}.g^{\circ}$ = keeleaines; osahulgad: $.V^{-1}.g^{\circ}$ ja $V^{-1}.g^{\circ}\backslash.V^{-1}.g^{\circ}$.

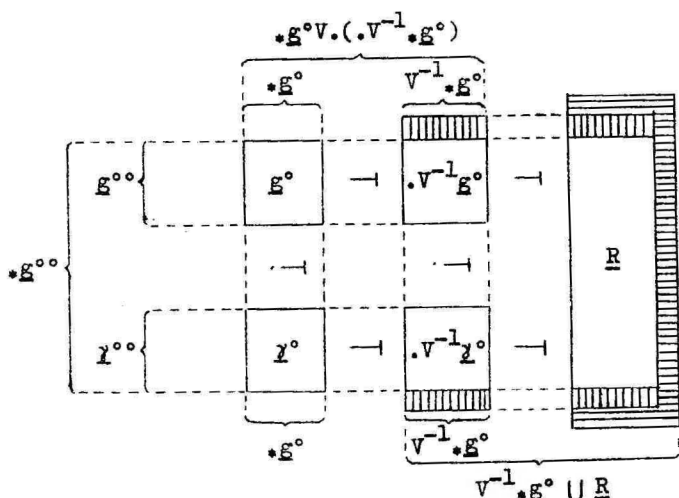
Nüüd võib avaldada esitatud sümboleite abil sisu- ja väljendustasandi. Et mistahes keele kummalgi tasandil on defineeritud eendavus, järeldub, et on olemas kaks võimalust: esiteks, $.g^{\circ} V.(.V^{-1}.g^{\circ})$ ja, teiseks, $.g^{\circ}$. Seega on keeleaine olemasolu ja ühtlasi avaldusfunktsioon vaid võimalikud, kuid mitte tarvilikud keele komponendid, kuigi need on tarvilikud keele ühiskondlikuks teostuseks (vrd. ka loomuliku ja lingvistilise keele määratlust § 3.1). Seetõttu on mõttekas kasutada veel järgmisi sümboleid:

$\chi^{\circ\circ}$ = sisutasand,

$\xi^{\circ\circ}$ = väljendustasand,

$.g^{\circ\circ}$ = keeletasand = loomulik keel.

Tõhustades keelevälise tegelikkuse tähena \underline{R} , võib koostada järgmise üldskeemi (viirutatud ala tähistab neid $V^{-1}.g^{\circ}$ või \underline{R} osahulki, mis pole eendavuses eeldavateks):

Pandagu tähele, et $V^{-1} * E^o \cup R$ hõlmab mistahes ainese, sealhulgas keeleainese (vrd. ka loomuliku keele ja teksti määratlust § 3.1). Mittelingvistiliste abstraktsete keelte puhul on võimalik kas 1) $V^{-1} * E^o$ puudumine (õigemini: $V^{-1} * E^o = *E^o$ või 2) E^o puudumine (õigemini: $E^o = \chi^o$).

3.4.2. ÜLDSKEEMI TÕLGENDAISEST. Pole raske näha, et esitatud üldskeem kujutab keele, mõtlemise ja keelevälise tegelikkuse vahetõrki mistahes keele ja mistahes tegelikkuse puhul (loomulikult pole põhjust vastandada keelt tegelikkusele üldse). Vastavalt hõlmab skeem mitmete teaduste ja tõekspidamiste kokkupuutealasid.

Jättes kõrvale mitmesuguste tõekspidamiste klassifitseerimise ja analüüsi ning vaadeldes nende ratsionaalset tuuma, võib veenduda, et põhiküsimus on siin selles, mida pida primaarseks. Seejuures ei tule segada küsimust primaarsusest küsimusega ajalisest eelnevusest. Kui glossemaatiline teooria loeb primaarseks keelevormi $*E^o$ ning ei arvesta mingil määral keelevälisest tegelikkusest R , siis see on eeskätt kasulik ja tarvilik tööhüpotees. Samavõrd on mõttekas lugeda kihti χ^o ajalisel eelnevaks kihi E^o suhtes.

Glessemaatilise teooria seisukohalt pole tarvidust arvestada lingvistilise keele kirjeldamisel selliseid esinemusi nagu $V^{-1} \cdot g^{\circ} \setminus V^{-1} \cdot g^{\circ}$, mida eespool vaadeldi sellepärast, et nendega võib tulla tegemist lingvistilise keele tekstides. Millegi mittearvestamine teoorias ei tähenda selle eitamist praktikas, ja vastupidi.

On lihtne näha, et nii keeleteaduse kui ka filosoofia põhisuunad on primaarsuse küsimuse lahendanud erinevalt. Kui jätta kõrvale ajalise eelnevuse küsimus, siis vähemalt primaarsuse probleemi lahendamise suhtes on need suunad taustsüsteemsed ning ühe süsteemi tõesus ei välista teiste tõesust.

3.5. TEKSTI JAOTUS. Lingvistiline keel antakse vaatlejale mingi tekstiavaldajate hulga kujul. Vaatleja ülesandeks on leida antud tekstiavaldajaist lähtudes 1) loomulik keel ja 2) tekstide moodustamise seaduspärased (s.o. eeskiri).

On loomulik, et tekstiavaldajale lähenetakse kui lahitse teksti avaldajale (s.t. eeldatakse, et peale antud teksti-(de) on võimalik veel lõpmatu arv vaadeldava keele tekste).²³ Sel viisil saadav kirjeldus on rohkem prognostiline kui nentiv. Sellisel lähenemisel pole erilist väärtust nendinguil, kas mingil kindlal juhul üks või teine üksus esineb või ei esine, vaid olulised on otsustused, kas see või teine üksus v o i b esineda või e i v o i esineda.²⁴

3.5.1 TEKST KUI SISU- JA VÄLJENDUSAHEL. Mistahes antud teksti \underline{T} puhul kehtib keelevormis sisu- ja väljendusahela täiendavus:

$$\underline{T} = \chi_1^{\circ} \wedge \chi_2^{\circ} \wedge \dots \wedge \chi_n^{\circ} \top E_1^{\circ} \wedge E_2^{\circ} \wedge \dots \wedge E_n^{\circ}.$$

Et avaldus on eendavus, siis $\underline{T} \rightarrow \cdot V^{-1} \underline{T}$; järelikult kehtib keeleaines sisu- ja väljendusahela autonoomia:

²³ Vrd. H. S p a n g - H a n s s e n, PSC jaotus 1.

²⁴ H. S p a n g - H a n s s e n, PSC jaotus 5.

$$\cdot v^{-1} \underline{I} = \cdot v^{-1} (\gamma_1^* \wedge \gamma_2^* \wedge \dots \wedge \gamma_n^*) \perp \cdot v^{-1} (\underline{E}_1^* \wedge \underline{E}_2^* \wedge \dots \wedge \underline{E}_n^*).$$

Nagu § 3.2.2-3 selgus, on lihtmärk väikseim üksus, kus on defineeritud sisu- ja väljenduslõigu ühene vastavus. Vastavalt on alus postuleerida, et on olemas selliste minimaalsete tekstide klass \underline{D} , et 1) on olemas ainult üks lõik (alamklass) \underline{D}_1 , mis võib olla tekst, kuid teised lõigud \underline{D}_2 , \underline{D}_3 , ..., \underline{D}_m ei või moodustada teksti muidu kui koos lõiguga \underline{D}_1 , kusjuures kõik lõigud rahuldavad märgifunktsiooni või 2) ükski \underline{D} lõik \underline{D}_n , mis rahuldab märgifunktsiooni, ei või olla tekst.

3.6. MOODUSTAJAD JA ASTENDAJAD. Olgu antud ahel, mille lõikudeks on $(\underline{a}\underline{b}_1) \wedge (\underline{b}\underline{\alpha}_1\underline{b}_2) \wedge (\underline{c}\underline{\alpha}_1\underline{b}_2) \wedge (\underline{d}\underline{\alpha}_1\underline{b}_2) \wedge (\underline{e}\underline{\alpha}_2\underline{b}_2) \wedge (\underline{f}\underline{\alpha}_2\underline{b}_2) \wedge (\underline{g}\underline{\alpha}_1\underline{b}_1) \wedge (\underline{a}\underline{\alpha}_1\underline{b}_1) \wedge (\underline{h}\underline{\alpha}_3\underline{b}_1)$, kus tähega $\underline{\alpha}$ on märgitud üksuste klass, mille suvaline element $\underline{\alpha}_m$ on samaaegne klassi \underline{A} mistahes ühe või mitme elemendiga $\{\underline{a}, \underline{b}, \dots, \underline{i}\}$ või teisiti: mille suvaline element $\underline{\alpha}_m$ on element üle klassi \underline{A} mistahes ühe või mitme elemendi $\{\underline{a}, \underline{b}, \dots, \underline{i}\}$, tähega \underline{b} on märgitud klass, mille suvaline element \underline{b}_k on element üle klassi $\underline{\alpha}$ mistahes ühe või mitme elemendi $\{\underline{\alpha}_1, \underline{\alpha}_2, \dots, \underline{\alpha}_n\}$. Pole raske veenduda, et lõiku $(\underline{a}\underline{b}_1)$ võib vaadelda kui lõiku $(\underline{a}\underline{\alpha}_0\underline{b}_1)$, kusjuures $\underline{\alpha}_0 = \emptyset$. Klassidest \underline{A} , $\underline{\alpha}$, \underline{b} jne. üeldakse, et need on eri järku; vastavalt on ka nende klasside elemendid, näit. \underline{c} , $\underline{\alpha}_2$, \underline{b}_2 eri järku elemendid. Eraldades eri järku elemendid üksteisest rõhtjoontega, võib antud ahelat kujutada mitmekordse ahelana:

$$\frac{\underline{b}_1}{\underline{\alpha}_0} \wedge \frac{\underline{b}_2}{\underline{b} \wedge \underline{c} \wedge \underline{d} \wedge \underline{e} \wedge \underline{f}} \wedge \frac{\underline{b}_1}{\underline{\alpha}_1 \wedge \underline{\alpha}_2} \wedge \frac{\underline{b}_2}{\underline{\alpha}_1 \wedge \underline{\alpha}_2} \wedge \frac{\underline{b}_2}{\underline{g} \wedge \underline{a} \wedge \underline{h} \wedge \underline{i}}$$

Järgnevalt nimetatakse ahela mistahes klassi \underline{A} elemente MOODUSTAJAIKS, kui ükski selle klassi element pole ahelas ühtaegu samaaegne suvalise erineva klassi kahe või enama elemendiga. Kõigi ahela selliste klasside elemente, mis ei rahulda nimetatud tingimust, nimetatakse ASTENDAJAIKS. Vastavalt kirjutatakse lõike nagu $(\underline{a}\underline{\alpha}_0\underline{b}_1)$ kui $\underline{a}\underline{\alpha}_0\underline{b}_1$ (loe: \underline{a} astendajaga $\underline{\alpha}_0$ jne.). Pole raske näha, et selliste mitmekordsete ahelate

puhul on võimalik kirjeldada näit. b, c, d vahekordi nii sõltumatult kui ka sõltuvalt nende astendajaist.

Olgu esitatud paar näidet moodustajatest ja astendajatest lingvistilistes keeltes. Eesti keele osatekstides /teraval oral/ ja /terava orata/ esinevad sisutasandil astendajad väljendustega vastavalt /l/ ja /ta/ ning moodustajad väljendustega /tera \wedge va/ ja /ora/, kusjuures osatekstide struktuuri võib kirjeldada vastavalt nii: $(a \wedge b)^{n_1} \wedge c^{n_2}$ ning $((a \wedge b) \wedge c)^{n_1}$. Soome keele sõnaavaldaajais [savusta] 'suit-sust' ja [sävüstä] 'toonist, kõlast' on tagavokaalsus/eesvokaalsus väljendustasandi astendajate avaldajad.

3.6.1. MOODUSTAJA JA ASTENDAJA KATEGOORIAD.²⁵ Kõik moodustajad jaotatakse vastavalt valikule KESKSEIKS (eeldatavaiks) ja SERVSEIKS (eeldavaiks).

§2.9 (2) alusel on olemas järgmised MOODUSTAJAKATEGOORIAD: 1) parajasti kesksed moodustajad, 2) parajasti servsed moodustajad, 3) nii kesksed kui servsed moodustajad, 4) ei kesksed ega servsed moodustajad.

Kui mingi antud astendaja on kindlates tingimustes sellise vööndi osaks, mille liikmed võivad olla piiritletavad (s.t. eeldatavad piiritluses), siis sellist astendajat nimetatakse PÕHIASTENDAJAKS.

Kui mingi antud astendaja on kindlates tingimustes sellise vööndi osaks, mille ükski liige ei või olla piiritletav, siis sellist astendajat nimetatakse PÕORDASTENDAJAKS.²⁶

Nüüd defineeritakse üksust, mis koosneb moodustajaist, mida võib üheaegselt iseloomustada üks või enam eri klassidesse kuuluvat põhiastendajat kui LÜLI. Mingit lüli iseloomustavaid põhiastendajaid nimetatakse lüli TUNNUSEIKS.

Olenevalt sellest, kas funktsioon kehtib parajasti lülis või kas funktsioon kehtib erinevate lülide vahel elementide, eristatakse samalülilisi ja erilülilisi funktsioone ehk SAMALÜLILISUST ja ERILÜLILISUST.

²⁵ Vrd. L. H j e l m s l e v, EThM, eriti 154-155.

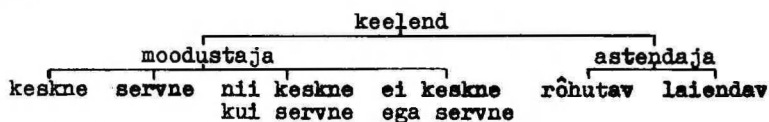
²⁶ Vrd. ka L. H j e l m s l e v, AIQ 41.

Erilmlilist valikut nimetatakse SUUNAFUNKTSIOONIKS e. SUUNAKS.²⁷

Põhiastendajad rahuldavad samalmlilisust ja jagunevad laiendavaiks ning rõhutavaiks. Kui põhiastendaja võib olla toimitud väljendi tunnuseks (s.o. nii toimitava kui asendava olemuse tunnuseks), siis seda astendajat nimetatakse LAIENDAVALKS ASTENDAVALKS; kui põhiastendajal nimetatud omadus puudub, siis astendajat nimetatakse RÕHUTAVAKS ASTENDAVALKS. Näitena neist astendajakategooriaist vrd. eesti lõheksime (toimitav olemus) → me lõheksime (asendav olemus), kus mitmus ja 1.isik on laiendavad astendajad, tingiv kõneviis aga rõhutav astendaja.

3.6.2. MOODUSTAJA JA ASTENDAVAL KATEGOORIAID KEELIES. Kandes moodustaja ja astendaja kategooriad tasandele $g^{\circ\circ}$, g° ja g° , võib defineerida kategooriad, mille elementideks vastavalt tasandele on keelendid või värindid. Et kategooriad on värindite ning keelendite puhul sarnased, vaadeldakse vaid keelendite jagunemist vastavasse kategooriasse.²⁸

§ 3.6.1 põhjal kehtib vormis g° keelendite järgmine jaotus:

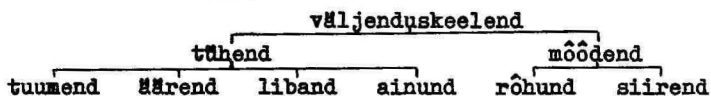

Vastavalt võib kihis g° defineerida VÄLJENDUSKEELENDI e. KENEMATEEMI (e. väljendusglosseemi), TÜHENDI e. KENEEMI (κενός 'tühi'), MÕÖDENDI e. PROSODEEMI (προσφῶδια 'värsimõõduõpetus; silbiõpetus'), TUUMENDI e. PÜRENEEMI (πυρήν 'tuum'), ÄÄRENDI e. AKREEMI (ἄκρα 'äär'), LIBANDI e. DÜEEMI (δύο 'kaks'), AINUNDI e. MONEEMI (μόνος 'ainus'), RÕHUNDI e. TONNEEMI (τόνος 'rõhk, toon') ja SIIRENDI e. TASEEMI (τάσις 'lailenemine, pinge') mõisted (nimetused kehtivad kategooria-

²⁷ Vrd. ka K. Togeby, SILF 147.

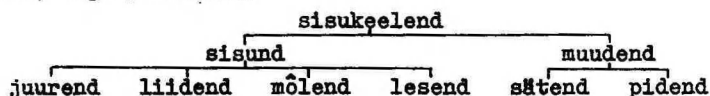
²⁸ Vrd. L. H j e l m s l e v, AIQ 5-6 ja 17, id., ETHM 152 ja 155.

te elementide kohta):

Esitatud termineist on vaid kolm esimest ühised L. Hjelmslev' omadega; termineid prosodeem, toneem, taseem kasutatakse fonoloogias näit. deskriptiivses lingvistikas, kusjuures terminite sisud on raskesti võrreldavad.

Kihis γ° defineeritakse analoogiliselt SISUKEELENDI e. PLEREMATEEMI (e. sisuglosseemi), SISUNDI e. PLEREEMI (πλήρης 'täis'), MUUDENDI e. MORFEEMI (μορφή 'kuju, vorm, figuur'), JUURENDI e. RISEEMI (ρίζα 'juur'), LIIDENDI e. PARAGOGEEMI (παράγωγη '(sõna-)tuletus', MÕLENDI e. AMFEEMI (ἄμφω 'mõlemad'), LESENDI e. ELEUTEREEMI (ἐλεύθερος 'vaba'), SÄTENDI e. TSEEMI (τέσις 'asetus') ja PIDENDI e. STERIGMEEMI (στήριγμα 'pide, tugi') mõistet:

Termineist on vaid kolm esimest ühised L. Hjelmslev' omadega; terminit morfeem kasutatakse paljude keeleteaduslike koolkonnade poolt erinevais tähenduses.

Esitatud sisutasandi kategooriaid antuina väljenduskeelendis nimetatakse vastavalt SISEMEIKS (JUURMEIKS, LIITMEIKS, MÕLEMEIKS, LESKMEIKS) ning MUUTMEIKS (SÄTMEIKS ja PIDEMEIKS).

Olgu märgitud, et väljendusväärendeid võidakse nimetada ainesest olenevalt fonemateemideks, grafemateemideks jne. moodustajaid nimetatakse siis vastavalt foneemideks ja grafemideks, astendajaid aga parafoneemideks ja paragrafemideks.²⁹ Seega on fonemateem, foneem ja parafoneem väljendusväärendite kategooriad.

Keelendikategooriate avaldajaid väljendusaine kihis $v^{-1}g^{\circ}$ häälikuis või fonemateemides või jällegi tähtedes või

²⁹ Vrd. L. Hjelmslev, StrLang 41; id., PSS 108 (132).

grafemateemides nimetatakse järgmiselt: tähend > hääldis ~ kirjutis, mõõdend > mõõdis; sisund > sisus (sealh. juurend > juuris, liidend > liidus, muundend > muudis; vastavaiks võõrsõnadeks oleksid: fonoid, grafoid, prosoid; pleroid, risoid, paragogoid, morfoid).

Pandagu tähele, et erinevais lingvistilistes keeltes võib siseme ja muutme ning nende avaldajate asend üksteise suhtes olla erinev. Võrreldagu foneemides kirjutatud sisuseid /haaz/ ja /očoč/ 'maja' vastavalt ungari ja kektši keeles³⁰ ning järgmisi muudiseid: a) mitmuse 1. isik: ungari /unk/, kektši /q/, b) mitmuse 3. isik: ungari /uk/, kektši /r/... .. /eip/, mis annavad väljendusahelad /haazunk/ ja /qočoč/ 'meie maja' ning /haazuk/ ja /ročočeip/ 'nende maja'.

3.6.3. LÜLID JA TUNNUSED. Mistahes lüli koosneb kas kesksest moodustajast või keskseist ja servseist moodustajaist. Lüli väljendustasandil nimetatakse TOMBUKS, lüli sisutasandil nimetatakse TÜVEKS (e. sõnaaluseks). Tüve väljendust nimetatakse TÜVEMEKKS, tüveme avaldajat - TÜVISEKS.

Olenevalt lüli minimaalsest (s.o. madalaimat järku) tunnusest eristatakse järgmisi üksusi. Kui lüli tunnuseks on rõhutav astendaja, üeldakse, et on defineeritud LÜLIND; kui lüli tunnuseks on laiendav astendaja, üeldakse, et on defineeritud SEOND.³¹ Väljendustasandil vastab lülindile SILBIND ning seondile SÕNAND, sisutasandil vastab lülindile KESEND ning seondile PÕREND (neile vastavad võõrsõnad süllabeem (συλλαβή 'silp'), lekseem (λέξις 'sõna'), meseem (μέση 'keskkoht'), klineem (κλίνω 'painutan, kallutan')). Esitatud mõisteid võib lühidalt määratleda järgmise tabeli abil:

	Keeletasand	Väljendustasand	Sisutasand
Lüli		tomp	tüvi
+ rõhutav astendaja	lülind	silbind	kesend
+ laiendav astendaja	seond	sõnand	põrend

³⁰ Näide kektši keelest on E. A. N i d a, Morph 90 järgl.

³¹ Definiitsioonide osas vrd. L. H j e l m s l e v, EThM 156.

Olgu märgitud, et tüvi on suurel määral vastavuses samanimelise traditsioonilise grammatika mõistega. Tompu on L. Hjelm- slev pidanud vastavaks silbile ja nii seda ka nimetanud. Sil- bindil ja sõnandil peatutakse hiljem pikemalt; kesendile ja pöörendile vastab enamasti vastavalt noomeni- ja verbivorm (õigemini: -muutekuju), mistõttu L. Hjelm- slev ongi neid just nii nimetanud. Osutub aga, et viimased on liiga kitsapiirilised mõisted. Arvestades, et isikukategooria teostub asesõna või laiendava astendaja (pidendi) näol, ilmneb, et omandus- liiteline noomenivorm on pöörend, vrd. ungari kardom 'minu mõök' (kard 'mõök'), millest toimimisel saadakse az én kardom kus az on määrav artikkel ja én 'mina'; vrd. ka ungari tudom 'tean' (tudni 'teadma'), millest toimimisel saadakse én tu- dom.

3.6.4. LÜLINDID JA SEONDIR.³² Kui mingi antud lülindite hulga tunnused (rõhutavad astendajad) rahuldavad suunafunktsiooni, siis öeldakse, et need lülindid moodustavad LÜLINDKONNA; kui mingid antud seondite hulga tunnused (laiendavad astendajad) rahuldavad suunafunktsiooni, siis öeldakse, et need seondid moodustavad SEONDKONNA. Kui lülind toimitavas väljendis ei ole suunafunktsiooni funktiiv, siis seda lülindit nimetatakse LIHTLÜLINDKONNAKS; kui toimitav väljend koosneb parajasti ühest seondist, siis seda seondit nimetatakse LIHTSEONDKON- NAKS. Pole raske veenduda, et mitmetombuline sõna moodustab seondkonna, täpsemini: sõnandkonna, ühetombuline sõna aga lihtseondkonna, täpsemini: lihtsõnandkonna. Vrd. ka § 3.11.3 ja 3.12.1.

3.7. VESTLUS.³³ Iga küllalt suur tekst koosneb ühest või ena- mast VESTLUSEST. Siin ei esitata vestluse definitiooni, vaid eeldatakse, et piisab kogemuslikust teadmusest sellest, mis on vestlus. Tuleb vaid rõhutada järgmisi vestluse omadusi.

³² Vrd. id. ja K. T o g e b y, SILF 144 jj.

³³ Vrd. V. B. P i c k e t t, GRHIZ §1.1.

Esiteks, vestlus võib a) toimuda kahe või enama rääkija vahel või b) olla monoloog. Kummalgi juhul pole vestluse pikkus piiratud.

Teiseks, vestlus on suurim tekst, kus toimimine on tegelikult teostatav. Peab aga arvestama, et sisestata e. toimiv olemus võib olla antud keeleväliselt. Võrreldagu vestlust odaviskajaga, kus toimiv olemus on keeleväliselt antud oda: "Kuidas lendab?" - "Ikka maha tuleb!"

Vestluse piirid on objektiivselt sedastatavad vaid sisutasandil; väljendustasandil võib vestlusele eelneeda ja/või järgneda vaikus.

3.8. LAUSUNG. LAUSUNGIKS nimetatakse ühe rääkija esildatud vestluse jagu, nii et sellele jaole eelneb ja järgneb vaikus selle rääkija poolt.³⁴

Eristatakse järgmisi lausungite tüüpe: 1) SÕLTUVAD: a) AVAVAD lausungid (tervitused, pöördumised kellegi või millegi poole), b) JÄRJESTIKUSED lausungid (näit. vastused, vahemärkused jm. lausungid jätkuvas vestluses), c) SULGEVAD lausungid (vestlust lõpetavad lausungid, hüvastijätt), ja 2) SÕLTUMATUD lausungid (korraldused, tseremoniaalsed lausungid, luule).³⁵ Lausungite jaotamisel sõltuvaiks ja sõltumatuiks on aluseks eeldavus/eeldamatus (vrd. § 2.2.1).

Pole raske näha, et monoloogi võib vaadelda ka kui lausungit.

3.9. LAUSE. Väikseimat iseseisvat tekstijagu nimetatakse LAUSEKS. Mistahes antud tekstijagu on iseseisev, kui see tekstijagu kui selline on või võib olla lausungiks, kusjuures sama on õige sellele tekstijaole eelneva ja/või järgneva tekstijao kohta. Vastavalt on iga minimaalne tekst D_1 (vt. § 3.5.1) lause ning iga lausung koosneb ühest või enamast lausest.

Iga lause sisaldab vähemalt sisutasandil ühe või enama

³⁴ Vrd. C. G. F r i e s, StrE 23, V. B. P i c k e t t, GrHIZ §1.2.

³⁵ Vrd. V. B. P i c k e t t, ib.

kõrgeimat järku astendaja m. Need astendajad jagunevad a) SULGEVAIKS, kusjuures iga lause sisaldab parajasti ühe sulgeva astendaja, ning b) MITTESULGEVAIKS, kusjuures mittesulgevate astendajate arv lauses on määramata. Mittesulgeva(te) astendaja(te) olemasolu eeldab sulgeva astendaja olemasolu. On ilmne, et nimetatud astendajad on eelkõige laiendavad.

3.10. FRAAS. Lausejagu, mis sisaldab kas parajasti ühe sulgeva astendaja või parajasti ühe mittesulgeva astendaja, nimetatakse FRAASIKS. Olenevalt tasandist räägitakse sisu- ja väljendusfraasist.

Fraasile iseloomustavast astendajast öeldakse, et see on FRAASIASTENDAJA; fraasiastendaja alust nimetatakse FRAASIALUSEKS. Olgu märgitud, et fraasiastendajale väljendustasandil vastab fraasiastendaja ka sisutasandil, kuid mitte tingimata ümberpöörduvalt.

Väljendustasandil jagunevad fraasid fraasiastendajaist olenevalt SULGEVAIKS ja MITTESULGEVAIKS. Siiski olgu märgitud, et selline fraaside liigitus kehtib vaid siis, kui vastavad astendajad on ka väljendustasandil astendajad. Kujutlengu keelt, kus sulgeva fraasiastendaja väljenduseks on fraasi viimase sõna esimese silbi kordus (siin on sõna ja silp traditsioonilises tähenduses): vága > vavága, kómu > kokómu jne.; sellises keeles öeldu ei kehti. Keeltest, kus selline astendajate n.ö süntaktiline jaotus ei kehti väljendustasandil, olgu nimetatud sapoteegi³⁶ ja kaiva³⁷ keel. Kaiva keeles märgivad fraasiastendajad aga rääkija vahetut suhtumist räägitavasse: viha, hirmu, uhkust, ärevust, usulis-müstilist tunnet. Paljudes keeltes eksisteerib aga selline nn. STILISTE astendajate süsteem rööbiti süntaktiliste astendajate süsteemiga, nii näit. inglise, vene, eesti, vepsa keeles.³⁸ Tavaliselt jääb stilistiliste astendajate analüüs

³⁶ Vrd. V. B. P i c k e t t, GrHIZ §1.4.2.

³⁷ Vrd. L. I. B r i d g e m a n, KPh §0.

³⁸ Stilistilisi astendajaid on esimesena ja ligemalt käsitleanud J. L a z i c z i u s, NC, nimetades neid emphatica.

oma tehniliselt raske teostatavuse tõttu läbi viimata.

Keeltes, kus väljendustasandil esinevad süntaktilised fraasiastendajad, on need teostatud intonatsiooniga (päiktooni liikumise) ning fraasirõhu abil. Fraasirõhu asend on seejuures keeliti üsnagi erinev. Vene keeles on fraasirõhk vahetalt, n.ö. automaatselt seotud intonatsiooniga, langedes fraasi viimasele rõhulisele silbile,³⁹ nii et fraasirõhu ja intonatsiooni vahel kehtib autonoomia. Kaasikus keeltes langeb fraasirõhk sõnarõhulisele silbile;⁴⁰ nagu §4.2.4 näidatakse, pole see alati nii. Mõnisvepsa murdes, sama võib täheldada mordva⁴¹ ja ka eesti⁴² keeles. Kuigi fraasirõhk võib olla seotud süntaktiliste astendajatega, on fraasirõhk stilistiline nähtus, stilistilise astendaja avaldaja. Viimasele asjaolule viitab muuseas ka traditsioonilise grammatika rööpnimetus fraasirõhu jaoks - loogiline rõhk.

3.11. SÕNA. Sõna on määratletud vägagi erinevalt, nii ka glossemaatikute poolt.⁴³ Siin võetakse lähtedefiniitsiooniks järgnev: väiksemaid märke, millede sisud ja väljendused ühtviisi võivad olla vahetluse elemendid, nimetatakse SÕNADEKS.⁴⁴

3.11.1. SÕNADE SEDASTAMINE. Et siin pole võimalik anda eeskirja sõnade sedastamiseks, piirdatakse mõne näitega. Esituse lihtsustamiseks kasutatakse moodustajate ning astendajate puhul järgmist tähistusviisi: olgu a ja b mingid moodustajad ja c ja d mingid eri järku astendajad; moodustajate vahetluse

³⁹ Vrd. L. R. Z i n d e r, Op 258. Zinderi järgi on seda täheldanud juba L. V. Š t š e r b a.

⁴⁰ Vrd. L. R. Z i n d e r, ib.

⁴¹ Sellele juhtis lahkelt autori tähelepanu V. H a l l a p.

⁴² Fraasirõhuga on tegemist neil juhtudel, mida P. A r i s t e, EKJ 99 vaatleb sõna pearõhu viimisena sõnalõpule. Tundub siiski, et tegemist pole mitte pearõhu üleviimisega, vaid pigem asjaoluga, et fraasirõhk on tugevam kui sõnarõhk.

⁴³ Erinevaid määratlusi on restmeerivalt klassifitseerinud K. T o g e b y, SILF 130-131.

⁴⁴ Vrd. OSG 66 (331), PTL def. 61.

ja c ja d mingid eri järku astendajad; moodustajate vahakordi arvestamata on tähistusviis kirjeldatav järkmiste avaldistega:

$$\frac{ab^c}{ab^c} = \frac{a(b^c)}{ab^c}; \quad (I)$$

$$\frac{(ab)^c}{(ab)^c} = \frac{a^c b^c}{(ab)^c}; \quad (II)$$

$$\frac{(ab)^{c^d}}{(ab)^{c^d}} = \frac{((ab)^c)^d}{(ab)^{c^d}} = \frac{(ab)^{cd}}{(ab)^{c^d}} = \frac{a^{cd} b^{cd}}{(ab)^{c^d}}; \quad (III)$$

$$\frac{(ab)^{c+d}}{(ab)^{c+d}} = \frac{a^{c+d} b^{c+d}}{(ab)^{c+d}}; \quad (IV)$$

Olgu antud eesti keele märgiahel (fraas) leiti raudkang, mille sisu võib lühidalt kirjeldada valemiga $a^d(bc)^e$; seejuures on d liitastendaja, fraasiastendajat ei arvestata. Järgnevalt teostame kombinatsioonid $a^d b^e$, $b^e c^e$, $a^d c^e$ ning nende permutatsioonid, seejärel selgitame, kas need on eesti keele jaoks võimalikud (vahetlused):

$$(1) \frac{a^d b^e}{b^e a^d}; \quad (2) \frac{a^d c^e}{c^e a^d}; \quad (3) \frac{b^e c^e}{c^e b^e}.$$

Permutatsioonid (1) ning permutatsioonid (2) on kumbki omaette ühevähärsed, seega vahetlused. Järelikult on a^d , b^e ja c^e sõnasisud. Permutatsioonid (3) on mõttekad, kuid sisult erinevad, vrd. raudkang ja kangraud. Asjaolu, et permutatsioonid (3) on sisult erinevad, tuleb sellest, et need moodustavad algebralise süsteemi ühepoolse suhtes, kusjuures ühepoolse (valiku) suund on määratud (\rightarrow). Seoses permutatsioonidega (3) teostame veel kombinatsioonid kolmest elemendist ja nende permutatsioonid:

$$(4) \frac{a^d b^e c^e}{b^e c^e a^d}; \quad (5) \frac{a^d c^e b^e}{c^e b^e a^d}; \quad (6) \frac{b^e a^d c^e}{c^e a^d b^e}.$$

Permutatsioonid (6) on mõttetud, õigemini: eesti keele jaoks võimatud. Permutatsioonid (4) ja (5) osutavad, et a^d on sõnasisu, nagu juba ülal märgiti; edasi on võimalik, et $b^e c^e$ ja $c^e b^e$ on kumbki omaette sõnasisu.

Asendades jao raudkang jaoga võileib, mis on sama struktuuriga, ning teostades samad kombinatsioonid ja permutatsioonid, näeme, et permutatsioon $c^e b^e$ ja järelikult ka permutatsioonid (5) on mõttetud. Järelikult oli permutatsioon $c^e b^e$ eelmisel juhul (vrd. kangraud) vaid juhuslikult mõttekas.

Olgu teada, et võib konstrueerida normaalse märgiahela (fraasi) leiti või, leib, piim sisustruktuuriga $a^d b^e c^e f^e = a^d (bcf)^e$, kusjuures kombinatsiooni $b^e c^e f^e$ kõik permutatsioonid on keeles võimalikud; samuti on võimalikud kõigi $a^d b^e$ tüüpi kombinatsioonide permutatsioonid. Pandagu tähele, et sellised struktuurid on kommutatiivsed (vrd. § 1.10).

Vaatleme nüüd ühelt poolt jagu võileib ja teiselt poolt jagu või, leib, (piim,) koos osastava käände muudendiga (siin pole võimalik selgitada, kas on tegemist sätendi või pidendiga). On teada, et võileib on struktuuriga $(b \rightarrow c)^e$; eelmises lõigus esitatut arvestades rahuldab või, leib vastastikkust, kusjuures pole mõttekas eristada sõltumust/sõltumatust, täpsemalt: Uhtsus/erisust. Kui tähistada sellist vastastikkust sümboliga |, siis on antud juhul tegemist struktuuriga $(b | c)^e$. Olgu osastava käände muudend g ; nüüd saame järgmised struktuurid:

$$b^e \rightarrow c^{eg} = (b \rightarrow c)^{e+g} \quad \text{ja} \quad b^{eg} | c^{eg} = (b | c)^{eg}.$$

Seega on võileib, samuti raudkang ning kangraud sõnad nagu nende osisedki. Kuid olgu märgitud, et teatavail mittenormatiivseil juhtudel on sõna võileib osastav struktuuriga

$$b^{eg} \rightarrow c^{eg} = (b \rightarrow c)^{eg},$$

vrd. võidleiba; vaadeldes nüüd jagusid võileib ja või, leib koos alaleütleva käände muudendiga h , ilmneb, et saame struktuurid

$$b^e \rightarrow c^h \quad \text{ja} \quad b^h | c^h,$$

mis kehtivad ka normatiivsete aktide puhul. Vastavalt ökonoomiaprintsiibile polegi sõnade sedastamisel tarvis analoogilistel juhtudel vaadelda osastavalist muutevormi, vaid pigem alaleütlevalist; vastavalt üldisaprintsiibile võib sõna võileib osastavat normatiivsete ja mittenormatiivsete aktide puhul kirjeldada vaid vastavalt nii:

$$b^e \rightarrow c^{eg} \quad \text{ning} \quad (b^e \rightarrow c^e)^g = b^{eg} \rightarrow c^{eg}.$$

Võib kerkida küsimus, kas mingi märk on sõna või astendaja (muudend); läänemeresoome keelte puhul on see nii näiteks käändelõppude ja tagasõnade puhul. Nii toimub eesti keeles konstruktsioonide, nagu vana mees muutmine valemite

(a → b)^c ja (a → b)^{+d} järgi; neist esimese puhul on astendaja ilma, teise (rajava, ilma- ja kaasatleva) puhul on astendaja bedastatav konstruktsioonidest eessõnadega, mis eeldavad kindlat käännet. Pole aga nii lihtne tõestada, et oleva käände lõpp on astendaja, mitte aga sõna, vrd. fraase ta suri vana mehena, ta suri vana mehe pärast, ta suri vana mehe eest, kus pärast ja eest on sõnad.⁴⁵ Samasugune probleem kerkib rea käänne eelsete eetatavate käändelõppude puhul.

Vaatleme nüüd traditsioonilise grammatika sidosõnu ja partikleid (kitsamas tähenduses). Võrreldagu ladina keele sidosõnu et 'ja' ning partiklit -que 'ja; koos ...-ga' järgmistes väljendites:

- (1) agri et maria omnia 'kõik põllud ja kõik mered',
- (2) senatus populusque Romanus 'Rooma senat ja rahvas', Rooma senat koos rahvaga; senat ja Rooma rahvas, senat koos Rooma rahvaga'.

Väljend (1) on kirjeldatav valemiga a^d ↓ b^e ← c^e, nii et et vastab üksusmärgile ↓. -que väljendis (2) on element üle ja-gude senatus ja populus, nii et seda võib pidada vastavaks sulgudele: (a^d ↓ b^d); olgu märgitud, et väljend on kahemõtteline, vrd.:

(2a)	<u>Romanus</u>	(2b)	<u>Romanus</u>
	<u>senatus</u> ↓ <u>populusque</u>		<u>senatus</u> ↓ <u>populusque</u>

Nagu nähtub skeemidest, on Romanus mõlemal juhul eeldav (valiv), mõlemad väljendi tõlgendamismõimalused on taandatavad valemile a^d ↓ b^d (senatus populusque). Võrreldes osaväljendeid agri et maria ning senatus populusque ning nende permutatsioonide (maria et agri, populusque senatus), ilmneb, et et on sõna, -que aga on laiendav astendaja, Sellist laiendavat astendajat nimetatakse SÕNARÜHMAASTENDAJAKS; sõnarühmaastendajat koos eeldatava alusega nimetatakse KINNISEKS SÕNARÜHMAKS. Osutub otstarbekaks tähistada valemis selliseid funktsioonimärke ja sulgusid, millele tekstis vastavad sõnad või

⁴⁵ Näib, et ainus ja küllalt tugev argument on, et on võimalikud mehegi pärast ja mehegi eest, kuid mitte *mehegi na.

astendajad, vastava märgi või sulu järele asetatud tähega *.
Seega on vaadeldud väljendid lõplikult kirjeldatavad valenite-
ga $a^d \downarrow * b^c \leftarrow c^e$ ja $(a^d \downarrow b^d) * \leftarrow a^d \sim (a^d \downarrow b^d) * \leftarrow c^d$.

Nüüd vaatleme veel ingliskeelset väljendit the King of England's 'Inglise kuninga'. Olgu teada, et King ~ king ja England on sõnad, täpsemalt: nimisõnad, ning et the nõnda kui a ~ an eeldab alati nimisõna. Kuivõrd on võimalikud väljendid, nagu the tall and lean king 'pikk ja kõhn kuningas' ning selle permutatsioon the lean and tall king, struktuuriga vastavalt $a \rightarrow (e \uparrow f \rightarrow b)$ ja $a \rightarrow (f \uparrow e \rightarrow b)$, on ilmne, et siin artikkel on sõna. Vastavalt on lihtväljendi struktuur kirjeldatav valemiga $(a \rightarrow (b \leftarrow * c))^+ d$.

3.11.2. SÕNADE LIIGITAMINE. Et §3.11.1 jälgiti tegelikult märgisüsteemi permutatsioon (vahetlusi), siis võib öelda, et sõna koosneb ühest või enamast sellisest märgist (liht- või liitmärgist), mis igaüks omaette võib olla sõnaks. Sõna, mis koosneb parajasti ühest sellisest märgist, nimetatakse LIHT-SÕNAKS; sõna, mis koosneb enam kui ühest sellisest märgist, nimetatakse LIITSÕNAKS. Pandagu tähele, et vastavalt §3.5 teeldule on sõnad näit. need liitsõna osised, mille avaldajaiks väljendustasandil on lau, paaks eesti keeles, cran, cray inglise keeles, vrd. laupäev, paakspuu, cranberry 'jõhvikas', crayfish 'jõeveähk; langust', mis küll kunagi ei esine lihtsõnana, kuid mis ei või vastavals keeltes olla liidused ega muudised.

Vastavalt §3.6.3 esitatule võib öelda, et on tüvendeid, kesendeid ja pöörendeid, mis võivad osutada sõnadeks (liht- või liitsõnadeks). Olgu märgitud, et seni pole teada ühtki tüvendit, kesendit ega pöörendit, mis poleks sõna või siis sõna osis. Pole raske veenduda, et kuni ei leidu ühtki vastupidist näidet, võib sisutasandil eristada kuut liiki sõnu.

Väljendustasandil osutuvad sõnad eeskätt kas lülindkondadeks või seondkondadeks, täpsemalt: kas silbindkondadeks või sõnandkondadeks; vrd. ka §3.6.4. Nähtavasti on sil-

bindkonnad vene keele sõnad. Sõnad on enamasti sõnandkonnad eesti, soome, ungari, tšehhi, poola, läti, prantsuse keeles. Siiski ei pruugi kõik sõnad keeles osutada silbindkondadeks või siis sõnandkondadeks, vrd. kõigepealt kliitikuid, aga mõnes keeles (näit. eesti keeles) ka vöörsõnu. On mõeldav, et mõningail juhtudel on otstarbekas vaadelda kliitikuid tempudena (s.o. omistamata tempudele mingeid tunnuseid); Uhtlasi ilmneb siis tarvidus määratleda kliitikuid, mis sisaldavad ühe tomбу, kui LIHTTOMPKONDI ning kliitikuid, mis sisaldavad enam kui ühe tomбу, kui LIITOMPKONDI.

Oma koostisest olenemata jagunevad sõnad: 1) põhisõnadeks ja 2) abisõnadeks, need omakorda olenevalt eeldavusest/eeldamatusest a) sõltuvaiks, b) sõltumatuiks. Põhisõnad võivad olla tarvitatud⁴⁶ lause või lausungina, abisõnad aga ei või.⁴⁷

3.12. TOMP. Nagu § 3.6.3 ja 3.6.1 nähtub, pole temp puhtanalüütiline üksus. Teiselt poolt on temp oluline tühendite analüütiliseks leidmiseks ning mõõdendikategooriate elementide leidmiseks. Seetõttu on tarvilik tomбу analüütiline määratlemine, mis loomulikult võib olla vaid ligikaudne.

Arvestades, et tempu on nimetatud silbiks, võib rahuldavaks ja Uhtlasi populaarseks tomбу definitsooniks lugeda H. Spang-Hansseni esitatut: silbid on selliste väljenduste miinimumjagude klass, mis igalüks on potentsiaalselt tekstiväljendus ja millede kombinatsioonid moodustavad kõik vaadeldavad tekstiväljendused.⁴⁸ Eeldades, et on analüüsitud kõik tekstiüksused vestlusest sõnani, võib H. Spang-Hansseni määratluses tekstiväljenduse asendada sõnaväljendusega: TOMBUD

⁴⁶ On mõttekas eristada sõnu, mida tarvitatakse, sõnadest, mida nimetatakse. Näiteks eesti keele sõna ning võib moodustada lausungi vaid nimetatuna, mitte aga tarvitatuna. Sellisest esitamisest vt. P. L a c k o w s k i, Words 211-212.

⁴⁷ Vrd. V. B. P i c k e t t, GrHIZ §1.6.

⁴⁸ H. S p a n g - H a n s s e n, PSC 122.

on selliste väljenduse miinimumjagude klass, mis igatükk on potentsiaalselt sõnaväljendus ja millede kombinatsioonid moodustavad kõik vaadeldavad sõnaväljendused.

Kui oletada, et silp osutub tombuks, siis on eesti keele silp /kart/ V.[kart] (nagu sõnas [kartlik]) potentsiaalselt sõnaväljendus, sest sarnase koostisega silbid /part/ V.[part], /kark/ V.[kark] ja /park/ V.[park] on sõnaväljendused. Samuti on rõhutu silp /tu/ V.[tu] potentsiaalselt sõnaväljendus, vrd. sõnaväljendusi /ta/ V.[ta], /sa/V.[sa] ja /su/ V.[su].

Esitatud määratlused on ligidased järgmisele L. Hjelm-slev' esitatud täpsemale, kuid raskepärasemale määratlusele: "syllabemer = elementer af højeste grad, af hvilke hvert eet alene i katalyseret form kan udgøre en ukatalyseret lexi",⁴⁹ s.o. silbid on kõrgeimat järku elemendid, milledest igatükk eraldi võib toimitud kujul moodustada toimimata lausungi.⁵⁰ Eelmainitud eeldusel võib sedagi määratlust parandada, kui asendada lausung sõnaväljendusega.

Pandagu tähele, et H. Spang-Hansseni määratluse ja selle täpsustatud kuju järgi on raske analüüsida silbilõpulisilbi üksikkaashäälikuid ning silbilõpulisilbi või täishäälikutevahelisi kaashäälikuühendeid keeltes, kus need ei esine sõna lõpul või kus nende esinemus sõna lõpul on piiratud. Näiteks pole kahesilbilist soome keele sõna maksa kuidagi võimalik lõigendada nii, et saadaks kaks potentsiaalset soome keele sõna.⁵¹ Ainus mõeldav viis sellise potentsiaalsuse tõestamiseks on foneemiklassi P = /p t k/ postuleerimine; parajasti need kolm foneemi lahutuvad nn. e-tüvelises (s.o. -tüviseli-

⁴⁹ Vrd. ibid., viide 11. Määratlus on esitatud autorile kättesaamatuks jäänud töös L. H j e l m s l e v, Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet. - Selskab for Nordisk Filologi. Arsberetning for 1948-49-50, København, lk. 15.

⁵⁰ E. F i s c h e r - J ø r g e n s e n, DPhC 16-17 alusel on syllabeme 'silp' ja lexia 'lausung'.

⁵¹ Vrd. E. F i s c h e r - J ø r g e n s e n, DPhC 18.

ses) sõnas laps ees, kui sellele järgneb mittedõnalõpuline /t/, vrd. sõna lapsi 'laps' : lasta 'last', veitsi 'nuga' : veitsi, uksi 'uks' : usta 'ust'. Nüüd võib postuleerida, et klassi (võõndi) liikmed moodustavad sõnalõpulisel asendis sâlmiku, mille avalduseks on keskenduvus vârtusega [t]. Kni-gi edasises kirjelduses võib osutada, et see postuleering pe-le päris õige, en see kohane kui lähend. Ometigi on võimalik, et on elukevâry kus vaadeldava määratluse rakendamine on tääiesti lubamatu; sellisel juhul tuleb nâhtavasti rakendada L. Hjelmalev' määratlust. Teiselt poolt tuleb arvestada, et traditsiooniline silp ja tomp ei tarvitse osutada võrrelda-vaiks.

3.12.1. SILP JA MÕÖDENDID AINEKIHTIS. Järgnevalt vaadeldakse, kas võib sõnaavalduse foneetiliste silpide järgi otsustada sõ-na fonoloogilise silbilise koostise üle ning mil viisil silbi-(sõna-)rõhud vastavad mõõdendele. Pandagu tähele, et fonoloogiline silp (e. lihtsalt: silp) on võimalik tomp.

Olgu antud eestikeelne sõna lamedamaks tekstiavalduses [mâ.Gi jâ.i la.meDamaks]. On teada, et sõnas on 4 foneetilist silpi, sealhulgas üks rõhuline (pearõhuline) ning kolm rõhuta (e. nn. nõrgarõhulist). Ühtlasi võib eristada nelja fonoloogi-list silpi: .V⁻¹[la], .V⁻¹[me], .V⁻¹[Da], .V⁻¹[maks] (et pole ühtki [D]-algulist sõna, siis võrreldagu otsustuse õigsuses veendumiseks lihtsõna [ta.ñGiD] 'tangid' ja lihtsõna [tu.le-Da:ñGiD] 'tuletangid'), mis on täielikus vastavuses foneeti-lise silbitamisega. Sõna pearõhk ja nõrk rõhk osutuvad mõõ-disteks. Jââb selgitada, kas vastavus foneetilise ja fonoloogi-lise silbitamise ning rõhkude ja mõõdiste vahel kehtib ala-ti.

Olgu antud eestikeelsete sõnade maa, tuli, meri, kâsi, kõis, tuul, noor, madal, pime, jalg, lõbu, nõbu, õde ja nõu ainsuse nimetav, omastav ja osastav foneetiliselt kirjutatu-na. Iga muutekuju jârel määrgitakse selle foneetiliste silpi-de arvu; tähega L määrgitakse nn. lõpuga osastavat (s.o. juh-tusid, kui muudiseks on [D], [t] või tüvisesse kuuluva [D])

pikendus). Vastavalt osastava lõpule ning ka foneetiliste silpide arvule eristatakse tüüpe A - F.

	Nimetav		Omastav		Osastav	
<u>A.</u>	<u>má</u>	1	<u>má</u>	1	<u>máD</u>	1L
<u>B.</u>	<u>tulí</u>	2	<u>tulè</u>	2	<u>tulD</u>	1L
	<u>merí</u>	2	<u>merè</u>	2	<u>merD</u>	1L
<u>C.</u>	<u>káZi</u>	2	<u>káè</u>	1~2	<u>káT</u>	1L
	<u>kóiz</u>	1	<u>kóijè</u>	2	<u>kóit</u>	1L
<u>D.</u>	<u>túl</u>	1	<u>tulé</u>	2	<u>túlt</u>	1L
	<u>nór</u>	1	<u>nóre</u>	2	<u>nórt</u>	1L
<u>E.</u>	<u>maDái</u>	2	<u>maDala</u>	3	<u>maDalát</u>	3L
	<u>pimè</u>	2	<u>pimeDa</u>	3	<u>pimeDat</u>	3L
<u>F.</u>	<u>jalG</u>	1	<u>jalà</u>	2	<u>jalGa</u>	2
	<u>leBù</u>	2	<u>leBù</u>	2	<u>leBù</u>	2
	<u>neBù</u>	2	<u>neò-neù</u>	1~2	<u>neBù</u>	2
	<u>eDè</u>	2	<u>eè</u>	1~2	<u>eDè</u>	2
	<u>neù</u>	1	<u>neù</u>	1	<u>neù</u>	1

Omastavaliste [káè] (C), [neò] ja [eè] (F) foneetiliste silpide arv on kõikuv;⁵² [neù] (F) on mõlemal juhul foneetiliselt ühesilbiline. Olenemata foneetiliste silpide arvust tuleb oletada, et ainekahi sõnadele [káè], [neò ~ neù], [eè] vastavad fonoloogiliselt kahesilbilised, sest tugevaastmelises tüvises on kaks silpi ning nõrgaastmelise tüvises [eè] ja [ò ~ ù] on samastatavad vastavate täishäälikutega tugevaastmeliste tüviste foneetiliselt 2. silbis (sõna kási vastava täishääliku saab kindlaks teha sisseütleva [káite] põhjal).

NUUd ilmneb, et fonoloogiliselt kahesilbilise tüvises puhul osastava muudis lahutub, ühe- ja kolmesilbilise tüvises puhul aga liitub. kási ja óde erinevat käitumist arvestades osutub otstarbekaks postuleerida teises silbis vastavalt foneeme /E/ ja /e/, kusjuures vaadeldavail juhtudel /E/ rahuldab järgmisi avaldusreegleid: /dE#/ V.[Zi, Z], /E#/ V.[i, Ø], /Ed/ V.[D, t, ð]. /E/ ilmneb tüüpides B - D. Olgu märgitud, et tüü-

⁵² Seda on nn. hilisdiftongiliste sõnade osas (nagu esitaudki) märkinud juba A. R a u n, QuEst.

pides E - F ilmneb /a#/ V.[Ø], /da#/ V.[Ø], mille tagajärjel fonoloogiliste ja foneetiliste silpide arv pole võrdsed.

Sõnade lõbu ja nõbu erinev käitumine tuleneb sellest, et kummaski sõnas järgneb /b/-le erinev foneem, vrd. /lõbu/ ja /nõbo/, kus /u/ ei võimalda eelneva /b/ lahutumist omastavas. Sõna nõu on käitumise järgi fonoloogiliselt kahesilbilise tüvisega; esialgu võib oletada tüviseid /nõu.u/, /nõu.o/ või /nõ.u/, kuid mitte /nõ.o/, sest siin pole võimalik avaldus [neõl]; pandagu tähele, et /./ tähistab silbipiiri.

Seega ilmneb, et paljudel juhtudel pole tüüpidesse B - F kuuluvate sõnade võimalike tüvemetete (s.o. foneemides esitavate tüviste) silpide arv ja foneetiliste tüviste foneetiliste silpide arv võrdne. Seejuures pole vaadeldud juhtudel võimalik eristada foneetilistes silpides teostatud erinevate mõõdenditega silpe. Pole mingit alust arvata, et üldu ei kehti sarnaste mõõdenditega silpide eristamise kohta.

Vastavalt tuleb L. Hjelmslev' tuntud definitsiooni "A syllable is a chain of expression including one and only one accent"⁵³ - silbind on väljendusahel, mis sisaldab parajasti ühe rõhundi -, mida sageli esitatakse kui analüütilist definitsiooni,⁵⁴ lugeda nentivaks definitsiooniks, mis kas kehtib või ei kehti alles siis, kui tomp ja mõõdend on leitud ja kirjeldatud. Selle definitsiooni kehtivus nagu ka tombudefinitsioonide kehtivus ei olene tombu ja silbi vahekorrast.

3.12.2. TOMBU JAOTUS. Silbi jaotusest on L. Hjelmslev üelnud järgmist:⁵⁵ "Silp võib jaotuda samal printsiibil; kindlais

⁵³ L. H j e l m s l e v, The syllable as a structural unit. - Proceedings of the III International Congress of Phonetic Sciences, Ghent 1938, lk. 266; esitatud B. S i e r t s e m a, SG 121 järgi. Vrd. ka selle arutlust K. T o g e b y, SILF 48.

⁵⁴ Sellised arusaamad tulenevad vist sellest, et L. Hjelmslev on sageli nimetanud tompu (silpi) ja silbindit ühtviisi.

⁵⁵ Algetekstis räägitakse silbindist, tegelikult aga mõeldakse silpi, vrd. ka viide ⁵⁴. Siin on tehtud vastav parandus.

tavaliselt esinevais struktuuritingimustes võib eristada kesket silbijagu (vokaali või sonanti) ja servset silbijagu (konsonanti või mittesonanti), sest servne silbijagu eeldab keelse silbijao kaasolu tekstis, mitte aga vastupidi; niisiis on siin jällegi valik.⁵⁶ Ja veel: "Järgmisel astmel, kus silbid jagunevad keskseiks (valitavaiks) ja servseiks (valivaiks) silbijagudeks..."⁵⁷ Tuleb aga märkida, et pole kuidagi tõestatud, et silp (kirjeldatud seostega vokaali ja konsonandi või õigemini: neis teostatud üksuste vahel) pole vaid tomбу liike; veelgi enam: pole kindel, kas silp ongi vormiüksus ja kas vormikihis ei kehti vokaalides ja konsonantides teostatud üksuste vahel vastupidised seosed.

Järgnevalt nimetatakse kesket tomбujagu tomбу TUUMAKS ning servset tomбujagu tomбу KÄREKS.⁵⁸

Kui ühessamas tomбус HÄR eelneb tuumale, siis sellist HÄrt nimetatakse tomбу NOKAKS; kui ühessamas tomбус HÄR järgneb tuumale, siis sellist HÄrt nimetatakse tomбу SABAKS.

Tähistades tomпу gooti tähega \mathfrak{z} , tuuma tähega \mathfrak{a} , HÄri tähega \mathfrak{m} (\mathfrak{m}_1 ja \mathfrak{m}_2), nokka tähega \mathfrak{n} , saba tähega \mathfrak{q} , võib maksimaaltomбу ehitust kirjeldada järgmise valemiga:

$$\mathfrak{z}_{\max} = \mathfrak{m}_1 \rightarrow \mathfrak{n} \leftarrow \mathfrak{m}_2 = \mathfrak{a} \rightarrow \mathfrak{n} \leftarrow \mathfrak{q}$$

või lihtsalt:

$$\mathfrak{z}_{\max} = \mathfrak{a}\mathfrak{n}\mathfrak{q}.$$

Vastavalt valikufunktsiooni määratlusele on minimaaltomпу

$$\mathfrak{z}_{\min} = \mathfrak{a}.$$

Seega on teoreetiliselt võimalikud järgmised tomбу-struktuurid: 1) \mathfrak{a} , 2) $\mathfrak{a}\mathfrak{n}$, 3) $\mathfrak{a}\mathfrak{n}\mathfrak{q}$, 4) $\mathfrak{n}\mathfrak{q}$.

On lihtne veenduda, et lihtsõna iga kahe järjestikuse tomбу puhul kehtib üks järgmistest seostest: 1) $\mathfrak{z}_1 \downarrow \mathfrak{z}_2$, 2) $\mathfrak{z}_1 \leftarrow \mathfrak{z}_2$, 3) $\mathfrak{z}_1 \rightarrow \mathfrak{z}_2$, 4) $\mathfrak{z}_1 \uparrow \mathfrak{z}_2$.

⁵⁶ OSG 26 (287). Vokaal, sonant jne. on silbijagude avalduste iseloomustused foneetilistes terminites.

⁵⁷ OSG 61 (325).

⁵⁸ Terminid tuum ja HÄr pärinevad E. Haugenilt, vrd. E. H a u g e n, SID 220 ja id., PhMI 76.

Kui kahe järjestikuse tombu puhul on defineeritud valik (täpsemini: suund), siis selliseid tompe nimetatakse SUUNATOM-PUDEKS.⁵⁹ Suunatompu, mis on parajasti valitav, nimetatakse PLATOMBUNGS; suunatompu, mis on valiv, nimetatakse KÕRVALTOMBUNGS. Kõrvaltompe, mis sõnaväljenduses eelnevad peatom-
bule, nimetatakse EESTOMBUPUDEKS; kõrvaltompe, mis järgnevad peatom-
bule, nimetatakse TAGATOMPUDEKS. Ühele peatom-
bule või järgneda üks või enam kõrvaltompu, vrd. soome keele
sõna [sälvüstä], kus avaldub tombuahel $\mathfrak{L}_1 \leftarrow \mathfrak{L}_2 \uparrow \mathfrak{L}_3$. Suunatom-
bud on ilmselt tombud soome, vadjja, ungari, türgi keeles, kus
suund avaldub vokaalharmonia abil.

Kui kahe või enama järjestikuse tombu puhul on definee-
ritud sõltumus, siis selliseid tompe nimetatakse RINDTOMPU-
DEKS. Kui prantsuse keele silbid osutuvad tompeudeks, siis
prantsuse keele tombud on rindtombud.

Kui kahe järjestikuse tombu puhul esimene temp on saba-
lõpuline ning järgnev temp nokaalguline, siis võib ühingust
 $\mathfrak{z} \uparrow \alpha$ rääkida kui SILLAST. Tinglikult võib sillana vaadelda
ka juhte, kus kas $\mathfrak{z} = \emptyset$ või $\alpha = \emptyset$. Silda tähistab gooti täht
 \mathfrak{z} .

3.13. TÜHENDID. Iga tuum ja iga hääre võib olla jaotatav üheks
või enamaks tühendiks nii, et tühend on väikseim üksus, mida
on mõttekas vaadelda jadafunktsiooni funktiivina. Et hääre
ja tuuma vahel on defineeritud valik, on ilmne, et kui tuu-
maks on ühing, siis see ühing moodustab algebraalse süsteemi
parajasti ühtsuse suhtes. Kui hääreks on ühing, siis see ühing
moodustab algebraalse süsteemi erisuse suhtes.

Tühendite liigitamise aluseks on valikufunktsioon. Vas-
tavalt §2.9 (2) on olemas neli TÜHENDIKATEGOORIAT: 1) para-
jasti valitavad, 2) parajasti valivad, 3) nii valitavad kui
valivad ja 4) ei valitavad ega valivad tüendid. Vastavalt
räägitakse tühendite β -, β -, γ - ja Γ -kategoriasst.

Pandagu tähele, et γ -kategoriasst definitsioonist ei jä-

⁵⁹ Vrd. E. Fischer - Jørgensen, DPhC 13.

reldu, et mistahes γ -kategooria element on igal esinemisjuhul Uhtaegu valitav ja valiv.

Vastavalt §3.6.2 nimetatakse β -kategooria iga elementi TUUMENDIKS e. PÜRENEEMIKS, β -kategooria iga elementi ÄÄREN- DIKS e. AKREEMIKS, γ -kategooria iga elementi LIBANDIKS e. DÜEEMIKS ning Γ -kategooria iga elementi AINUNDIKS e. MONEE- MIKS. Glossemaatilises kirjanduses on tuumendit ja äärendit seni nimetatud vastavalt vokaaliks ja konsonandiks, mis aga võib põhjustada nende segamist samanimeliste foneetiliste üksustega.

Olgu antud tuumendid $\pi_1 \neq \pi_2$, äärendid $\alpha_1 \neq \alpha_2$, liban- did $\delta_1 \neq \delta_2$ ja ainundid $\mu_1 \neq \mu_2$. Nende koosinemist tom- bus võib kirjeldada järgmise maatriksiga (1):

	μ_2	δ_2	α_2	π_2
π_1	0	1	1	0
α_1	0	1	1	
δ_1	0	1		
μ_1	0			

(1)

Seejuures kehtivad järgmised seosed: $\pi_1 \leftarrow \delta_2$, $\pi_1 \leftarrow \alpha_2$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_2$. Ülejäänud koosinemised võivad nähtavasti olla kahesugused: $\alpha_1 \rightarrow \delta_2$, $\alpha_1 \uparrow \delta_2$, $\alpha_1 \downarrow \alpha_2$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_2$.

Mistahes π_1 , α_1 , δ_1 ja μ_1 puhul võivad toimudeks olla järgmised kombinatsioonid (maatriks (2)):

	μ_1	δ_1	α_1	π_1
π_1	0	1	1	1
α_1	0	1	0	
δ_1	0	1		
μ_1	1			

(2)

Seejuures kehtivad seosed $\pi_1 \leftarrow \delta_1$, $\pi_1 \leftarrow \alpha_1$, $\alpha_1 \rightarrow \delta_1$; Ülejäänud seoste osas vt. 3.14.

Pole raske veenduda, et $\delta_1 \downarrow \delta_2$ kehtib tom- bu tuumana, $\delta_1 \uparrow \delta_2$ aga äärenena või selle osana. $\alpha_1 \rightarrow \delta_2$ kehtivus on nähtavasti kahe- palgeline: 1) kui δ_2 on tuumaks (vrd. $\alpha_1 \rightarrow \delta_1$ viimases maat- riks) ja 2) struktuurides, nagu $\alpha_1 \rightarrow \delta_2 \rightarrow \pi_1$ ($\alpha_1 \wedge \delta_2 \wedge \pi_1$) ja $\pi_1 \leftarrow \delta_2 \leftarrow \alpha_1$ ($\pi_1 \wedge \delta_2 \wedge \alpha_1$) vähemalt siis, kui struktuurid, nagu $\delta_2 \wedge \alpha_1 \wedge \pi_1$ ja $\pi_1 \wedge \alpha_1 \wedge \delta_2$, s.o. $\delta_2 \uparrow \alpha_1 \rightarrow \pi_1$ ja $\pi_1 \leftarrow \alpha_1 \uparrow \delta_2$ pole võimalikud. Pandagu tähele, et kui $\delta_2 \uparrow \alpha_1 \rightarrow \pi_1$ ja $\pi_1 \leftarrow \alpha_1 \uparrow \delta_2$ on võimalikud, siis $\alpha_1 \wedge \delta_2 \wedge \pi_1$ ja $\pi_1 \wedge \delta_2 \wedge \alpha_1$ lahenduvad üldisusprintsipi põhjal kui $\alpha_1 \uparrow \delta_2 \rightarrow \pi_1$ ja $\pi_1 \leftarrow \delta_2 \uparrow \alpha_1$.

Olgu märgitud, et H. Spang-Hanssen loeb γ -kategoriasse elemendid, mis moodustavad tomбу kas 1) üksi omaette või 2) koos tuumendiga, kuid mitte koos \mathbb{M} rendi-ga.⁶⁰ Viimasel põhjusel diskuteerib ta L. Hjelmslev'ga, kelle järgi taani /u/ esineb nii keskses kui servses asendis: "See tulemus, mis põhineb suhtelisel asendil silbis, ei ole tuletatav valiku definitatsioonist, eriti mitte γ -kategorია kui nii valitava kui valiva kategoria definitioonist."⁶¹ H. Spang-Hansseni eriarvamus tuleneb sellest, et H. Spang-Hanssenil on tühendikategoriate sedastamisel aluseks kombinatsioonid. Siin võetakse kategoriaate sedastamisel aluseks võimalikud permutatsioonid, s.o. vahetlused; nähtavasti on samasugune ka L. Hjelmslev' käsitusviis.

Kui tuumendite, \mathbb{M} rendite ja libandite puhul piirduakse siin vaid abstraktsete näidetega, siis näitena Γ -kategoria elemendist võrreldagu kirjamärki + mittematemaatilistes tekstides, näit.: kaassõna + nimisõna + nimisõna.

Nüüd pole raske näha, et iga tomбу jaguneb kas parajasti üheks tuumendiks või üheks või enamaks libandiks, tomбу \mathbb{M} är jaguneb üheks või mitmeks \mathbb{M} rendiks või libandiks. Pandagu tähele, et ainundi puhul pole tomp juba eelnevalt jagatav tuumaks ning \mathbb{M} äreks.

3.14. IDEMPOTENTSUS. Paljudes fonoloogilistes (foneemilistes) transkriptsiooni- või kirjeldussüsteemides on mõeldavad refleksiivsed ühendid, nagu /aa/, /bb/, /eee/ jne., mis on vastandatud e. opositsioonis e. kontrastsed (opositsioon ja kontrast pole glossemaatilised mõisted) üksustega, nagu /a/, /b/, /e/ ja /ee/ jne. samas asendis. Kui meil on /a/ keskses ja /b/ servses asendis, siis järelikult peab ka /aa/ olema keskses ning /bb/ olema servses asendis, kuivõrd asend on "sama". Siis kehtib ühtsus /a/ ↓ /a/ ühelt poolt ja erisus

⁶⁰ Vrd. H. Spang-Hanssen, PSC 37-38.

⁶¹ Vrd. ib. 38. L. Hjelmslev' seisukohad on esitatud §3.12 viites 49 mainitud tšöts.

$/b/ \uparrow /b/$ teiselt poolt. Kuid pole raske veenduda, et nii $/a/ \downarrow /a/$ kui $/b/ \uparrow /b/$ puhul kehtib idempotentsus: $/a/ \downarrow /a/ = /a/$, $/b/ \uparrow /b/ = /b/$.

Samuti on idempotentsed §3.13 viimases maatriksis esitatud järgmised kombinatsioonid: $\pi_1 \downarrow \pi_1$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_1$, $\delta_1 \downarrow \delta_1$, $\delta_1 \uparrow \delta_1$, $\kappa_1 \downarrow \kappa_1$.

Eeldust tingituna tuleb erinevaid üksusi, mida tinglikult, näit. ortograafias, kirjutatakse kui a ja aa, vaadelda kui üksusi /ax/ ja /a/ või vastupidi või jällegi kui üksusi /a/ ja /x/, kusjuures /x/ \neq /a/. Sellist käsitlusviisi rakendatakse nii tuumas kui sillas parajasti lihtmärgiväljenduse piires.

3.15. ESIALGNE KIRJELDUS. Keele glossemaatiline analüüs pole mõeldud tundmatu keele tekstiavaldaajate vahetu kirjeldamiseks n.ö. algusest lõpuni, vaid katsetuste ja eksimuste läbi saadud tulemuste lõpliku kontrollina.⁶² Lingvistilise keele väljendustasandi analüüs toimub vestlusest sõnani rõõpselt sisutasandi analüüsiga; sõna ja väiksemate üksuste analüüsi puhul tuleb arvestada sõna märgilist koostist; seega eeldab väljendustasandi analüüs sisutasandi analüüsi teatavate tulemuste tundmist. Teiselt poolt eeldab lingvistilise keele väljendustasandi analüüs tekstiavaldaajate küllalt täpset lõigendatust häälikuiks või nende osiseiks. Nähtavasti võib piisavaks lugeda arvestatavaimate foneetiliste transkriptsioonisüsteemide (soome-ugri, IPH ja sellel põhinevad süsteemid, skandinaavia murdetranskriptsioonid) võimalusi nende õige, s.t. lihtsustamata rakendamise puhul, kuivõrd küsimuses pole

⁶² Seda on glossemaatikas korduvalt rõhutatud, kuigi see peaks olema iseenesestmõistetav. Ometigi rõõgib J. K. L e k o m t s e v loogilisest ringist funktsioonide ja funktiivkategoriate sedastamisel, et nentida Šaumjani kahe abstraktsiooniastme ebapiisavat eristamist glossemaatikas, ning soovib eeldada siis, et keeleüksused on intuitiivselt teada enne funktsionaalse analüüsi läbiviimist, vrd. J. K. L e k o m t s e v, OPI 97; Iekomtsevi soovitus osutub seega ootamatuks taasavastuseks.

intonatsioon. Et need transkriptsioonisüsteemid annavad võrdlemisi suure liiasusega kirja, on otstarbekas rakendada kirjelduse tehniliseks lihtsustamist nn. esialgset kirjeldust.

ESIALGNE KIRJELDUS on väljendustasandi osakirjeldus, mille aliseks on minimaalsed tekstiavaldaajad, ja mis viiakse läbi hüpoteeside püstitamiseks tekstiavaldaajais teostatud väljendusvormi-elementide, nende klasside ja tuletiste kohta. Esialgne kirjeldus lähtub häälikuiks või nende osisteks lõigendatud tekstiavaldaajaist ja on puhtformaalne. Esialgse kirjelduse käigus sedastatakse väljendusvähärindid - foneemid või grafeemid. See kirjeldus kattub osalt sellega, mida mitteglossemaatikud nimetavad fonoloogiliseks või fonemaatiliseks kirjelduseks; oluliseks erinevuseks on, et viimase puhul viiakse kirjeldus n.ö. lõpule, siin aga oleneb kirjelduse piir tarvidusest saada sisutasandilt täiendavat informatsiooni. Seega on kirjeldus esialgne seni, kui ta on sõltumatu kirjeldatava keele sisuvormi lõigendatusest. Olgu märgitud, et sisutasandi arvestamise tarvidus tuleneb otseselt asjaolust, et keel on figuuri- ja märgisüsteem. Esialgse kirjelduse "lõpuleviimine" on vastavalt tarbetu, kuigi võib-olla võimalik.

Ilmselt on esialgse kirjelduse puhul lihtsaimaks ja ühtlasi otstarbekaimaks lähtumisviisiks (tõõhüpoteesiks) see, et juba sedastatud foneetilised häälikud loetakse igaüks omaette vähärindi avaldaajaks. Kui sedastatud häälikute arv mistahes asendis on vähemalt piisav, annab sellise hüpoteesi rakendamine igal juhul arvestatavad positiivsed või negatiivsed tulemused. Tõõhüpoteesina postuleeritavaid foneeme (vähärindeid) nimetatakse EELFONEEMIDEKS e. PREFONEEMIDEKS.

3.16. KOONDUVUSPRINTSIIP. Et teisendatamatute sõlmikute, nagu vene [rot] 'suu (por); sugu (por)' lahendamine ideaalsetes ahelates nõuab tugevamat menetlust kui teisendamine ning et nii sisu- kui väljendustasandi kirjeldamisel on raskusi seoses häälikuvaheldustega (apofooniatega) ja rõhuvaheldustega juhtudel, nagu saksa Water 'isa' : Väter 'isad', inglise get 'saada' : got 'sain, said jne.', cesti mina : meie, sina :

: teie, äänisvepsa mina 'mina' : mõ 'meie', sina 'sina' :
 : tõ 'teie' ning kreeka τόμος 'lõige' : τομός 'lõikav', vene
дома '(selle) maja' : домá 'majad', esitatakse selliste juh-
 tude lahendamiseks väljendustasandil nn. koonduvusprintsip.⁶³

3.16.1. ÜHE- JA MITMEVALDAJALISED MÄRGID. Olgu antud tüvised
a, b, c, d, e ning muudised m, n, p, q, r, s, t, v, kusjuures
 tüviste ja muudiste koosinemist

kirjeldab järgmine tabel:

Olgu antud konstruktsioon

(struktuur) $fg^m_xh^w$, kus x-i kohal

võib esineda mingi antud tüvis kas

parajasti koos muudisega t või pa-

rajasti koos muudisega v, vrd. tabelit. Siis saadakse vöönd

$$\underline{fg^m_a t^h w} / \underline{fg^m_b v^h w} / \underline{fg^m_d t^h w} / \underline{fg^m_e v^h w}.$$

Eeldusel, et t ja v ei või kunagi esineda koos sama tüvisega,
 pole raske veenduda, et t ja v on ühesama märgi erinevad aval-
 dajad väljendustasandil. Samal viisil võib leida, et tüvised
c ja d on ühesama märgi erinevad avaldajad. Kõik ülejäänud
 tüvised ja muudised antud näites on parajasti ühe märgi aval-
 dajad väljendustasandil.

Saadud tulemused vastavad olukorrale esialgse kirjeldu-
 se, aga samuti ka fonoloogilise analüüsi järel. Nüüd jääb
 kindlaks teha, kas ühesama märgi eri avaldajad on ühe või ena-
 ma väljendusvormi avaldajad või teisiti: kas oletatavad eri-
 nevad tüvised ja astendajad on tõesti erinevad.

3.16.2. KOONDUVUS JA HAJUVUS. Ühesama märgi erinevad avalda-
 jad on KOONDUVAD e. KONVERGENTSED, kui avaldajais on teosta-
 tud parajasti samad puhta vormi üksused (tühendid ja mõõden-
 did), millel on sooritatud üks või enam objektiivselt definee-
 ritavat tehet, nii et avaldajate erinevus on tingitud soori-

⁶³ Apofooniat on teiselt vaatekohalt ja põhjalikumalt käsit-
 lenud J. K u r y ł o w i c z, AIE; id., AS; I. A. M e l -
 t š u k, ВнФл.

tatud tehteist. Vastavalt öeldakse, et sellised avaldajad koonduvad (taanduvad) KANONILISEKS KUJUKS. Kanonilisel kujul sooritatud tehete objektiivsuse kriteeriumiks on vastavus glossemaatilise analüüsi üldistele printsiipidele.

Ühesama märgi erinevad avaldajad on HAJUVAD e. DIVERGENTSED, kui need ei rahulda koonduvuse tingimusi; niisiis on selline märk mitmevähljenduseline.

Nüüd võib sõnastada KOONDUVUSPRINTSIIBI: Ühesama märgi erinevad vähljendusavaldajad taandatakse kanonilisele kujule vastavalt glossemaatilise analüüsi üldistele printsiipidele.

3.16.3. HAJUVAD MÄRGIAVALDAJAD. Olgu antud ingliskeelsed sõnad (resp. sõnaavaldajad) [gou] (to) go 'minna', [gɔn] gone 'läinud', [went] went 'läksin, läksid, läks jne.', mida võib esialgse kirjelduse järel kirjutada kui /gow/, /gon/, /went/. Olgu nüüd teada, (1) et /n/ sõnaavaldajas /gon/ on muudis (samastatav /n/-ga sõnaavaldajais /givn/ 'andnud', /gotn/ 'saanud', /biyn/ 'olnud' jne.) ja (2) et /t/ sõnaavaldajas /went/ on analoogiline /t/-le sõnaavaldajais, nagu /sent/ 'saatnud', /spent/ 'kulutanud', /bilt/ 'ehitanud', kus /t/ läbi on teostatud tüvisesse kuuluv kas %n%-le või %l%-le järgnev %d% ja muudis %d% (vrd.: a) %send% V. /send/ 'saata', %spend% V. /spend/ 'kulutada', %bild% V. /bild/ 'ehitada' ning b) /liynd/ 'nõjatunud', /speld/ 'veerinud', kus muudis /d/.V⁻¹ %d% järgneb kas tüvisesse kuuluvale /n/.V⁻¹ %n%-le või /l/.V⁻¹ %l%-le).⁶⁴ Seega on /gow/ V.[gou] ja /go/ V.[gɔ] mõlemad tüvise %go% avaldajad, millede esinemine sõltub tüvendi asendist märgiahelas (vrd. seevastu /now/.V⁻¹ %now% (to) know 'teada' ja /nown/ 'teadnud'); /went/.V.[went] on vastavalt tüvise %wend% ja muudise %d% avaldaja, s.o. %wendd%. Pole raske näha, et %go% ja %wend% pole viidavad ühisele kanonilisele kujule; seega on nad eri tüvete avaldajad või osutuvad eri tüvemeiks, s.t. nad on hajuvad.

⁶⁴ Siin lähtutakse inglise keele ameerika tarvitusest.

Samuti osutuvad hajuvaiks vastavad eesti tüvemed, vrd. sõnu minna, minema ühelt poolt ning lähnen, läksin, läinud teiselt poolt.

Hajuvusele vastab suurel määral traditsioonilise grammatika termin suplettiivsus.

3.16.4. KOONDUVAD MÄRGIIVALDAJAD. Olgu antud eestikeelsete sõnade magama, saama, jääma, looma, pooma, lõuma, müüma, vii-
ma da- ja ma-tegevusnimi ning oleviku ja mineviku ainsuse

1. ja 2. pöõre foneetiliselt kirjutatuna:

<u>maGaDa</u>	<u>maGama</u>	<u>maGàn</u>	<u>maGàD</u>	<u>maGaZin</u>	<u>maGaZiD</u>
<u>sâDa</u>	<u>sâma</u>	<u>sân</u>	<u>sâD</u>	<u>sain</u>	<u>saiD</u>
<u>jâDa</u>	<u>jâma</u>	<u>jân</u>	<u>jâD</u>	<u>jin</u>	<u>jiD</u>
<u>lûwa</u>	<u>lõma</u>	<u>lôn</u>	<u>lõD</u>	<u>lein</u>	<u>leiD</u>
<u>pûwa</u>	<u>põma</u>	<u>pôn</u>	<u>põD</u>	<u>põZin</u>	<u>põZiD</u>
<u>lûi ja</u>	<u>lõma</u>	<u>lõn</u>	<u>lõD</u>	<u>lein</u>	<u>leiD</u>
<u>müi ja</u>	<u>müma</u>	<u>mün</u>	<u>müD</u>	<u>müZin</u>	<u>müZiD</u>
<u>vii ja</u>	<u>vima</u>	<u>vin</u>	<u>viD</u>	<u>vin</u>	<u>viZiD</u>

On lihtne veenduda, et tüvisteks on vastavalt [maGa], [sâ ~ ~ sa], [jâ ~ ja], [lû ~ lõ ~ le], [pû ~ põ ~ põ], [lûi ~ lõ ~ ~ le], [müi ~ mü ~ mü], [vii ~ vi], muudisteks [Da ~ wa ~ ja], [ma], [n], [D], [i ~ Zi].

Olgu sõnaavaldajaist, nagu [külm : külmä], [kiüg : kiügä] ja [kuri : kuřjâ], [vili : viijâ] teada, et [i] võib olla nii /i/ kui ka /j/ avaldaja. Veel olgu teada, et [â, â, â, â, ô, â, ü] jts. pikad täishäälikud võivad osutada mingi keskse foneemi, nagu /a/, /â/, /ü/ jne., ning mingi kindla servse foneemi /x/ avaldajaiks. See kehtib kindlasti [sâ].V⁻¹ /sax/ ning [jâ].V⁻¹ /jâx/ puhul. Arvestades [vi] ja eelmiste tüviste foneetilist sarnasust, võiks [vi] lahendada analoogiliselt; et aga need tüvisid käituvad mineviku puhul erinevalt, tuleb arvestada ka võimalust [vi].V⁻¹ /vij/. Tüvis [maGa].V⁻¹ /maga/.

/maga/, /sax/ ja /jâx/ käitumist arvestades võib ma-tegevusnime ja oleviku ainsuse puhul nentida tüviseid /lox/ ja /lõx/. Mineviku puhul on looma ja lõuma tüvisid kokkulan-

gevuses, vrd. [lɛɪn], [lɛɪD]. Et samal ajal soo [sô].V⁻¹ /sox/ ja tšõ [tš].V⁻¹ /tšx/ mitmuse osastavas ei täheldata tüviste kokkulangevust, vrd. [soɪD], [tšɪD], kus [oɪ] ja [šɪ] on analoogilised diftongidele, nagu sõnades loid [loɪD], pšid [pšɪD], siis on nähtavasti otstarbekas lugeda mineviku tunnuseks kesksel /i/-d ning mitmuse tunnuseks servset /j/-id. Vastavalt /lox.i/ V.[lɛɪ], /lšx.i/ V.[lɛɪ], kus ./ tähistab silbiipiiri.

[lū] ja [lūi] koondamiseks tuleb valida viis, millega saavutatakse ka da-tegevusnime muudiste koondumine. Et da-tegevusnime muudiste koondamine on võrdlemisi raskepärane ning ebailmekas näide koonduvusprintsipi rakendamisest, olgu vaid öeldud, et koondamine on teostatav. Seejuures on da-tegevusnime muudise alguseks /da/.

On ilmne, et [pū ~ pō ~ pō] tuleb lahendada teisiti kui [lū ~ lō ~ lɛ], kuid minevikku arvestades analoogiliselt tüvistele [mūi ~ mū ~ mū] ja [vī ~ vī]. Et eesti keeles [ti] esineb vaid [j]-i ees (kui murdepärasusi ja laensõnu mitte arvestada) ring et [ū] ja [ū] selles asendis ei esine, on mõeldav lahendusele /vij/ analoogiline /mūj/ (/miv/ ja /miv/ ei tule arvesse, sest da-tegevusnime puhul /vda/ avalduks kui [ūda] või [ūwā]). [pō] puhul ei tule /poj/ arvesse, sest sellistel juhtudel /oj/ V.[oɪ]; seevastu on võimalik /pov/, sest puudub /ov/ V.[ou].

Vastavalt on saadud tüvised (võimalikud tüvemed /maga/, /sax/, /jšx/, /lox/, /pov/, /lšx/, /mūj/, /vij/.

Nüüd ei valmista ka juhtude, nagu saksa Vater : väter, inglise get : got jts. lahendamine põhimõttelisi raskusi.

3.16.5. TŪHJADE VÄLJADE TÄITMINE. Rakendades nüüd §1.11 esitatud välja mõistet, võib mingi antud väärtuse (üksuse, tähendi, foneemi, sisundi vms.) puhul, mis on mingi vahekorra, antud juhul jadafunktsiooni τ-väljal, kuid pole kas selle vahekorra α- või β-väljal, öelda, et antud vahekorra α- või β-väli on selle väärtuse jaoks tühi.

Olgu antud eestikeelsed sõnad aste : astme, habe : habeme, liige : liikme, seitse : seitsme ning seeme : seemne,

kümme : kümne ja mITTenormatiivne kõmme : kõmne. Võib ker-
gesti veenduda, et esimesest neljast sõnapaarist saadakse tü-
vised %astemE%, %habemE%, %lijkemE%, %sejtsemE%, kus %E% tä-
histab kesket foneemi, mis avaldub kirjutatud sõnarühmas
soon : soone : soont ning erineb %e%-st sõnarühmas joom : joo-
me : joome, kus tävisteks on vastavalt %soxmE% ja %joxme%.

Ilmselt on %mE% nimetavas (s.o. sõna lõpul) lahutuv.
Seejuures olgu juhitud tähelepanu seigale, et eesti keeles
kanoonilise kuju mistahes keskne tähend lahutub sõna lõpul,
välja arvatud 2. silbis, kui eelnev sild koosneb parajasti
(2. silbi) nokast, või 1. silbis. Sõnalõpulisel keske tühen-
di lahutumisesest tingituna on eelneva silbi avaldajaks enamas-
ti nn. kinnine foneetiline silp (pandagu tähele, et kaksik-
täishäälikuga lõppevaid silpe loetakse lahtisteks, kuigi
näit. vaadeldaval juhul oleks otstarbekas lugeda neidki kin-
nisteks). Eesti keeles võib foneetilise silbi kinnisuse ja
lahtisusega kaasneda astmevaheldus, kusjuures kinnise silbi
puhul esineb üldjuhul nõrk aste. Et vaadeldavate sõnade nime-
tav on nõrgas astmes, järeldub, et %mE% lahutumisel tuleb
eristada järgmisi järjestikuseid samme: 1) %E% lahutumine,
2) nõrk aste, 3) %m%-i lahutumine. Ühtlasi on ilmne, et kõik
omastavalised muitevormid peavad lõppema servse tähendiga.

Pole raske näha, et vaheldus \emptyset : ne ülejäänud sõnades
on analoogiline vaheldusega \emptyset : me. Vaadeldes me-lisi sõnu,
võib sõnastada järgmise kogemusliku seaduspärasuse: $y \wedge \%e\%$,
 $\%e\% \wedge \%m\%$, nii et $y \in \underline{A}$ ja $y \neq \%m\%$. Seejuures on A kõigi serv-
sete foneemide klass, mis esinevad kaks -sammu enne /m/-i.
Rakendades vahekorrate transitivisuse omadust ning märkides
tee pikkust (s.o. \wedge -sammude arvu) numbriga vahekorra (s.o.
jadafunktsiooni) sümboli järrel, võib seaduspärasust väljen-
dada lühidalt: $y \wedge {}_2 \%m\%$, nii et $y \in \underline{A}$ ja $y \neq \%m\%$. Seega on
vahekorra \wedge_2 α -väli $\%m\%$ jaoks tühi. Et pole teisi sõnu vahel-
dusega \emptyset : ne kui loetletud, mis muuseas kõik rahuldavad tin-
gimust $\%m\% \wedge_2 \%nE\%$, ei takista miski sõnade seeme, kümme,
kõmme puhul formuleerimast avaldusreeglit $\%mE\%.V[\underline{ne}]$, kui
 $y = \%m\%$.

Seega oleme saanud tüvised %astemE%, %habemE%, %lij-
kemE%, %sejtsemE% ning %sexmemE%, %kfin.emE%, %kõrmemE% ja
ühtlasi täitnud %m%-i jaoks vaadeldud vahekorra α -välja.

3.16.6. KOONDUVUSPRINTSIIBI OLEMUS JA VÕIMALUSED. On lihtne
veenduda, et koonduvusprintsibi loogiliseks aluseks on ho-
momorfism. Ühesama märgi erinevaid või samaseid väljendus-
avaldaajaid võib määratleda kui kanoonilise kuju homomorfis-
me. Seevastu on väljendustasandi vormikihis iga märgi kõik
väljendused - kuivõrd nende avaldajad on koonduvad - isomorf-
sed.

Asjaolu, et ühesama märgi väljendused on enamasti iso-
morfised, võimaldab keelt kirjeldada vägagi lihtsate tekita-
vate grammatiliste mudelite abil. Seejuures tuleb aga arves-
tada, et kirjeldatav lingvistiline keel võib sisaldada suure-
ma või väiksema mittesüsteemse osa. mis tuleb küll esitada,
kuid mida ei tule arvestada vormikihi kirjeldamisel. See mit-
tesüsteemne osa võib koosneda võõrsõnadest, kuid eriti norma-
tiivsete keelte puhul ei tarvitse kaugeltki koosneda võõr-
sõnadest. Selles võib kergesti veenduda, kui vaadelda lige-
malt järgmisi "Õigekeelsuse sõnaraamatu" järgi muudetud ees-
tikeelseid sõnu (esitatakse ainsuse nimetav ja omastav või
da-tegevusnimi ja kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre):
ida : ida, kida : kida ning pidada : peab, rida : rea; jada :
: jada, kada : kada, vada : vada ning sada : saja, sadada :
: sajab, pada : paja, rada : raja; iga : iga ning iga: ea,
sig : sea, viga : vea; padu : padu ning kadu : kao, kaduda :
: kaob, ladu : lao, laduda : laob, madu : mao, nadu : nao
ning sadu : saju; lõbu : lõbu ning nõbu : nõo. Kuigi saadakse
näit. tüvised /kado/, /lado/, /nõbo/ ja /lõbu/, tuleb kas
padu või sadu (nähtavasti esimene neist) anda ainekis erandina
(mittesüsteemse), rääkimata ulatuslikust a-lõpulise
tüvisega erandite sõnastikust.

Koonduvusprintsibi rakendamisel on võimalik ehitada ka
selliseid tekitavaid mudeleid, mis hõlmavad mitut sugulas-
keelt. Sellised mudelid - erinevalt võrdlev-ajaloolise keele-
teaduse algkeeltest - on töötavad ses mõttes, et mudel on

sünkroonne; rekonstrueeritud algkeeled on küllalt range meetodika puudumise tõttu viinud ühele pinnale eri ajajärkudesse ja keele eri kihtidesse kuuluvad nähtused. Niisugune mudel võib kaasa aidata ühe või teise lähteelele mudeli parandamisele või täpsustamisele, olles seejuures keelte võrdlemisel etaloniks.

3.16.7. KOONDUVUSPRINTSIIBI KELLOOST. Kuigi väljendusavalduste koonduvus ja hajuvus olid eespool formuleeritud esmakordselt, pole koonduvuse tegelik rakendamine keeleteaduses kaugeltki võõras.

Juba 1937.a. kirjutas L. Hjelmslev: "Vene столы esimene silp sisaldab foneemi a, aga tähendi o; колоколá esimene silp sisaldab foneemi a, aga tähendi o. Seda võib näha стол ja колокол varal ning seiga varal, et o avaldumine foneemide a ja e kaudu on automaatselt sõltuv tähendilistest tingimustest (rõhundist). Need on seigad, mida me nimetame sõlmikuks (juhul колоколá) ja keskenduvuseks (juhul столá)." ⁶⁵ Pole raske näha, et selle vägagi lihtsa tulemuse saamine pole võimalik koonduvusprintsipi rakendamise; sama kehtib enamiku sõlmikute lahendamise kohta. L. Hjelmslev' näite sarnaseid juhtusid on analoogiliselt lahendanud ka Moskva koolkond (R. Avanessov, A. Reformatski). ⁶⁶

Kaugeimale on läinud R. B. Lees, kes türgi keele puhul sõnades, nagu

boru	'piip'	boru-su	'tema piip'
para	'raha'	para-sı	'tema raha'
qap	'kate; kaas'	qab-sı	'tema kate; tema kaas'
ayaq	'jalg'	aya-ı	'tema jalg'
da:	'mägi'	da-ı	'tema mägi'
bına:	'ehitis'	bına:-sı	'tema ehitis'

saab siin kasutatava sümboolika järgi järgmised lahendused:

⁶⁵ Vrd. L. H j e l m s l e v, RSPH 40-41. Seda on esile tõstnud ka H. Chr. S ø r e n s e n, IMS 53-54.

⁶⁶ Vrd. I. I. R e v z i n, MR 5 11; id., PM 34; A. A. R e f o r m a t s k i, HCB 110.

[sɪ ~ su ~ ɪ].V⁻¹ /sɪ/ ([su] on tingitud labiaalharmoonlast);
[qap].V⁻¹ /qap/; [ayaq].V⁻¹ /ayaq/, [da:] .V⁻¹ /da/ ja näh-
tavasti [bina:] .V⁻¹ /bina/.⁶⁷ See näide räägib printsibi
tegelikust ja ulatuslikust rakendamisest.

Laiemas plaanis pole koonduvusprintsibi esimesed ra-
kendajad siiski mitte eelnimetatud; see on tavaline tõõvõte
ajaloolises keeleteaduses. Erinevus on vaid selle rakendami-
se otstarbes ning formaliseerituses (kui siia arvata ka aines-
tiku valik). See erinevus, loomulikult, ei tohi olla põhju-
seks mittestrukturealistlikult saadud teadmiste ja hüpoteesi-
de ignoreerimiseks.

⁶⁷ Vrd. R. B. L e e s, PhMStT 7-8.

II. ÄÄNISVEPSA MURDE VÄLJENDUSTASANDI KIRJELDUS

4. ESIÄIGNE KIRJELDUS

Siin ja edaspidi on kirjelduse aluseks autori poolt aastail 1962-1964 enam kui kuuekümnelt äänisvepslaselt kogutud ainek - lindistused ja kirjanekud. Kirjeldamiseks kasutatud ainek oli fikseeritud soome-ugri foneetilises transkriptsioonis enam-vähem samal kujul kui see on antud E. A. Tunkelo poolt VKÄH § 15-26 vepsa keele jaoks ja A. Turuse poolt IMÄH § 8-16 luudikarjala murde jaoks. Võib märkida vaid järgmisi lahkuminekuid VKÄH transkriptsioonist.

1. Bilabiaalset prepalataalset poolvokaali tähistab w, mitte aga ü.

2. Helitult suuauhtusega hõõrdhäälikut silbi või sõna lõpul, vene laenudes ka silbi algul tähistab h, mitte aga h.

3. On eristatud veel järgmist tagavokaali:

a₀ = a-st veidi kõrgem labialiseeritud tagavokaal u-lõpulistest diftongides.

4. On eristatud veel järgmisi keskvokaale:

ξ = ə ja ɛ vahepealne illabiaalne keskvokaal pearõhutu silbi i-lõpulistest diftongis; esineb samadel juhtudel ja sagedamini kui ə.

y = kõrge labiaalne keskvokaal, esineb harva p järel i-lõpulistest diftongides samadel juhtudel kui i.

5. i-ga tähistatakse kõrget illabiaalset keskvokaali nagu vene m. VKÄH järgi on vepsa i veidi kõrgem ja ahtam kui m; autoril pole õnnestunud sellist keskvokaali tabada, äänisvepsa i võib puhuti olla pigem madalam vastavast vene keskvokaalist, mida kõrgendab järgnev i-line element.

6. Eristatakse veel järgmisi eesvokaale:

ü = ü-st veidi kõrgem labialiseeritud eesvokaal y-lõpulistest diftongides;

ö = ö ja ü vahepealne eesvokaal y-lõpulistest diftongides

4.1. VESTLUS JA LAUSUNG. Vastavalt § 3.7-8 võib vestlus koosneda ühest või enamast lausungist. Lausungi algust ja lõppu, täpsemalt: lausungile rääkija poolt eelnevat ja järgnevat vaikust tähistab #. Olgu märgitud, et sümbolit # võidakse kasutada ka foneemide või tähendite jaotumuse e. distributsiooni vaatlemisel sõnapüüri tähisena, kuivõrd sõna võib olla lausungiks või vähemalt esineda lausungi alguses või lõpus.

Järgnevalt esitatakse näiteid lausungeist.

1. S õ l t u v a d lausungid:

a) avavad lausungid: #te.rvéhik o.ÿed?# 'terel (= kas oled terve?)', #zdra.stvuitel# ~ #zdrā.stvuitel# 'terel', #zdo.ro.vol# 'tervisti', #o.ÿä!# 'Olja!' (pöörduv hääletus, mis eeldab vastamist); #bo.ÿ napō.motš!# 'jumal appi! jõudul!';

b) järjestikulised lausungid:

A. #a ku.è om.ma.tri?#¹ 'Aga kus on Matri?'

B. #o.ÿkha om mšnu.ka.# 'Poodi on läinud.'

A. #to.dhek le.ivad?# 'Kas toodi leiba?'

B. #e.ndš ma.šinse a.jeÿ si.nnapgi.# 'Enne auto sõitis sinnapoole.';

c) sulgevad lausungid: #desvida.è!# 'nägemiseni!', #pakā.# 'nägemiseni!'

2. S õ l t u m a t u d lausungid: #e.Hti.! mi.n te.g.a.e.d! vo.ni!# 'Proovi sai Mis teed! Välja!'

4.2. LAUSE JA FRAAS. Lause ja fraas pakuvad väljendustasandi vaatlemisel huvi eeskätt sedavõrd, kuivõrd siin on sedastatavad fraase iseloomustavad siirendid.

Länisvepsa fraasi iseloomustab kihis .v⁻¹g^o intonatsioon. Länisvepsa intonatsiooni pole katselis-foneetiliselt uuritud;

¹ Kaks järjestikust punkti rea keskel tähistavad fraasirõhku.

esitatav kirjeldus põhineb kuuldelistel muljetel ning ei või pretendeerida ei täpsusele ega ammendavusele.

Mõnisvepsa intonatsioonikirjeldamisel tundub otstarbekas eristada kolme toonikõrgust: kõrget, keskmist ja madalat. Toonid nummerdatakse kõrgemalt madalamale arvutühistega 1-3.

Põhitooni liikumise põhitendents Mõnisvepsa fraasis on kas tõusev, püsiv või langev.

4.2.1. INTONATSIOON SUIGEVATES FRAASIDES. Minimaalsete tekstide puhul on sedastatud tõusvat või esineva suvalise tõusuga langevat põhitooni.

TÜÜp 31 esineb k a h t l e v a i s k ü s i m u s t e s, nagu ³i·i¹l'ε 'kas ikka tõesti pole?', e·i¹l'ε 'kas pole?', ³je·dik 'kas sina mitte?', m³⁻¹q 'meie?'.
TÜÜp 21 esineb h ü ü a t u s t e s, nagu ²tu¹'l'ε 'tule!', ²o¹'lā 'Olja!', ²⁻¹ka¹'ts 'näl', ²a²'la ¹vo¹'i (ahastav)

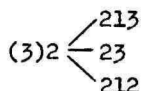
'oi-oi-oi', kusjuures 2. silbi tšishššlik on pikk seoses fraasirõhuga. Selle tüübi kohta puuduvad näited kolme- ja enamasilbilistest sõnadest.

TÜÜp 13 teisendiga 213 esineb k ü s i m u s t e puhul, kusjuures langus 1-3 on järsk ning on seotud fraasirõhuga. Näiteks: ¹mi¹'s ¹se³'izud 'millel seisad?', ²i¹'stu³'dik 'kas istud?', ¹do³'dik ¹tša³'jud 'kas jood teed?', ³do³'veib ³tu³'nda 'kas võib juba tulla?'.
TÜÜp 23 teisendiga 323 esineb n e n d i n g u t e (jutustavate fraaside) puhul. Seejuures on (eriti pikemais fraasides) sõna pearõhuline silp sageli mõnevõrra kõrgem mittepearõhulistest.

TÜÜp 12 (212) esineb k ä s k u d e (ja k e e l d u d e) puhul, näiteks: ¹tu²'l'ε 'tule!', ¹⁻²d²o 'joo!', ²a²'la ¹pl²'e²'ti 'Mra valetal!'

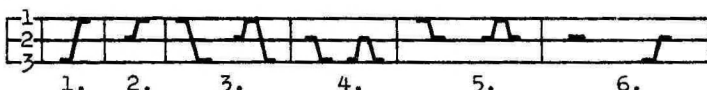
Intonatsioonitüübid 13, 23 ja 12 esinevad samas funktsioonis ka pikemates sulgevates fraasides.

4.2.2. INTONATSIOON MITTESULGEVATES FRAASIDES. Fraasid püsiva põhitooniga 2 (võib esineda ka suvaline algus 3) eeldavad, et järgneb sulgev fraas; seega on püsiv põhitoon mittesulgeva siirendi avaldaja. Seejuures peab sulgema fraasi siirendi avaldaja algama toonist 2. Vastavalt on võimalikud järgmised TOONIKOMBINATSIOONID:

Näiteks: $\overset{3}{\text{ga}} \overset{2}{\text{Ia}} \parallel \overset{2}{\text{dodik}} \overset{2}{\text{tsa}} \overset{1}{\text{jud}}$ 'Galja, kas jood teed?',
 $\overset{3}{\text{si}} \overset{2}{\text{d}} \overset{2}{\text{sva}} \overset{2}{\text{d}^{\cdot}\text{ba}} \overset{2}{\text{la}} \overset{2}{\text{H}^{\cdot}\text{to}} \overset{2}{\text{ba}} \parallel \overset{2}{\text{da}} \overset{3}{\text{Ige}} \overset{3}{\text{ve}} \overset{3}{\text{de}} \overset{2}{\text{ri}} \overset{3}{\text{stmad}}$ 'siis pulmad algavad, kolmekuninga järel'.

4.2.3. FRAASISIIRENDID. Vastavalt § 4.2.1-2 esitatule on häänevõpsa murdes sedastatud järgmised FRAASISIIRENDIAVALDUSED:

Kasutatud skeemil antud numeratsiooni, võib defineerida järgmised SIIRENDIKATEGOORIAD:

(1) lausesisese fraasidevahelise valiku alusel:

1) valitavad: 3., 4. ja 5.,

2) valivad: 6.,

3) ei valitavad ega valivad: 1. ja 2.;

(2) olenevalt sellest, kas sulgeva fraasi (lause) olemasolu eeldab enama arvu lausete olemasolu või on eeldatud teiste lausete olemasoluga:

- 1) eeldavad: 1. ja 3.,
- 2) nii eeldatavad kui eeldavad: 4.,
- 3) ei eeldatavad ega eeldavad: 2. ja 5.

Esitatu võib kokkuvõtlikult anda tabeli abil, kus + tähistab eeldatavat (valitavat), - eeldavat (valivat), +/- nii eeldatavat kui eeldavat (nii valitavat kui valivat) ning 0 ei eeldatavat ega eeldavat (ei valitavat ega valivat) siirendikategeooriat ning kahekordne püstjoon seda, et siirendite defineerimine lausesisese fraasidevahelise valiku alusel on lõppenud:

+	3., 4., 5.	-	3.
		+/-	4.
		0	5.
-	6.		
0	1., 2.	+/-	1.
		0	2.

Sedastatud siirendeid tähistatakse järgmiselt: 3.: |?|, 4.: |.|, 5.: |!|, 6.: |,|, 1.: |?|, 2.: |!|.

Kui lähteandmed osutuvad paikapidavaiks, mida järgneva analüüsi käigus pole paraku võimalik kindlaks teha, loetakse

siirendid |? ! . ? ! | automaatselt lõplikult sedastatuiks.

4.2.4. **FRAASIRÕHK.** Igas häänevepsa fraasis on üks sõnana fraasirõhuline, kusjuures fraasirõhust võib nentida järgmist.

Fraasirõhuline on sõna, millega kaasneb tooni kulminatsioonipunkt fraasis (vrd. näiteid § 4.2.1-2). Kui ei rõhutada eriti mingit kindlat sõna, langeb fraasirõhk fraasi esimese sõnarõhuga sõna (vrd. § 4.4) pearõhulisele silbile.

Tuüpides 31 ja 21 on fraasirõhk kahe silbilise sõna puhul reeglina teisel, mittepearõhulisel silbil. Tuüpides 13 ja 23 langeb fraasirõhk kolme- ja enamasilbilise sõna puhul sageli sõna 2. või 3. silbile, vrd. i*štu*dik |?| 'kas istud?', sīd sva*d̄bad l̄h*Ht̄o*ba |,| 'siis pulmad algavad', vi*kat̄hed ta*Hka*čaz̄ |,| 'vikatid teritatakse (= käitakse)', na*ps̄d̄ p̄i*iv l̄h*bi so*du*d̄da |,| re*dust̄q*d̄da |,| ma*rejt̄u*d̄da |.| 'lapsed on päev läbi sünnud ja, sodinud ja, määrinud ja'. Kui fraasirõhk langeb liitsõnale, võib fraasirõhu kandjaks olla liitsõna teine komponent, vrd. sīd

sva'čbad ŕM'Htò'ba, čMlgesè ve'deri''stmad |.| 'siis pulmad algavad, kolmekuninga järel'.

Kui fraasirõhk langeb mittepearõhulisele silbile, on see silp hääldatud mõnevõrra intensiivsemalt või enam-vähem sama intensiivselt kui pearõhuline silp. Ühtlasi võib mittepearõhulise silbi täishäälik pikeneda. Pearõhulist silpi hääldatakse nagu tavaliselt.

4.3. KIRJELDUSEST VÄLISTATAVAD VÄLJENDUSLÕIGUD. Vastavalt §3.4.1 välistatakse kirjeldusest mitmesugused häämitsused ja häätatused, mis pole märgiväljendused. Võib eristada kolme liiki välistatavaid väljenduslõike.

1. Häätatused, mis väljendavad esiletõoja tundeid või suhtumist millessegi, näit. avei-vei! e. avji-vii! 'oi-oi-oi!'

2. Onomatopöad, nagu Hpš hüü-hüü! (mingi kakulise (kõrvukas-rõtsu?) häämitsus), krõ'nk! 'kronks!' (ronga häämitsus), mü! (kurva lehma inin).

3. Loomadele määratud häätatused, näit. Vhk kiš-kiš!, Škš kiš-kiš-kš!, Ksk kē-kiš-kiš!, Hpš kiš-kiš! - 'kiss-kiss' (kassi kutsudes); Vhk jätsei-jätsei!, Škš štše-štše-šdže!, Ksk štši-štši-štši! Hpš štsei-štsei! (lammast kutsudes); Vhk, Škš, Ksk, Hpš vukei-vukei!, Kal vukei-vukei! 'ptrugu-ptrugu!', vissi-vissi!' (lehma kutsudes); Vhk komjei-komjei!, Škš komje-komje! (sarvitut lehma kutsudes), Škš louke-louke! (sarvedega lehma kutsudes)², Škš huŕa!, Ksk huŕo-huŕa-huŕa! (lehmi ajades); Hpš hšsei-hšsei! (härge kutsudes); Vhk vūzei-vūzei!, Škš vūzei-vūzei!, Ksk vūzei-vūzei!, Hpš vūzei-vūzei! (vasikat kutsudes); Vhk vōa-vōa!, Škš vōa-vō!, Ksk vōn-vōn-vōn!, Hpš vup-vup! (hobust kutsudes); Vhk no-ŕi!, Škš, Ksk nō!, Hpš nō! ~ no! ~ nš! 'nōō!' (hobust ajades); Vhk, Škš vū!, Ksk vū! ~ v!, Hpš v! 'ptruu' (hobust peatades); Vhk tupei-tupei! Škš tipei-tipei!, Ksk tupa-tupa! ~ tup-tup-tup!, Hpš tupei-tupei! ~ tup-tup! 'tipp-tipp!' (kanu kutsudes); Vhk kutjei-kutjei-kuti!, kutka-kutka!, Škš kut-kut!, Hpš kutu-kutu! 'kutsu-kutsu' (koera kutsudes); Hpš kut-kut!

² komjei ~ komje ja loukei ~ louke võivad olla ka loomanimed.

(kutsikat kutsudes); Vhk, Hpš tsit!, Škš tsit! ~ tsut, Hpš uš! 'ust!' (koera peletades); Vhk briš!, Škš briš! ~ brš!, Ksk briš!, Hpš buríš-buriš! 'kõtt!' (kassi peletades).

4.4. SÓNARÕHK. §3.11.2 kirjeldatud protseduur on vaadeldud materjali põhjal Ähnisvepsa sõnade sedastamiseks küllaldane. Ähnisvepsa sõnaavaldatajad on kas rõhuta või rõhuga.

RÕHUTA SÕNAVALDATAJAD e. KLIITIKUD on: se ~ sę 'see'; ka 'ja; ka; ent', da ~ dai ~ dęi 'ja', ku 'kui', kaku 'nagu', a 'aga', i 'ja', što 'et', bude ~ Ksk budó 'vahest, ehk', može 'võib-olla', do 'ju; juba'. Rõhuta sõnad on ka nimetavalised isikulised asesõnad, nagu mina 'mina', sina 'sina', han ~ hän ~ hän 'tema', mis võivad aga erinevalt nõnda kui teisedki samade sõnade grammatilised muuted saada näit. fraasirõhu kandjaks.

RÕHUGA SÕNAVALDATAJAS on rõhk enamasti esimesel silbil. Rõhk pole esimesel silbil: 1) reas kolme- või enamasilbilistes vene laensõnades (eriti pärisnimedes), näit. ojo 'tunik' 'jahimees', ponko 'vnikan' 'polkovnikuna', utši 'teljan' 'kooliõpetajana', kari 'tšanevajad' 'pruunid', finlá 'ndijaha' 'Soome(sse)', esto 'nijaš' 'Eestis'; 2) mõnes vārdtuletises (makaronismis), näit.: pagižli 'vajad' 'jutukad' (on registreeritud ka pa 'gižli' 'vji' 'jutukas'), lidno 'vskajad' neitšed 'linna-, Petroskoi tüdrukud'.

On vähemalt kolm sõnapaari, kus esineb rõhk ude (sõnarõhu ja selle puudumise) m u u n d u s, nimelt: do 'joo' ja do 'ju; juba', mo 'müü' ja mo 'meie', to 'lina' (tšš) ja to 'teie'.

4.5. PEENENDUS JA EES- NING TAGAVOKAALSUS. Ähnisvepsa murdele on omane kogu konsonantismi läbiv peenendus e. palatalisatsioon, millega on tihedalt seotud ka ees- ning tagavokaalsus. Nende seoste kindlakstegemine on esimesi ülesandeid, sest eristatavate vokaalide arv ning palataliseerimata ning pala-

³ Harvaesinev laensõna.

taliseeritud kaashäälikute arv on väga suur.

4.5.1. SENINE JA VÕIMALIKUD LAHENDUSED. Äänisvepsa peenendust on ammendavalt kirjeldanud E. A. Tunkelo.⁴ Tunkelo järgi ole-
neb kaashääliku või -ühendi peenendus 1) järgnevast, mõnel
juhul ka eelnevast täishäälikust, 2) teatavate häälikute kee-
leajaloolisest sise- või lõpukaost. Viimane võimalus pole
siin milgi määral arvestatav, kuivõrd ajalugu, areng vms. po-
le väljendustasandi seisukohalt defineeritavad mõisted. Et ka
Tunkelo siin esimesena esitatud seisukoht on põhjendatud vaid
häälikulooliselt, tuleb sedagi lugeda vaid võimalikuks laher-
duseks. Tunkelo tulemused, mis on omamoodi vastavuses räägi-
tava keelega, annavad aluse järgmisteks oletusteks, mis pole
kõik tingimata vastastikku välistavad:

(1) Peenendus on tingitud järgneva või/ja eelneva täis-
hääliku moodustuskohast.

(2) Peenendatud häälik on tegelikult palataalne häälik.⁵

(3) Täishääliku ees- või tagapoolsus on tingitud eel-
neva või/ja järgneva kaashääliku palataalsusest või mittepa-
lataalsusest.

(4) Peenendus on grammatiliselt tingitud.

Võimalused (1)-(3) ühelt poolt ja (4) teiselt poolt on
osaliselt sõltumatud, sest (4) ei tule arvesse esialgse kir-
jelduse puhul, kus vaadeldakse peenendust kuivõrd see on gram-
matikast, resp. teksti sisulisest lõigendamisest sõltumatu.

(1) puhul on peenendus liiane nähtus ja täishääliku "jätkumi-
ne" kaashäälikus. (2) puhul on peenendus koos oma alusega

1) sõltumatu ümbrusest ja 2) tühendiavaldaja (hääldis või sel-
le jagu); (3) puhul lisandub sellele avaldajale veel teatav
"jätkumine" täishäälikus. (1) ja (3) on vastastikku välista-
vad. Olgu mainitud, et (3) on üldtunnustatud lahendus vene
keele fonoloogias,⁶ ja et vene keele mõju vepsa keelele on

⁴ VKÄH § 320-359.

⁵ Tarvidusest eristada peenendatud ja palataalseid kaashää-
likuid vt. H. G. L u n t, OPhP 306-307.

⁶ Vt. § 6.7.

tugev. On tõenäoline, et peenendatuse/peenendamatus ja eesvokaalsuse/tagavokaalsuse vastastikkus, mida slavistikas tunatakse kui silbi- e. rühmaharmoniat, on vene keele foneetika mõjusid häänisvepsas.

4.5.2. SEDASTATUD HÄÄLIKUKLASSID. Äänisvepsa häälikud (31 tähta ja 74 (78) kaashäälikut) jagunevad seoses siin vaadeldavaga järgmisteks foneetilisteks klassideks:

$$[v] = \{v^F, v^B\} = \{v^{FI}, v^{FII}, v^M, v^{BI}, v^{BII}\};$$

$$[v^F] = \{v^{FI}, v^{FII}, v^M\};$$

$$[v^{FI}] = \{\underline{e} \ \underline{\varepsilon} \ \underline{u} \ \underline{u} \ \underline{ö} \ \underline{ö} \ \underline{ö} \ \underline{ö} \ \underline{a}_o \ \underline{u} \ \underline{u}\};$$

$$[v^{FII}] = \{\underline{i} \ \underline{e} \ \underline{\varepsilon}\};$$

$$[v^M] = \{\underline{i} \ \underline{e}\};$$

$$[v^B] = \{v^{BI}, v^{BII}\};$$

$$[v^{BI}] = \{\underline{i} \ \underline{e} \ \underline{\varepsilon} \ \underline{u} \ \underline{a} \ \underline{u} \ \underline{o} \ \underline{o} \ \underline{a}_o \ \underline{a}\};$$

$$[v^{BII}] = \{\underline{u} \ \underline{o} \ \underline{a}\};$$

$$[c] = \{c^O, c^P\} = \{c^O, c^{PI}, c^{PII}\};$$

$$[c^O] = \{\underline{p} \ \underline{t} \ \underline{k} \ \underline{b} \ \underline{d} \ \underline{g} \ \underline{B} \ \underline{D} \ \underline{G} \ \underline{s} \ \underline{\check{s}} \ \underline{z} \ \underline{\check{z}} \ \underline{Z} \ \underline{\check{Z}} \ (\underline{c}) \ \underline{w} \ \underline{w} \ \underline{v} \ \underline{j} \ \underline{h}$$

$$\underline{V} \ \underline{H} \ \underline{f} \ \underline{\chi} \ \underline{H} \ \underline{m} \ \underline{n} \ \underline{n} \ \underline{\check{n}} \ \underline{\eta} \ \underline{M} \ \underline{N} \ \underline{l} \ \underline{l} \ \underline{L} \ \underline{\psi} \ \underline{r} \ \underline{R}\};$$

$$[c^P] = \{c^{PI}, c^{PII}\};$$

$$[c^{PI}] = \{\underline{p} \ \underline{t} \ \underline{t}^{\check{t}} \ \underline{k} \ \underline{b} \ \underline{d} \ \underline{g} \ \underline{s} \ \underline{\check{s}} \ \underline{z} \ \underline{\check{z}} \ \underline{Z} \ (\underline{c}) \ (\underline{\check{c}}) \ (\underline{\check{z}}) \ \underline{v} \ \underline{h} \ \underline{r} \ \underline{m} \ \underline{\check{h}} \ \underline{\check{h}} \ \underline{l} \ \underline{\check{l}} \ \underline{r}\};$$

$$[c^{PII}] = \{\underline{p}, \underline{t}, \underline{k}, \underline{b}, \underline{d}, \underline{g}, \underline{s}, \underline{\check{s}}, \underline{z}, \underline{h}, \underline{f}, \underline{m}, \underline{n}, \underline{\eta}, \underline{l}, \underline{L}\}.$$

4.5.3. ANALÜÜS. Järgnevalt analüüsitakse § 4.5.2 esitatud termineis häänisvepsa sõnaavaldajate foneetilisi osastruktuure, et sedastada foneemid. Juba sedastatud osastruktuuride kohta järgnevad lahendused ei kehti. Osastruktuurid esitatakse klambreis []; vastav foneemiline osastruktuur aga kaldsulgudes / /. /P/ tähistab mistahes foneemi, sellele tähisele lisatakse täpsustamiseks avaldajaklassi tähis, näit. /P^{PI}/.

Vaheldusi, nagu [l ~ L, d ~ D ~ t̃ ~ t̄] jne. siin ei käsit-

leta, sest neid on piisava põhjalikkusega kätsitlenud juba E. A. Tunkelo, vrd. VKÄH.

4.5.3.1. #[cv].

(a) $[c_{v^F}^{O_v^F} \sim v^F]$, kui $[c^O] = [\underline{w} \sim \underline{j} \sim \underline{j} \sim \underline{i}]$; nait.: $\underline{w}o \sim \underline{j}o \sim \underline{i}o$ 'õõ', $\underline{j}hi \sim \underline{hi}$ 'palju', $\underline{i}ende \sim \underline{ende}$ 'enne, en-nemalt'.

Võimalused:

(1) $[c_{v^F}^{O_v^F} \sim v^F] v^{-1} /P^F/$, nii et $/P^F/ = /u \ u \ u \ e/$.

(2) $[c_{v^F}^{O_v^F} \sim v^F] v^{-1} /j^B/$, nii et $/P^B/ = /u \ o \ a \ e/$.

(b) $[c_{v^{FII}}^{O_v^{FII}} \sim c_{v^F}^{O_v^F}]$, kui $[c^O] = [\underline{s}, \underline{z}]$, $[v^{FII}] = [\underline{i}]$ ja $[v^F] = [\underline{i}]$; nait.: $\underline{si}zlik \sim \underline{si}zlik$ 'sisalik', $\underline{si}haidab \sim \underline{si}haidab \sim \underline{si}heidab$ 'sihiseb', $\underline{zi}vat \sim \underline{zi}vat$ 'kariloom'.

Seega $[c^O] v^{-1} /s \ z/$ ja kas

(1) $[v^{FII} \sim v^F] v^{-1} /P^F/$ või

(2) $[v^{FII} \sim v^F] v^{-1} /P^B/$, kusjuures olgu $/P^B/ = /i/$.

(c) $[c_{v^B}^{O_v^B}, c_{v^F}^{O_v^F}, c_{v^F}^{PI_v^F}, c_{v^B}^{PI_v^B}, c_{v^F}^{PII_v^F}]$ erijuhtudega $[c_{v^B}^{P_v} \sim c_{v^F}^{P_v} \sim c_{v^B}^{P_v} \sim c_{v^F}^{P_v}]$, kusjuures $[c^O] \neq [d]$ ning $[c^F] \neq [d \ d]$; $[v] = [\underline{i} \ \underline{u}]$ ja $[c^{SV}] = [\underline{j} \ \underline{w}]$. Seega kuuluvad siia nait.: \underline{to} 'too!', $\underline{sa}r$ 'saar', \underline{sa} 'saa', $\underline{sa}r$ 'saar', \underline{sa} ~ \underline{sa} 'ilm', $\underline{sa}sk$ ~ $\underline{sa}sk$ ~ $\underline{sa}sk$ 'saask', $\underline{su}lhta$ ~ $\underline{su}lhta$ 'suljata', $\underline{ti}o \sim \underline{ti}o \sim \underline{ti}o$ 'teie', $\underline{mu}o \sim \underline{mu}o$ 'muu!', $\underline{si}ob \sim \underline{si}ob \sim \underline{si}ob$ 'sõõb'.

Võimalused:

(1) a) $[c_{v^B}^{O_v^B} \sim c_{v^F}^{PI_v^F} \sim c_{v^B}^{PI_v^B} \sim c_{v^F}^{PII_v^F}] v^{-1} /P_{P^F}^O/$, nait.:

/tõ/, /sõõb/; ja

b) $[c_{v^B}^{O_v^B}] v^{-1} /P_{P^B}^O/$, nait. /to/.

(2) a) $[c_{v^B}^{O_v^B}] v^{-1} /P_{P^B}^O/$, nait. /to/, ja

b) $[c_{v^F}^{O_v^F} \sim c_{v^B}^{PI_v^B} \sim c_{v^F}^{PI_v^F} \sim c_{v^F}^{PII_v^F}] v^{-1} /P_{P^B}^F/$, nait. /to/, /sob/.

Võttes kokku võimalused (1), saame # [cv] puhul:

1) /P^O/ = /p t k f s š b d g z ž v h m n l r/,

2) /P^F/ = /i e u ü ä/,

3) /P^B/ = /u o a/,

kokku 25 foneemi. Võttes kokku võimalused (2), saame #[cv] puhul:

1) /P^O/ = /p t k f s š b d g z ž v h m n l r/,

2) /P^F/ = /p t k f s š d' g' z' v' h' m' n' l' r'/,

3) /P^B/ = /i e u o a/,

seega 37 foneemi. Nüüd jäävad vaadelda veel juhud, kus

c = [d d̄ d'].

(d̄) [d̄], kui järgneb [v^{BI}], näit.: dorog 'maantee', darom 'ilmaaegu'; ilma eest, rahata';

[d ~ d̄ ~ d'], kui järgneb [v^M], näit.: deŋgad ~ deŋgad 'raha', dimš ~ d̄imš 'Dimšu' (külanimi);

[d'] kui järgneb [v^{FI} ~ v^{BII}] või [v^{BI}], näit.: d̄uraidab 'müristab', d̄uŋgeiŋc ~ d̄uŋgeiŋc 'sinikas', d̄äniš 'jānes', d̄ōgi 'jōgi', d̄uman 'jumal', d̄agada 'jagada, jaotada', d̄on 'tuul'. Seejuures pole võimalik kindlaks teha, kas siin [v^{BI}] ning [v^{FI}] ja [v^{BII}] asenduvuse vahel kehtib asenduvus või muundus. Vastavalt tulevad arvesse järgmised võimalused (I - asenduvuse, II - muunduse puhul):

I. (1) a) [d, d̄, d'] v⁻¹ /d/, näit.: /dorog/, /dengad/, /dōl/;

(2) a) [d, d̄ ~ d̄ ~ d'] v⁻¹ /d/, näit. /dorog/, /dengad/,

b) [d'] v⁻¹ /d/, näit.: /dōgi/, /dōl/.

II.(1) a) [d, d̄ ~ d̄ ~ d'] v⁻¹ /d/, näit.: /dorog/, /dengad/,

b) [d'] v⁻¹ /J/, [v^{BI}] v⁻¹ /P^B/, näit.: /Jumal/, /Jol/,

c) [d'] v⁻¹ /J/, [v^{FI} ~ v^{BII}] v⁻¹ /P^F/, näit.: /Jōgi/;

(2) a) [d, d̄ ~ d̄ ~ d'] v⁻¹ /d/;

b) [d'] v⁻¹ /J/, kui järgneb [v^{BI}] v⁻¹ /P^B/,

c) [d'] v⁻¹ /J/, kui järgneb [v^{FI} ~ v^{BII}] v⁻¹ /P^B/.

4.5.3.2. ([[c]v])[cv].

(a) [cv] = [cv^B], kui [c] = [j], näit.: ajan 'ajan, sõidan', ujub 'ujub', mejaŋc ~ mijaŋc 'meile, meie juurde'.

Võimalused:

(1) [cv^B] v⁻¹ /P^F/, nii et /P^F/ = /u u a/, vrd. § 4.5.3.2.

(a)(1);

(2) [cv^B] v⁻¹ /jP^B/, nii et /P^B/ = /u o a/, vrd. § 4.5.3.1.

(a)(2).

(b) [c^O_v^{FII} ~ c^O_v^M], kui [c^O] = [š ž], nait.: mašín ~ mašín 'auto', toižed 'teised', pižed 'puised', šnižehe ~ šnižehe 'Äänisjärve(sse)'.
Võimalikud lahendused nagu § 4.5.3.1 (b).

(c) [c^O_v^B, c^O_v^F, c^{PI}_v^B, c^{PI}_v^F]; nait.: kenod 'kellad', kelen ~ keken 'keele', gora ~ gora 'mure', põlu ~ põlu 'tolm', šened 'seened', munid 'mune', munib 'muneb', veden 'veel, vee peal'. Võimalikud lahendused nagu § 4.5.3.1 (c), kusjuures võimaluse (1) puhul /P^B/ sisaldab veel foneemid /ɤ/ v [i] ja /õ/ v. [e ~ ɛ].

Arvestades seika, et vepsa sõnaavaldustes, välja arvatud vene laensõnad ja -nimed, nagu gora 'mure', samoŋot 'lennuk', stolar 'tisler', valja 'Valja', olja 'Olja', ei järgne sõna foneetilisele osastruktuurile (foneetilisele silbile) .v⁻¹ /P^OP^B/ kunagi [c^C_v^F ~ c^O_v], on ka üldise lahenduse (1) puhul otstarbekas osastruktuuri 4.5.3.2 (a) puhul rakendada selle lahendusvõimalust (2), ühtlasi on otstarbekas lugeda sellised laenud mittesüsteemseiks ning välistada kirjeldusest. Vene laenude välistamisest vt. § 4.9.5.

Seega annab § 4.5.3.2 põhimõtteliselt samad tulemused kui § 4.5.3.1.

4.5.3.3. ([v])[vc(c)]#.

(a) [vc^O, vc^P], kui [c^P] ≠ [ȳ, ž, ž], nait.: kel 'kell', sab 'saab', ak 'naine', kel 'keel', pur 'pures', kevaž 'kevad', ougot 'saatis'.
Võimalused:

- (1) a) [c^O] v⁻¹ /P^O/, nait. /kel/ 'kell',
b) [c^P] v⁻¹ /P^OI/, nait. /kell/ 'keel';
(2) a) [c^O] v⁻¹ /P^O/, nait. /kel/,
b) [c^P] v⁻¹ /P^F/, nait. /kel/.

(b) [vc^Oc^P], kui [c^P] = [d], nait.: kabd 'kabi', agd 'ots', pohd 'põhi', mard 'mari'.

Lahendusvõimalused:

- (1) $[c^P] v^{-1} /dI/$, vrd. (a)(1)b).
- (2) $[c^P] v^{-1} /J/$, vrd. § 4.5.3.1 (d) II.
- (3) $[c^P] v^{-1} /d/$, vrd. (a)(2)b).

(c) $[vc^P]$, kui $[c^P] = [\underline{Y}, \underline{Z}, \underline{Z}']$, nhit.: miĭ 'minia', veĭ 'vend', aĭ 'asi', oruĭ 'püss'.

Võimalused:

- (1) $[c^P] v^{-1} /P^0J/$, nhit. /velJ/; vrd. (a)(1)b) /kell/;
- (2) $[c^P] v^{-1} /P^0d/$, nhit. /veld/.

4.5.4. KOKKUVÕTE. Arvestades saadavat foneemide arvu, on ots-
tarbekaim lahendus (1) koos lahendusvõimalustega § 4.5.3.3
(b)(2) ja (c)(1).

4.6. KESKSED JA SERVSED FONEEMID. Arvestades 4.5 tulemusi
vaadeldakse ühe- ja kahefoneemilisi sõnaavaldajaid, et kind-
laks teha, millistes foneemides võivad olla teostatud tuu-
mendid, millistes äärendid. Vastavalt räägitakse keskseist
ja servseist foneemidest. Et on kolm ühefoneemilist sõnaaval-
dajat: /a/ 'aga', /i/ 'ja, ka', /ü/ 'üü', võib seda teha kahe-
foneemiliste sõnaavaldajate abil, kui need korrastada vasta-
valt nende elementide muundusele.

4.6.1. KOMBINATSIOONID EELNEVA ELEMENDIGA. Alljärgnevas tabe-
lis esitatakse kõik registreeritud sõnaavaldajad, kus /a/-le,
/i/-le ja /ü/-le eelneb parajasti üks element (foneem), samu-
ti ka kõik sõnaavaldajad, mille elementidest üks on võrrelda-
va sõnaavaldaja sama korra elemendiga muunduses, teine element
aga vastava korra elemendiga samane. Need sõnaavaldajad on:
/pa/ 'pane(!)', /po/ 'cunnus', /pĕ/ 'pea', /to/ 'too(!)', /tĕ/
'tea', /ku/ 'kui', /ka/ 'ja, ka; jah', /so/ 'soo', /se/ 'see',
/sĕ/ 'sĕĕ(!)', /sĕ/ 'ilm', /da/ 'ja', /vü/ 'vüü; vii(!)',
/jo/ 'joo(!)', /jĕ/ 'jĕĕ(!)', /hü/ 'nemad', /ma/ 'maa, muld',
/mi/ 'mis', /mĕ/ 'meie; müü(!)', /mĕ/ 'mine(!)', /na/ 'sĕh!',
/ni/ 'mitte', /ne/ 'need', /la/ 'las', /lĕ/ 'lĕĕ!'.

	<u>u</u>	<u>o</u>	<u>a</u>	<u>i</u>	<u>õ</u>	<u>ü</u>
<u>ø</u>			<u>a</u>	<u>i</u>		<u>ü</u>
<u>p</u>		<u>po</u>	<u>pa</u>			<u>põ</u>
<u>t</u>		<u>to</u>			<u>tõ</u>	<u>tü</u>
<u>k</u>	<u>ku</u>		<u>ka</u>			
<u>s</u>		<u>so</u>	<u>sa</u>		<u>se</u>	<u>sõ</u> <u>sü</u>
<u>d</u>			<u>da</u>			
<u>v</u>						<u>võ</u>
<u>J</u>		<u>Jo</u>				<u>Jõ</u>
<u>h</u>						<u>hõ</u>
<u>m</u>			<u>ma</u>	<u>mi</u>		<u>mõ</u> <u>mü</u>
<u>n</u>			<u>na</u>	<u>ni</u>	<u>ne</u>	
<u>l</u>			<u>la</u>			<u>lõ</u>

Nagu näha, erineb tabeli igas reas ja igas veerus üks sõna teisest parajasti ühe elemendi (foneemi) poolest. Vastavalt võib otsustada, et esitatud kaheelemendilistes sõnaavaldajates on tuumendid teostatud foneemides /u o a i e õ ü/ ning hrendid foneemides /p t k s d v J h m n l/.

4.6.2. KOMBINATSIOONID JÄRGNEVA ELEMENDIGA. Järgnevalt rakendatakse §4.6.1 teostatud toimingut sellistele kaheelemendilistele sõnaavaldajatele, kus foneemidele /a i ü/ järgneb parajasti üks element ning samuti kõigile sõnaavaldajale, mille elementidest üks on selliste sõnaavaldajate sama korra elemendiga muunduses, teine aga vastava korra elemendiga samane. Arvesse tulevaiks sõnaavaldajateks on: /ap/ 'naiseisa', /et/ '(teie) ei', /uk/ 'taat', /ak/ 'abielunaine; eit', /õs/ 'õõs', /ad/ 'põrgu', /ed/ 'sina ei', /õd/ 'õõd', /um/ ~ /om/ 'on', /em/ '(meie) ei', /en/ '(mina) ei', /õn/ 'õõsel', /al/ 'all', /õl/ 'õõl'.

	<u>ø</u>	<u>p</u>	<u>t</u>	<u>k</u>	<u>s</u>	<u>d</u>	<u>m</u>	<u>n</u>	<u>l</u>
<u>u</u>				<u>uk</u>			<u>um</u>		
<u>o</u>							<u>om</u>		
<u>a</u>	<u>a</u>	<u>ap</u>		<u>ak</u>		<u>ad</u>			<u>al</u>
<u>i</u>	<u>i</u>								
<u>e</u>			<u>et</u>			<u>ed</u>	<u>em</u>	<u>en</u>	
<u>õ</u>					<u>õs</u>	<u>õd</u>		<u>õn</u>	<u>õl</u>

See tabel ei paku midagi uut, kuid kinnitab §4.6.1 tule-
musi.

4.6.3. EDASISED VÕIMALUSED. Siin rakendatud võtte on esialgse kirjelduse puhul ilmekas üheelemendiliste sõnaavaldajate ole-
masolu korral. On ka ilmne, et tabelid on teataval määral
fragmentaarsed, kuid on ka mõttetu püüda tabeleid täita näit.
kolmeelemendiliste sõnaavaldajate abil. Võrreldamatult oluli-
sem on, et tabeleisse pole "jõudnud" veel mitte kõik eespool
leitud foneemid (eelfoneemid), nimelt /u y õ b g f š z ž j i
r/, millede kõige üldisem määratlemine on olulisem kui näit.
tühja /ko/ koha tähtmine tabelis §4.6.1. Olgu nüüd antud sõna-
avaldajad /rad/ 'tõbi', /gad/ 'madu', /sab/ 'saab', /hab/
'haab', /hal/ 'hall (-a)', /zal/ 'saal'. Võttes aluseks sõna-
avaldaja /sad/ '(sina) saad', s.o. /sa/ u /ad/, saame sõna-
avaldused järjestada nii, et üks erineb järgnevast täpselt
ühe elemendi poolest:

$$\text{sad} \begin{cases} \text{sab} - \text{hab} - \text{hal} - \text{zal} \\ \text{gad} - \text{rad} \end{cases}$$

Nüüd võib järeldada, et foneemides /b g z r/ võivad olla teos-
tatud määrandid. Selliselt edasi toimides võib nentida, et fo-
neemides /y õ u/ on teostatud tuumendid, foneemides /f š b
g ž j i/ aga määrandid. Loomulikult võib vastavate sõnaavalda-
jate puudumise korral vaatlusele võtta vastavad silbid või
silbijaod.

4.6.4. KOKKUVÕTE. Ähnisvepsa foneemidest võivad foneemides
/u o a y õ ü ö ä i e/ olla teostatud tuumendid ning foneemi-
des /p t k f s š b d g z ž m n l r v j j i h/ olla teostatud
määrandid; vastavalt räägitakse keskseist ning servseist fonee-
midest (või ka vokaal- ning konsonantfoneemidest).

4.7. DIFTONGID. Sõnaavaldajaist, nagu tä_o uz ~ tõuz ~ tõuz
'täis' ning kä_u ub ~ kävub 'käib' ja paid 'särk' ning
pa_i id 'laule', olgu teada, et diftongi teine osis on serv-
ne /ü/ või /ĩ/. Eelfoneemid /ü/ ja /ĩ/ võivad kas olla iseseis-
vad või osutada samasteks kas ühe või enama §4.5 sedastatud fo-

neemi vôi eelfoneemiga. Siinkohal ei püüta selgitada /ü/ ja /i/ staatust, sest see ei anna analüüsi jätkamiseks midagi põhimõtteliselt uut.

Esimese foneetilise silbi diftongidest esinevad vaadeldava murde kõigis murrakuis ühtedel ja samadel juhtudel /ai/, /oi/, osalt ka /ui/. /ui/ puhul esineb /p s m l/ järel /yi/; Hpš, sporaadiliselt ja Sou jm. esineb neil juhtudel /ui/ (kõikjalt on märgitud siiski suim 'kullakoosolek'). /ui/ võib esineda vaid sõna püü 'püü' mitmuse käändeis ega kuulu kunagi lihtmärgiavaldaajasse; viimane on õige ka /üi/ kohta. Märksa kõikuvam on ülejäänud diftongide tarvitamine. On registreeritud k u u s erinevat diftongisüsteemi: I - Rug, II ja III - Šks-Šou, Mš, Mtv (Mts, Hpš vaid III), IV - Kal, V - Ksk, VI - Kuk:

I	<u>uü</u>	<u>ou</u>	<u>au</u>	<u>iï</u>	<u>eï</u>	<u>hi</u>	<u>uü</u>	<u>ou</u>	<u>au</u>
II	<u>uü</u>	<u>ou</u>		<u>iï</u>	<u>eï</u>	<u>hi</u>	<u>uü</u>	<u>ou</u>	
III	<u>uü</u>	<u>ou</u>		<u>iï</u>		<u>hi</u>	<u>uü</u>	<u>ou</u>	
IV	<u>uü</u> ; (<u>ou</u>)	<u>au</u>		<u>iï</u>	<u>eï</u>	<u>hi</u>	<u>uü</u>		<u>au</u>
V	<u>uü</u>		<u>au</u>	<u>iï</u>		<u>hi</u>	<u>uü</u>		<u>au</u>
VI	<u>uü</u>	<u>ou</u>	<u>au</u>	<u>iï</u>		<u>hi</u>	<u>uü</u>	<u>ou</u>	<u>au</u>

Seejuures olgu märgitud, et /au/ esiosis on [a_o] (Rug, Ksk, Kuk) vôi isegi [ɔ ~ o] (Kal, Ksk, Kuk); analoogiliselt on /au/ esiosis [ä_o] (Rug, Ksk, Kuk) vôi [ʊ ~ ö] (Kal, Ksk, Kuk); /hi/ esiosis vôi olla [ɛ], süsteemides II-III ja V-VI aga enamasti [e], välja arvatud /hi/ 'palju', /t_{hi}/ 'tdi'.

Pole raske näha, et kõikuvus diftongide tarvitamisel tuleneb süsteemi I lihtsustumisest kas süsteemiks III vôi süsteemiks V, viimasel juhul on IV ja VI vaheastmeiks. Või-malik, et süsteemi II puhul on tegemist lihtsustumisega mitteesinevaks vôi registreerimata süsteemiks VII: /uü/ : /ou/,

/iĭ/ : /eĭ/, /uū/ : /öü/, mis on ilmselt sümmeetrilise süsteemi III. Et süsteemi I lähtudes on võimalik defineerida kõik diftongid süsteemides II - VI, esitatakse edaspidi kõik diftongid süsteemis I sõna registreerimiskohast olenemata.

Võrreldes diftongide esiosiseid, ilmneb, et /ü/ ja /y/ mõlema ees esinevad /u o a (ū) (ö) ä/; /i/ ja /e/ esinevad vaid /ĭ/ ees. Siit tuleneb küsimus, kas ja millal võivad /uū/ ja /öü/ olla defineeritavad kui /iū/ ja /eū/. Sellele küsimusele püütakse leida vastus hiljem.

Järgsilpides võib esineda vaid /y/-lõpulisid diftonge. Võib märkida k o l m e erineva süsteemi olemasolu:

I	iĭ ~ i	eĭ		y	öy	
II	iĭ ~ i	eĭ	äy	y	yĭ	öy
III	iĭ ~ i		äy	y ~ yĭ ~ öy		äy

Nende süsteemide murrakuline tagapõhi on ebaselge, näit. süsteemi III on nenditud nii Škš kui Ksk, kuid

kummaski murrakus pole see eriti levinud; näib, et tavalisim on kõikjal süsteem I.

Nende süsteemide häälduslik külg muudab süsteemid raskesti eristatavaks. On mõeldav [i ~ ĭ ~ iĭ] (s.t. /i/ ~ /iĭ/), kusjuures harilikuks kujuks on [i]. /eĭ/ esiosis on [e ~ ě ~ ě], /äy/ esiosis - [ɛ ~ e], /öy/ esiosis - [i ~ ě ~ ě ~ ɛ], /äy/ esiosis - [a ~ ɛ]. Nähtavasti on süsteemid tagasi viidavad süsteemile /iĭ/ ~ /i/ : /eĭ/ : /äy/, /yĭ/ ~ /y/ : /öy/ : /äy/, milles nad edaspidi esitataksegi. Ühtlasi tundub loomulikuna järeldus, et /yĭ/ ~ /y/ on samane diftongiga /uĭ/ ning /öy/ ~ /yĭ/ samane diftongiga /oĭ/.

4.8. UUEMAD LAENSÕNAD NING DESKRIPTIIVSÕNAD KIRJELDUSES. Viimase paarisaja aasta jooksul võib häänisvepsa murdesse tulnud olla laene vene, soome, eesti ja karjala keelest. Et vene keele mõjud on eriti tugevad, peatatakse neil eraldi §4.9. Soome otselaene on somasaiĭt 'soomlane' (taval. fin < vene k.), soda ~ sota 'sõda' (taval. vojn < vene k.), Škš kuṽ 'tass'. Eesti keelega on kokku puutunud eelkõige kunagisil vepsa

meeste Eestissegi küündinud suviseil tööotsinguil; on olemas vähemalt üks otselaen: $muj_{12}^{(v)} \sim mij_{12}^{(v)}$ 'mõis'. Karjala laenude osa pole mingil määral selge, sest esiteks kujutavad maa-alaliselt kõige ligemad karjala murded enesest karjalastunud vepsa keelt ja teiseks, kui karjala laene esinebki, ei tarvitse need erineda oma sõnavarast. Soome ja eesti laensõnad pole järgnevast kirjeldusest eelnevalt välistatud, vaid sota on ilmselt mittesüsteemne.

Vastavalt keele määratlusele võib mittemõistetud keelte jäljendusi olla osa onomatopõasid (vt. §4.3), millest moodustatud deskriptiivsõnad võivad niisiis osutada laenudeks, näit. hünguda (vrd. $h\ddot{u}\ddot{u}$ – $h\ddot{u}\ddot{u}$), kronkta (vrd. $kr\ddot{o}nk$). Neile on omakorda ligidased ülejäänud deskriptiivsõnad. Siiski pole deskriptiivsõnad järgnevast kirjeldusest välistatud.

Asjaolu, et laen- ja deskriptiivsõnad pole kirjeldusest välistatud, ei tähenda nende kasutamist otsustuste alusena.

4.9. VENE LAENSÕNADE FONEEMILINE KOOSTIS JA NENDE OSA KIRJELDUSES. Et äänisvepsa murdesse on tulvanud ohtrasti laene vene keelest, tuleb kindlaks teha nende foneemiline koostis.

Kuivõrd üldtuntud fonoloogiliste käsitluste järgi on vene keele peaaegu kõigil konsonantsetel (äärendeid avaldavatel) foneemidel palataliseeritud vasted, vrd. /p : p̄/, /k : k̄/, /v : v̄/ ning vaid viis vokaalfoneemi /i e a u o/, peaksid vene laensõnad olema kas (1) vähemalt osalt sootuks erineva foneemilise koostisega või (2) assimileerunud vepsa oma sõnavaraga. Kuid vähemalt teoreetiliselt on olemas võimalus (3), et vene laensõnadel ja vene keele sõnadel üldse on vepsa keele sõnadega väga sarnane foneemiline koostis, nii et on raske eristada tsitaatsõnu, veidi mugandatud sõnu ja täiesti assimileerunud sõnu. Esimese võimaluse puhul on erineva foneemilise koostisega sõnad hõlpsasti välistatavad kirjeldusest kui mittesüsteemsed, teise võimaluse puhul ei peaks laensõnad segama jäljendustasandi kirjeldust; kolmanda võimalusega kaasneb asjaolu, et isegi vähagi veprapäraste vene laensõnade lugemine normaalselt võib põhjustada valejäreldusi äänisvepsa jäljendustruktuuride kohta.

4.9.1. VEPSA JA VENE KEELE VÄLJENDUSTASANDI ESIALGSE KIRJELDUSE TULEMUSTE SARNASUSE KEELDUSED. §4.5.1 mainiti, et häänisvepsa murdes esineb peenendatuse/peenendamatus ja eesvoakaalsuse/tagavokaalsuse vastastikkus. Nähtus on analoogiline R. Jakobsoni poolt formuleeritud silbi- e. rühmaharmooniale hilismuinasslaavis ning mõnes kaasaegses slaavi keeles, sealhulgas vene keeles.⁷ Sellega on seletatav, et häänisvepsa hääldus on kuuldalise mulje järgi tugevalt vene pärane.

Tuleb arvestada, et vene laensõnad ei pärine vene keele aktsepteeritud hääldustest vaid ümberkaudsete ammu venestunud vepslaste, võib olla ka karjalaste tarvitatavast keelekujust, mida iseloomustab muuseas rõhutu silbi täishääliku redutseerumatus ning sagedane rõhu siirdumine esimesele silbile.

Et häänisvepsa murret mõjustanud vene murrakuid pole püütud ligemalt vaadelda, püütakse leida nn. kirjakeelse vene keele kihi $V^{-1}g^{\circ}$ jaoks esialgse kirjelduse käigus lahendus, mis oleks analoogiline §4.5-6 häänisvepsa murde jaoks leitule. Seejuures kasutatavad foneetilised lähteandmed pärinevad N. Dukelski monograafiast⁸, osalt arvestatakse autori tähelepanekuid. Et lahendusel on vaid põhimõtteline tähtsus, pole täpsemad lähteandmed tarvilikudki.

4.9.2. SENISED LAHENDUSED.

4.9.2.1. LAHENDUSKÄIK. Autorile tuntud osalistes või täielikes vene keele fonoloogilistes kirjeldustes on lähtutud kas lihtsustatud foneetilisest transkriptsioonist (halvimal juhul) või järgmisest mõttekäigust.

1. Peenendatud kaashäälikule⁹ järgneb eespoolsema algusosaga (siirdesegmendiga) täishäälik või see kaashäälik eelneb

⁷ Vrd. H. G. L u n t, OPhP 309 jj. ja Jac. Van G i n n e k e n, RĴ jaotused 7-8.

⁸ N. I. D u k e l s k i, NCPH.

⁹ Tuleb eristada peenendatud kaashäälikuid ja palataalseid kaashäälikuid, nagu [tʃ], vrd. viide 5.

teisele kaashäälikule või on sõna lõpus; peenendamata kaashäälikule järgneb tagapoolsema algusosaga (siirdesegmendiga) täishäälik või see kaashäälik eelneb teisele kaashäälikule või on sõna lõpus.

2. Peenendatud ja peenendamata kaashäälikute vahetlusest (e. transmutatsioonist) sõna lõpus järeldub, et siin on tegemist erinevate foneemidega, vrd. *быль* [$b^y i^i l^i$] : *был* [$b^y i^w l$], *даль* [$d a^i l^i$] : *дал* [$d a^w l$].

3. Viimast otsustust võib laiendada teistelegi juhtudele, nagu *нос* [$n^y o s$] : *нос* [$n^u o s$], *был* [$b^i w l$] : *был* [$b^y i^w l$], *полá* [$p l^i a^i$] : *полá* [$p l^i k^a$].

4. Sellised kvaliteedilt erinevad täishäälikutepaarid, nagu [$y^o \sim u^o$], [$i^i \sim y^i$], [$i^a \sim ^a$] jts. on invariantseid.

Vastavalt saadakse 38 või 39 foneemi: /p p b b t t d d k k g (g) c č f f s s z ž š ž x m n ň l l r r j v v i e a u o. Nimekirja võib veel täiendada viie foneemiga, kui lugeda rõhulise ja rõhutu silbi täishäälikud eri foneemideks.^{10, 11}

4.9.2.2. [i]-ELEMENTI STAATUS. Tuleb arvestada seika, et vene keele peenendatud kaashäälikud sisaldavad oma lõpukomponendina nn. jottainese (siirdesegmendi), mis on, õigemini, [i]- või [y]-aines.¹² Võrreldagu üht selgeimini formuleeritud katkendit N.I.Dukelski monograafiast: "[i]-ainese lülitamine alguskonsonandi koostisse parandab selle häälikulist ilmet: on selgesti kuulda [bⁱ], [dⁱ], [gⁱ]. On selge, et siirdeprotsessi algusosa tuleb omistada kaashäälikule, seda enam, et see kattub osaliselt eksplosiooniga. Niisiis, b⁻, d⁻, g⁻ ga seostatav kõnevoolu lõik on esindatud sulu, eksplosiooni ja [i]-ainesega."¹³

¹⁰ Vrd. M. H a l l e, SPR 46, kus rõhuliste ja rõhutute silpide vokaale vaadeldakse eri foneemidena.

¹¹ On püütud [i]-d vaadelda omaette foneemina, vrd. L. R. Z i n d e r, ОФ 64-65.

¹² Vrd. N. I. D u k e l s k i, ПСМ 24-26, 29 ja 34, samuti lk. 26 viites 6 toodud tsitaati L. V. Š t š e r b a l t.

¹³ ib., lk. 29.

Kuigi see pole eriti oluline, olgu määratud, et antud juhul kattub siirdeprotsessi algusosa eksplosiooniga ainult osaliselt. Kui see on nii, siis on järelikult siirdeprotsessi ([i]-ainese) ülejäänud osa ühendamine kaashäälikuga õigustatav vaid rakendatava süsteemi nõuetega (vrd. § 4.9.2.1). Esitatud katkendist selgub ka, et N. Dukelski ei samasta peenendust ja [i]-ainest (vrd. [bⁱ], [dⁱ], [gⁱ]), ja nähtavasti õigustatult

4.9.3. UUS LAHENDUS. Nagu § 4.9.2.1 näidatud, on peenendatud kaashäälikute üheks olulisimaks osiseks [i]-aines, mida loetakse siirdesegmendiks peenendatud kaashääliku lõpul. Ometigi pole mingit objektiivset põhjust seda ainst mitte seostada vahetult järgneva täishäälikuga. Lisaks tuleb arvestada, et peenendatud kaashäälikuga algava silbi täishäälik, õigemini: täishääliku algusosa, on eespoolsem peenendamata kaashäälikuga algava silbi täishäälikust.¹⁴ See asjaolu võimaldab teha rea järeldusi.

4.9.3.1. VOKAALFONEEMID. Vokaalfoneemide sedastamisel arvestatakse: 1) [i]-ainese olemasolu või puudumist, 2) täishääliku kvaliteet; iga foneemi defineeritakse nende faktorite ühtsuse alusel. Nii saadakse kaks vokaalfoneemide rühma: (1) tagapoolsed /y a u o/, mille avaldajate põhikvaliteediks rõhulises silbis on vastavalt [i a u o] ning mis ei rahulda eespoolsetele foneemidele esitatavaid täiendavaid nõudeid; (2) eespoolsed /i e ä ü ö/, mille avaldajate põhikvaliteediks rõhulises silbis on vastavalt [i e ~ e ~ e a u o] segmendis, mis järgneb [i]-elemendile ning sellele järgnevale põhikvaliteedist eespoolsema kvaliteediga segmendile.^{15,16}

¹⁴ vt. N. I. D u k e l s k i, НСРМ 36-39 ning L. V. Š t š e r b a, ПГМ § 58, 61-62, 101.

¹⁵ Kui /e/ avaldub kui [ɛ], pole see tingimus kohustuslik; vrd. L. V. Š t š e r b a, ПГМ § 61.

¹⁶ Sellise lahenduse vastu on olnud L. G. J o n e s, vrd. M. H a l l e, SPR 159-160, kes on lähtunud teisiti loigendatud väljendusainest.

4.9.3.2. KONSONANTFONEEMID. Vastavalt [i]-ainese ühendamisela nende vokaalfoneemidega, mis järgnevad vahetult peenendatud kaashäälikuile jhõb nõud defineerida neid peenendatud kaashäälikuid kui positsiooniliselt tingitud. See definitsioon ei hõlma sõnalõpuliselt või kaashäälikuile eelnevaid peenendatud kaashäälikuid (neist vt. §4.9.3.3.). Nii saadakse järgmised konsonantfoneemid: /p t k b d g c č f s š z ž x m n l r v/. Olgu märgitud, et §4.9.2.1 esitatud /j/ esialgu veel ei sedastata.

4.9.3.3. FONEEM /j/. Jhõb defineerida vahetlused, nagu был [bʲɪˈwʲɪ] : бѣла [bʲɪˈlʲa] , дан [dʲan] : дань [dʲanʲ] ning vahetlused, nagu полка [pʲolka] : полька [pʲolʲka]. On ilmne, et neil juhtudel tuleb [i]-aines lahutada kaashäälikust nagu lahutati tšihhäälikueelses asendis. Et ei ole otstarbekas defineerida seda ainult mingil muul viisil (näit. kui erilist peenenduseõhõdendit vms.), siis loetakse seda foneemiks /j/, seega /byl/ : /bylj/, /dan/ : /danj/, /polka/ : /poljka/. See lahendus ei kehti juhtude, nagu кости [kʲostʲi], гвозди [gʲovʲzʲdʲi], зонтик [zʲonʲtik], kus [ʃ], [ʒ], [ɲ] nõrk peenendatus nõndakui neile järgnevate kaashäälikute peenendatus on tingitud neile järgnevast eespoolsest vokaalfoneemist.

Tuleb märkida, et [i]-ainest tuleb defineerida foneemina /j/ siis, kui see on 1) kvasidiftongi jhõrelkomponendiks, näit. sõnades рай [raj].V⁻¹ /raj/, колхозный [kʲɔɫxʲoznʲɪ].V⁻¹ /kʲɔɫxʲoznʲɪj/; 2) peendamata kaashääliku jhõrel, näit. сѣлъ [sʲelʲ].V⁻¹ /sʲelʲj/, vrd. сел [sʲel].V⁻¹ /sel/, 3) peenendatud kaashääliku jhõrel juhtudel, nagu пьяный [pʲiˈnʲanʲɪ].V⁻¹ /pʲiˈnʲanʲɪj/, ступля [stʲulʲja].V⁻¹ /stʲulʲjaj/.

On mõeldav vaadelda /j/-na [i]-ainest ka sõnades, nagu ель [iˈlʲɪ], епископ [iˈpʲiskʲap], vrd. seevastu эль [eˈlʲɪ], эпистола [eˈpʲistʲɔɫa], это [ʲitʲa]; sellisel puhul tuleb formuleerida avaldusreegel /#e/ V. [e ~ ɛ ~ ɛ̃]. Kuid on mõeldav de-

¹⁷ Märgiga /' / tšhistatakse sõnarõhku, mis on vene keeles moodses, vrd. мука /muka/ : мукá /muka/.

¹⁸ Nii on see L. V. Š t š e r b a, ТНН 174 järgi.

fineerida esimestel juhtudel foneemi /e/ ja teistel juhtudel foneemi /õ/.

Nüüd on tarvis tõestada, et esitatud süsteemis /i e ü / ei ole paarid, mille esimeseks komponendiks on /j/ ning teiseks /y õ a u o/ (koos avaldusreeglitega, nagu /jy/ v. [iⁱ], jne.). See on tõestatav selliste sõnapaaride olemasoluga, nagu нальѣт [n*l*ⁱyot] : нальѣт [n*l*ⁱyot], семь [š*e*mⁱ] : семь [š*e*mⁱ], пятый [pⁱat*ɨ*] : пьяный [pⁱani], kusjuures pole oluline, kas sõnad nagu нальѣт, пьяный jne. lahenduvad kui /naljöt/, /pjaniy/ või kui /naljot/, /pjanij/.

4.9.3.4. VEENE KEELE FONEEMISTIK. Vastavalt on saadud järgmine vene keele foneemide nimistu: /u o a y õ ü ü ü i e p t k b d g f s š z ž c č x m n l r v j/.

4.9.4. ÄÄNISVEPSA MURDE JA VEENE KEELE VÄLJENDUSTASANDI ESI-
AIGSE KIRJELDUSE TULEMUSTE VÕRDLUS. Pole raske märgata, et suurema osa äänisvepsa ja vene keele foneemide vahel on otse-
ne vastavus. Järgnevalt kõrvutatakse äänisvepsa ja vene foneemistikud, kusjuures teineteisele vastavad foneemid ühendatakse joonega.

1. Foneemid, milles oletatavasti on teostatud tuumandid:

Äänisvepsa:	<u>u</u>	<u>o</u>	<u>a</u>	<u>y</u>	<u>õ</u>	<u>ü</u>	<u>ü</u>	<u>ü</u>	<u>i</u>	<u>e</u>
vene:	<u>u</u>	<u>o</u>	<u>a</u>	<u>y</u>	<u>õ</u>	<u>ü</u>	<u>ü</u>	<u>ü</u>	<u>i</u>	<u>e</u>

Olgu märgitud, et vene laensõnades vastab vene /y/-le /u^ɨ/ või /u/, näit. /mu^ɨl/ 'seep' (< vn. /mylo/, /vušk/ 'põõning' (< vn /vyška/, /yj/-le aga /y^ɨ/, vrd. /kolhozny^ɨ/.

2. Foneemid, milles on oletatavasti teostatud äärendid:

Äänisvepsa:	<u>p</u>	<u>t</u>	<u>k</u>	<u>b</u>	<u>d</u>	<u>g</u>	<u>s</u>	<u>š</u>	<u>z</u>	<u>ž</u>	<u>m</u>	<u>n</u>	<u>l</u>	<u>r</u>	<u>f</u>	<u>ü</u>	<u>v</u>	<u>j</u>	<u>J</u>	<u>I</u>	<u>ɨ</u>	<u>h</u>
vene:	<u>p</u>	<u>t</u>	<u>k</u>	<u>b</u>	<u>d</u>	<u>g</u>	<u>s</u>	<u>š</u>	<u>z</u>	<u>ž</u>	<u>m</u>	<u>n</u>	<u>l</u>	<u>r</u>	<u>f</u>	<u>v</u>	<u>j</u>				<u>ɨ</u>	<u>ç</u>

Seejuures vastab vene laensõnades vene /f/-le keskse foneemi eelses asendis äänisvepsa /f/, ning äänisvepsa /f/ esineb üksnes vene laensõnades; vene /f/-le, samuti ka vene /v/-le servse foneemi eelses asendis vastab äänisvepsas servne /ü/, vrd. vn /lafka/ > vps /laük/ ~ /louk/ 'pood', vn /rovno/ > vps

/roino/ ~ /ruino/ 'võrdselt, ühetasa'. Vene /j/-le vastab õnnisvepsas /j/, /I/ või /J/, vrd. vn /majak/ > /majak/ 'tuletorn', vn /bolj/ > /boli/ 'valu', vn /aružje/ ~ /oružje/ > /oružj/. Kuid esialgse kirjelduse põhjal pole õnnisvepsa /j I J/ vahekorrad veel defineeritud.

Et õnnisvepsa väljendustasandi esialgses kirjelduses kaashäälikühendeid ei vaadeldud, on lahtine küsimus, kas õnnisvepsa [ts] ja [tš] lahenduvad kui /ts/ ja /tš/ või /c/ ja /č/.

Igatahes võib nentida, et õnnisvepsa ja vene foneemistikud on suurel määral sarnased.

4.9.5. ENE LAENSÕNAD ÕNNISVEPSA MURDE VÄLJENDUSTASANDI KIRJELDUSES. § 4.9.2-4 põhjal järeldub, et õnnisvepsa ja vene sõnadel on sarnane foneemiline koostis, nii et tsitaatsõnade ja assimileerunud sõnade intuiitiivne eristamine ei saa olla piisavalt efektiivne. Sellepärast on vene laensõnade kasutamine kirjelduses ohtlik. Teiselt poolt ei ole mõistlik välis- tada muinasvene ja slaavi laensõnu nagu ka mitte germaani ja balti laensõnu (kuigi see on tarvilik algkeele ehituse selgitamiseks, kui see on omaette eesmärk). Seetõttu välistatakse järgnevalt käsitlemise lihtsustamiseks õnnisvepsa sõnade hul- gast kõik ilmsed (uus-)vene laentõved. See ei takista vene laensõnade kasutamist näitematerjalina, kui need laensõnad toetavad kirjeldatavat nähtust. Kõiki vene laensõnu, mis ei ole vastuolus järgnevas kirjelduses õnnisvepsa murde jaoks sedastatavaga, võib lugeda assimileerunud sõnadeks.

4.10. SÕNARÕHK JA SÕNASIIRENDID. § 4.4 ja 4.9.5 põhjal võib öelda, et õnnisvepsa murdes esineb (1) rõhulisi sõnaavaldajaid pearõhuga esimesel silbil ning (2) rõhuta sõnaavaldajaid. Lisaks olgu märgitud, et esineb veel liitsõnu, millel on küll pearõhk, kuid sellele lisaks veel mitteautomaatne kõrvalrõhk (mitte segada kaasrõhuga!) liitsõna teise komponendi avaldaja esimesel silbil. Vastavalt võib eristada kolme siirendit: 1. e. SÕNANDISIIREND, mille avaldajaks on pearõhk, 2. e. OSA-SÕNASIIREND, mille avaldajaks on kõrvalrõhk, ning 3. e. KLI-

TIKUSIIREND, mille avaldajaks on \emptyset (seega on tekstiavaldaajas võimalik kliitikuid sedastada vaid permutatsioonide kaudu).

Sõnandsiirendit tähistab fraasis sõnavahet sõnandi või sõnandkonna ees, kui vastavale sõnandile või sõnandkonnale eelneb vähemalt üks sõna. Osasõnandsiirendit tähistab |+| osa-sõna ees, kliitikusiirendit |§| kliitiku ees.

5. ÄÄNISVEPSA MURDE MORFOLOOGIA ÜLEVAADE

Märgiväljenduste kirjeldamise huvides esitatakse siin lühiväljenduste morfoloogiast enam-vähem traditsioonilist terminoloogiat kasutades; sisutasandi visandlikki kirjeldus ei mahu khesoleva uurimuse raamidesse, kuigi tuleb soovitatavaks pidada sisutasandi kirjeldamist enne väljendustasandit. Vaid kohati on peetud tarvilikuks lülitada ülevaatesse sisutasandi glossemaatilise kirjelduse algeid pt. 3. esitatu piires.

Ülevaates esitatakse märgiväljenduste avaldajad foneemides ilma ümbritsevate kaldsulgudeta, näit. /poŷgale/ = poŷgale. Selleks eeldatakse, et pt. 4 sedastatud foneemid kehtivad sellistena ka muis asendeis. Ent ilmneb, et eelneva morfoloogilise informatsioonita pole võimalik lahendada peenendatud kaashäälikuid sõnades nagu [mureńŷ ~ mureńz] 'purunes', [oŷdŷe] 'oldi' kui mingi peenendamata kaashäälikuna avalduva foneemi ning /I/ avaldajat. Nimelt pole teada, kas tuleb ühendid [ńŷ ~ ńz] ja [ŷdŷ] vaadelda vastavalt kui lõigu /nIz/, /nIzI/ või /nzI/ ning /IIdh/, /IIdIh/, /IIdIhI/, /IdIhI/, /IdhI/, /IdIh/ või /IIdhI/ avaldajat. Vastavalt postuleeritakse kõigil /I/-ga foneemihendite jaoks eelfoneemidena /t̄ d̄ s̄ z̄ n̄ Ī ŷ̄/, kusjuures olgu teada, et need on servsed foneemid.

5.1. LIITED. On registreeritud järgmised LIITED: +sõ; +ne, +k ~ +yk, +ni.¹

(1) +sõ 'see; ju; -gi', näit.: poŷgale+sõ 'sellele pojale', akazõ+sõ 'tema naine see', sindaŷ+sõ 'sind ju', se+sõ 'seesama'.

¹ §5.1 loetletavad liited eraldatakse muust sõnast plussmärgiga. Edaspidi eraldatakse veel kõik ülejäänud sedastatud või oletatavad sisused ja sisemed üksteisest sidekriipsuga, kusjuures poolitamisel märgitakse sidekriipsu ka rea algul.

Liide esineb määrava artiklina, kuid võib laiendada peale nimisõna või nimisõnaga toimitava konstruktsiooni veel isikulist ning näitavat asesõna. Liide artiklina ühildub laiendatava sõnaga arvus.

(1a) +ne 'need', näit.: poigad+ne 'need poisid', kalad+ne 'need kalad', kuid poigid+sõ 'poegi ju', hõbõid+sõ 'hobuseid ju'.

(2) +k ~ +yk 'kas?', näit.: võla+k 'kas veel', hännõle+k 'kas temale', tuled+yk 'kas (sa) tuled', amu+k 'kas ammu'.

(3) +ni 'umbmäärasus, -gi ~ -ki' : ken+ni 'keegi', mi+ni 'miski', kuna+ni 'kuhugi'.

Olgu märgitud, et liite +sõ esinemus on real juhtudel ainsaks kriteeriumiks, kas märgiväljendus või selle avaldaja on käändelõpp või tagasõna, kuivõrd +sõ esineb parajasti sõnalõpus.

5.2. OMANDUSLIITED. OMANDUSLIITED e. POSSESSIIVSUFIKSID liituvad nimisõnadele, arvsõnale üks 'üks', isikulistele asesõnadele, enesekohasele asesõnale itse 'ise' ning reale määrsõnadele. Omandusliide tähistab äänisvepsa murdes esialgseil andmeil omandaja isikut ja arvu (ainsust või mitmust).

N i m i s õ n a l e liituvad vaid omandaja ainsust tähistavad omandusliited, välja arvatud esimese isiku omandusliide: velje-iz 'sinu vend', akale-iz 'sinu naisele', perthe-zõ 'tema majja', mužikala-zõ 'tema mehel'. Omandusliite asend on erinev ligiütleva käände puhul: šks mama-zõ-nno 'tema ema juurde vs. juures'.

A r v s õ n a g a üks tarvitatakse ainsuse omandusliiteid koosütleva käände puhul: üks-ne-yn 'mina üksi', üks-ne-iz 'sina üksi', üks-ne-zõ 'tema üksi'.

I s i k u l i s t e l e a s e s õ n a d e l e liituvad omandusliited osastava, alale- ja alalütleva käände puhul:

		1. isik	2. isik	3. isik
Ains.	Osastav	<u>minda-<u>ī</u></u>	<u>sinda-<u>ī</u></u>	<u>hānda-st</u>
	Alaleütł.	<u>mile-<u>ī</u></u>	<u>sile-<u>ī</u></u>	
	Alalütł.	<u>mila-<u>ī</u></u>	<u>sila-<u>ī</u></u>	
Mitm.	Osastav	<u>meida-mō^ī</u>	<u>teida-tō^ī</u>	<u>heida-zō</u>
	Alaleütł.	<u>meile-mō^ī</u>	<u>teile-tō^ī</u>	<u>heile-zō</u>
	Alalütł.	<u>meila-mō^ī</u>	<u>teila-tō^ī</u>	<u>heila-zō</u>

Peale ainsuse 1. ja 2. isiku pole omandusliidete tarvitamine kohustuslik.

Enesekohasele asesõnale itše liituvad ainsuse omandusliited osastava, alale- ja alalütleva käände puhul:

Ainsus	1. isik	2. isik	3. isik
Osastav	<u>itšta-<u>īn</u></u>	<u>itšta-<u>īž</u></u>	<u>itšta-zō</u>
Alaleütł.	<u>itšele-<u>īn</u></u>	<u>itšele-<u>īž</u></u>	<u>itšele-zō</u>
Alalütł.	<u>itšela-<u>īn</u></u>	<u>itšela-<u>īž</u></u>	<u>itšela-zō</u>

Alale- ja alalütleva käände puhul võib kaasneda tüvekordus, näit. Ksk itš-itšele-zō 'tema iseenesele'. Nii omandaja ainsust kui mitmust näitavad omandusliited esinevad enesekohase asesõna omastava käände puhul, kus tavalise omastava käände lõpu asemel esineb omandusliide (sellistel juhtudel räägitakse vahel omastavalistest asesõnadest):

Omastav	1. isik	2. isik	3. isik
Ainsus	<u>itše-<u>īn</u></u>	<u>itše-<u>īž</u></u>	<u>itše-zō</u>
Mitmus	<u>itše-mō^ī</u>	<u>itše-tō^ī</u>	

Vähemalt ainsuse korral võib siia liituda ligiütleva ning kaasütleva käände lõpp.

Määrõnadesga esineb 3. isiku omandusliide: neljala-zō 'neljakõpukil', Mä noreta-zō 'nooreldasa'.

Seega on omandusliiteiks: a) ainsuses: 1. isikus -īn,

2. isikus -iž, 3. isikus -zõ, b) mitmuses: 1. isikus -mõi, 2. isikus -tõi, 3. isikus -zõ; 3. isiku omandusliide on ühesugune nii ainsuses kui mitmuses. Vährib tähelepanu, et isikuliste asesõnade ainsuse puhul on omandusliited sootuks erikujulised. Jäeb selgitada, (1) kas need on üldse omandusliited samas mõttes kui ülejäänud, (2) kas need ning ülejäänud vastava isiku ja arvu omandusliited koonduvad ja (3) kas koonduvad isikuti ainsuse ja mitmuse omandusliited.

5.3. NOOMEN. Äänisvepsa NOOMENIT e. KÄÄNDSÕNA iseloomustab morfoloogias selle võimalik esinemine muude käänete kõrval ka nimetavas, omastavas ja osastavas käändes. Üksnes kahes käändes - alalütlevas ja olevas - on registreeritud üks noomen: tä-l 'sel', tä-nä 'sellena'.

5.3.1. NOOMENI ARVUTUNNUSED. Iga noomen esineb kas ainsuses või mitmuses või nii ainsuses kui mitmuses. AINSUSEL pole mingit iseloomulikku tunnust. MITMUSE tunnuseid on seevastu mitu, kusjuures osa neist on ilmselt koonduvad. Et mitmuse tunnuste koonduvuse selgitamine eeldab käändelõppude ja tüve-meavalduste seoste ja koonduvuse selgitamist, esitatakse siin kõik arvutunnused ning nummerdatakse edasise käsitluse lihtsustamiseks.

Arv	Tunnus	Nr.	Näited
Ainsus	∅	A	<u>kala</u> : <u>kala-n</u> : <u>kala-d</u> 'kala : (selle) kala : (seda) kala', <u>perti-<u>š</u></u> 'majas'
Mitmus	<u>-d</u>	I	<u>kala-d</u> 'kalad', <u>vago-d</u> 'vaod', <u>kaži-d</u> 'kassid', <u>kindha-d</u> 'nahk- kindad'
	X	II	(<u>mina</u> :) <u>mõ</u> '(mina :) meie', (<u>sina</u> :) <u>tõ</u> '(sina :) teie', (<u>hän</u> :) <u>hõ</u> '(ta :) nad'
	<u>-ide</u> ~ <u>-ide</u> ~ <u>-iide</u>	III	<u>vagõ-ide</u> 'vagude', <u>prihe-ide</u> 'poiste', <u>poig-ide</u> ~ <u>poig-iide</u> 'poegade'
	<u>-yde</u>	IV	<u>väv-yde</u> ~ <u>väh-yde</u> 'väimeeste', <u>kindh-yde</u> 'kinnaste'
	<u>-de</u>	V	<u>perti-de</u> 'majade', <u>kaži-de</u> 'kassi- de'
	<u>-te-</u>	VI	<u>muloš-te</u> 'mulluste', <u>priheiš-te-ke</u> 'poisikestega'
	<u>-i-</u> ~ <u>-i-</u>	VII	<u>so-i-d</u> 'soid', <u>kel-i-d</u> 'keeli'
	<u>-y-</u>	VIII	<u>väv-y-d</u> ~ <u>väh-y-d</u> 'väimehi', <u>pez-y-d</u> 'pesi'
	∅ ~ <u>-i-</u>	IX	<u>kaži-d</u> 'kasse', <u>perti-d</u> ~ <u>perti-i-d</u> 'maju'

Mitmuse tunnus II pole esialgu kirjeldatav. On mõeldav, et tunnuste V ja IX puhul tüvemeavaldajale omistatav /i/ kuulub tunnusesse või on samaaegselt tüveme ja tunnuse mingi-te üksuste avalduseks, seda enam, et tunnuste III, V ja IX puhul esineb sporaadiliselt teisendeid, nagu poig-iide, mis viitavad võimalusele, et /i/-line kuju on lühenemise tulemus ja sisaldab tegeliku tunnuse (või selle osise) /i/. Arvestades, et /y/ võib järgsilpides olla samane diftongiga /yi/ või

/õi/, vrd. § 4.7, on võimalik, et /y/ tunnuseis IV ja VIII lahendub servseks /y/-ks, mis on mitmuse tunnuseks, ning sellele eelnevaks tüveme lõpptuumendi avalduseks.

5.3.2. NOOMENI KÄÄNDED. Siin esitatakse ja nummerdatakse kõik noomeni käändelõpud (tabeli veerud 1-3). Seejuures on registreeritud järgmised käänded: 1) NIMETAV e. nominatiiv, 2) OMASTAV e. genitiiv, 3) OSASTAV e. partitiiv, 4) SISSEÜTLEV e. illatiiv, 5) SERSÜTLEV e. inessiiv, 6) SEESTÜTLEV e. elatiiv, 7) ALALEÜTLEV e. allatiiv, 8) ALALÜTLEV e. adessiiv, 9) ALALTÜTLEV e. ablatiiv, 10) 1. POOLEÜTLEV e. 1. aditiiv, 11) 2. POOLEÜTLEV e. 2. aditiiv, 12) LIGIÜTLEV e. propinkvatiiv, 13) EEMALDUV e. egressiiv, 14) 1. RAJAV e. 1. terminatiiv, 15) 2. RAJAV e. 2. terminatiiv, 16) KUIGEV e. viaal, 17) SAAV e. translatiiv, 18) OLEV e. essiiv, 19) IILMÜTLEV e. abessiiv, 20) KAASAÜTLEV e. sotsiatiiv, 21) KOOSÜTLEV e. komitatiiv, 22) VIISIÜTLEV e. instruktiiv, 23) KÕRVUTAV e. ergatiiv, 24) VASTASTIKUSTAV e. retsiprokatiiv.

1. Käanne	2. Lõpp	3. Nr.	4. Osised
1) Nimetav	∅	1	
2) Omastav	- <u>n</u>	2	
	∅	3	
3) Osastav	- <u>ta</u>	4	
	- <u>t</u>	5	
	- <u>da</u>	6	
	- <u>d</u>	7	
	- <u>že</u>	8	
4) Sissettlev	- <u>zõ</u>	9	
	- <u>hu</u>	10	
	- <u>ho</u>	11	
	- <u>ha</u>	12	
	- <u>hä</u>	13	
	- <u>he</u>	14	

1. Kõhne	2. Lõpp	3. Nr.	4. Osised
5) Seesttlev	<u>-š</u>	15	
	<u>-s</u>	16	
6) Seesttlev	<u>-špõ(ī)</u>	17	15 + 56
	<u>-spõ(ī)</u>	18	16 + 56
7) Alalettlev	<u>-lle</u>	19	
	<u>-le</u>	20	
8) Alalttlev	<u>-la</u>	21	
	<u>-l</u>	22	
9) Alalttlev	<u>-lpõ(ī)</u>	23	22 + 56
10) 1. poolettlev	<u>-žepõ(ī)</u>	24	8 + 56
	<u>-hupõ(ī)</u>	25	10 + 56
	<u>-hopõ(ī)</u>	26	11 + 56
	<u>-hapõ(ī)</u>	27	12 + 56
	<u>-hepõ(ī)</u>	28	14 + 56
	<u>-põ(ī)</u>	29	= 56
11) 2. poolettlev	<u>-lepõ(ī)</u>	30	20 + 56
12) Idigtlev	<u>-nno ~ -nnu</u>	31	2 + 55
	<u>-no ~ -nu</u>	32	= 55
13) Eemalduv	<u>-nnopõ(ī) ~</u> <u>~ -nnupõ(ī)</u>	33	31 + 56 = = 2 + 55 + 56
14) 1. rajav	<u>-žesaī</u>	34	8 + 57
	<u>-husaī</u>	35	10 + 57
	<u>-hosaī</u>	36	11 + 57
	<u>-hasaī</u>	37	12 + 57
	<u>-hesaī</u>	38	14 + 57
	<u>-saī</u>	39	= 57
15) 2. rajav	<u>-lesaī</u>	40	20 + 57
16) Kulgev	<u>-tši</u>	41	

1. Kõhne	2. Lõpp	3. Nr.	4. Osised
17) Saav	<u>-kš</u>	42	
	<u>-ks</u>	43	
18) Olev	<u>-na</u>	44	
	<u>-nā</u>	45	
	<u>-n</u>	46	
19) Ilmaütlev	<u>-ta</u>	47	
20) Kaasaütlev	<u>-nke</u>	48	2 + 58
	<u>-ke</u>	49	3 + 58
21) Koosütlev	<u>-ne</u>	50	
22) Viisiütlev	<u>-n</u>	51	
	∅	52	
23) Kõrvutav	<u>-ti</u>	53	
24) Vastastikustav	<u>-tusi</u>	54	

Esitatud lõppudes võib eristada osiseid -no ~ -nu (55), -põ(i) (56), -sai (57), -ke (58). Nüüd saab lõppe 17-18, 23-28, 30-31, 33-38, 40, 48-49 kirjeldada kui liitlõppe, vrd. tabeli 4. veerg.

Ilmselt ei erine liitlõppude esinemistingimused sõnas nende algusosiste esinemistingimustest ja vastupidi: algusosiste esinemistingimused ei erine vastavate liitlõppude esinemistingimustest. Erandiks võib osutada siiski liitlõpp 31 (seega ka 32), vrd. seevastu liitlõppe 48 ja 49.

Edasi kerkib küsimus, mil määral on liitlõpud 19-22 ning neile kõigiti analoogilised 8-16, kuid ka lõpud 44-46 ja 50. Selle küsimuse lahendamine pole esialgu aga võimalik.

5.3.3. NOOMENI ARVUTUNNUSTE JA KÄÄNDELÕPPUDE SEOSD. Arvutunnuste ja käändelõppude koosinemus on kirjeldatav järgmise tabeliga; liitlõppude esinemust vaadeldakse kui nende algusosiste esinemust (lõpp 31 välja arvatud).

Arvutunnus	Kõndelõpp	
A	1-2, 4-7, 9-16, 19-22, 29=56, 31=2+55, 39=56, 41-47, 49-50, 53-54	
I	1	
II		
III		
IV		
V		
VI		
VII	6, 21, 50-53	8 7, 14-15, 20, 22, 41-42, 47, 49
VIII		
IX		

Järgnevalt esitatakse näited arvutunnuste ja kõndelõppude koosinemusest. Näited järjestatakse vastavalt §5.3.2 antud kõnnete järjestusele selle erinevusega, et liitlõpulisel kõnnel esitatakse vahetult selle kõnde järel, mille lõpp on liitlõpu algusosiseks.

NIMETAV

A + 1 : kala 'kala', varz 'vars', kand 'känd', mina 'mina';

I + 1 : kala-d 'kalad', vardõ-d 'varred', kando-d 'kännud',
ke-d 'kes (mitm.)';

II + 1 : mõ 'meie', tõ 'teie', hõ 'nemad'.

Vaheldused varz : vardõ-, kand : kando- vastavalt A ja I puhul on tingitud tüviste erinevast asendist.

OMASTAV

A + 2 : kala-n '(selle) kala', poiga-n 'poja', võvu-n
~ võu-n 'võimehe', muldõže-n 'mulluse';

III + 2 : kala-ide ~ kalõ-ide 'kalade', poig-ide 'poegade',
me-ide 'meie';

IV + 3 : võv-yde ~ võ-yde 'võimeeste', pez-yde 'pesade';

V + 3 : perti-de 'majade', tšī-de 'tšide';

VI + 3 : muloš-te 'mulluste', sigāš-te 'põrsaste'.

Lisaks §5.3.1 üeldule olgu märgitud, et tunnuse VI t-element on ilmselt tingitud naabrusest. Lõpp 3 lõpu 2 asemel III-VI puhul on tingitud seigast, et 2 oleks antud asendis dubleeriv; seega on 3 (s.o. lõpu 2 lahutumine) siin samaväärne lõpuga 2.

LIGIÜTLEV

A + 2 + 55 : poīga-n-no 'poja juurde ~ juures';

A + iž + 55 : itše-iž-no 'sinu enese juurde ~ juures';

III + 2 + 55 : poīg-ide-n-no 'poegade juurde ~ juures',
me-īde-n-no 'meie juurde ~ juures';

IV + 2 + 55 : všv-yde-n-no ~ vš-yde-n-no 'všimeeste juurde
~ juures';

V + 2 + 55 : perti-de-n-no 'majade juurde ~ juures';

VI + 2 + 55 : lambhaš-te-n-no 'lambatallede juurde ~ juures'.

Lõpu 2 esinemine lõpu 3 asemel III-VI puhul (vrd. omastavat kähnet!) seletub 2 ja 55 assimilatsiooniga. Vastavalt kehtib 3-2, s.o. Ø-n.

EEMALDUV

A + 2 + 55 + 56 : poīga-n-no-põī 'poja juurest',
minu-n-no-põī 'minu juurest';

III + 2 + 55 + 56 : poīg-ide-n-no-põī 'poegade juurest',
me-īde-n-no-põī 'meie juurest';

IV + 2 + 55 + 56 : všv-yde-n-no-põī ~ vš-yde-n-no-põī 'všimeeste juurest';

V + 2 + 55 + 56 : perti-de-n-no-põī 'majade juurest';

VI + 2 + 55 + 56 : lambhaš-ten-no-põī 'lambatallede juurest'.

KAASAÜTLEV

A + 2 + 58 : poīga-n-ke 'pojaga', minu-n-ke 'minuga',
kenõ-n-ke 'kellega';

III + 3 + 58 : poīg-ide-ke 'poegadega', me-īde-ke 'melega';

IV + 3 + 58 : všv-yde-ke 'všimeestega';

V + 3 + 58 : kaži-de-ke 'kassidega';

VI + 3 + 58 : prihš-te-ke 'poisikestega', sigāš-te-ke
'põrsastega'.

OSASTAV

- A + 4 : itš-ta-ïn 'mina ennast', itš-ta-zõ 'tema ennast; nemed endid';
- A + 5 : ver'-t 'verd', lun-t ~ lum-t 'lund', ve-t 'vett';
- A + 6 : (a) min-da-ï 'mind', sin-da-ï 'sind', hän-da-st 'teda';
 (b) ke-da 'keda', mi-da 'mida', se-da 'seda';
- A + 7 : kala-d '(seda) kala', poïga-d 'poega', perti-d 'maja'; sä-d 'ilma', so-d 'sood', suü-d 'suud', piï-d 'piid, rehapulka';
- VII + 6 : me-ï-da-mõï 'meid', te-ï-da-tõï 'teid', he-ï-da-zõ 'neid';
- VII + 7 : kala-ï-d ~ kalõ-ï-d 'kalu', poïg-ï-d 'poegi', me-ï-d 'meid', te-ï-d 'teid';
- VIII + 7 : väv-y-d ~ vä-y-d 'väimehi', pez-y-d 'pesi';
- IX + 7 : kaži-d 'kasse', perti-d 'maju'.

4 ja 6 esinevad omandusliite ees, vrd. A + 4, A + 6 (a) ja VII + 6. 6 esineb veel sõna esimese silbi keskse foneemi järel, vrd. A + 6 (b); seega peab sõnades, nagu [sä], [so] jts. teostatud tüvises kesksele foneemile järgnema mingi servne foneem %x%, mille avalduseks on ehk Ø, vrd. osastavat A + 7 sõnadest suü, piï. Lõpu 4 t-element on analoogiline tunnuse VI t-elemendile (vrd. omastavat käänet). Võrreldes juhtusid me-ï-da-mõï : me-ï-d, te-ï-da-tõï : te-ï-d (s.o. VII + 6 : VII + 7) selgub, et kehtib 7-6, s.o. -d- -da; vastupidise otsustuse vastu vrd. ke-da : ke-d (A + 6 (a) : I + 1). Ühtlasi võib oletada, et vaadeldavas murdes mistahes kinnise sõnastruktuuri $v_1c_1c_2v_2$, resp. $v_1c_1c_2...c_{n-1}c_nv_2$ puhul kehtib $v_2v_1\emptyset$.

SISSEÜTLEV

- A + 9 : riihe-zõ 'rehte', venehe-zõ 'paati', tohe-zõ 'tohusse', õrhe-zõ 'täku järele', paha-zõ 'pahas-se';
- A + 10 : puü-hu 'puusse', happu-hu 'hapupiimasse', põlü-hu ~ pellü-hu 'tolmusse', so-hu 'soosse', õ-hu 'õss-se';

- A + 11 : kego-ho 'kuhilasse', kand-ho 'kännusse', tõlõ-ho 'lollisse';
- A + 12 : peza-ha 'pessa', ma-ha 'maasse; mullasse',
muikta-ha ~ myikta-ha 'hapusse', läm-ha 'sooja';
- A + 13 : Mtv läm-hä 'sooja' (vrd. läm-h-s 'soojas');
- A + 14 : se-he 'sellesse', ke-he 'kelle juurde', pert-he
'majja', pertiže-he 'majakesse', pii-he 'rehapul-
gasse';
- VII + 8 : riih-i-že 'rehtedesse', vene-i-že 'paatidesse',
pah-i-že 'pahadesse';
- VII + 14 : se-ï-he 'neisse';
- VIII + 8 : kindh-y-že 'nahkkindaisse';
- VIII + 14 : väv-y-he ~ vä-y-he 'väimeeste juurde (näit. kül-
la)', pez-y-he 'pesadesse';
- IX + 14 : perti-he 'majadesse'.

8-9 esinevad, kui tüvise viimane servne foneem on h; siiski on Mtv orh-he, Jaüh-ho, kuigi venehe-zõ, paha-zõ, s.o. -zõ esineb, kui $\cdot V^{-1} h$ ees on vokaalfoneem. Lõpule 8 eelneb see-juures vahetult kas i, ï või y. 13 esineb Mtv, MÄ, ka Hps h-tüvistes, 12 - a- ja h-tüvistes, 11 - o- ja ö-tüvistes, 10 - u- ja ü-tüvistes. Et 10 esineb ka ühesilbilistes sõna-des, nagu so ja ö, võib oletada, et neis on %x% ees vastavalt kesksed %u% ja %ü%; ühtlasi poleks siin %x% V.Ø, nagu oletati osastava lõppude vaatlemisel, vaid %ux% V.o ja %üx% V.ö. 14 esineb ï, i, e, y järel, kui sellele ei eelne h. pert-he : perti-he (A + 14 : IX + 14) õsutab, et IX pole -Ø- vaid nähtavasti -i-, nagu juba § 5.3.1 oletatud.

1. POOLEÜTLEV

- A + 10 + 56 : puü-hu-põï 'puu poole', minu-hu-põï 'minu poole';
- A + 11 + 56 : kego-ho-põï 'kuhila poole', kand-ho-põï 'kännu poole';
- A + 12 + 56 : peza-ha-põï 'pesa poole', külä-ha-põï 'küla poole', metsa-ha-põï 'metsa poole';
- A + 14 + 56 : pert-he-põï 'maja poole', pertiže-he-põï 'majakese poole';

- A + 56 : riihe-põõ 'rehe poole', venehe-põõ 'paadi poole', õrhe-põõ 'täku poole';
 VII + 8 + 56 : veneh-i-že-põõ 'paatide poole';
 VII + 14 + 56 : me-ī-he-põõ 'meie poole', kegč-ī-he-põõ 'kuhilate poole';
 VIII + 14 + 56 : vāv-γ-he-põõ 'vähimeeste poole';
 IX + 14 + 56 : perti-he-põõ 'majade poole'.

Lõpu 9 puudumine, vrd. A + 56 ning see, et 8-9 esinevad, kui tüüvisel viimane servne foneem on h, lubab oletada, et on olemas ühend avaldajatega z ~ ž ~ h.

1. RAJAV

- A + 10 + 57 : puū-hu-saī 'puuni', minu-hu-saī 'minuni',
ū-hu-saī 'õõni';
 A + 11 + 57 : kego-ho-saī 'kuhilani', kand-ho-saī 'kännuni';
 A + 12 + 57 : peza-ha-saī 'pesani', külä-ha-saī 'külani',
mets-ha-saī 'metsani';
 A + 14 + 57 : long-he-saī 'lõunani', pert-he-saī 'majani';
 A + 57 : riihe-saī 'reheni', venehe-saī 'paadini',
verha-saī 'võõrani';
 VII + 8 + 57 : veneh-i-že-saī 'paatideni';
 VII + 14 + 57 : me-ī-he-saī 'meideni', py-ī-he-saī 'puudeni';
 VIII + 14 + 57 : vāv-γ-he-saī 'vähimeesteni';
 VIII + 14 + 57 : perti-he-saī 'majadeni'.

SEESÜTLEV

- A + 15 : perti-š 'majas', kodi-š 'kodus';
 A + 16 : metsa-s 'metsas', vedõ-s 'vees', puū-s 'puus',
so-s 'soos', ke-s 'kus, kelle juures';
 VII + 15 : py-ī-š 'puudes', kāzi-š 'kätes';
 VIII + 15 : kindh-γ-š 'nahkkinnastes', pez-γ-š 'pesades';
 IX + 15 : perti-š 'majades'.

15 esineb ī, i, γ järel, vrd. ka 8. Seega kehtib kas 15 ← 16 või 16 ← 15; sama peab kehtima ka 8 ja 9 kohta. A + 15 ja IX + 15 on kattumuses.

SEESTÜTLEV

- A + 15 + 56 : perti-š-põi 'majast', kodi-š-põi 'kodust, kodunt';
- A + 16 + 56 : metsa-s-põi 'metsast', hännõ-s-põi 'temast; tema juurest [šra]';
- VII + 15 + 56 : py-i-š-põi 'puudest', me-š-põi 'meist; meie juurest [šra]';
- VIII + 15 + 56 : verh-y-š-põi 'võõraist', kindh-y-š-põi 'nahk-kindaist';
- IX + 15 + 56 : perti-š-põi 'majadest', kodi-š-põi 'kodu-dest'.

ALALEÜTLEV

- A + 19 : ke-lle 'kellele', mi-lle 'millele', se-lle 'sel-lele';
- A + 20 : (a) mi-le-š 'mulle', si-le-š 'sulle', itše-le-š 'sulle enesele';
 (b) hännõ-le 'talle', põudo-le 'põllule', aka-le 'naisele', so-le 'soole';
- VII + 20 : (a) me-š-le-mõi 'meile', te-š-le-tõi 'teile', he-š-le-zõ 'neile';
 (b) põudõ-š-le 'põldudele', akõ-š-le ~ aka-š-le 'naistele';
- VIII + 20 : verh-y-le 'võõraile', pez-y-le 'pesadele';
- IX + 20 : kazi-le 'kassidele', perti-le 'majadele'.

19 esineb esimese silbi keskse foneemi järel, vrd. ka A + 6 (b), kuid mitte juhtudel A + 20 (a) ja VII + 20 (a), vrd. seevastu A + 6 (a), VII + 6, A + 4. Seega mi- ja si- (vt. A + 20 (a)) kas pole ühesilbilised tüvised või nende tüviste lõpul on servne foneem või -lle ja -le on eri lõpud.

2. POOLEÜTLEV

- A + 20 + 56 : põudo-le-põi 'põllu poole', niitu-le-põi 'maidu poole', Jage-le-põi 'jõe poole';
- VII + 20 + 56 : põudõ-š-le-põi 'põldude poole';
- VIII + 20 + 56 : niit-š-le-põi 'niitude poole'.

2. RAJAV

A + 20 + 57 : põüdo-le-sai 'põlluni', niitu-le-sai 'niiduni';

VII + 20 + 57 : põüdü-ï-le-sai 'põldudeni';

VIII + 20 + 57 : niit-y-le-sai 'niitudeni'.

ALALÜTLEV

A + 21 : mi-la-ï 'mul', si-la-ï 'sul';

A + 22 : ke-l 'kellel', mi-l 'millal', se-l 'sellel',
hänõ-l 'temal', so-l 'sool', põüdo-l 'põllul',
Joge-l 'jõel; jõe ääres';

VII + 21 : me-ï-la-mõï 'meil', te-ï-la-tõï 'teil', he-ï-la-zõ 'neil';

VII + 22 : põüdü-ï-l 'põldudel', lambh-i-l 'lammastel',
so-ï-l 'soodel';

VIII + 22 : verh-y-l 'võõrastel', pez-y-l 'pesadel';

IX + 22 : perti-l 'majadel'.

Nagu lõpude 6 ja 7 puhul kehtib siin 22 ← 21, s.o. -l ← -la. Et ühesilbiliste vokaalfoneemiga lõppevate tüvistepuhul esineb 22, mitte aga 21, tuleb järeldada, et l lõppudes 21-22 on enam kui ühe äärendi avaldaja.

ALALÜTLEV

A + 22 + 56 : ke-l-põï 'kellelt', se-l-põï 'sellelt',
minu-l-põï 'minult';

VII + 22 + 56 : põüdü-ï-l-põï 'põldudelt';

VIII + 22 + 56 : verh-y-l-põï 'võõrastelt';

IX + 22 + 56 : perti-l-põï 'majadelt'.

KUISEV

A + 41 : rõüna-tši 'serva mõõda', tanha-tši 'lauda kaudu, läbi lauda';

VII + 41 : orgõ-ï-tši 'võsastike kaudu, läbi võsastike',
tanha-ï-tši ~ tanhõ-ï-tši 'lautade kaudu'.

SAAV

A + 42 : mi-ks 'milleks';

A + 43 : haügo-ks 'haluks', semne-ks 'seemneks';

- VII + 42 : py-l-ks 'puudeks', suur-i-ks 'suurteks';
 VIII + 42 : välv-y-ks 'väimeesteks', verh-y-ks 'võõrasteks';
 IX + 42 : perti-ks 'majadeks'.

Analoogiliselt lõppudele 15-16 ja 8-9 (vrd. seesütlev) kehtib kas 42- 43 või 43- 42.

OLEV

- A + 44 : kogo-na-zõ 'kogunes, tervenisti';
 A + 45 : Škâ tâ-nâ 'sellena';
 A + 46 : kenõ-n 'kellena', pa^lme-n 'karjasena', ne^ltše-n
 'neiuna', õ-n 'õõsel', Kri ezmä^l+ar^ge-n 'esmaspäeval'.
 Analoogiliselt lõppudele 6-7 kehtib seos 46- 44 | 45, s.o.
 -n | -na | -nâ.

IIMAÜTLEV

- A + 47 : ke-ta 'kelleta', mi-ta 'milleta', minu-ta 'minu-
 ta', leiba-ta 'leivata';
 VII + 47 : me-l-ta 'meita', kala-l-ta ~ kalõ-l-ta 'kaladeta';
 VIII + 47 : kindh-y-ta 'nahkkinnasteta';
 IX + 47 : perti-ta 'majadeta'.

KOOSÜTLEV

- A + 50 : üks-ne-ln 'mina üks', üks-ne-lõ 'sina üks',
üks-ne-zõ 'tema üks';
 VII + 50 : ke-l-ne 'kellega koos', po^lg-i-ne-zõ 'koos oma poe-
 gadega'.
 Nähtavasti tuleb viimase tüübiga ühendada ka raskesti kirjel-
 datav Juur-ne-zõ 'koos oma juurtega'.

VIISIÜTLEV

- VII + 51 : h^lv-i-n ~ hⁱv-i-n 'h^lsti', pah-i-n 'pahasti',
kaks-i-n hõbõ-l-n 'kahe hobuse (kaupa)', ku^lz-i-n
lehm-i-n 'kuue lehma (kaupa)'.
 VII + 52 : Ja^lga-l 'jala', harvõ-l ~ harva-l 'harva'.

KÕRVUTAV

- A + 53 : kõdõ-ti 'kõsikkões', pole-ti 'pooliti';
 VII + 53 : kagla-l-ti 'teineteise kaela ümbert hoides',
rinda-l-ti 'kõrvuti, rind rinna kõrval', üska-l-ti
 'sülitai'.

VASTASTIKUSTAV

A + 54 : kagla-tusi 'kaelakuti', rinda-tusi 'rinnutsi koos',
otsa-tusi 'otsakuti'.

5.3.4. NOOMENITÜVISTE TÜÜBID. Noomenitüvistete tüüpe eristatakse nende seoste põhjal eri käändelõppude ja arvutunnustega. Tüüpide rühmitamisel lähtutakse eelkõige nn. tüvisevokaalist - vokaalfoneemist, mis on vähemalt omastava lõpule eelneva tüvise lõpul. Tüüpide iseloomustus jäneb ainekliku piiratuse ja nõuetekohase morfoloogilise ülevaate puudumise tõttu võrdlemisi pealiskaudseks.

Igast tüübist esitatakse näidissõna võimalikult ainsuse nimetavas, omastavas, osastavas ja sisseütlevas ning mitmuse osastavas käändes; mitmuse osastaval peatutakse tarviduse korral eraldi iga tüüpiderühma esitamise järel.

Tüüpide iseloomustamisel arvestatakse tüvise silpide arvu ja koostist a i n s u s e n i m e t a v a , o m a s t a v a ja o s a s t a v a puhul (a : b : c); selle iseloomustuse lihtsustamiseks kasutatakse järgmisi kahteist tähist:

$\alpha - 1 : 1 : 1$;

$\beta - 2 : 2 : 2$, $\beta = \alpha_1$; vaheldumatu tüvis (excl. i:e, i:õ);²

$\gamma - 2 : 2 : 2$, $\gamma = \alpha_1$; vaheldumatu tüvis;

$\delta - 2 : 2 : 2$; vahelduv tüvis;

$\epsilon - 2 : 2 : 1$;

$\zeta - 1 : 2 : 2$;

$\eta - 1 : 2 : 1$;

$\theta - 3 : 3 : 3$; vaheldumatu tüvis;

$\iota - 3 : 3 : 2$;

$\kappa - 2 : 3 : 3$;

$\lambda - 2 : 3 : 2$;

$\mu - 4$ ja enamasilbilised tüvised.

² Kuivõrd pole veel kindlaks tehtud, kas häälsvepsa murdes silp osutub tombuks, kasutatakse silbi kui oletatava tombu ehituse kirjeldamisel suurte gooti tähtede asemel väikseid.

A. NIMI-, OMADUS- JA ARVÕNA.

I.u- ja ü-tüvised.

- (1) uü-lõpulised α: puü 'puu', suü 'suu', kuü 'kuu (ajalühik)',
luü 'луу'.
(2) üü-lõpulised α: püü 'püü'.
(3) u-lõpulised β: kulu 'vana', küdu 'küdi', hübu 'hükkul'.
(4) ü-lõpulised β: külü 'kõli', pölu ~ peltu 'tolm'.
(5) γ: Sou happu 'hapupim'.
(6) $\int, \varepsilon_2 = \text{ü või } \varepsilon_2 = \text{u ja } \text{ö} = (\text{yr } \text{yv})$: škuřm 'sõlm', ařr
'aer', kořv 'kask', Kal-Ksk ařvud 'ajud'.
(7) $\int, \text{ö} \neq (\text{yr } \text{yv})$: lind 'lind', purn 'salv-e', tšonž 'vih-
mauss', koht 'kõht'.

Muutmisnäited:

- (1) puü : puü-n : puü-d : puü-hu : py-ř-d ~
pu-ř-d
(2) püü : püü-n : püü-d : püü-hu : pü-ř-d
pi-ř-d
(3) kulu : kulu-n : kulu-d : kulu-hu : (vt.)
(4) külü : külü-n : külü-d : külü-hu : (vt.)
(5) happu : happu-n : happu-d : happu-hu
(6) kořv : kořvu-n : kořvu-d : kořv-hu : kořv-i-d
(7) lind : lindu-n : lindu-d : lind-hu : (vt.)

Mitmuse osastava lõpule -d eelneb:

	Rug	Škš- Hps	Mtv 1	Mtv 2	Kal	Ksk 1	Ksk 2	Kuk
(3) <u>kulu</u>	ř	ř	ř	ö-ř	ř	ř	ř-ř	ř
(4) <u>külü</u>		ı	ı		ı-ř	ı	ı	ı
(7) <u>lind</u>	ö-ř	ř	ř	ř	ř	ř	ř-ř	ř

Olgu märgitud, et Ksk 2 kuulub järgsilpide diftongide III süsteemi.

II.o- ja ö-tüvised.

- (8) o-lõpulised : so 'soo', po 'cunnus'.
(9) ö-lõpulised : õ 'õõ', võ 'võõ', tõ 'lina'.

- (10) o-lõpulised β , β = j ~ Ø: pijo ~ pio 'linapeo'.
- (11) o-lõpulised β , β ≠ j ~ Ø: vago 'vagu', nado 'nadu'.
- (12) õ-lõpulised β : tõlõ 'loll'.
- (13) ð: peigol 'põial', kaimol 'kaenal', garbol 'jõhvikas'.
- (14) γ , β = $\gamma_1\alpha_2$, kusjuures α_1 = h: Jaüh 'jahu'.
- (15) γ , β = $\gamma_1\alpha_2$, kusjuures α_2 ≠ h: org 'võsa', kand 'känd', põud 'põld'.
- (16) κ , β_1 = g: kadag 'kadakas', emag 'perenaine, emand'.
- (17) κ , β_2 ≠ g: kabal 'mõhe', korend 'kaelkoogud', havad 'kott-i', kamahl 'kamal'.

Muutmisanõited:

- (8) so : so-n : so-d : so-hu : so-õ-d
- (9) õ : õ-n : õ-d : õ-hu : õ-õ-d ~
e-õ-d
- (10) pijo : pijo-n : pijo-d : pijo-ho : pij-i-d
- (11) vago : vago-n : vago-d : vago-ho : (vt.)
- (12) tõlõ : tõlõ-n : tõlõ-d : tõlõ-ho : (vt.)
- (13) peigol : peigol-n : peigol-t : peigol-ho : (vt.)
- (14) Jaüh : Jaüh-n : Jaüh-d : Jaüh-zõ : (vt.)
- (15) kand : kando-n : kando-d : kand-ho : (vt.)
- (16) kadag : kadago-n : kadago-d : kadago-ho : (vt.)
- (17) havad : havado-n : havado-d : havado-ho : (vt.)

Mitmuse osastava lõpule -d eelneb:

	Rug	Skš	Sou	Mts	Hpš	Mtv	Kal	Ksk 2	Kuk
(11) <u>vago</u>	õ-õ	ɣ	õ-õ	ɣ-õ	ɣ	õ-õ	õ-õ	ɣ-õ	õ-õ
(12) <u>tõlõ</u>	e-õ	e-õ	e-õ	i	i	e-õ	e-õ	i	
(13) <u>peigol</u>	õ-õ	ɣ	õ-õ	ɣ-õ	ɣ	õ-õ	õ-õ	ɣ-õ	õ-õ
(14) <u>Jaüh</u>		ɣ	ɣ-õ	ɣ-õ	ɣ	ɣ-õ	õ-õ	ɣ-õ	
(15) <u>kand</u>	õ-õ	ɣ	õ-õ					ɣ-õ	
(16) <u>kadag</u>		i	õ-õ	ɣ-õ		õ-õ	i	ɣ-õ	i
(17) <u>havad</u>			õ-õ			õ-õ		ɣ-õ	

III. a- ja ä-tüvised.

- (18) α : ma 'maa, muld', pä 'pea', sä 'ilm', jä 'jääh'.
- (19) a-lõpulised β , $\alpha_1, \beta_1 = a \wedge_1 (\underline{d} \ \underline{z} \ \underline{l})$: pada 'savikauss', vaza 'vasikas', kala 'kala'.
- (20) a-lõpulised β , $\alpha_1 = u$ või $\alpha_1, \beta_1 = ez$: muna 'muna', peza 'pesa'.
- (21) β , $\beta_1 = h$: paha 'halb, paha', pühä ~ pihä 'püha, paast, paastu-', lihä 'liha'.
- (22) ä-lõpulised β , $\beta_1 = b$: käbä 'käba'.
- (23) ä-lõpulised β , kui $\beta_1 \neq (h \ b)$, a-lõpulised β , $\beta_1 = j$: hüvä ~ hivä 'hea', Jüvä 'iva, tera', külä 'kütlakond', oja 'oja'.
- (24) γ : kahtsa 'kaheksa', ühtsa 'üheksa'.
- (25) δ vaheldusega z(s): h, $\alpha_1 = (i \ e \ o)$: kindaz 'nahkkin-nas', veraz 'võõras', õinaz 'oinas; jäär'.
- (26) δ vaheldusega z(s): h, $\alpha_1 \neq (i \ e \ o)$: hambaz 'hammas'.
- (26a) $\beta_1 = v$: ravaz 'vana, eakas'.
- (27) δ , nimetavas $\beta_2 = n$: taigin 'astja', paltin 'lõuend', ikkun 'aken', taükun 'kamajahu'.
- Vrd. (31).
- (28) δ , nimetavas $\beta_2 = r$, kusjuures $r : r$: hattar 'jalanarts'.
- (29) δ vaheldusega ein: ma, õin; ma, õin; mä; läülein 'raske', lähtõin 'õhv', kuldain ~ kuldoin 'kuu (taeva-keha)'.
- (29a) Ksk isikuti läülein 'raske'.
- (30) δ , $\alpha_1 \neq a$, $\beta_1 = g$: küüdug 'keris', sapug 'saabas'.
- (31) δ , nimetavas $\beta_2 = (n \ l)$ ning n puhul $\alpha_1 \neq (l \ j)$: kar-zin 'kelder', murgin 'hommikusõök', rätzin 'naistesärk', värtin 'värten', kattil 'katel'.
- (32) δ , $\alpha_1 = e$, $\beta_1 = d$, $\beta_1 = \beta_2, \alpha_2$: vaüged 'valge', korged 'kõrge', õiged 'õige, sirge'. Vrd. (38).
- (33) a-lõpulised β , $\alpha_1, \beta_1 = ((\alpha_2 \wedge_1 (\underline{d} \ \underline{s} \ \underline{l} \ \underline{r} \ \underline{ü} \ \underline{j})) ((e \ i) \wedge_1 (\underline{k} \ \underline{l})))$: adr 'ader', vast 'viht', Jaüg 'jalg', velg 'võlg'.
- (34) β , $\alpha_1 = (\underline{u} \ \underline{ü})$ või $\alpha_1, \beta_1 = ((\underline{u} \ \wedge_1 \ \underline{y}) (\underline{a} \ \wedge_1 \ \underline{h}) (\underline{o} \ \wedge_1 (\underline{b} \ \underline{n} \ \underline{l} \ \underline{ü} \ \underline{y})))$; ä-lõpuliste β puhul ka $\alpha_1 =$

= (i e): lhm 'soe', kuiv 'kuiv', õlg 'õlg (-a)', silm 'silm (-a)'.

- (35) a-lõpulised l, z, ʒ, = (i e) \wedge_1 (z n r ʒ); z, ʒ =
= o \wedge_1 (ks ʒd); z = u ja ʒ ≠ ʒ: sein 'sein', oks 'oks',
noid 'noid', must 'must'.
- (36) ä-lõpulised l, ʃ = p: šlmp 'müts' (vene laensõna).
(Tšüüp on analoogiline tüübile (22); vrd. § 4.9.5.)
- (37) z, ʒ = (g v l mb) või z, ʒ = om: kajag 'kajakas',
azrag 'ahing', ozav 'õnnelik', terav 'terav', kirjav
'kirju; kirjaoskaja', madal 'madal', pidemb 'pikem',
korttamb 'kõrgem'.
- (37a) z, ʒ = (j : j): elej 'elanik'. Vrd. ka (39).
- (38) z, ʒ = (d n) või z, ʒ = am: pimed 'pime', labid 'labi-
das', hiam ~ hijam 'varrukas'.
- (39) z, ʒ = j ~ ø: kondi 'karu', voikti 'itkeja; nutja'.
- (40) μ vaheldusega z(s): h: händikaz 'hunt'.
- (41) μ , z, ʒ = im või z, ʒ = (o : õi) \wedge_1 (m : n): avadiim
'võti', kaludim 'ranne', parahim 'parim', onetoim
'õnnetu', lõmatõim 'lõmatu', Jaugatõim 'jalatu'.

Muutmisnäited:

(18) <u>ma</u>	: <u>ma-n</u>	: <u>ma-d</u>	: <u>ma-ha</u>	:	
			: <u>ma-i-d</u>		
(19) <u>pada</u>	: <u>pada-n</u>	: <u>pada-d</u>	: <u>pada-ha</u>	:	(vt.)
(20) <u>peza</u>	: <u>peza-n</u>	: <u>peza-d</u>	: <u>peza-ha</u>	:	(vt.)
(21) <u>paha</u>	: <u>paha-n</u>	: <u>paha-d</u>	: <u>paha-zõ</u>	:	
			: <u>pah-i-d</u>		
(22) <u>kõbõ</u>	: <u>kõbõ-n</u>	: <u>kõbõ-d</u>	: <u>kõbõ-ha</u>	:	(vt.)
(23) <u>hüvõ</u>	: <u>hüvõ-n</u>	: <u>hüvõ-d</u>	: <u>hüvõ-ha</u>	:	
			: <u>hüv-i-d</u>		
(24) <u>kahtsa</u>	: <u>kahtsa-n</u>	: <u>kahtsa-d</u>	: <u>kahtsa-ha</u>	:	
(25) <u>kindaz</u>	: <u>kindha-n</u>	: <u>kindas-t</u>	: <u>kindha-zõ</u>	:	(vt.)
(26) <u>hambaz</u>	: <u>hambha-r</u>	: <u>hambas-t</u>	: <u>hambha-zõ</u>	:	
			: <u>hambh-i-d</u>		
(26a) <u>ravaz</u>	: <u>raüha-n</u>	: <u>ravas-t</u>	: <u>raüha-zõ</u>	:	
			: <u>raüh-i-d</u>		

- (27) taigin : taigna-n : taigin-t ~ : taigna-ha :
 ~ taigna-d : (vt.)
- (28) hattar : hatra-n : hattar-t ~ : hatra-ha :
 ~ hatra-d : (vt.)
- (29) lähtöin : lähtmä-n : lähtöin-t : lähtmä-ha :
 : lähtm-i-d
- (29a) läülein : läлма-n : läülein-t ~ : läлма-ha :
 ~ läлма-d : läлm-i-d
- (30) klüüdug : klütka-n : klütka-d : klütka-ha :
 : (vt.)
- (31) karzin : karznä-n : karzin-t ~ : karznä-ha :
 ~ karznä-d : (vt.)
- (32) vaüged : vaükta-n : vaükta-d : vaükta-ha :
 : (vt.)
- (33) Jaüg : Jaüga-n : Jaüga-d : Jaüg-ha :
 : (vt.)
- (34) oüg : oüga-n : oüga-d : oüg-ha :
 : oüg-i-d
- (35) must : musta-n : musta-d : must-ha :
 : (vt.)
- (36) šläp : šläpä-n : šläpä-d : šläp-hä :
 : (vt.)
- (37) terav : terava-n : terava-d : terava-ha :
 : terav-i-d
- (37a) elej : eleja-n : eleja-d :
 : elej-i-d
- (38) pimed : pimeda-n : pimeda-d : pimeda-ha :
 : (vt.)
- (39) kondi : kondia-n : kondia-d : kondia-ha :
 : kondi-i-d
- (40) händikaz : händikaha-n : händikas-t : händikaha ~
 ~ händikaha-zõ :
 : händikah-i-d
- (41) lõmatöin : lõmatoma-n : lõmatoma-d : lõmatom-ha :
 : lõmatom-i-d

Mitmuse osastava lõpule eelneb:

	Rug	Škš 1	Škš 2	Sou	Mts	Hpš	Kri Mtv	Kal	Ksk	lKsk 2	Kuk
(19) <u>pada</u>	õ-ī	Y	Y	õ-ī	õ-ī	Y	õ-ī		õ-ī	Y-ī	õ-ī
(20) <u>peza</u>	õ-ī	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	õ-ī	Y-ī	Y
(22) <u>kHbM</u>	e-ī	i		e-ī	e-ī	i	e-ī	e-ī	i	i	i-ī
(25) <u>kindaz</u>	Y	Y	Y	Y	i	Y	Y-ī		Y	Y-ī	õ-ī
(27) <u>taigin</u>	Y-ī	Y	Y	õ-ī	õ-ī	Y	õ-ī	õ-ī	õ-ī	Y-ī	õ-ī
(28) <u>navvar</u>	õ-ī	i	Y	õ-ī	õ-ī	Y	õ-ī	õ-ī			
(30) <u>ktüüdug</u>	i	i	i	õ-ī			i	i		Y-ī	i
(31) <u>karzin</u>					e-ī		i	e-ī		i	
(32) <u>vaüged</u>	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y-ī	
(33) <u>Jaüg</u>	õ-ī	Y	Y	õ-ī	õ-ī	Y-ī	õ-ī	õ-ī	õ-ī	Y-ī	õ-ī
(35) <u>must</u>		Y	Y	õ-ī		Y	Y		Y	Y-ī	Y
(36) <u>šlšp</u>		i		e-ī	e-ī	i	e-ī		i-ī	i	
(38) <u>pimed</u>	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y-ī	Y

IV. i-tüvised.

- (42) ī-lõpulised α, β vôi γ: piī 'pii; rehapulk', tšī 'tši',
kukõī 'kukk', lšmei³ 'tuli'.
 (43) β: kaži 'kass', kodi 'kodu'.
 (44) γ: haügi 'haug'.⁴
 (45) ŷ: pert 'maja'.
 (46) x: külbet ~ kilbet 'saun'.

Muutmisnõited:

(42) piī : piī-n : piī-d : piī-he : piī-d

³ Ksk lšmi (43).

⁴ Sou vahel tüübis (39).

- (43) kaži : kaži-n : kaži-d : kaži-he : kaži-d
 (44) haugi : haugi-n : haugi-d : : haugi-d
 (45) pert : perti-n : perti-d : pert-he : perti-d
 (46) külbet : külbeti-n : külbeti-d : külbeti-he :
 : külbeti-d

V. e- ja õ-tüvised.

- (47) β, nimetavas α₁ = i: nimi.
 (48) γ: koüme 'kolm', seitšme 'seitse', kümne 'kümme'.
 Vrd. ka tüüpi (73).
 (49) δ vaheldusega z ~ ž (s ~ š) : h: Rug-Mtv kervez,
 Kak-Per kirvez 'kirves', kaljiz 'kallis'.
 (50) δ vaheldusega eh ~ õh : he: haüme 'alepõld', vandõh
 'tõnnivits', terveh 'terve'.
 (51) δ vaheldusega e ~ õ : ke: kabe 'takk', letõ 'liiv', kas-
tõ 'kaste', hõštõ 'kõnts, sodi'.
 (52) δ vaheldusega e : ge: here 'sõnnik', rozme 'rooste'.
 (53) δ louna 'lõuna'.
 (54) δ, b₁ = (r r̄ l) või nimetavas ja osastavas α₁ = (p b m)
 ja b₂ = n: tütär 'tütar', sonzar 'kirp', samal 'sammal',
pettel 'uhmrinui', semen 'seeme', tappin 'linalõuguti',
särbin 'leivakõrvane'.
 (55) δ vaheldusega m : n, (asendis b₂ esineb n), nimetavas
 ja osastavas α₁ ≠ (p b m) : härkin 'mänd-a', pühkin ~
 ~ pihkin 'laudlina', Joutsin 'luik'.
 (56) δ vaheldusega zne : tše: diš või žne : tše : diš :
enzne 'endine', neižne 'tütarlaps'.
 (57) δ vaheldusega šne : sše ~ šše või žne : sše ~ šše:
vašne 'vaskne', kuužne 'kuuse-'.
 (58) δ vaheldusega te ~ tõ : tše : tuš: pitte 'pikkune',
korttõ 'kõrgune', sanktõ ~ santtõ 'paksune', surttõ
 'suurune'.
 (59) ε vaheldusega z : d: vezi 'vesi'. (Haril. tüübis (60).)
 (60) ε vaheldusega z : d: käzi 'käsi', kezi 'lambanahk', mezi
 'mesi'.
 (61) ε suvalise vaheldusega m : n, kusjuures n esineb vaid
 t ees: lumi 'lumi'.

- (62) ε , $\alpha_1 = h$: lohi 'lõhi', tohi 'toht'.
- (63) ε vaheldusega ne : že: toine 'teine'.
- (64) ε excl. (59)-(63): kuzi 'kusi', veri 'veri', uni 'uni'.
- (65) \uparrow , $\alpha_1 = h$: hañh 'hani'. (Sageli ka nagu (70)).
- (66) \uparrow , $\alpha_1 \neq h$: Järv 'järv', kuřg 'kurg', piiv 'pilv'. (Sageli ka nagu (72)).
- (67) η vaheldusega ž ~ ž : d (t): kūnz 'kūns', oñz 'oõs', kuūz 'kuus', viiz 'viis'.
- (68) η vaheldusega kš : ht: ũks 'ũks', kaks 'kaks'.
- (69) η vaheldusega ž(š) : h: mež 'mees, inimene'.
- (70) η , $\alpha_2 = h$: oñh 'tõkk', riih 'rehi'.
- (71) η , $b = (pš : ps \textit{itš} kš : ks)$, kusjuures t ees $p > \emptyset$, $t > \emptyset$, $k > \emptyset$: laps 'laps', veitš 'nuga', uks 'uks'.
- (72) η , excl. (67)-(71): sorm 'sõrm', kei 'keel', poi 'pool', kuūz 'kuusk'.
- (73) \uparrow : seitsime ~ seitseme ~ seitsume 'seitse'.
- (74) ι vaheldusega yne ~ yine : yše ~ yize : uš: pakyne ~ paküne 'kollane'.
- (75) ι vaheldusega yine ~ oine : yize ~ õize : oš: mulõine mulyine 'mullune', Jolõine 'tuuleke'.
- (76) ι ja μ vaheldusega õine ~ aine : õize ~ aize : aš: pakaïne ~ pakoïne 'pakane', vodnhaïne 'voonake', sigalaïne 'sealne, sealt- [inimene]'.
- (77) ι vaheldusega ine : iže : iš ja μ vaheldusega iïne : iize : iš: kažine 'kassipoeg', pertine 'majake', tohesiïne 'tohu-, tohust tehtud', veresiïne 'verine'.
- (78) ι vaheldusega iïne ~ eïne ~ õïne : iize ~ eize ~ õize : uš: priheïne ~ prihõïne 'poisike', egliïne ~ egleïne 'eilne'.
- (79) ι ja μ vaheldusega hne : hše ~ šše : š: pũuhne (Mtv perekonnanimi), mejalahne 'meie, oma- [inimene], humalahne 'joobnu'.
- (80) λ vaheldusega ž(š) : h: ruglž 'rukis'.
- (81) λ vaheldusega ž(š) : d: kevaž 'kevad', piduž 'pikkus', korttuž 'kõrgus', sũvuž 'sõgavus'.
- (81a) lũhud 'lõhike'.

- (82) λ vaheldusega ž(š) : g: kavaž 'luud'.
- (83) λ vaheldusega ø ~ g : ge: ludž(g) 'lutikas', sidž ~ Hpš side 'side'.
- (84) λ vaheldusega in : ime: muržin 'noorik'.
- (85) λ, β₁ = α₁, β₂ = α₂ = (n h): igen 'ige', veneh 'paat'.
- (86) λ, β₂ = (s ~ z š ~ ž), kusjuures z ja ž võivad esineda vaid nimetavas: lehtžs 'leht', Jžnižš 'jžnes', varižš 'varres'.
- (87) λ ja μ vaheldusega nž : nd: kožmanž 'kolmas', nelJžnž 'neljas', vijdžnž 'viies', žhtsatožkimežnž 'žhtsateistkžnnes'.
- (88) λ ja μ vaheldusega t : dž: kžttut 'kžtki', kelžt 'keeleke', kžđut 'kžeke', venehut 'paadike'.
- (89) λ ja μ vaheldusega ø : dž: sžnu 'sžnu, sžžnud', hapanu 'halvaks lžinu(d)'.

Muutmisanžited:

- (47) nimi : nime-n : nime-d : nime-he : nim-i-d
- (48) kožme : kožme-n : kožme-d : kožme-he ~
~ kožm-he
- (49) kervez : kervhe-n : kerves-t : kervhe-zž : kervh-i-d
- (50) terveh : tervhe-n : terveh-t : tervhe-zž : terv-i-d
- (51) kabe : kapke-n : kabe-t : kapke-he
- (52) here : herge-n : here-t : herge-he
- (53) ložna : longe-n : ložna-t : long-he(-saž)
- (54) pažmen : pažmne-n : pažmen-t : pažmne-he : pažmn-i-d
- (55) hžrkin : hžrkme-n : hžrkin-t : hžrkme-he : hžrkm-i-d
- (56) nežžne : nežžše-n : nežždižš-t : nežžše-he : nežžš-i-d
- (57) važne : važše-n : važše-d : važše-he : važš-i-d
- (58) pitte : pittše-n : pittuš-t : pittše-he : pittš-i-d
- (59) vezi : vedž-n : ve-t : ved-he
- (60) kžzi : kžđž-n : kž-t : kžđž-he : kžž-i-d
- (61) lumi : lume-n : lum-t ~
~ lun-t : lume-he
- (62) lohi : lohe-n : loh-t : lohe-zž
- (63) tožne : tožže-n : tožš-t : tožš-he : tožž-i-d
- (64) veri : vere-n : ver-t : vere-he

- (65) haňh : haňhe-n : haňhe-d : haňhe-zõ :
: haňh-i-d
- (66) Järv : Järve-n : Järve-d : Järve-he :
: Järv-he :
: Järv-i-d
- (67) küńz : kündõ-n : künt : künd-he :
: küńz-i-d
- (68) ñkás : ñhtõ-n : ñht : ñht-he
- (69) meš : mehe-n : meš-t : mehe-zõ :
: meh-i-d
- (70) orh : orhe-n : orh-t : orhe-zõ :
: orh-i-d
- (71) lapé : lapsõ-n : las-t : laps-he :
: laps-i-d
- (72) sořm : sořme-n : sořm-t : sořm-he :
: sořm-i-d
- (73) sejtšime : sejtšime-n : sejtšime-d : sejtšime-he
- (74) pakyne : pakyže-n : pakuš-t : pakyže-he :
: pakyž-i-d
- (75) mulõine : mulõiže-n : maloš-t : mulõiže-he :
: mulõiž-i-d
- (76) pakaïne : pakaĩže-n : pakaš-t :
- (77) kažine : kažiže-n : kažiš-t : kažiže-he :
: kažiž-i-d
- (78) priheïne : priheĩže-n : prihšš-t : priheĩže-he :
: priheĩž-i-d
- (79) humalahne : humalahše-n : humalaš-t : humalašše-he :
~ humalašše-n : humalašš-i-d
- (80) rugizš : rugihe-n : rugiš-t : rugihe-zõ :
: rugeh-i-d
- (81) kevaž : kevadõ-n : keva-t : kevadõ-he :
(~ kevaš-t) : kevaž-i-d
- (81a) lũhud : lũhudõ-n : lũhu-t : lũhudõ-he :
: lũhuz-i-d
- (82) kavaž : kavage-n : kava-t ~ : kavage-he :
~ kavaš-t : kavag-i-d

- (83) ludõ : ludõge-n : ludõ-t : ludõg-i-d :
- (84) murzšijn : murzšime-n : murzšijn-t : murzšime-he :
: murzšijn-i-d
- (85) veneh : venehe-n : veneh-t : venehe-zõ :
: veneh-i-d
- (86) lehtõs : lehtõse-n : lehtõs-t : lehtõse-he :
: lehtõs-i-d
- (87) koõmanz : koõmandõ-n : koõmandõ-d : koõmandõ-he :
: koõmanz-i-d
- (88) kõttut : kõttudõ-n : kõttut : kõttudõ-he :
: kõttuz-i-d
- (89) hapanu : hapanudõ-n : hapanu : hapanu-he :

B. ASESÕNA.

I. a-tüvised.

- (37) molemad 'mõlemad', mugomad 'sellised'.

II. e- ja õ-tüvised.

- (58) mitte 'milline'; siia kuulub ka 3-silbiline kaikutte 'iga'.
- (64) itše 'ise'; vrd. ka § 5.2.
- (66) kaik 'kõik'.
- (68) niuká '[ei] ükski'.
- (75) mugõine 'selline'.
- (85) eras 'mõni'.
- (90) kudamb '[see] kumb'.

Muutmisnõide:

- (89) kudamb : kudambe-n : kudambe-d : kudambe-he :
: kudamb-i-d

III. Erandlikud tüvised.

- (91) mina 'mina'.
- (91a) sina 'sina'.
- (92) hän 'tema'.
- (93) se ~ sõ 'see (elutu või elusolend, kuid mitte inimene)'
ka siduv 'see'.

(94) netsä 'see siin'.

(95) ken 'kes', niken '[ei] keegi'.

(96) mi ~ miŷ 'mis', nimiŷ'' '[ei] miski'.

Muutmismäited (ainsus: nimetav, omastav, osastav, sisse-
ütlev, alaleütlev; mitmus: nimetav, osastav), vrd. ka §5.2:

(91) mina : minu-n : min-da-ŷ : minu-hu : mi-le-ŷ
mõ me-ŷ-d⁵

(91a) sina : sinu-n : sin-da-ŷ : sinu-hu : si-le-ŷ
tõ te-ŷ-d⁵

(92) hän : hänõ-n : hän-da-st : hänõ-he : hänõ-le
hõ he-ŷ-d

(93) se : se-n : se-da : se-he : se-lle
se-d⁶ se-ŷ-d
nene-d nen-i-d

(94) netsä : netsä-n : netsi-da : nets-he : netsi-le
nene-d nen-i-d

(95) ken : kenõ-n : ke-da : ke-he : ke-lle
ke-d

(96) mi : mi-n : mi-da : mi-he : mi-lle

Olgu märgitud, et loetletud asesõnade kõrval on käändu-
matu asesõna Joga 'iga'. Asesõnast moügot-i-d 'mõlemad' pole
registreeritud muid muuteid peale mitmuse osastava.

5.3.5. NOOMENIST VÄLJENDUSTASANDI KIRJELDUSES. Lisaks § 5.3.1
ja 5.3.3 nenditule võib §5.3.4 esitatu põhjal sõnastada järg-
mised nähtused.

1. Kui $\beta_1 = \beta_2$, ning silpide arv sõnas $n \geq 3$, esineb vo-
kaalfoneemi sisekadu (lahutumine):

peŷ o l : peŷlo-n klüü u g : klüütka-n

kind a z : kindha-n paim e n : paimne-n

vaüŷ e d : vaütka-n kirv e z : kirvhe-n

2. Sisekao tagajärjel toimub b, d, g, z helitustumine:

vaü g e d : vaü kt a n klüü d u g : klüü tk a n

⁵ Vrd. § 5.2.

⁶ se-d : se-ŷ-d tarvitatakse elutute esemete ja loomade puhul.

3. Kui t̄vis moodustab kinnise sõnastruktuuri, esineb vokaalfoneemi lõpukadu (lahutumine) järgmise silbilise koostisega t̄viste puhul: 1) l_1, l_2 , kui $t = z_1 \alpha_2$, 2) $l_1, l_2, l_3 \dots l_n$; vrd. nimetatavat k̄h̄n̄et. Brandiks on γ - ja δ -lised t̄v̄bid ning t̄v̄bid vaheldusega ne : ŋe; arvestades §5.3.3 nenditud seika $\emptyset \vdash \underline{n}$, võib oletada, et need t̄vised lõpevad h̄rendiga.

4. ($j = \underline{y}$). $V^{-1} \%j\%$, vrd. (elej̄ : eleja-). $V^{-1} \%el̄n-j̄\%$ (37a). Olgu m̄rgitud, et liidus $\%j̄\%$ esineb veel t̄v̄bis (39).

5. ñ, ñ, i, e ja õ lõpukaoga kaasneb peenendus, kui neile eelnev t sisaldab kas t, d, s, z, n, l või r, v̄lja arvatud juhud, kui t, s, n on struktuuris $l_1, l_2, l_3 \dots l_n$ e või õ ees või kui õ-le eelnev d, t on u või h järel, vrd. silm̄n : silm, orhe-n : orh 'takk', lapsõ-n : laps̄, uksõ-n : uks̄, perti-n : pert̄ 'maja'.

6. Et nii e- kui õ-t̄viste puhul kaasneb lõpukaoga peenendus, siis pole e ja õ tingimata erinevad foneemid, liiatigi esineb õ ainult t, d, s, z järel (kui diftongi õj̄ mitte arvestada).

Kõrvutades t̄vised α , β , ..., μ ning nn. t̄visevokaalid I-V, saame järgneva tabeli:

	I	II	III	IV	V
α	+	+	+	+	
β, γ	+	+	+	+	+
γ	+		+	+	+
δ		+	+		+
$\epsilon, \eta, \iota, \upsilon, \lambda$					+
κ		+	+	+	
μ^*			+		+

* μ k̄hitub III puhul nagu δ ($a=b=c$) või λ ($a=c, b > a$), V puhul nagu ι ($a=b, b > c$) või λ .

Tabelist nähtub, et (1) $\epsilon, \iota, \eta, \upsilon, \lambda$ seostuvad vaid t̄visevokaalidega V ja (2) δ ja μ seostuvad peale t̄visevokaalide V ka t̄visevokaalidega II ja III. Võrreldes r̄h̄ma (2) puhul arvesse tulevaid erinevate t̄visevokaalidega sõnu, ilmneb, et t̄visevokaalile eelneva samasuse korral erinevad t -le eelnevad κ -d (s.o. β, λ, κ) (vrd. ka p. 26). See seik on aluseks reale otustustele.

7. Kõigil juhtudel $\delta, \epsilon, \eta, \vartheta, \iota, \lambda, \mu$ võib olla tege-
mist mingi keskse Uksusega $\%E\%$, mis on erinev juhtudel α, β, γ
 ζ, κ tüvise lõpul esinevaist.

8. Tüvises toimub $\%E\%$ lahutumine (lõpukadu): 1) kui järg-
neb $\alpha = \%d\%$ või 2) kui tüvis moodustab kinnise sõnastruktuuri
vastavalt p.3. Seega ei esine $\%E\%$ tüüpides (30) ja (32). l_1, l_2
puhul kinnise sõnastruktuurina ja kui $\hat{b} = \alpha_1, \%E\% V.i$; vrd.
(56)-(59).

9. Vaheldused $\underline{z} : \underline{h}$ ja $\underline{z} : \underline{h}$ koonduvad kas (1) kui $\%ZE\%$
lõpukaolised ja lõpukaota avaldajad, kusjuures lõpukaota aval-
dajais $\%z\% V.h$, kui eelneva \hat{b} lõpul pole \underline{h} , või (2) kui $\%ZE\%$
lõpukaolised ja lõpukaota avaldajad, kusjuures lõpukaota aval-
dajais $\%z\% V.h$, välja arvatud: a) kui eelneva \hat{b} lõpul on \underline{h} ,
b) kui $\%z\%$ -le eelneb $\%r_1\% = \%r\%$ või $\%v\%$. Vrd. sissettleva ja
l. pooleütleva lõppude vaatlust § 5.3.3 ning kuzi (64) ja kuüz
(72), kus tüvise lõpul on $\%ZE\%$. Edaspidi arvestatakse vähemalt
esialgselt võimalust (2), sest üldiselt $\%z\% V.z$, vrd. kužu,
kaži.

10. Arvestades sise- või lõpukadu, on selliste tüviste,
nagu ravaz (26a), kabe (51), kāmen, samal, semen (54), mež
(69), keř, poř (72) puhul $\hat{b}_1 = \beta_1 \alpha_1$. Oletatavasti on β_1 mingi
servne foneem $\%x\%$, vrd. § 5.3.3 arutlust osastava ja sissettle-
va käände lõppude puhul.

11. $(v = \check{u}).V^{-1} \%v\%$, vrd. (ravaz : raüha). $V^{-1} \%raxvazE\%$.
Vrd. ka p. 4.

12. p, t, k, s, \hat{b} -na on kas β või $\beta \alpha$, viimasel juhul see-
ga kahe käendi avaldajad. Seejuures ei või neid vaadelda ühin-
guina $\%xb\%$, $\%xd\%$ jne., vrd.

let	[ö]	:	letke-	} ning kab	[e]	:	kapke-	(. $V^{-1} \%karbegE\%$).
tüt	[ä]	r	: tütre-					

13. $\%E\%$ lõpukao puhul (1) $\%gE\% V.(\hat{z} : \hat{s})$, kui $r_1 = \%a\%$ ja
 $\hat{b}_1 = \alpha_1$, vrd. (81), või (2) toimub ka eelneva $\%g\%$ lahutumine,
vrd. (51)-(53) ja (82). Viimasel juhul Kal-Per isikuti siiski
 $\%g\% V.h$, kui $\hat{b}_1 = \beta_1 \alpha_1$ ja $r_2 \neq \%a\%$ (vrd. hereh. $V^{-1} \%hexregE\%$

ja hereh-t) ja %g% V.g, kui $b_1 = \alpha_1$ ja %e% on sõna lõpul, vrd. ludõg, sidõg ning ludõ-t, sidõ-t.

14. Osastava puhul %g%-lõpulistest tlvistest on otstarbekas Kal-Per p. 13 märgitud juhul eristada kaht sammu:

1) %e% ja %a% lõpukaðu (lahutumine) ning 2) %g-d% V.t.

15. Vaheldus ne : že võib koonduda kui %že%, kusjuures %že% V.ne parajasti siis, kui tlvis moodustab kinnise sõnastruktuuri. Vrd. ka p. 3 ja p. 9.

16. Sõnalõpulise %e% ees %d% V.(z ~ ž), vrd. (59)-(60), (67)-(68), (81), (87); kui aga $b_1 = \alpha_2 = h$, siis %d% V d (81a); tüübis (88) sõnalõpulise %e% ees %d% V t. Arvestades, et liiduse ut : udõ : uzi kõrval on olemas teisend hut : hudõ : huzi, näit. põhut 'peake', põuhut 'põu(-ke)', pole raske näha, et teisendid koonduvad liiduseks %hudE%, nii et saame näit.

%khdE-hudE%, %kerlE-hudE%, %venehE-hudE%, %põx-hudE%, %pliv-hudE%. Seega: sõnalõpulise %e% ees %d% V.t, kui $b_1 (b_3) = h$.

17. Vähemalt %E-h% V.Ø; pole teada, kas sama kehtib %Eh% kohta.

18. %d% V.(z ~ ž) alati %E-j% ees, kui ei järgne %ž% V.(ž : š) (vrd. (56) ja p. 16 esitatud tüüpides mitmuse osastavat); %E-j% V.i, kusjuures i võib olla sisekaoline.

19. Kõik vaheldused im : in ning m : in ja m : n koonduvad vastavalt kui %jmE% ning %mE% lõpukaota ja lõpukaolised avaldajad; seejuures kehtib lõpukaolistes avaldajates üldiselt %m% V.n, vñlja arvatud juhud %l, l₂ mE% ja %l, l₂ l₃ mE%, kui eelnev $n \neq i$; viimastel juhtudel %m% V.in. Kui $b_2 = \%jm\%$, sisekadu ei toimu, vrd. (84).

Kui %mE% ees on %b i%, nii et $b = \alpha$, %m% V m, vrd.(41).

ne ja n koonduvad vastavalt kui %mE% lõpukaota ja lõpukaolised avaldajad, kui n on asendis b_2 ja $\alpha_2 = (p \ b \ m)$, vrd. (54). ne.V⁻¹%mE% nähtavasti ka sõnas kümne (48), mille kohta ms. kehtib ka p. 3 ja kus seetõttu tuleb tüübi (54) järgi otustades arvestada %i% või %e% sisekadu.

20. %E% lõpukaoga eelneva %g%, aga ka %m% puhul kaasneb %v% lahutumine asendis j_1 , vrd. (53) ja (29a).

21. $\%i\%$ sisekaega kaasneb peenendus, kui eelnev t sisaldab vähemalt ühe $\%i\%$ avaldajaga kas t , d , s , z , n , l , r (vrd. p. 15); kui aga järgnev $t = a$ sisaldab $\%i\%$, mille avaldajaks on n või l , võib peenendus olla progressiivne. Vastavalt on väär tüübi (31) puhul rakendatud kirjutusviis karzn - pro karzn.

22. Tüüpe (27)-(28) ja (31) võib vaadelda kui $\%a\%$ -tüviselisi juhtudel, kui osastava $\%i\%$ lõpule eelneb a .

23. Vahelduse si - : te-puhul s ja t on $\%d\%$ või $\%t\%$ avaldused, vrd. ka p. 16 ja 18.

24. Nähtavasti võib γ - ja δ -liste tüvistega ning $\%zE\%$ -liste tüvistega puhul lugeda lõppfoneemiks $\%z\%$. Vastavalt sõnalõpuline $\%z\%$ V.n parajasti $\%z\%$ -lõpulisel tüvisel järgneva muudisena.

25. Seoses tüübiga (58) ja $\%udE\%$ -lõpulistega tüübis (81) tuleb nentida liidust $\%udE\%$, mille puhul juurise lõppfoneem lahutub; foneemides vastavalt:

$$\%korgeda\% \leftarrow \%udE\% = \%korgeda-udE\%,$$

$$\%stüvE\% \leftarrow \%udE\% = \%stüvE-udE\%,$$

kusjuures nüüd järgneb tüvisevokaali lõpukadu ja siis sisekadu, nii et saame näit. nimetava korttu, vrd. ka p. 14.

Järgneva liiduse $\%jE\%$ puhul liiduses $\%udE\%$ $\%E\%$ V.n ning $\%u\%$ V.o; seejuures $\%E\%$ - $\%j\%$ allub sisekaale.

Asendis $\%E\%$ - $\%j\%$ tuumendi lõpukaot puhul harilikult $\%d\%$ V.t olenemata sellest, kas on tegemist lõpukaoga juurises, tüvises või sõnas; vrd. ka p. 16 ja 18.

26. Tüviselõpulisel $\%E\%$ avaldajad on lõpu- ja sisekadu arvestamata defineeritavad järgmiselt.

Asendis $\%_1$ $\%E\%$ V.($e \sim \tilde{o} \sim i$), kusjuures $\%E\%$ V.i parajasti sõna lõpul.

Asendis $\%_2$ ja $\%_3$ $\%E\%$ V.($e \sim \tilde{o}$), kui eelnev t (t_1 või t_2) pole $\%m$ n z l $r\%$. Viimasel juhul on $\%E\%$ avaldaja defineeritav järgmise tabeliga:

$t(\Lambda, \text{XES})$	$\cdot v^{-1} \text{XES}$				
<u>m</u>	<u>a</u> [*] , <u>e</u>		<u>a</u>		
<u>n</u>	<u>a</u>	<u>a</u>		<u>a</u>	<u>e</u>
<u>s</u>		<u>a</u>			<u>e</u>
<u>l</u>	<u>a</u>	<u>e</u>	<u>o</u>		<u>e</u>
<u>r</u>	<u>a</u>	<u>a</u> ^{**} , <u>e</u>	<u>e</u>		<u>e</u>
$\varepsilon(\Lambda_2, \text{XES})$	<u>i</u>	<u>a</u>	<u>o</u>	<u>u</u>	<u>a</u>

*Kui $\varepsilon_1 = \text{XES}$ või kui $\text{XES} = \varepsilon_1$.

**Tõlvise Xhattar puhul.

5.4. MÄÄRSÕNA. MÄÄRSÕNA e. ADVERBI vaadeldakse vaid seoses tema muutmisega, täpselt: käändamisega.

5.4.1. MÄÄRSÕNA KÄÄNDED. Määrsõnad võivad olla: 1) LATIIVSED (s.o. osutada suunda ruumis või ajas), 2) LOKATIIVSED (s.o. osutada mingil kohal või ajal olemist), 3) SEPARATIIVSED (s.o. osutada mingilt kohast või suunast lahkumist), 4) PROLATIIVSED (s.o. osutada kuskilt kanda liikumist; osa määrsõnu võib ühtlasi esineda 5) PROGRESSIIVIS näit.: üles-alla '[veel] kõrgemale; [veel] kõrgemal', tagemba '[veel] taga poole; taga-pool' ja 6) REGRESSIIVIS (näit.: ülemapõli '[veel] kõrgemalt', tagemapõli '[veel] rohkem] tagantpoolt').

Määrsõnade puhul on käändelõppede inventar väga mitmesugune, kusjuures on rida juhtusid, mil pole võimalik kohe eraldada mundiseid (käändelõppe) ja liiduseid (taltsaliliteid). Peale ühikute kindlate tüvistega seostuvate kergesti tuntavate mundiseid võib eristada järgmisi lõpuperadigmaid (osalt koos liidustega):

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1.	<u>he</u> ~ <u>ha</u>	na	nna	∅		<u>ks</u> <u>ks</u>	<u>lle</u> <u>le</u>	<u>hu</u>
2.	∅	∅	∅	∅	a } -ha ā }	<u>n</u> <u>n</u>	∅	∅
3.	<u>s</u> <u>põii</u>	<u>s</u> <u>põii</u>	<u>ga</u> <u>põii</u>	<u>m</u> <u>põii</u>		<u>m</u> <u>põii</u>	<u>l</u> <u>põii</u>	<u>ka</u> <u>põii</u>
4.			<u>li</u>			<u>li</u>		
5.	∅			∅		∅	<u>mba</u>	
6.	<u>mba</u> <u>põii</u>			<u>mba</u> <u>põii</u>	<u>e</u> ~ <u>õmba</u>	<u>põii</u>		

Lõppudest ja nende osistest on tuntud -he ~ -ha ~ -hu ((1)1, (8) 1), -s ((1) 2-3, (2) 2-3), -põii ((1) 3-6, (2) 3, (3) 3, (4) 3-6, (5) 3-6, (7) 3, (8) 3), -lle ~ -le ((7) 1), -l ((7) 2-3) ja -n ((5)2, (6) 2), vrd. § 5.3.2. Ilmselt võib oleva lõpuga ühendada ka osise m liitlõpus -m-põii vähemalt juhul (5)3.

5.4.2. MÄÄRSÕNATÜVISTE TÜÜBID. Ilmselt on otstarbekas rühmitada määr sõnatüvised tüüpidesse vastavalt §7.4.1 esitatud lõpu-paradigmadele, vrd. loetletavaid tüüpe.

- (1) edõ- (näit.: edõ-he 'ette', edõ-s 'ees', edõ-mba 'edasi; ettepoole'), keske- ~ kesk- (näit.: kesk-he 'keskele', keske-s 'keskel', keske-mba 'keskemale'), käännetes 1-3 ka kohta- ~ koht- (näit.: koht-ha 'otse [liikuda]', kohta-s 'otse [olla millegi suhtes]' ja vasta- ~ vast- (näit.: vast-ha 'vastu', vasta-s 'vastas', vasta-s-põii 'vastast'. kohta- võib esineda ka kõrvutatavas käändes: kohta-ü-ti 'otseti'.
- (2) ku-, näit.: ku-na 'kuhu', ku-s 'kus'; sama juuris esineb veel sõnades ku-ga-l 'kus', ku-ga-li 'kustkaudu' ja nähtavasti sõnas ku-t 'kuidas'.

- (3) si- (näit.: si-nna 'sinna', si-ga 'seal', si-ga-põii 'sealtkaudu')⁷ ja tš- (näit.: tš-nna 'siia').
- (4) taga- ~ tage-, näit.: taga 'taha; taga', taga-m-põii 'tagant', tage-mba-põii 'tagantpoolt'; on olemas ka kauduütlev tag-i-tši 'tagantkaudu; tõttu'.
- (5) eda- ~ edõ- (näit.: eda-ha-ks 'kaugele', eda-ha-n 'kaugel', edõ-mba 'kaugemale'), üla- ~ üle- (näit.: üla-ha-ks 'kõrgemale; üles', üle-mba 'kõrgemale; kõrgemal'), ala- ~ ale- (näit.: ala-ha-n 'madalal; all', alaha-li 'madalalt, madalas; altkaudu'). eda- ~ edõ- progressiiv ja regressiiv on kattumuses tüüpi (1) kuuluva edõ- vastavate muudetega. üla- ja ala- esinevad ka kauduütlevas: ül-i-tši 'ülevalt kaudu, üle', al-i-tši 'altkaudu, alt'. -ha- on nähtavasti liidus.
- (6) hätke-, näit.: hätke-ks 'kauaks', hätke-n 'kaua', hätke-mba 'kauem, kauemini'. On võimalus, et tegemist on defektiivse noomeniga, vrd. hätk 'kauane, pikk aeg' ja ed hätked varasta! 'ei sul tule kaua oodata!' teiselt poolt võib tegemist olla hätke-n tõlgitsemisega omastavaks ning siit indutseeritud nimetava ja osastavaga; viimase võimaluse poolt räägib progressiiv hätk-empa, sest progressiiv on tüüpiline määrsõna käänne.
- (7) a- (näit.: a-lle 'alla', a-l 'all'), erda- ~ Kal-Per irda- (näit.: erda-le 'välja', meja-, teja-, heja- (~ Ksk mija-, tija-, hija), näit.: me-ja-le 'meile, meie juurde', te-ja-le 'teile, teie juurde', he-ja-l 'neile, nende juurde'. Ühtlasi kerkib küsimus, kas a- ja ala- ~ ale- (5) on koonduvad.
- (8) naku, vrd. nak-hu 'siiasamasse', nakka 'siinsamas', nakka-põii 'siitsamast'. On registreeritud veel nakka-na 'siiasamasse' ja šks nak-hu-na-sai 'siiasaadik'.

Pandagu tähele vaheldust a : e, a : õ, ä : e tüüpides

- (4)-(5), mis siiski võib olla heteromorfne; näit. tüübis (5)

⁷ L. K e t t u n e n, VMIT 244 esitab veel Per sigana 'seal'. Autoril pole õnnestunud seda ilmselt mittesüsteemset muutekuju kohata.

võib a ~ ä kuuluda liidusesse algufoneemina, vastavalt saak-
sime ~~%a%ä%~~, ~~%ä%ä%~~. Veel on rida juhtusid kus vaheldus on seotud
sisusega -aba; sama võib täheldada progressiivsust tähis-
tava noomeni tuletusliite -aba- puhul, kuigi noomeni puhul see
vaheldus pole üldine ning näib sõltuvat juurise või lähtetä-
vise foneemilisest koostisest.

5.5. TEGUSÕNA. Äänisvepsa tegusõna e. verbi puhul tuleb eris-
tada piiratud ulatuses käänduvaid TEGEVUSNIMESID e. INFINITIIV-
VE, ajas ja arvus muutuvaid KESKSÕNU e. PARTITSIIPE ning pöör-
delisi muuteid - PÖÖRDSÕNU. Üksnes pöördsõnad on registreeritud
eitusverbitähtsuse e- ning keeluverbitähtsuse ala- ~ al- pu-
hul.

Olgu märgitud, et siin ei vaadelda liitaegu ja eitavat
kõnet, sest nende puhul on tegemist süntaktiliste konstruktsioonidega.
Tegusõnadeks ei loeta üldiselt keeksõnadeks loetavaid
keeksõnadest tuletatud käändsõnu, teonimesid ja tegijainimesid.

5.5.1. TEGUMOOD. Äänisvepsa tegusõna pole rahuldavalt kirjeldatav
ei traditsioonipärase aktiivi ning passiivi raames (nn. passiivi puhul ei
või olevikus ja minevikus, s.o. lihtaegades olla aluseks 1., 2. ja 3. isiku
ainsus), ei isikulise ning umbisikulise tegumoe raames (vrd.: lehm om riktud
'lehm on tapetud' : lehma-d oma riktud 'lehmad on tapetud', kus
sihitise (?) ainsusest vs. mitmusest olenevalt ka pöördsõna on ainsuses
või mitmuses) ega ka mitte kõigi nelja nimetatud tegumoe raames
(pole ikkagi võimalik vasturääkivusetult kirjeldada nn. enesekohast
e. refleksiivset e. objektilist pöördkonda).

Nähtavasti on äänisvepsa tegusõna kirjeldatav lingvistilises ruumis,
mille määravad parajasti järgmised tegumoodid: AKTIIV e. TEGEVIK (A),
PASSIIV e. TEHTAVIK (P), ISIKULINE e. PERSONAAL (I), UMBISIKULINE
e. IMPERSONAAL (U), ENESEKOHANE e. MEEDIUM (E). Seejuures kehtivad seosed
A / P ja I / U, nii et vastav ruum on kirjeldatav järgmise maatriksi abil:

E U I P A

A	AE AU AI Ø A
P	PE PU - P
I	IE Ø -
U	- -
E	-

Vastavate tegumoodide võimalike tunnuste selgitamisel ilmneb, et A, P ja I igatühe tunnused on või võivad olla eritekkelised. Seepärast esitatakse tegumoodide tunnused tegumoodide esitusjärjestusele vastupidiselt.

E n e s e k o h a s e tegumoe tunnuseks on Mts-MÄ, Mtv-Per, harva Sou -stõ ~ -štõ, Rug-Sou, Kri-Hpâ, vahel ka Mts-MÄ -že ~ -zõ ~ -žo,⁸ vrd. Ksk pesta-stõ 'ennast pesta', peskatõi-štõ 'peske ennast', Hpâ pesta-zõ 'ennast pesta', peskatõi-žo 'peske ennast' ~ Skâ peskatõi-že 'id.'.

U m b i s i k u l i s e tegumoe tunnuseks on -zõ ~ -he ~ -ha, vrd. pesta-zõ 'pestakse', pesti-he 'pesti', pestaga-ha 'pestagu'.

I s i k u l i s e tegumoe tunnuseks on isiku- e. pöör-delõpud; nendeks on 1. isiku puhul -mõi : -n : -m, 2. isiku puhul -tõi : -d ~ -tõ : -t, 3. isiku puhul -zõ ~ -že ~ -he ~ -ha ~ Ø. Neist ligemalt vt. §5.5.6.

P a s s i i v i tunnuseks on -da ~ -ta ~ -dõ ~ -tõ ~ -d ~ -t, näit.: sõ-da 'sõtta', sõ-da-zõ 'sõttakse', sõ-dõ-s 'sõttes', sõ-d-he ~ sõ-t-he 'sõddi', pes-ta 'pesta', pes-ta-zõ 'pestakse', pes-tõ-s 'pestes', kats-t-ud 'vaadatud'.

A k t i i v i tunnuseks on -ma ~ -m, -n, Ø, vrd. pez-ma-ha 'pesema!', sõ-m-ha 'sõmma', (en) sõ-n-u '(ma ei) sõnnud', sõ-d 'sõdd'. Nähtavasti on aktiivi tunnuseid ka -ba ~ -pa ~ -b, vrd. tulo-ba 'tulevad', tuī-ba 'nad tulid', lähto-ba 'lähuvad', lähkõ-pa 'nad lähkaid', tulo-b 'tuleb', tulno-b 'ehk tuleb'.

5.5.2. TEGEVUSNIMI. Vaadeldavas murdes on täheldatud nelja tegevusnime, mis seostuvad vastavalt tegumoodidega AE, A, PE ja

⁸ Tunnust -ksõ, vt. E. A. T u n k e l o, VKÄH §634, pole autoril õnnestunud tabada.

P. Olgu aga haldud, et A-tegevusnime ja AE tegevusnime tarvitatakse harvem kui P-tegevusnime, paljustest verbidest polegi A või AE-tegevusnime õnnestunud fikseerida.

AE- ja PE-tegevusnimed sisaldavad: a) A-tunnuse, b) käändelõpu, c) E-tunnuse. Vastavalt on olemas järgmised AE- ja PE-tegevusnime muuted:

Käanne	A/P-tunnus	Käändelõpp	E-tunnus
Sissettlev	A: <u>-ma-</u>	<u>-ha-</u>	<u>-stõ</u> ~ <u>-zõ</u>
Seesütlev		<u>-sa-</u>	
Latiiv	P: <u>-da-</u> <u>-ta-</u>	∅	
Seesütlev	P: <u>-tõ-</u>	<u>-sa-</u>	

Võrreldagu näit.: ope-ma-ha-stõ 'õppima', ope-ma-sa-stõ 'õppimas', lai-da-zõ 'sõimata' (vrd. vene ругаться), ope-ta-stõ 'õppida', ist-tõ-sa-stõ '[maha] istudes'.

A-tegevusnime muuted on järgmised:

Käanne	A-tunnus	Käändelõpp
Sissettlev	<u>-m-</u> <u>-ma-</u>	<u>-ha-</u>
Seesütlev	<u>-ma</u>	<u>-s</u>
Seesütlev		<u>-s-põi</u>
Ilmattlev		<u>-ta</u>

Võrreldagu näit.: sõ-m-ha 'sõmma', nõh-ma-ha 'nõgema', rad-ma-s 'tõõtamast', rad-ma-s-põi 'tõõtamast', rad-ma-ta 'tõõtamata'.

A-tegevusnime muudete suurem arv AE-tegevusnimega võrreldes on ilmselt seotud seigaga, et enesekohast tegumoodi tarvitatakse üldse vaid võrdlemisi väheste verbide puhul. Saagedamini esinevaks käändeks on mõlemal juhul sissettlev (AE-tegevusnimes seesütlevast on vaid üks näide: opemasastõ ~ opemasazõ 'õppima'). A-tunnuseks on -m-, kui tüvis on ühe- või kolmesilbiline.

P-tegevusnimest on registreeritud järgmised muuted:⁹

Kääne	P-tunnus	Käändelõpp
Latiiv	<u>-da</u> <u>-ta</u>	∅
Seesütlev	<u>-dä-</u> <u>-tõ-</u>	<u>-s</u>
Alalütlev	<u>-tõ-</u>	<u>-l</u>
Viisiütlev		∅

Võrreldagu näit.: kado-da 'kaduda', Joks-ta 'joosta', sido-dõ-s 'sidudes', Jostõ-s 'joostes', Joks-tõ-l ~ Jos-tõ-l 'joostes, jooksupäev', hüp-tõ-l 'hüpatas, hüpetega', Joks-tõ ~ Jos-tõ 'id.'.

P-tunnuse -dõ- puudumine alal- ja viisiütleva puhul, samuti ka PE-tegevusnime seesütleva puhul seletub nende käänete piiratud tarvitamisega.

5.5.3. KÕNEVIIS. Äänisvepsa murdes on registreeritud neli kõneviisi: KINDEL e. INDIKATIIV, KÄSKIV e. IMPERATIIV, TINGIV e. KONDITSIONAAL, KAHTLEV e. POTENTIAAL. Kahtleva kõneviisi tarvitamine on seejuures vägagi piiratud.

Kindlal kõneviisil pole iseloomulikku tunnust; tunnusest -ba ~ -b vt. § 5.5.1.

⁹ Tegevusnimest pole õnnestunud nentida latiivist erinevat sissettlevat; millest kirjutavad L. K e t t u n e n, VMLP § 817 ja E. A. T u n k e l o, VKÄH § 84₁₋₂. Samuti pole õnnestunud tabada alalütlevat nagu magattale, mille on Per-st kirjutatud L. K e t t u n e n, vt. ib.

Kõskiva kõneviisi tunnuseks on -ga ~ -ka ~ -g ~ ~ -k ~ -gõ ~ -kõ ~ \emptyset , vrd. võ-ga-m 'viigem', išt-ka-t 'istuge (paigal)', tul-g-ha 'tulgu', pes-k-ha 'pesku', (tõ) al-gõ-ī tul-gõ-ī ' (te) ärge tulge', (hän) algõī pes-kõ-ī (ta) ärgu pesku'. Nulltunnust täheldatakse ainsuse 2. pöördes, vrd. tule 'tule', anda 'anna'; et aga kõskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre AI puhul on samane lõpukaota tüvisele, tuleb järeldada, et seal on kõneviisi tunnus lahutunud. AE puhul on ainsuse 2. pööre dõ- või tõ-lõpuline, vrd. vinžīštõl-dõ 'pirtsuta, tujutse', išt-tõ 'istu maha' (-dõ ~ -tõ kohta vt. §5.6.), kusjuures nii, et ei ole alust tunnuse nentimiseks. Või arvatud ehk AE puhul peab tunnus koonduma kanooniliseks kujuks %gE% (vrd. § 5.3.5 p. 13), kusjuures %-gE-j% V. gõī ~ ~ kõī, %-gE% V. ga ~ g vs. ka ~ k olenevalt sõna sisekaost. (Vastavalt käitub %gE% muudisena veidi erinevalt tüvisesse kuuluvast %gE%-st, vrd. § 5.3.5 p. 13).

Tingiva kõneviisi tunnuseks on tüvisefoneemist või mineviku tunnusest olenevalt -iž- ~ -yži- ~ -iži- ~ -zi- ~ iž- ~ -yž ~ -iž ~ -ž, s.o. %jži%. Võrreldagu näit.: tul-iži-n 'tuleksin', tul-iž 'tuleks', san-yži-n 'ütleksin', san-yž 'ütleks', andõ-iži-n 'annaksin', andõ-iž 'annaks', riitši-ži-mõī 'riietuksin', huhtõī-ž 'uhaks'.

Kahtleva kõneviisi tunnuseks on -ne ~ -nõ ~ -no-, kusjuures -no- esineb -b ees; vrd. tul-ne-n 'ehk tulen', (ei) lähhta-nõ 'ehk (ei) minda', tul-no-b 'ehk tuleb'.

5.5.4. KESEKSONA. Kesksõnu võib jaotada (1) kesksõnadeks, mis esinevad parajasti koos eitus- vs. keeluverbiga, ning (2) kesksõnadeks, mis võivad esineda nihkesti koos eitus- vs. keeluverbiga kui ka jaatavas kõnes nn. esse-verbi pöõretega (olen, oled, om jne.). Neist on vaid teised kesksõnad traditsioonilises mõttes esimesi - nn. eituskesksõnu tavaliselt kesksõnadena ei vaadelda.

Nii eitava kui jaatava kõne puhul kasutatakse kindla kõneviisi mineviku kesksõna (kõik eristatavad kesksõna osised, s.o. sisused, eraldatakse üksteisest):

A				P			AE	
ainsus		mitmus						
<u>n</u>	<u>u</u>	<u>d</u>	<u>u</u> <u>d</u> ~ <u>t</u>	<u>d</u>	<u>u</u> <u>d</u> <u>t</u>	<u>n</u>	<u>u</u>	<u>stõ</u> ~ <u>zõ</u>
		<u>t</u>		<u>t</u>				

Vrd. näit.: (olen) sõ-n-u ' (olen) sõõnud' : (olem) sõ-d-u-d ~ sõ-d-u-t ' (oleme) sõõnud', (kaike-d om) sõ-d-u-d ~ sõ-d-u-t '(kõike on) sõõdud', pes-t-u-d ~ pes-t-u-t 'pesnud; pestud', kazvatõ-t 'kasvatanud; kasvatatud', pez-n-u-stõ 'ennast pesnud'.

Pole raske näha, et mitmuslik mineviku A-kesksõna on samane P-kesksõnaga ning sisaldab P-tunnust. u-lõpukao puudumine ainsuslikus A-kesksõnas osutab, et peab järgnema lahutuv konsonantfoneem.

On alust lugeda P-kesksõna tunnuse moodustamine P-tunnusest juhtudel -dud ~ -d , ~ -tud ~ -tut analoogiliseks §5.3.5 p. 25 kirjeldatud iuskõigule;¹⁰ erinevus võib ilmuda vaid selles, et kesksõna tunnuse osis -d ~ -t (Rug-Mtv -d, Kak-Per -d ~ -t) ei lahendu %dE%-ks. Järgnevalt kerkivale küsimusele, kas A-kesksõna tunnuse ja AE-kesksõna tunnuse osis -n- ja A-tunnus -ma- ~ -m- koonduvad, võib vastata jaatavalt, kui vaid õnnestub näidata, et a A-tunnuses -ma- on omäette liidus ((ma ~ m)V.⁻¹%mE-g%) või et a.V⁻¹%E%; vrd. ka §5.3.5 p. 19.

Tähistades tingiva kõneviisi tunnuse tähega T ning kaht-

¹⁰ P-kesksõna tunnus -t, vrd. Vhk-Per kirJuta-da : kirJutõ-ta-zõ ; kirJutõ-t 'kirjutada : kirjutatakse : kirjutatud', Ägesta-da : Ägestõ-ta-zõ ; Ägestõ-t 'Äestada : Äestatakse : Äestatud', on nn. kuluvorm.

leva kõneviisi tunnuse tähega K, võib eituskesksõnu ja nende koostist kirjeldada järgmiselt:

	A		P		AE		
Kindel kv. olevik	ainsus	muud	gõ	i	ainsus	muud	
	∅	gõ			∅	dõ	gõ
Kõskiv kv.	ains.2.p.	kõ	kõ	i	ains.2.p.	kõ	~ že
	∅				∅	dõ	
Tingiv kv. olevik	ainsus	mitmus	da	T	T	$\begin{pmatrix} iži \\ žži \\ yži \end{pmatrix}$	he
	T	da ta					
minevik	ny ~ nõ	T (iž)					
Kahtlev kv.	K		ta	K			

Võrreldagu näit.: (en) pezõ '(ma ei) pese', (em) pes-kõ-i '(me ei) pese', (ei) tul-gõ-i '(nad ei) tule; (ei) tulda', ala pezõ 'ära pese', al-gõ-i pes-kõ-i 'ärgu pesku; ärgem peskem; ärge peske; ärgu pestagu'; (ed; ala) vinžištel-dõ '(sa ei; ära) pirtsuta', (em) vinžištel-gõ-i-žo '(me ei) pirtsuta', (al-gõ-i) kus-kõ-i-žo '(ärge) kuske' (vrd. vene мочиться); (en; ed; hān ei) mān-iž '(mina, sina, tema ei) lähaks', (ei) sõ-da-iž '(nad ei) sõdaks; (ei) sõdaks', (ei)

pes-ta-ĩž '(nad ei) peseks, (ei) pestaks', (em) pez-iži-he '(me ei) peseks ennast'; (en) pez-ny-ĩž '(ma) poleks pesnud'; (en) lħht-ne '(ma) ehk (ei) lħhe', (ei) lħht-ta-nõ 'ehk (ei) minda'. Pandagu tħhele, et kindla ja kħskiva kōneviisi eituskesksōna tunnused on samased ning sisaldavad osise -gō- ~ ~ -kō-, mis on ũhtlasi kħskiva kōneviisi tunnuseks, vrd.

§5.5.3. Seejuures on -gō ka kindla kōneviisi oleviku ainsuses lahutunud. ũhtlasi olgu mħrgitud, et tingiva kōneviisi tunnus eituskesksōnas on alati lõpukaoline. Kahtleva kōneviisi tunnus kesksōnas seevastu pole lõpukaoline, millest jħreldub, et kahtleva kōneviisi eituskesksōna tunnuse lõpul on mingi lahutuv osis. Kahtleva kōneviisi eituskesksōnast puuduvad nħited mitmusliku alusega.

5.5.5. AJATUNNUSED. Mineviku kesksōnade puhul pole vōimalik otsustada, milline kesksōna tunnuse osis on ajatunnus. On vōimalik, et selleks on -u-; teiselt poolt pole aga pħris kindel, mida kujutab enesest osis -n- A- ja AĖ-kesksōnas ning mida kujutab enesest lahutuv osis, samuti pole teada, mida kujutab enesest lõpposis -d ~ -t P-kesksōnas. Samavōrd vōimalik on aga, et mineviku kesksōnades mingit ajatunnust polegi.

Põõrdsōna ajatunnused on jħrgmised:

Aeg	Tunnus	Nħited
Olevik	∅	<u>tule-n</u> 'tulen', <u>tulo-b</u> 'tuleb', <u>kerada-n</u> 'korjan', <u>pezõ-zõ</u> 'peseb ennast; pesevad ennast', <u>venu-n</u> 'laman', <u>anda-n</u> 'annan', <u>kado-n</u> 'kaon', <u>kol-da-zõ</u> 'surrakse', <u>tul-da-zõ</u> 'tullakse', <u>lħhto-ba</u> 'lħhevad', <u>riĩtsi-že</u> 'riietub; riietuvad'

Aeg	Tunnus	Näited
Minevik	<u>-i-</u>	<u>tul-i-n</u> 'tulin', <u>tul-i</u> 'tuli', <u>keraz-i-n</u> 'korjasin', <u>pezi-he</u> 'pesi ennast; [nad] pesid ennast'
	<u>-y-</u>	<u>ven-y-n</u> 'lamasin', <u>ven-y</u> 'lamas'
	<u>-i-</u>	<u>anda-i-n</u> ~ <u>andõ-i-n</u> 'andsin', <u>kadõ-i-n</u> 'kadusin'
peenen- dus		<u>kol-d'-he</u> 'surdi', <u>tul-d'-he</u> ~ <u>tul-t'-he</u> 'tuldi', <u>läks-pa</u> '[nad] läksid'
	∅	<u>riitši-he</u> 'riietus; [nad] riietusid'

Pole raske näha, et pöörd sõna mineviku tunnused on analoogilised § 5.3.1 esitatud mitmuse tunnuseile VII-IX ning võivad koonduda muudiseks %j%. Edasi pandagu tähele, et IE oleviku 3. pöörde puhul pole rahuldatud § 5.3.5 p. 9, vrd. pezõ-zõ, riitši-že; sama on õige ka PU oleviku kohta, vrd. kol-da-zõ, tul-da-zõ.

5.5.6. ISIKULÕPUD. Tähistades passiivi tunnused tähega P, käskiva, tingiva ning kahtleva kõneviisi tunnused vastavalt tähtedega G, T ning K ja mineviku tunnused tähega M, võib äärisvepsa pöörd sõna isikulõppe ja nende esinemist koos nimetatud tunnustega kirjeldada järgmiselt:

	AI			IE		PU
	ainsus	mitmus		ainsus	mitmus	
Kindel kv. 1.	<u>n</u>	<u>m</u>		<u>mõi</u>		P <u>zõ</u>
olevik 2.	<u>d</u>	<u>t</u>		<u>tõi</u>		
3.	<u>b</u>	<u>ba</u>		<u>zõ ~ že</u>		
			P	<u>zõ</u>		
minevik 1.	<u>n</u>	<u>m</u>		<u>mõi</u>		P M <u>he</u>
2.	<u>d</u>	<u>t</u>		<u>tõi</u>		
3.	∅	<u>ba</u> <u>pa</u>		<u>he</u>		
	M	M	P M	<u>he</u>		
Kõskiv kv. 1.		<u>m</u>		<u>mõi</u> <u>stõ:</u>		P G <u>ha</u>
2.	∅	<u>t</u>	G	<u>dõ</u> <u>tõ</u> <u>õo</u> <u>že</u> : ~ ∅		
3.	G	<u>ha</u>	P G	<u>ha</u> <u>zõ</u>		
Tingiv kv. 1.	<u>n</u>	<u>m</u>		<u>mõi</u>		P T
olevik 2.	<u>d</u>	<u>t</u>	T	<u>tõi</u>		
3.	∅	∅	P T	<u>he</u>		
minevik 1.	<u>ny</u>	<u>n</u>				P <u>ny</u> T
2.	<u>ni</u>	<u>d</u>	T			
3.	∅	∅				
Kahtlev kv. 1.	<u>n</u>					P K
2.	<u>d</u>					
3.	<u>b</u>			K <u>zõ</u>		

Veel olgu mainitud AU olevik U-tunnusega -zõ; ainus teada olev esinemisjuht on Ksk Jo-zõ 'juuakse'.

5.5.7. TEGUSONATÜVISTE TÜÜBID. Tegusõnatüviste rühmitamine tüüpidesse toimub analoogiliselt noomenitüviste rühmitamisele §5.3.4. Tüüpide rühmitamisel on lähtutud AI (või IE) kindla kõneviisi oleviku 1. ja 2. pöörde lõpule eelneva tüvise lõpul asuvast vokaalfoneemist. Tüüpide iseloomustamisel arvestatakse tüvise silpide arvu ja koostist a) AI kindla kv. mineviku ainsuse 3. pöörde¹¹, b) AI kindla kv. oleviku ainsuse 1. pöörde ja c) mineviku A-kesksõna puhul (a : b : c); sama kehtib vastavate IE ja AE muudete kohta. Vastavalt on

$\alpha - 1 : 1 : 1$;

$\beta - 2 : 2 : 2$; $\beta = \alpha_1$; vaheldumatu tüvis (excl. ä : e,
a : e, a : õ);

$\gamma - 2 : 2 : 2$; $\beta = \gamma, \alpha_2$; vaheldumatu tüvis;

$\delta - 2 : 2 : 2$; vahelduv tüvis;

$\epsilon - 2 : 2 : 1$;

$\eta - 1 : 2 : 1$;

$\theta - 3 : 3 : 3$; vaheldumatu tüvis;

$\kappa - 2 : 3 : 3$;

$\lambda - 2 : 3 : 2$;

$\mu - 4$ - ja enamasilbilised tüvised.

Võrreldes §5.3.4, pole raske märgata, et siin ei esine juhtusid \int ja ι ; loodetavasti pole see tingitud lähteainestiku piisamatusest.

Igast tüübist esitatakse näidistüvis võimalikult AI kindla kv. mineviku ainsuse 3. pöordes, AI kindla kv. oleviku ainsuse 1. pöordes, mineviku A-kesksõnas, P-tegevusnimes, AI kindla kv. oleviku mitmuse 3. pöordes (see võib vastavalt §5.5.6 olla PU kindla kv. olevik).

I. u-ja ü-tüvised.

(1) u-lõpulised β : kütun 'küsin', kävun ~ käun 'käin', venun 'laman'.

(2) ü-lõpulised β : müün 'mahun'.

¹¹ §5.5 mineviku tunnusteks loetud i ja y loetakse tüvisesse, arvestades, et need on ühtaegu nii tüvisevokaali kui tunnuse avaldusteks.

- (3) γ : heindub 'rehtub', tusttun 'igatsen; kurvastan'.
- (4) ϵ : astun 'astun', seisun 'seisan', ištun 'istun', rippun 'ripun', katsun 'vaatan'.
- (5) υ : humalsun 'joobun', higostun 'higistan', ližadun 'võtan [kaalus] juurde', hometub 'hallitab'.

Muutmismäited:

- (1) kõky : kõsu-n : kõsu-nu : kõsu-da :
: kõsu-ta-zõ
- (2) mõli : mõlü-n : mõlü-nu : mõlü-da :
: mõlü-ta-zõ
- (3) tustty : tusttu-n : tusttu-nu : tusttu-da :
: tusttu-ta-zõ
- (4) išty : ištu-n : išt-nu : išt-ta :
: išt-ta-zõ
- (5) humalsy : humalsu-n : humalsu-nu : humalsu-da :
: humalsu-ta-zõ

Võrreldes AI kindla kv. mineviku ainsuse 3. pöörde muutekaja viimast foneemi n- ja ü-tüviseliste noomenite mitkuse osastava lõpule eelneva foneemiga, vt. §5.3.4, ilmneb täielik vastavus. Vastavalt loobutakse siin ja edaspidi §5.3.4 esitatud tabelitele analoogiliste esitamisest.

II. o- ja ü-tüvised.

- (6) o-lõpuliselised α : lon 'loon', ton 'toon'.
- (7) ü-lõpuliselised α : lön 'lõön', mön 'müün', vön 'viin', Jön 'joon'.
- (8) β : kudon 'koon', sidon 'seon'.
- (9) ϵ , $\alpha_1 = v$: survon 'surun'.
- (10) ϵ , $\alpha_1 \neq v$: tahton 'tahan', uskon 'usun'.

Muutmismäited:

- (6) lo-ŷ : lo-n : lo-nu : lo-da : lo-da-zõ
- (7) le-ŷ : lõ-n : lõ-nu : lõ-da : lõ-da-zõ
- (8) kudõ-ŷ : kudo-n : kudo-nu : kudo-da : kudo-ta-zõ
- (9) survõ-ŷ : survo-n : sur-nu : sur-da : sur-da-zõ
- (10) tahtõ-ŷ : tahto-n : taht-nu : taht-ta : tahto-ba

III. a- ja ä-tüvised.

- (11) a: san 'saan', Jän 'jään'.
- (12) a-lõpulisel β (vrd. § 5.3.4 (19)): palan 'põlen'.
- (13) a-lõpulisel β , $\alpha_2 = a : e$: Jagan ~ Jägan 'jagan'.
- (14) β (vrd. § 5.3.4 (23)): elän 'elan', ajan 'ajan; sõidan', pidab 'peab', vedan 'vean'.
- (15) δ , $\alpha_2 = v$: kuidan 'kuivatan', terdan 'tõrvan'.¹²
- (16) δ , $\alpha_2 = j$: harJan 'harjan'.
- (17) δ , $\beta_1 \neq (v j)$: leiktan 'lõikan', tahktan 'ihun', laından 'neelan', saüptan 'sulen'.
- (18) ϵ , $\beta_1 = iv$: kaivan 'kaevan', kuivan 'kuivan'.
- (19) ϵ , $\alpha_1 = v$, $\beta_1 \neq j$: kazvan 'kasvan', saüvan 'raiuu ehitise nurka'.
- (20) ϵ , $\beta = d$: radan 'tõotan'.
- (21) ϵ , $\alpha_1 = (d t)$: andan 'annan', paştan 'küpsetan'.
- (22) ϵ , excl.(18)-(21): paınan 'virutan', tšapan 'raiuu'.
- (23) η , $\alpha_1 = d : z$, $\beta_1 = n$: lendan 'lendan', kändan 'käänan'.
Ka nagu (25).
- (24) η , $\alpha_1 = d : z$, $\beta_1 \neq n$: lõüdan 'leian', tedan 'tean';
Hpš soüdan 'sõuan', püüdan 'püüan', need muidu nagu (25).
- (25) η , $\alpha_1 = d$: vändan 'mängin', voüdan 'võian', voddab 'voolab', serdan 'siiran'.
- (26) η , excl. (23)-(25): muştan 'mõletan', lüpsan 'lüpsan',
Jätan 'jätan', päştan 'päästan'.
- (27) κ : ägestan 'äestan', kadotan 'kaotan', varastan 'ootan',
kandiştan 'kannan'.
- (28) λ , $\beta_1 = d$: magadan 'magan', keradan 'korjan'.
- (29) λ , $\beta_1 = nd$: alendan 'alandan, teen madalamaks', pidendan 'pikendan'.
- (30) λ , $\beta_1 = rd$: amurdan 'ammutan', kaburdan 'kallistan',
kezõrdan 'ketran'.

¹² Samu sõnu võidakse muuta mittesüsteemselt, vrd. E. A. T u n k e l o, VKÄH § 317 ja Hpš kuivata : kuidan : kuiva-
zim 'kuivatada : kuivatan : kuivatasime'.

Muutmisnõited:

- (11) sa-ŷ : sa-n : sa-nu : sa-da :
: sa-da-zõ
- (12) palõ-ŷ : pala-n : pala-nu : pala-da :
: pala-ta-zõ
- (13) Jagõ-ŷ : Jaga-n : Jaga-nu : Jaga-da :
: Jage-ta-zõ
- (14) eii : elĕ-n : elĕ-nu : elĕ-da :
: ele-ta-zõ
- (15) kuivaž : kuida-n : kuiva-nu : kuiva-ta :
: kuiva-ta-zõ
- (16) harJaž : harJa-n : harJa-nu : harJa-ta :
: harJa-ta-zõ
- (17) leĭkaž : leĭkta-n : leĭka-nu : leĭka-ta :
: leĭka-ta-zõ
- (18) kaĭvi : kaĭva-n : kaĭ-nu : kaĭ-da :
: kaĭ-da-zõ
- (19) kazvy-ŷ : kazva-n : kaz-nu : kaz-da :
: kaz-da-zõ
- (20) radõ-ŷ : rada-n : ra-nu : ra-ta :
: ra-ta-zõ
- (21) andõ-ŷ : anda-n : an-nu : ant-ta :
: ant-ta-zõ
- (22) paĭnõ-ŷ : paĭna-n : paĭn-nu : paĭn-da :
: paĭn-da-zõ
- (23) leńž : lenda-n : le-nu : le-ta :
: le-ta-zõ
- (24) lõůž : lõůda-n : lõů-nu : lõů-ta :
: lõů-ta-zõ
- (25) vĕnd' : vĕnda-n : vĕ-nu : vĕ-ta :
: vĕ-ta-zõ
- (26) mušt' : mušta-n : mušt-nu : mušt-ta :
: mušt-ta-zõ
- (27) ĕgest' : ĕgesta-n : ĕgesta-nu : ĕgesta-da :
: ĕgeste-ta-zõ
- (28) magaž : magada-n : maga-nu : maga-ta :
: maga-ta-zõ

- (46) η, β = nd: tundõn 'tunnen'.
 (47) η, exel. (43)-(46): noõsõn 'tõuser', sõlgen 'sõlgen'.
 (48) λ, μ, β₁ (β₃) = tš: pakitšõn 'palun', haravõitšõn 're-
 hitsõn'.
 (49) λ, μ, β₂ (β₃) = nd: toškandõn 'toon ära', eikõgandõn
 'elan, tulen toime'.

Muutmisanõited:

- (36) lugi : luge-n : luge-nu : luge-da :
 : luge-ta-zõ
 (37) lendeŕ : lendle-n : lendel-nu: lendel-ta:
 : lendel-ta-zõ
 (38) hãrgãñ : hãrgne-n : hãrga-nu : hãrga-ta :
 : hãrga-ta-zõ
 (39) tegi : tege-n : teh-nu : teh-ta :
 : teh-ta-zõ
 (40) pezi : pezõ-n : pez-nu : pez-ta :
 : pez-ta-zõ
 (41) mãni : mãñõ-n ~ : mãñ-nu : mãñ-ta :
 ~ mã-n : mãno-ba ~
 ~ mã-ba
 (42) tuli : tule-n : tul-nu : tul-da :
 : tulo-ba
 (43) purŕ : pur-nu : pur-nu : pur-da :
 : pur-da-zõ
 (44) lãks : lãhtõ-n : lãht-nu : lãht-ta :
 : lãhto-ba
 (45) Jeks : Joksõ-n : Joks-nu : Joks-ta :
 : Joks-ta-zõ
 (46) tunš : tundõ-n : tun-nu : tunt-ta :
 : tunt-ta-zõ
 (47) noũž : noũžõ-n : noũž-nu : noũs-ta :
 : noũs-ta-zõ
 (48) pakitš : pakitšõ-n : paki-nu : paki-ta :
 : paki-ta-zõ
 (49) toškãñž : toškandõ-n : toška-nu : toška-ta :
 : toška-ta-zõ

VI. Erandlikud tüvised.

(50) ole-n 'olen'. (Võib muutuda ka (42) järgi).

(51) e-n 'mina ei'.

Muutmine AI kindla kõneviisi olevikus (muus osas (50) muutub nagu (42), (51) esineb ainult AI kindla kõneviisi olevikus):

(50) ole-n : ole-d : o-m : ole-m : ole-t : o-ma

(51) e-n : e-d : e-i : e-m : e-t : e-i

5.5.8. TEGUSÕNAST VÄLJENDUSTASANDI KIRJELDUSES. Lisaks

§ 5.5.3-5 üldule võib § 5.5.7 põhjal nentida järgmist.

1. Tegusõnatüviste käitumine muutmisel allub enam-vähem samadele reeglitele kui noomenitüviste käitumine; vrd. § 5.3.5.

2. Kõrvutades juhud α , β , ..., μ ning tüvisvokaalid I-V, saame järgneva tabeli:

	I	II	III	IV	V
α		+	+	+	(+)
β, ε	+	+	+	+	+
γ	+			+	(+)
δ, η, λ			+		+
ϑ	+				
κ			+		
μ^*					+

* μ käitub nagu η
ja λ ($a=c$, $a < b$).

Võrreldes saadud tabelit tabeliga § 5.3.5 p. 6, pole raske märgata, et ε ja ϑ esinevad siin vastavalt tüvisvokaalide I-V ja I puhul, § 5.3.5 vaid tüvisvokaalide V puhul.

3. Välja arvatud tüübis (26) on kõigil juhtudel δ , η , λ , κ , μ tüvisvokaal lahenduv ~~EE~~-ks. (Vrd. § 5.3.5 p. 7.).

4. u-tüviste puhul juhtudel γ ja ϑ võib eristada liidust -du- : -zu- (%~~dE~~-u%). Seejuures asendis % ℓ, ℓ_1 -~~dE~~-u-~~V~~.du; asendis % ℓ, ℓ_1, ℓ_3 -~~dE~~-u% %~~dE~~-u% V.zu, kui $\ell_2 = \alpha_3 = (\underline{n} \ \underline{l} \ \underline{r} \ \underline{m})$, ja % κ % V. \emptyset .

Ilmselt on mingi tuletusõpetuse abil selgitatava kaoga tegemist ka juhtudel γ tüvisevokaali IV puhul.

5. Juhtudel δ , κ , λ võib a-tüvistes nentida kausatiivset liidust $\%dE\%$.

6. Kui $\%b_1\%$ avalduseks on g või ǵ, ei kehti asendis $\%dE-j\%$ $\%d\%$ V.z (vt. ka § 5.3.5 p. 18), vrd. (27).

Samas tüübis võib verbide, nagu kadota-n, hajuta-n jne. puhul analoogiliselt oletada mingit $\%b_1\%$ avaldusega t või d, mille puhul samuti § 5.3.5 p. 18 on kehtetu; oletuse kinnitamine või ümberlukkamine jääb tuletusõpetuse valdkonda. Pandagu siiski tähele, et antud juhul on tegemist deverbaalsete verbidega (võimalik, et lähtekujuks on P).

7. Tüüpides (37) ja (38) võib nentida vastavalt liiduseid $\%LE\%$ ja $\%nE\%$.

Verbitüvises härǵne- : härǵno- : härǵa- (vrd. härǵno-b 'harjub') tuleb oletada sisekadu; $\acute{r}.V^{-1}\%rj\%$.

8. Juhud ε on tüvisevokaalide I-III ja tüübi (34) puhul oletatavasti vaid sisekaolised, $b_1 = \gamma_1\alpha_2$. Tüvisevokaalide V

9. i-tüvistes on tüüpides (32) ja (35) tegemist mingi $\%i\%$ - või $\%j\%$ -lise liidusega. Näiteks muni- : mun- lahendub nähtavasti kui $\%muxnE-j\%$, vastavalt on muna § 5.3.4 tüübis (20) mingi tuletis; analoogiliselt võib lahenduda ka rügi- (32), kus on võimalik ka $\%rügü-j\%$, vrd. rügü 'kõha'.

10. $\%E\%$ avaldumine on defineeritav järgmiselt. $\%E\%$ V.i asendis κ_2 , kui $b_1 = \alpha_2$ ja $\kappa_1 = \%u\%$. $\%E\%$ V.a 1) asendis κ_2 , kui $b_1 = \gamma_1\alpha_2 = \%vd\ jd\ xd\ rd\%$ ning kui $b_1 = \%nd\%$ ja $\kappa_1 = \%u\%$ ning 2) asendis κ_3 või κ_4 , kui eelnev $b = \alpha = \%d\%$ või kui $b = \gamma\alpha = \%rd\%$ või kui $b = \gamma\alpha = \%nd\%$ ning sellele eelneb $\kappa = \%e\%$. Ülejäänud juhtudel $\%E\%$ V.(e ~ õ : o), kusjuures alati $\%E\%$ V.o $\%b\%$ ees; $\%E\%$ V.õ $\%t\ d\ z\ n\%$ järel ja $\%E\%$ V.e ülejäänud juhtudel.

11. $\%d\%$ avaldumine asendis α_2 järgneva $\%E-j\%$ puhul¹³ on defineeritav järgmise tabeliga:

¹³ Vastavate verbide peaaegu täieliku loendi (vrd. veel tüüp (45) - tundõ-n) on esitanud E.A. T u n k e l o, VKÄH 89a.

$\%_{2,1}\%$	$\%_{0,1}\%$	
Ø		<u>s</u>
i		<u>v</u>
e		<u>v</u> <u>s</u>
k	<u>t</u>	<u>v</u> <u>s</u> <u>r</u>
h	<u>t</u> <u>k*</u> <u>l</u>	<u>v</u> <u>k</u>
l	<u>p**l</u> <u>j</u> <u>s**</u>	<u>s</u> <u>p</u> <u>tš</u> <u>h</u>
		<u>k</u>
$\%_{0,2}\%$	$\%_{0,2}\%$ <u>v.z</u>	$\%_{0,2}\%$ <u>v.d</u>

* Kui $r_1 = \%_{0,2}\%$.

** Hpš $\%_{sovde}\%$, $\%_{püvde}\%$.

5.6. MORFOLOOGILISED KATEGOORIAD VÄLJENDUSTASANDIL. Järgnevalt võetakse kokku eelnevalt esitatud eesmärgiga selgitada muudiste või nende osiste koonduvus niivõrd, kui see antud juhul võimalik. Vaadeldakse: 1) käändekategooriat, 2) isiku- ja arvukategooriat ja 3) tegumokategooriat. Verbi muutekategooriate kohta ei peeta võimalikuks eespool öeldut rohkemal määral täiendada.

5.6.1. KÄÄNDEKATEGOORIA. Taskumata käändekategooria ligemasse analüüsi, võib nentida, et suur osa vaadeldava murde käändeist on kohakäänded, vrd. § 5.3.2, 5.4.1 ja 5.5.2.

Võrreldes latiivsete ja lokatiivsete käändete lõppe, pole raske märgata, et iga lokatiivse käände vähemalt ühe muudise lõpul on a ja kui progressiiv välja arvata, siis iga käände muudised lahenduvad $\%_{a}\%$ -lõpuliseks muudiseks. Sees- ja alalütleva käände muudise ülejäänud osad - vastavalt s ~ š ja l- on enam kui ühe häärenä avaldused, vrd. alalütleva lõpu vaatlust § 5.3.3. Teiselt poolt on sees- ja sissetleva ning alal- ja alalütleva muudised ilmselt osaliselt koonduvad. Arvestades, et määrsõnatüüpide (5)-(6) lokatiiviks on olev

kääne, võib sees- ja alalütleva muudiste lõpuosiseks lugeda %na%. Seesütleva muudiseks ei või olla %ze-na%, sest see avaldub kui -hen ~ -han ~ -hon. Vastavalt on %E% sisseütleva muudises kas veel tundmatu äärendiga vahetult seonduv või iseseisev üksus; seesütleva muudiseks on aga %z-na%. Alalütleva muudiseks on %l-na%; %le-na% vastu vrd. olevat %poxle-na% V. polen; %le-na% puhul poleks võimalik sõnastada %e% kadu ning ning %n% ja %l% assimileerumist. Arvestades sõnu, nagu tulne-n (%tule-ne-%), on otstarbekas eristada sisuseid tüvises ja muudises; nende eraldamisele tarvitatakse edaspidi koolonit; kooloniga eraldatakse ka muudised järgnevaist liiduseist.

Latiivseist muudiseist on kõik muudised peale saava muudise lahenduvad äärendilõpuliseks, kusjuures lõppääreendi selgitamiseks ei paku äänisvepsa mingit vahetut tuge.

On olemas keelelooline oletus, et sisse- ja alalütleva lõpul esines -n. §5.3.3 vaadeldud mitmuse osastavat arvestades võib seda oletust lugeda vastuvõetavaks, kuid enne tuleb määrata, millal sõna lõpul %n% V.Ø, sest sõnalõpuline %n% V.n ainsuse omastavas ning viisiütlevas. Viisiütleva muudis %n% V.Ø, kui eelneb mitmuse tunnus %j% V.i või passiivi tunnus %de% V.dõ. Nüüd võib sõnastada avaldusreegli %n% V.Ø üldjuhul sõna lõpul; erijuhtudel %:n% ja %:j-n%, kui ei kehti %j% V.i, %n% V.n. Jääb veel määrata, mida kujutab enesest -e- mitmuse omastava muudises ja %E% sisse- ja alalütleva muudises.

Mitmuse omastava %:j-d-E-n% puhul tuleb nentida dubleerivaid mitmuse tunnuseid %j-d% (kui teiseks tunnuseks oleks %de%, ei saadaks mitte näit. ked 'kes' (mitm.), vaid kedõ; %dE% puhul leiduks olukord, mil %dE% V.(zi ~ ž)).¹⁴ Et pole alust e.V⁻¹%E% lugemiseks sisuseks, tuleb %E% mitmuse omastava muudises lugeda nn. a b i - e. s i d e v o k a a - l i k s.

Kui %E% on abivokaal mitmuse omastava muudises, võib

¹⁴ Kahe tunnuse koosesinemine on tingitud tarvidusest vältida omastava lugemist viisiütlevaks (kuigi omastav ja viisiütlev on ilmselt sama algupära).

see olla abivokaal mujalgi, kui mitte kõikjal. Lugeses %E% alati abivokaaliks, vabaneme kõigepealt lihtsalt tülikast probleemist, kas %E% on sisse- ja alalettleva muudises ise- seisev või kuulub lativiivsesse muudisesse, ning ühtlasi ka üksusest, mis käitub tüvise lõpul erinevalt kõigist teistest oletatavaist keskseist foneemidest, vrd. § 5.3.5 p. 6 ja § 5.5.8 p. 2.¹⁵ %E% sellise käsitamise poolt räägib ka see seik, et %E% esinemine sõna esimeses silbis on määrniselt piiratud, piir- duses nähtavasti vaid mõningate asesõnadega, vrd. ka § 5.5.5 p. 23.

Väärrib tähelepanu, et %n%-ilisele muudisele eelneva muu- duse lõpul esineb vaadeldud juhtudel kas %E% V.(e, õ), %a% V.õ või %j% V.i. Rakendades seda tähelepanekut kriteeriu- mina, võib lihtsalt eristada muudist (osamuudist) %n% ja teist keeleloolist lativiivset muudist *k, mida siin kirjutatakse ku- jul %g%. Üldiselt muudis %g% V.õ. Edasi tuleb nentida lokatiiv- se muudise %a% olemasolu, vrd. määrsõnu %sig:a% 'seal', %täg:a% 'siin'; see muudis on ühtlasi näit. oleva, sees- ja alalettle- va käände osamuudiseks.

Üldse võib esialgu eristada 17 osamuudist, mis jagune- vad järgnevusjärgu vahel,¹⁶ neist %n% on mitme eri muudendi

¹⁵ Vastavat tüüpi tüviseis on abivokaali nentinud juba A. B u s s e n i u s, vrd. OFM (kogu monograafia on tege- likult pühendatud abivokaali ja selle osatähtsuse kirjel- damisele). Tuleb tähelepanu juhtida vaid sellele, et "si- sekaoseadused", nagu näit. OFM § 63, kujutavad läänemere- soome algkeele traditsioonilise rekonstrueerimissüsteemi ühe põhiaksiooni sõnastuviise.

Olgu märgitud, et tüvise ja muudise vahel esinevat abi- vokaali on traditsioonilises keeleteaduses nimetatud t e m a a t i l i s e k s m o r f e e m i k s. Pandagu tähe- le, et sellel "morfeemil" puudub sisu, s.t. see pole mää- riväljendus.

¹⁶ Olgu märgitud, et saava muudise lahutamine kaheks lativiiv- seks osamuudiseks on kahtlase väärtusega (vrd. ka L. H a k u l i n e n, SKRK 93-94) esiteks juba sellepärast, et pole võimalik seletada abivokaali puudumist. Teiseks on siis vaadeldava lõpuga raske ühendada vadjä saava lõppu -ssi ja eesti murrete saava lõppu -s, eriti aga lõppu -st. Et selline ühendamine on võimalik, vrd. § 5.5.1 viites 8 ning vastavaid tekstis esitatud tunnuseid.

avaldatakse, esinedes sellest tingituna nii 1. kui 6. jürgus; järke loendatakse alates sõna lõpust:

7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.
<u>z</u>	<u>n</u>	<u>a</u>	<u>g</u>	<u>po</u>	<u>j</u>	<u>n</u>
<u>l</u>		<u>nu~no</u>		<u>sa</u>	<u>k</u>	<u>da</u>
		<u>mba</u>		<u>tus</u>		<u>ks</u>
		<u>ta</u>		<u>tš</u>		
				<u>t</u>		

Jürgnevalt esitatakse eristatud osamuudiste kõik registreeritud jada, s.o. kõik noomeni ja määr sõna käändelõpud (ja käändenimed), tarviduse korral koos näitega. Esitamise aluseks on sedastatud jürgnevusjürgud:

1: a) %n% - viisilitlev, vrd. § 5.3.3-3, 5.5.2;

b) %da% - osastav, vrd. § 5.3.2-3;

c) %ks% - saav, vrd. § 5.3.2-3, 5.4.1-2 (5)-(6);

21: %k-n%, vt. 621, vrd. ka §5.2;

321: a) %tus-j-n% - vastastikustav, vrd. § 5.3.2-3;

b) %tš-j-n% - kulgev, vrd. § 5.3.2-3;

c) %t-j-n% - kõrvutav, vrd. § 5.3.2-3;

5: %a% - lokatiiv, näit.: %tšg:a%, %sig:a%, vrd. § 5.4.1-2 (3);

5321: %a-po-j-n% - delatiiv, näit.: %tšg:a-po-j-n%, %sig:a-po-j-n%, vrd. § 5.4.1-2 (3);

54: a) %nu-g% ~ %no-g%, vt. 654 b), vrd. ka §5.2;

b) %mba-g% - progressiiv, vrd. § 5.4.1-2 (1), (4)-(6);

c) %ta-g% - ilmatlev, vrd. § 5.3.2-3;

54321: a) %nu-g-po-j% ~ %no-g-po-j%, vt. 654321, vrd. ka §5.2;

6: %n% - omastav, vrd. § 5.3.2-3;

61: %n-n% - koostitlev, vrd. § 5.3.2-3;

621: %n-k-n% - kaasatlev, vrd. § 5.3.2-3;

6321: %n-po-j-n% - hrattlev e. ekstsessiiv, vrd. § 5.4.1-2 (4)-(5);¹⁷

- 65: %n-a% - olev, vrd. § 5.3.2-3, 5.4.1-2 (5)-(6);
- 654: a) %n-a-g% - suunduv e. direktiiv, nhit.: %ku:n-a-g%, %tHg:n-a-g%, %sig:n-a-g%, vrd. § 5.4.1-2 (2)-(3);
 b) %n-nu-g% ~ %n-no-g% - ligiütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
- 654321: %n-nu-g-po-j-n% ~ %n-no-g-po-j-n% - eemalduv, vrd. § 5.3.2-3;
- 721: %l-j-n% - kaudütlelev e. prolatiiv, vrd. § 5.4.1-2;
- 76: a) %z-n% - sisseütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
 b) %l-n% - alaleütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
- 76321: a) %z-n-po-j-n% - 1. pooleütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
 b) %l-n-po-j-n% - 2. pooleütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
 c) %z-n-sa-j-n% - 1. rajav, vrd. § 5.3.2-3;
 d) %l-n-sa-j-n% - 2. rajav, vrd. § 5.3.2-3;
- 765: a) %z-n-a% - seesütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
 b) %l-n-a% -,alalütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
- 765321: a) %z-n-a-po-j-n% - seestütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
 b) %l-n-a-po-j-n% - alaltütlelev, vrd. § 5.3.2-3;
- 7654321: %z-n-a-g-sa-j-n% - emfaatiline rajav, vrd. § 5.4.2 (8).

5.6.2. ISIKU- JA ARVUKATEGOORIA. Isiku- ja sellega tihedalt seotud arvukategooria vaatlemisel tuleb arvestada:

- 1) o m a n d u s l i i t e i d (§5.2): a) nimisõna omadusliited, b) isikulise asesõna nn. omandusliited, c) arvõna üks ja enesekohase asesõna itse omandusliited; 2) i s i k u l i s t e a s e s õ n a d e t ü v i s e i d (§5.3.4. B t t ü b i d (90)-(92)), 3) t e g u s õ n a t e g u m o o d i d e t u n n u s e i d (§5.5.1 ja 5.5.6): a) enesekohase tegumoe tunnused, b) umbisikulise tegumoe tunnus, c) isikulise tegumoe tunnused e. isiku- e. pöördelõpud.

Kõsitlevate lihtsustamise huvides olgu isikukategooria määratletud empiiriliseltselt järgneva tabeliga (tabel kehtib käärisvepsa murde puhul, kuid pole universaalne):

¹⁷ Pärast kääsikirja valmimist leiti KalToijõjõelt lindistatud tekstis määratlev [bu·r·rakompai]. Nimisõna [bu·r·ræk] 'ulgtööline' on küll vene laen, kuid sellegipärast tuleb määratlevat lugeda nüüd ka noomeni kääsdeks.

Isikustatav				
1			0	
Inimestatav				
1		0		
Vestleja				
1		0		
Rääkija				
1	0			
1.	2.	3a.	3b.	4.

Selgituseks olgu
 öeldud, et 3a ja 3b eri-
 nevus seisneb asesõna tar-
 vitamises: 3a puhul kasu-
 tatakse isikulist asesõna
hän, 3b puhul (s.o. loo-
 madest, esemeist ja näh-
 tustest rääkides) aga
 näitavat asesõna se.
 1-3b puhul on tegusõna
 üldiselt kas isikulises

või enesekohases tegumoes, 4. isiku puhul umbisikulises tegu-
 moes (s.t. tegevuse sooritajat kas ei peeta tarvilikuks või
 pole võimalik ilmutada). Isikute vahe pole selgepiiriline.
 4. ning ülejäänud isikute (sealhulgas eriti 3. isiku) osas
 vrd. enesekohase, umbisikulise ja isikulise tegumoe tunnuseid
 (§5.5.1), AI mitmuse 3. põbret ja PU ainukest, 4. põbret
 (§5.5.6). 3a ja 3b kattumisest vrd.: hän pakitšob sõda. anda
hänõle leibad! 'Ta palub süüa. Anna talle leiba!' (koerast
 rääkides); selline looma võrdsustamine inimesega on küllalt-
 ki piiratud nähtus, kuigi on võimalikud ka olukorrad, mil
 loom või ese on vestluskaaslaseks (adressaadiks monoloogis)
 või isegi rääkijaks (muinasjuttudes).

Isikukategooria antud määratluse puhul ei tule arvesse
 küsimus arvust 4. isiku puhul.

Nüüd tuleb selgitada järgnevalt tabelis esitatavate
 sisuste koondumus vs. hajuvus (vrd. § 5.2, 5.3.4 B III,
 5.5.1, 5.5.6):

	Tlvised				Noomeni isikuliited		Põrdelõpud	
ainsus	<u>mina</u>	<u>min</u>	<u>minu</u>	<u>mi</u>	<u>ī</u>	<u>īn</u>	<u>n</u>	
1.is.								<u>mõi</u>
mitmus	<u>mõ</u>	<u>me</u>			<u>mõi</u>		<u>m</u>	
ainsus	<u>sina</u>	<u>sin</u>	<u>sinu</u>	<u>si</u>	<u>ī</u>	<u>īž</u>	<u>d</u>	
2.is.								<u>tõi</u>
mitmus	<u>tõ</u>	<u>te</u>			<u>tõi</u>		<u>t</u>	
ainsus	<u>hän</u>		<u>hänõ</u>		<u>st</u>	<u>zõ</u>	<u>ha</u>	<u>zõže</u>
3.is.								
mitmus	<u>hõ</u>	<u>he</u>			<u>zõ</u>			<u>~ he</u>

Pole raske näha, et noomeni ainsuse isikuliiteis esinev $\underline{ī}.V^{-1}\%j\%$ näol on tegemist sisusega, mida pole põhjust lugeda omandusliiteks, nagu seda oletati § 5.2, vaid rõhutava liidusega, millele vastab tähistatav 'ise'. Sama väljendab ainsuse 3. isiku asesõnale liituv -st, mis on ühendatav enesekohase tegumee tunnusega -stõ ~ -štõ. Mitmuse 1. ja 2. isikut tähistava mõi ja tõi puhul $\underline{ī}.V^{-1}\%j\%$ on mitmuse muudis.

Muus osas pole võimalik pidada ilmselt vastuvõetavaks muud, kui nendingut, et 1. isiku puhul m : $\underline{n}.V^{-1}\%m\%$, 2. isiku puhul (s : ž : t : d). $V^{-1}\%d\%$ ja 3. isiku puhul (z ~ ž : h). $V^{-10}\%z\%$ ning et ainsuse 3. isiku asesõnas esineb $\%x\%$. Tingimisi võib aga ainsuslike isikuliste asesõnade tlviste moodustamist defineerida järgmise tabeli abil, kus V tähistab vestlejat, V-mittevestlejat, \dot{V} - nii vestlejat kui ka mittevestlejat,¹⁸ R - rääkijat, R - mitterääkijat, \dot{R} - nii rääkijat kui mitterääkijat, \ddot{R} - ei rääkijat ega mitterääkijat (vrd. isikukategooriat määratlevat tabelit):

¹⁸ Nähtavasti on \dot{V} mahult võrdne elusolendite klassiga asesõnade puhul, vrd. ka ken 'kes'.

R	\bar{R}	* R	° R	V	\bar{V}	* V
<u>m</u>		<u>i</u>		∅		<u>n</u>
	<u>d</u>	<u>i</u>		∅		<u>n</u>
			<u>z</u>	<u>šx</u>		<u>n</u>

Et üksust, mille avaldajaks oleks a : u, ei õnnestu määratleda, võib otsustada, et tegemist on

abivokaalidega. See otsustus pole vastuolus varem abivokaali kohta täheldatuga; ühtlasi vrd. tüviseid mi- ja si- ning %n% lahtumist §5.5.7 tülubis (41).

Mitmuse asesõnade puhul tuleb arvestada, et 1. isiku asesõna võib talvitada nii 'mina ja sina' kui 'mina ja tema' puhul, 2. isiku asesõna nii '1. sina ja 2. sina ja ... ja n-s sina' kui ka 'sina ja tema' puhul. Ühtlasi pandagu tähele, et 3. isiku puhul on mittevestlejat tähistav liidus %šx% dubleeriv.

Isikuliidete ja pöördelõppude osas tuleb selgitada, kuidas saadakse t mitmuslikes ja enesekohastes muudistes, samuti ka asjaolu, miks 3. isiku muudises kindlalt juhtudel %z% V.z. Noomeni isikuliidete puhul on mõlemad juhud seletavad näit. eelneva muudise %n% toimega ja üldistumisega (on ka teoreetiline, ähmisvepsa murde baasil tõestatamatu võimatus, et rõhutav %j% koondub %n%-ks). Paraku pole siin võimalik leida ainustki rahuldavat seletust verbi pöördelõppude jaoks, mis iseenesest ei toeta noomeni isikuliidete puhul antud seletust.

Kokkuvõtteks võib nentida järgmist. 1. isiku puhul on asesõna tüviseks ainsuses %m-i-n%, mitmuses %m-n%, kusjuures nimetavas mitmuse tunnust ei esine; noomeni isikuliiteks on %m%, millele 1. isiku mitmuse puhul järgneb %j% : %m-j%; teesusõna AI 1. pöördelõpuks on %m%, millele mitmuses eelneb (vähem tõenäoline, et järgneb) mingi tundmatu muudis; IE 1. pöördelõpuks on %m-j%, millele nähtavasti eelneb sama muudis kui AI 1. pöördelõpule mitmuses. 2. isiku puhul kehtib üldjoontes sama, kusjuures asesõna tüvisteks on vastavalt %d-i-n% ja %d-n%, noomeni isikuliiteks %d% (2. isiku mitmuse puhul %d-j%, AI 2. pöördelõpuks on %d%, IE 2. pöördelõpuks on %d-j%). 3. isiku puhul on asesõna tüviseks ain-

suses %z-hx-n% ja mitmuses %z-n%; noomeni isikuliiteks on %z-n%, mis on ühtlasi ka tegusõna AI käskiva kõneviisi 3. pöörde lõpuks ja IE 3. pöörde lõpuks. 3. isiku %z-n% esineb ka 4. isiku puhul pöördelõpuna.

Isikut tähistavaist muudiseist tuleb lahus hoida rõhutatavat muudist %j% 'ise' ainsuslikes isikulistes asesõnades ning muudist %st% 3. isiku ainsuse asesõnas ning AE ja PE tegevusnimedes ja kesksõnades; AE ja PE puhul %st% esineb koos järgneva sisusega %n% : %st-n%, kusjuures eelneva tüviselõpulise %l% ja %r% puhul %s% on lahutuv. Murrakuti %st-n% on välja tõrjutud %z-n% poolt, kuid mitte käskiva kõneviisi ainsuses ja ainsuslikes eituskesksõnades.

Arvutunnusteks on mitmuse tunnused %j% ja %d%, kusjuures %d% esineb üksikuid nimetava käände puhul ja koos tunnusega %j% omastava ja selle põhjal moodustatavate käänete puhul %j% ei esine nimetava käände puhul ning ei esine üksikuid omastava ja selle põhjal moodustatavate käänete puhul. Peale nimetatud tunnuste on olemas veel üks sufiksiline mitmuse tunnus, nähtavasti %g% AI kindla kõneviisi mitmuses tunnuse %ba% järel. Nähtavasti esineb häänevõpsa murdes ka üks prefiksiline mitmuse tunnus, vrd. näitava asesõna se mitmust ja tundmatut muudist AI mitmuse pöördelõppudes, IE pöördelõppudes, aga võimalikult ka noomeri isikuliiteis, kus oletati käändemuudist %n%. Kui selleks muudiseks on %n%, siis tuleb nentida, et 3. isiku puhul tarvitatakse alati mitmuslikku muudisekuju (%j-n:z-n% puhul mitmuse %n% lahutub), välja arvatud käskiva kõneviisi ainsuses (kuid sealgi on mõeldav otsustus, et %g-n:z-n% puhul mitmuse %n% on lahutuv).

Tüvistest %m-n%, %d-n%, %z-n% tuleneb, et häänevõpsa murdes t o m b u k s e i o l e s i l p; vastavalt ei osutu õigeaks oletus konsonant- ja vokaalfoneemides teostatud tühendeist.

5.6.3. TEGUMOEKATEGOORIA. § 5.6.2 rakendatud isikukategooria määratlus võimaldab lihtsustada § 5.5.1 esitatud häänevõpsa tegumoodide kirjeldust. Nimelt kattub 4. ehk ilmutamata isik

täielikult umbisikulise tegumoe, mistõttu kaob tarvidus selle tegumoe ning selle abil moodustatud liittegumoodide järele. Seega saab häälisvepsa tegusõna kirjeldada järgmiste tegumoodide abil:

Seejuures tuleb rõhutada, et PI puhul on vaadeldavas murdes välistatud 1., 2. ja 3. isik, AI puhul on aga häärmiselt haruldane 4. isiku tarvitamine.

	E	I	P	A
A	AE	AI	∅	A
P	PE	PI	P	
I	-	-		
E	-			

6. FONEEMIDE JAOTUMUS JA TÜHENDID

Järgnevalt vaadeldakse foneemide jaotumust häänisvepsa sõnaavaldustes eesmärgiga sedastada tühendid. Kuigi khesolevas käsitluses ei osutunud võimalikuks jälgida sõnatuletust (derivatsioon), on paljudel juhtudel siiski peetud võimalikuks eraldada juurised liidustest ja rakendada juuristele 5. pt. tulemusi. Vastavalt hõlmab jaotumuse vaatlus juuriseid ja arvestab muudiseid. Liiduste arvestamine piirdub lihtsamate juhtudega (nagu sõnas teg-õ, mille juuris teg on teada verbitüübist (39)), samuti § 5.3.5, 5.4.2 ja 5.5.8 vaadeldud juhtudega.

Ühtlasi pandagu tähele, et järgnevalt kirjutatakse häänisvepsa näited sulgudeta % %, näit. %tul:m% > tul:m.

6.1. TOMP JA TÜHENDIKATEGOORIAD. Et häänisvepsa silp ei osutu tombuks, tuleb arvestada järgmisi seiku.

1. Tuumenditeks ja kesenditeks osutuvad konsonantfoneemid või neis teostatud üksused; vokaalfoneemid osutuvad enamasti kas häärenditeks või abivokaalideks.

2. Vokaalfoneemiga algavate sõnade puhul on kas tegemist sõnaalgulise tuumendiga, mille avaldajaks on ø või vokaalfoneem on tuumendi avaldaja.

3. Et lõpu- ja sisekadu ning abivokaal olenevad kas tüüvisest või sõna silpide arvust ja ehitusest, siis peavad need olema määratavad ka tompude arvust ja ehitusest lähtudes.

4. Konsonanttüüvisest lõpul on üksik konsonantfoneem keske, võides osutada kas tuumendiks või libandiks, kahe konsonantfoneemi ühendis (ühingus) osutuvad mõlemad tuumendeiks (resp. nende avaldajaiks).

Kui mitte arvestada mitme, s.o. kahe konsonantfoneemi

ga algavaid häänisvepsa juuriseid, võib veenduda, et tüüpi-
desse (93) ja (95)-(96) kuuluvate asesõnade juuriseid võib
vaadelda kui ühetombulisi, juuriseid ja tüviseid α ja β
kui kahetombulisi. Samuti oleksid kahetombulised noomenite
osas ε (59)-(62) ja (64) ning tegusõnade osas ε (39)-(40)
ja (50); kolmetombulised oleksid γ , κ , η , noomeni osas
(80)-(83) ja (85), tegusõna osas ε , välja arvatud (39)-(40)
ja (50); neljatombulised oleksid δ , Ülejäänuna kohta on tule-
tusõpetuse uurimatusest tingituna raske midagi ligemalt ot-
sustada. Ühtlasi võiks nüüd öelda, et lõpukadu ilmneb, kui
sõnas on vähemalt kolm tompu ning sisekadu ilmneb, kui sõnas
on vähemalt neli tompu. Öeldu jätab kehtima, kui õnnestub
näidata, et juurisealgulises konsonantfoneemide ühingus on
parajasti üks tuumend (s.t. teine või ülejäänud konsonant-
foneemid on libandid). Vastupidisel korral tuleb nentida
n.ö. nullpunkti olemasolu (selleks punktiks võib olla näit.
õ.) ning arvestada sellele järgnevate tompude arvu, mis on
ühe võrra väiksem kui eelmisel korral saadud.

6.2. VOKAALFONEEMID JA ÄÄRENDED. Järgnevalt jälgitakse vo-
kaalfoneemide vahekordi äärendite määramiseks. Seejuures
vaadeldakse: 1) murdesiseseid kõikuvusi vokaalfoneemide tar-
vitamises ühete ja samade juurendite väljendusavaldajates,
2) ühtedes ja samades tüvistes erinevaise sildadesse kuulu-
vate vokaalfoneemide vahelisi vahekordi ning 3) äärendite
määratlemise võimalusi ning äärendeid eristavaid näitajaid,
resp. signaale.

6.2.1. MURDESISESED KÕIKUVUSED VOKAALFONEEMIDE TARVITAMISES.

Siin peetakse silmas: a) Ühelt poolt Rug-Mtv alal täheldata-
vat \underline{e} , \underline{o} , \underline{u} tarvitamist ning teiselt poolt Kak-Per alal tä-
heldatavat \underline{i} , \underline{u} , \underline{u} tarvitamist reas sõnades \underline{r} ees¹ ja
b) laialdaselt levinud $\underline{e} \sim \underline{u}$ ja $\underline{i} \sim \underline{u}$ kõikuvat tarvitamist
mõningais sõnades.²

¹ Vrd. E. A. T u n k e l o, VKÄH § 380₁ ja 390; E. A. Tun-
kelo ei tundnud nähtavasti näiteid $\underline{u} \sim \underline{o}$ erisugusest tar-
vitamisest.

i ~ e, u ~ o ja ü ~ ö erinev tarvitamine r ees piirdub sõnadega birbi ~ berbi 'pigitraat', birda ~ berda 'kangasuga' (vene laen), irda:l-na ~ erda:l-na 'väljas; küljest ära', kirbo-da:ba ~ kerbo-da:ba 'vallandub, pääseb lahti, pudeneb', kirvez ~ kervez 'kirves', sirpi ~ serpi 'sirp'; kurnika ~ kor-nika 'kalapirukas' (vene laen), šurmuše ~ šormuše² 'kõik, toa kõõgipool'; kürza ~ kürza 'kaerajahukook'.

Kokkuvõttes võib üelda järgmist: 1) sellised erinevused piirduvad juhtudega, mil r järel on b, d, z, n, p, v; 2) on näiteid, kus vastavail juhtudel Kak-Per u-le vastab ka Rug-Mtv u (purnu:d 'salved'), kuid mitte selliseid, kus sõna algul vo-kaalfoneemile eelneb ʃ, k, s, b, v, 3) on näiteid, kus vasta-vail juhtudel Rug-Mtv e ja o vasteks on ka Kak-Per ala e ja o, kusjuures sõna algul võib olla ʃ, k, s, nii et 4) kõigil vaa-deldud juhtudel i ~ e, u ~ o, ü ~ ö on üheselt viidavad vasta-valt i-le, u-le ja ü-le.

Kõikuvused e ~ ö ja i ~ ü pole äänisvepsa ainekust lähtudes rahuldavalt kirjeldatavad. Tuginedes sugulaskeelte andmeile, mis ei erine oluliselt andmeist vastavate foneemide tarvitusest paljudes äänisvepsa idiolektides, võib E. A. Tun-kelo eeskujul eristada kaht vastupidist nähtust: 1) delabiali-satsiooni, näit. juhtudel pühä ~ pihä 'püha; paast', pühki-n ~ pihki-n 'laudlina', hüvä ~ hivä 'hea', külb-eti ~ kilb-eti 'saun'; siia on loetud ka kõikuvused mälüba ~ milü:ba 'mahub', pöli ~ peli 'tolm' ja pölej-da:ba ~ pelej-da:ba 'tolmab' (viimase juhul pole selgunud tuletamiskäik); 2) labialisatsiooni, näit. juhtudel libu:d ~ lübu:d 'tõused', ibus ~ übus 'lumehang', vilu ~ vülu 'külm, vilu', hebo ~ höbo 'hobune'. Sel puhul võib labialisatsiooni seletada kui labiaalharmonia taotlust, kus-juures see harmoonia oleks progressiivne. Vastupidiseks nähtu-

² Vrd. ib., § 377₂, 382₁, 391, 399.

³ Škš ka šermuše [šermuš]. Nähtavasti on tegemist vene laenu-ga (värdtuletisega).

seks tuleks siis lugeda delabialisatsiooniks sõnas pelü, verbi-
tõivis pelej-da antud juhul vaatlusele ei allu.

6.2.2. SIILDADE VAHEKORRAD TÜVISES. Siin vaadeldakse ühesama
tõivise eri sildadena esineda võivaid vokaalfoneeme. Lihtsuse
mõttes piirduetakse oletatavate 2-tombuliste β -liste juuriste-
ga.

$u \wedge_1 \beta_2$: kulu 'vana', kudo:d 'kood', muda 'muda', rugiz
'rukis', tuge:d 'toed'.

$o \wedge_1 \beta_2$: ozu-ta:da-g 'nõidata', lado:l-n 'loole', oza
'õnn', kozi:l-n 'kosja', noge:z-na 'nões'.

$a \wedge_1 \beta_2$: vaju:da-g 'vajuda', kado:da-g 'kaduda', sada
'sada', kaži 'kass', page:d 'paged'.

$\bar{u} \wedge_1 \beta_2$: küdu 'küdi', müü:ba 'mahub', külä 'külakond',

$\bar{o} \wedge_1 \beta_2$: pövu 'kasukas', mõha ~ mõhë 'hilja', põli
'tolm', tõli 'tola'.

$\bar{a} \wedge_1 \beta_2$: väzu:m 'väsin', mäžo-ta:da-g 'marju puruks pres-
sida', näda 'koolera', käli 'käli', käga 'ukse käepide', lä-
bi 'läbi', väge:da 'jõudu, väge'.

$i \wedge_1 \beta_2$: bibu 'kätki-vibu', pino 'pinu, riit', pida:ba
'peab', lihä 'liha', viru-ta:d 'stüüd', nime:da 'nime'.

$e \wedge_1 \beta_2$: redu 'pori', hebo 'hobune', keza 'suvi', elä:ba
'elab', keri(lavda:d) 'kerilauad', rege:n 'ree'.

Esitatu põhjal võib koostada järgneva kokkuvõtliku ta-
beli, kus + märgib vertikaalreas asuva foneemi esinemist sil-
las β_1 ning horisontaal-

	u	o	a	ü	õ	ä	e	i
i	o	o	o				o	o
e	o	o	o				o	o
ä	+	+	+	o	-	o		
õ	+		+	+	o			
ü	+			o				
a	o	o	o					
o	o	o						
u	o							

reas asuva foneemi esine-
mist sillal β_2 , kuid mit-
te vastupidi; - märgib pa-
rajasti vastupidist; o
märgib kummagi foneemi
esinemist nii sillal β_1
kui β_2 .

Pole raske näha, et
tegemist on vokaalharmoo-

niaga; seejuures oleneb vokaalharmonia suurel määral tuumast k_1 .⁴

Enam-vähem samasugune on olukord k_1, k_2, k_3, k_4 -liste tüviste puhul, kus võib aga nentida ka seoseid $\underline{u} \wedge \underline{a}$, vrd. kürza:d 'kaerajahukoogid', võimalik, et ka $\underline{i} \wedge \underline{u}$, vrd. [kiŕkutab] 'kõlistab'.

Järelikult poleks siis, kui $k_1 = (\underline{u} \ \underline{ö} \ \underline{u})$ tarvidust märkida neid foneeme tagapool;⁵ kuid $k_1 = (\underline{i} \ \underline{e})$ puhul on olemas vähemalt neli esialgu määratletamatut tüvisepaari: pida:ba 'peab' : idä:ba 'idaneb', nena 'nina' : venä:ks 'vene keeli', ilma 'õhk' : silmä 'silm', velga:n 'võla' : selgä:n 'selja', mistõttu see otsustus oleks ennatlik.

6.2.3. ÄÄRENDID JA SIGNAALID. Kõigepealt tuleb märkida, et pole teada, kuidas signaale kindlaks teha. Teiselt poolt võib oletada, et äärendid jm. tühendid on otstarbekalt moodustatud.

Oletades, et u, o, a, ü, ö, ü, i, e on äärendid, võib neid kirjeldada järgmise tabeli abil, kui distinktiivtunnuseid signaalideks pidada:

vokaalne (vocalic)
hajus (diffuse)
tihe (compact)
graaavis (grave)
madaldatud (flat)

						l					
						o			i		
o			i			o			i		
o		i	o		i	o		i	o		i
o	i			o	i	o	i			o	i
e	ö	o		ä	a		i	ü		u	

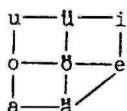
Ilmselt pole oletatud äärendid otstarbekalt moodustatud: ükski äärend ei koosne vähemast kui kolmest signaalist. Arvestatagu vaid, et kombinatsioonide arv 5 elemendist l- ja 2-kaupa $C_1^5 + C_2^5 = 15$, s.t. viit signaali ühe- ja kahekaupa rühmitades on võimalik moodustada 15 äärendit (tühendit).

⁴ Viimasest võib veenduda tutvudes näit. näidetega E. A. T u n k e l o, VKÄH § 496-520.

⁵ Sõnad, nagu [buŕbak] 'mull; vill(-i)', [butkud] 'putked', [usutada] 'hssitada' on kas mittesüsteemsed või tuletusopetuse seisukohalt läbi tõõtamata.

Kombinatsiooniõpetusele tuginedes võib nentida, et kaheksa äärendi saamiseks on tarvis vähemalt 4 signaali, kusjuures ükski neist äärendeist ei tarvitse olla kombinatsioon enamast kui kahest signaalist (sest $C_1^4 + C_2^4 = 4 + 6 = 10$).

Arvestades § 4.7 ja 6.2.1-2 mainitud asenduvusi võib koostada järgmise asenduvusskeemi (asenduvuses olevaid äärendeid ühendab joon):

ja ||e|| ning ||ä|| ja ||a|| on vastastikku välistavad:

	a	ä	e	i
i	u	ü	∅	i
e	o	ö	e	
ä	∅	ä		
a	a			

Selle skeemi alusel saab äärisvepsa äärendeid hõlpsasti kirjeldada kui nelja signaali ||i e ä a|| kombinatsioone, kusjuures vastavalt ||i||

§ 6.2.2 esitatut ümber hinnates pole raske märgata, et ||ä|| ja ||a|| vastastikune välistavus kandub üle ka vastavaid signaale sisaldavaile äärendeile $\acute{a}, \acute{ä}, \acute{e}$ -listes ning $\acute{a}, \acute{ä}, \acute{e}, \acute{i}$ -listes tälvemeis või vähemalt juurmeis.

Vastavalt saame järgmise tabeli:

	u	o	a	ü	ö	ä	e	i
i	o	o	o			o	o	o
e	o	o	o			o	o	
ä				o	o	o		
ö				+	o			
ü				o				
a	o	o	o					
o	o	o						
u	o							

Loomulikult pole see tabel lõplik. On võimalik, et |põlõ| ja |mülü:ba| ning |tõlõ| jms. on siiski |pe-lü|, |milü:ba|, |telo|, kuid selleks tuleb kindlaks teha, et |o| sõnades nagu |hebo| ja |keço| on liide. Kui aga |o| on tõesti liide, siis pole raske sugulas-

keelte abil näidata, et |õ| osutub tarbetuks üksuseks (s.t. ||e|| + ||ä|| = ∅). Samuti pole võimatu, et ka ||i|| ja ||e|| vastastikune välistavus võib ilmned juurme piires, nii et osa praegu $\acute{a}, \acute{ä}, \acute{e}$...-listeks peetavaid juurmeid osutub $\acute{a}, \acute{ä}, \acute{e}$...-listeks.

Seega nenditakse äärisvepsa murdes signaalidest ||i e ä a|| koosnevaid äärendeid |i e ä ü a o u| ning võimalikuna ka äärendit |õ|.

6.3. KONSONANTFONEEMID JA TUUMENDID NING LIBANDID. §6.1 p.4 kohaselt osutuvad tuumendeiks, õigemini: tuumendite avaldajateks, konsonanttüvisel lõpul kahe foneemi ühingus asuvad konsonantfoneemid. Eeskätt § 5.3.4 ja 5.5.7 alusel (vrd. ka § 5.3.5 ja 5.5.8) võib koostada järgmise vastavaid ühendeid, täpsemalt - ühinguid kirjeldava tabeli:

	<u>t</u>	<u>s</u>	<u>d</u>	<u>g</u>	<u>z</u>	<u>h</u>	<u>m</u>	<u>n</u>	<u>l</u>	<u>r</u>	<u>v</u>
<u>p</u>	+										
<u>t</u>											
<u>k</u>	+										
<u>h</u>	+										
<u>n</u>			+			+					
<u>l</u>				+							+
<u>r</u>			+			+	+				+
<u>v</u>			+		+					+	+
<u>j</u>			+			+				+	+
<u>x</u>			+						+	+	+

Ühtlasi olgu märgitud, et kui tš kolme konsonantfoneemiga lõppevas sõnas vejtš jm. osutub č-ks, siis vastab č-le vormiühikis tuumend.

Seega võivad libandeiks (vs. libandite avaldajateks) osutada vaid š, ž, b, j.

Nüüd tuleb vaadelda sõnaalgulisi, resp. juurisealgulisi konsonantfoneemide ühendeid. On nenditud vaid kahe foneemi ühendeid vähestes sõnades. Järgnevalt esitatakse leitud ühendid koos näidetega, kusjuures näidete arv oleneb ühendile järgneda võivate vokaalfoneemide (s.t. ka äärendite) arvust:

pl: plitšk(?)-ajda:m⁶ 'lasen nipsu', plaku-ta:da-g 'koputada';

pr: prihš 'poiss';

ts: tšukkol:z-n (mān:ba) 'sukeldub';

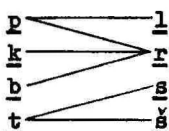
⁶ Sjn ja edaspidi tähistab (?) vastavas asendis esineda võivat, kuid tundmatuks jäänud vokaalfoneemi.

tš: tšitši 'vanem õde', tšuga 'nurk', tšoma 'kena, ilus', tšapa:d 'raiad';

kr: kronka:ba '[ronk] kronksub';

br: bringi:ba 'hüpleb', brang(?)-ajda:ba 'kraaksub'.

Peale loetletute on registreeritud mittestisteemne sõna [škuɣmud] 'sõlmed', mille l a e n u l i s u s t pole õnnestunud kindlaks teha. Seega võib juurisealgulisi konsonantfoneemide ühendeid skemaatiliselt kirjeldada järgmiselt:

Kuigi juurisealgulises ühendis on täheldatud ka foneeme b ja š, tuleb neid foneeme lugeda vastavalt üldisusprintsiibile tuumendeks vs. tuumendite avaldajateks. Seega osutuvad need juurisealgulised ühendid ühinguiks.

Ühtlasi pandagu tähele, et b, resp. br esineb teadaolevail juhtudel üksnes seoses br \wedge ng.

6.4. KONSONANTFONEEMIDE JA VOKAALFONEEMIDE KOOSSESINEMINE.

Järgnevalt vaadeldakse esiteks vokaalfoneemide esinemist konsonantfoneemi järel ja sõna algul ning teiseks vokaalfoneemide esinemist konsonantfoneemi või konsonantfoneemide ühingu ees nii, et vokaalfoneem on asendis $\&$.

6.4.1. SILLAD KONSONANTFONEEMIDE JÄREL. Sild $\&$ võib järgneda järgmistele üksikutele konsonantfoneemidele (esitatakse näide võimalikult igast vokaalfoneemist sillana):

#⁷: ilma:z-na 'õhus', elä:da-g 'elada', ägez 'äge', õglä-stoj-ta:ba 'iiveldab', uskä:z-n 'sülle', aldo:d 'lained', ola 'tulekivi', usko:d 'usud';

p: pitkä:d 'pikad', pezida-g 'pesta', pär 'pea', püü 'tolm', pühä 'püha; paast'; pähkus 'puu pähk', pohJa 'põhi', puhtaz 'puhas';

⁷ # silla $\&$ ees märgib ühe või mitme tuumendi nullavaldaajat, vrd. § 5.6.1.

t: tihe:d 'kihulased', teg:da-g 'teha', tühk:d 'vilja-pead', tõlb 'tola, loll', tühJH 'tühi', tahko:l-na 'kõvasil', toh 'toht', tuhka 'tuhk';

k: kindaz 'nahkinnas', kehta:ba 'viitsib', kH:d:z-na 'kHes', kõkõ-ta:da-g 'tegevuseta istuda', küzü:da-g 'küsida', kala 'kala', kohtu:n-k-n 'kõhuga; rase', kuhilaz 'kuhilas';
s: silda 'sild', selgH 'selg', särnH 'rihm', sõx:da-g 'sülla', sürJH 'serv, HAr', sarve 'sarv', sorm 'sõrm', surma 'surm';

š: šing(?)-ajda:ba 'laotab', šelh-išto 'nõges'; šakõu 'sete või sulatamisel', šol(?)-ajda:ba 'solistab', šuhu:l-na 'sosinal';

h: higna 'kätkinõür', henge 'hing', härgh 'härq', hõrmü:d 'meesterahvad', hüvH 'hea', hahka 'hall', hodra 'tupp', hursti 'põrandariie';

b: bibu '(kätki-)vibu', bembel 'look', bärp-jtš:ba 'keerutab kedervart', Per bõlbõ-ta:ba 'latrab', babarma 'vaarikas', boxla 'pohl';

g: garbol 'jõhvikas';

m: milJa 'minia', merda 'mõrd', mäge 'mägi', mõhH 'hilja', müngü:ba 'iniseb', mahta:ba 'oskab; suudab', molemba:d 'mõlemad', musta:d 'mustad';

n: nime 'nimi', negla 'nõel', nälgH 'nälg', nõkõ-ta:ba [nõko:tab] 'nokib', nüblH 'nõüp', nahka 'nahk', noxr 'noor', nutš(?)+nena 'nõbinina';

l: lihH 'liha', leske 'lesk', läbi 'läbi', lõx:da-g 'lõua', lüh-ud 'lühike', lava 'põrand', loh 'lõhi', lum 'lumi';

r: rihma 'rihm, pael', rehtil 'pann', räpsü:d 'ripsmed', rõhkH:ba 'rõhib', rüg(?)-j:ba 'kõhib', razva 'rasv', robeh 'tervik', rugiz 'rukis';

v: vilu 'külm', venu:ba 'lamab', välJH 'lõtv', võx 'võõ(-koht)', vandeh 'tunnivits', vodnaz 'lambatall';

J: Jäx 'jää', Joge 'jõgi', JüvH 'iva; tera', Jaga:ba 'jagab', Joga 'iga', Jumal 'jumal'.

Juhtudel ((k₋₂)k₋₁)k₁k₂ võivad sillana k₂ esineda

järgmised vokaalfoneemid järgmiste konsonantfoneemide järel:

h: kuhilaz 'kuhilas', lihü 'liha', höhõ-ta:ba 'hirnatab', paha 'halb, paha', miho-ta:ba 'täkk hirnub', šuhu:l-na 'sosinal';

b: läbi 'läbi', škâ kâbül 'käpp', hüü 'õökull', naba 'naba', hebo 'hobune', kubu 'kõrisõlm';

d: idä:ba 'idaneb', pida:ba 'peab', kado:da-g 'kaduda', kudu 'konnakudu';

g: rugiz 'rukis', väge 'vägi, jõud', kägä 'ukse käepide', sügiz 'sügis', maga-da:ba 'magab', vago 'vagu';

z: kozi:l-n 'kosja', väzü:da-g 'väside', vaza 'vasikas', vezo 'võsu', azu 'puuanum';

ž: kaži 'kass', näžä+hejna 'mingi hein', mäžo-ta:da-g 'marju puruks pressida', iža-nda 'isand, peremees', kužu 'kutsikas';

m: nime 'nimi', hämär 'hämar', tšoma 'ilus', amu 'ammu';

n: Jäniš 'jünes', venä:ks 'vene keeli', nüü 'härja-soor', kana 'kana', puno-ta:m 'kerin', venu:ba 'lamab';

l: elä:bä 'elab', tšilb 'tola', mülü:ba 'mahub', ola 'tulekivi', Jalo 'aher', kulu 'vana';

r: viru-ta:m 'süütan', orava 'orav', hero:da-g 'hõõru-da';

v: kive 'kivi', Jüvâ 'iva; tera', vävü 'vähimees', kova 'kõva', nevo:da-g 'nõu anda', savu 'suuts';

j: vajeh-ta:da-g 'vahetada', aja:da-g 'ajada; sõita', kujo 'kitsas tee aedade vahel', uju:ba 'ujub'.

Esitatud kirjeldavad kokkuvõtlikult järgmised tabelid. Tulemuste vaatlusel tuleb arvestada, et vaid $\underline{k}_1, \underline{s}_1$ puhul on tulemused kõigiti arvestatavad; $\underline{k}_2, \underline{s}_2$ puhul võib esineda ja tõenäoselt esinebki kahte liiki puudusi: 1) ei ole esitatud mingi konkreetne ühend, sest on loetud võimalikuks, et vokaalfoneem kuulub liidusesse ja 2) mingis konkreetset ühendis vokaalfoneem kuulub liidusesse, mitte aga juurisesse. Ometigi on $\underline{k}_2, \underline{s}_2$ puhul tulemused arvestatavad asendis \underline{k}_1 , esineda võivate foneemide inventari osas.

$k_1, b_1, i, e, ä, ö, u, a, o, u$

#	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>p</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>t</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>k</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>s</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>š</u>	+	+				+	+	+		
<u>h</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>b</u>	+	+	+	+			+	+		
<u>g</u>								+		
<u>m</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>n</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>l</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>r</u>	+	+	+	+	+	+	+	+		
<u>v</u>	+	+	+	+			+	+		
<u>j</u>							+	+	+	+

$k_2, b_2, i, e, ä, ö, u, a, o, u$

<u>h</u>	+		+	+		+	+	+	
<u>b</u>	+		+			+	+	+	+
<u>d</u>				+			+	+	+
<u>g</u>	+	+	+			+	+	+	+
<u>z</u>	+					+	+	+	+
<u>n</u>	+		+	+		+		+	+
<u>m</u>			+	+			+		+
<u>n</u>	+		+			+	+	+	+
<u>l</u>			+	+		+	+	+	+
<u>r</u>	+						+	+	
<u>v</u>			+	+		+	+	+	+
<u>j</u>			+				+	+	+

Vastavalt võib tabelite alusel teha rea järeldusi.

1. Nn. helitud ja helilised konsonantfoneemid võivad osutada sama tuumendi avaldajateks, vrd. ka helitustumist sisekao tagajärjel §5.3.5 p. 2; nn. helitud üksikkonsonandid väljaspool asendit k_1 , (ja k_2) osutuvad mitme tuumendi avaldajateks.

2. Eelmise järelduse kehtivuse eelduseks on, et b ja v asendis k_1 , (ja k_2) on samased; selle poolt räägib b ja v ühesugune esinemus antud asendis ning võimlus, et b esinemine on seotud kindlate tingimustega (vrd. ühingu br §6.4). g sõnas garbol on kas seotud mingi kindla tingimusega või sõna or mitteüstemuse.

3. Et j esineb vaid asendis k_1 ning j esineb vaid asendis k_2 , osutab, et tegemist on sama tuumendi avaldajatega. (Ühtlasi olgu märgitud, et k_1, k_2 puhul j esineb vaid asendis k_1 , ning j vaid asendis k_2 , kusjuures pole võimalik j; k_1, k_2 puhul ei esine asendis k_2 kumbki, asendis k_1 esineb neist vaid j, vrd. murzjajm 'noorik'). Vastavalt olgu j ja j edaspidi j.

4. Et # asendab antud juhul üht või enam tuumendit, on alust otsida vastavaid tuumendeid nende seast, mille tavaliisi avaldusi pole täheldatud konkreetsete näiliselt juurisealguliste foneemide ees; sel puhul on mõeldavad võimalused (e) järgmised:

i e š š ũ a o u

<u>b</u>			•		•
<u>v</u>			•		•
<u>j</u>	•	•			
<u>i</u>		•	•	•	
<u>š</u>	•	•	•	•	•
<u>x</u>	•	•	•	•	•

Ühtlasi pandagu tähele, et kui tš osutub üksiküksuseks, siis on selle ning š võimalused täpselt samasugused (vrd. §6.3).

5. b ~ v esinemise poolt š ja u puhul sõna algul räägib asjaolu, et v esineb asendis k, š ja u ees, kusjuures leiab aset [v] ~ Ø. j esinemise poolt i ja e puhul räägib asjaolu, et j muudisena võib avalduda kui [i]. š ja x kasuks olulisi argumente pole, kuid b ~ v ja j abil ei saa määratleda kõiki juhtusid (vt. #š, #š, #a, #o); sama kehtib b ~ v ja j ning š kohta. Seevastu osutuvad piisavaiks kas b ~ v, j ning x või üksnes x.⁸

6.4.2. SILLAD KONSONANTFONEEMIDE EES. §6.4.1. nenditust arvestatakse siin vaid j ja j samasust. Vaadeldakse kõiki sillana š, esineda võivaid vokaalfoneeme ning neile järgnevaid konsonantfoneeme ning konsonantfoneemide ühinguid.

i: pipu 'lapse cunnus', rippuša 'ripub', lips-ahta: da-g 'kääst lipsata', bipšim 'vilpsin'; sita 'stercus ex alvo', sitk-eda 'sitke', vitša 'vits', kitšer 'köver', pliták(?) -ajda:n 'lasen nipsu'; riko:d 'tapad', tikku-ta:ba 'toksib', tiksuid 'sulstaelad', siklo-jtš:ba 'asetan külvi-

⁸ Lahendus on ilmselt mõnevõrra suvaline. Ühtlasi ei anna mingit tuge ligemad sugulaskeeled (j osas osalt vaid liivi keel).

märke'; hisi-ta:da-g 'nühkida', rista:d 'ristid', Ksk kiško-
-ta-el:m-j 'kakleme'; ištu:ba 'istub', niška 'kukal; turi';
lihã 'liha', vihtiko 'vihk', Hpš pinhu 'peen, tihe mets',
vihma 'vihm', hahna 'kätkinõtr', pihlätšu 'pihlakas'; bibu
 '[kätki-]vibu', hibja 'ihu'; pidaba 'peab', lidna 'linn';
siga 'siga'; sizar 'õde'; ižanda 'isand, peremees', kižv(?)-
-ajda:ba 'valutab, kipitab'; pimeda 'pime'; pino 'pinu',
kintšumaj:z-n-sa-j-n '[sõõb] küllastuseni', lindu 'lind',
kingeda 'tihe, kinnine', pinžul-da:ba 'tibusab vihma'; vilu
 'kül'm', Hpš piltši-ta:da-g 'vilkuda', tilk(?)-ajda:m 'lõp-
-san', vilsk-anta:ba 'volksab [vette]', ilbes 'ilves', silmã
 'silm', hilja 'vaikne'; viru-ta:m 'süütan', tširstav 'pirts
 sõõja', birbi 'pigitraat', irda:l-na 'võljas', pirgas:d 'pi-
 rukad', virzu:d 'viisud', kirja:va 'kirju; kirjaoskaja';
kivi 'kivi', sija 'koht', nijtu:l-n 'niidule', rijtš:m-j
 'riietun lahti', lijku-ta:da-g 'kiigutada', rijh 'rehi',
rijbi+lavda 'linaraats', vijd 'viis', sijga 'siig', lijm(?)+
+max 'aed', vijna 'viin', hijl 'süsi', hijr 'hiir';
 e: lepa:d 'lepad'; leteg 'liiv', pettel 'petkel, uhmri-
 nui', metsa 'mets'; peksa:d 'peksad'; vesta:d 'vestad
 [puud]', leske 'lesk'; lešti:m 'lõikan pealseid maha'; eh-
-ta:l-na 'õhtul', rehki:ba 'raputab üles-alla; tuuseldab';
lehma 'lehm', kehna 'vilets', kehla 'kihlvedu'; hebo 'hobu-
 ne', Škã, Mtv, Ksk kebma 'kerge', kebna 'kerge', sebra:ks
 'uhistõõks', kebja 'kerge'; veda:da-g 'vedada', Per kedma
 'kerge', pedra:n 'põdra'; rege 'regi', segla 'sõel'; keza
 'suvi', kezrajž-n 'kederluu'; ema-ga 'emand, perenaine',
bembel 'look'; nena 'nina', lenda:ba 'lendab', henge 'hing';
elã:da-g 'elada', šelhišto 'nõges', Ksk helbeg 'agan',
elge-nda:m 'mõistan', velje 'vend'; kera-da:ba 'korjab',
perti 'maja', verko 'võrk', kerda 'kord', perzeg 'perse',
herneh 'hernes', terveh 'terve'; leveda 'lai'; pejt(?):j-
-tši-n 'salaja', vejtsš 'nuga', lejka-da:m 'lõikan', lejba
 'leib', nejd-jž-n 'tütarlaps', rejgu 'aug', rejžeg:d
 'reied'; sejna 'sein'; kex-zu:ba 'keeb', mexz 'mees',
nexme 'neem', pexn 'võike', kexl 'keel', pexr:ba 'peeretab';

h: hüpko 'koeranael', räpsu-ta:ba 'sähmab', käpšu
 'kääp'; jätä:m 'jätan', kätt(?)-zud 'kätki', rätšin 'naiste-
 särk', nätšo-ta:da-g 'nätšutada', mätškä:ba 'lirtsu'; räki-
-ta:ba 'kõrvetab'(päikesest), hääkku-ta:da-g 'ehmatada, hirmu-
 tada', määksü 'sääremari'; pästä:ba 'päästab', kääski:ba 'kää-
 sib'; hääej 'häärgvasikas', pästär 'linaluu'; vähä 'vähne, läh-
 teg' 'allikas', tähkä 'rokk; viljapea'; kähä 'kähä', käbr(?),
 'kähbi'; hädä 'koolera'; käge 'käge', mäger 'mäger'; väzü:m
 'vähsin'; rääžingo 'hunnikusse aetud käännud, põõsad jms. ale-
 tegemisel'; hämär 'hämär', lämtes 'kanderihm', lämbi-ta:m
 'kütan; soendan', rämz-ahta:da-g 'prantsatada'; män:da-g
 'minna', händä 'saba', länges 'rangid', vänž-išt-el:
da-g-st-n 'tohletada'; käli 'käli', nälgä:z-na 'nälgas',
välj 'lõtv', är(?)-ajda:ba 'kärab vihaselt', bärp-jtš:m
 'keerutan kedervart', värtin 'värten', härk-im 'mänd (-a)',
särb-im 'leivakõrvane', ärdü-ta:da-g 'õrritada', märgä
 'märg', kärzä 'käräs', särmä 'rihm', järve 'järv'; käv-el:m
 'kään, kõnnin', rävst-az 'räästas', tävü-u:ba 'jätküb, ai-
 tab', nävü:ba 'näugub', lävläjm 'raske'; täj 'täi', äjk(?)-
-ajda:m 'peksan', häjliü-ba 'hõljub', päjv 'päev'; säx 'ilm',
käxmen 'käämmal', äxm 'häääl', säxr 'säär', läxv 'laut (-a)',
äxj 'palju';

ö: höpö-ta:ba 'jookseb'; rötšü 'sopp, pori'; rökü-
-stada-g 'röhata!'; Sou hösäk(?) 'igav', hösteg 'kõnts';
möhä 'hilja', pöhtä:ba 'keerutab', röhkä:ba 'röhib'; rögä
 'tatt', höz-ahta:ba 'langeb, libiseb'; möngü:ba 'iniseb';
pöli 'tolm' Per bölbö-ta:ba 'latrab', pölgä-sta-u:da-g
 'hirmuda'; hörtš-ako 'okslik puu', hörhö-ta:ba 'hirmatab',
hörnü 'meesterahvas'; pövü 'kasukas', kövha⁹ 'vaene', rövht-
ta 'varbvärav', lövda:ba 'leiab', lövga 'lõug', Ksk övmu
 'leil', rövna 'serv, äär', lövli 'leil', pövva 'lina',
söx-da:g 'süüa';

ü: hüppi:ba 'hüppab', küpse 'küps'; hüt-jäta-u:da-g
 'kokku vajuda', küttud 'kütke', kütki:m 'kitkun'; hüki-ta:ba

⁹ Kui k₁ = v, ei arvestata k₁ järel asuva h puhul §6.2.2
 tulemusi, kui k₁ = (ö, ü).

'viriseb', tukkä:ba 'tuksub', kükse:ba 'saab kätte', ükd 'üks'; üskä 'süli, rüpp'; püstä:m 'pistan'; lühüd 'lühike', pühki:ba 'pühib'; hübä 'õskull', nüblä 'nõõp'; küdü 'küdi'; stügüz 'stügis'; küzü:da-g 'küside'; ümbär-da:m ~ üंबर-da:m 'lähen Umbertkaudu'; ünä-jž-n 'terve, kogu', kündä:da-g 'künda', jüng-ahta:da-g 'prantsatada'; mülü:ba 'mahub', tält-sä:d 'nürid', mülk-jšta:da-g 'kissitada', külbe-ti 'saun', sülge:m 'sülitan', külmä 'külm, pakane'; jürf 'müristamine, mürin', kürzä 'kaerajahukook', Ksk ürmä:g 'ilma', sürjäh 'äär, serv'; süvä 'sügav', lühva 'hauskar', Ksk pühkhä:nu-g 'minema pühkinud, minema pannud', küvdug 'keris', tüvn 'vaikne, tüln'; süxd-j:m 'tasandan heinu';

a: ape:l-n 'naiseisale', Sou happun 'hapupiim', babt-sa-z-jž-n 'herilane', laps 'laps'; vateg 'vatman', kattila 'katel', matka 'teekond', vatsa 'köht', latšu 'lai madal tünn', katšku 'suits'; aka:d '(abielu-)naised', pakku:ba 'tuleb lahti, tuleb küljest ära', maksa 'maks (-a); kallim'; šakšu 'sete vôi sulatamisel'; vasta 'viht (-a)', laske:ba 'laseb', kassar 'kiin'; pašta:ba 'päike paistab', lašk 'laisk'; paha 'halb, paha', ahfaz 'kitsas', hahk 'hall', pahmaz 'kaerauhmer veskis', rahno:ba 'lõikab vilja', hahla:d 'pihid', vahva 'köva, tugev', ahjo 'lee'; naba 'naba', kab-laz 'reekodar', sabra 'saad', kabja 'kabi'; sada 'sada', vadnaz 'vannas', ladva 'latv', kadja:d 'püksid'; magada:ba 'magab', kagla 'kael', kagra 'kaer', agja 'ots, lõpp'; vaza 'vasikas', azma 'lõngapasmas', azrag 'ahing', kazva:ba 'kasvab', agja 'asi'; paža 'rühm'; amu 'ammu', ambu:m 'lasen püssist vs. ammust'; sana 'sõna', tantoj:n 'hiljutl', vanha 'vana', kendo 'känd'; hango 'hang (-u)', manzika-jž-n 'maasikas', hanž-ako 'haruline puu'; kala 'kala', malta:ba 'oskab, suudab', aldo 'laine', malga 'linaleo vajutispuu', kalza 'nürri', palm-iko 'viht (-i)', talv(e) 'talv', paljaz 'paljas'; para-mba 'parem', karta 'kõna', tarka 'kaval', varh-indo:d 'valjad', arba 'arb', vard 'vars', vargasta:da-g 'varastada', karzi:ba 'raib; hävitab', armo-tom 'hoolitsuse-ta', varna 'varn', karva 'karv', harja 'hari'; lava 'põrand',

lavtša 'seinapink', ravk 'vaeseke', kavstaz 'reekaust', javho 'jahu', savba:z-na 'kinni, suletud; riivis', ravda 'raud', havgo 'halg', kavžu:d 'sühremähised', kavma 'kalm', lavla:ba '[kukk] laulab', savva-da:da-g 'kohitseda'; paja 'sepapaja', ajta 'ait', kajke 'kõik', lajha 'lahja', majdo 'piim', ajga 'aeg', ajža 'ais', kajmol 'kaenal', lajna-da:m 'neelan', ajlaz 'piste', ajro 'aer', kajvo 'kaev', max 'maa; muld', haxba 'haab', raxda:m 'tõotan', raxvaz 'eakas';

o: lopu 'lõpp', lops-ahda:da-g 'maha matsatada', kopreh 'naerikuhi'; lotošta:m 'lobisen', potk(?)-ajda:ba 'põtkab', otsa 'otsmik', rotška-ahda:ba 'praksatab'; kok(?)-ajda:ba '[uss] nõelab', oksa 'oks', osta:m 'ostan', koske:m 'puudutan'; lošk-ahda:ba 'lajatab'; loh 'lõhi', lohkoj 'naeri-jahusupp', kohmoj-ta:nu-g 'kõllmast kohmetanud', pohja 'põhi'; soba:d 'riided', kobra 'pikk', tobja 'suur'; kodi 'kodu', lodma 'soine org', vodnaz 'lambatal', hodra 'tupp', odva 'odav'; joga 'iga', Hps vogri:nu-g 'mättaid ja mullakamakaid peeneks tagunud'; oza 'õnn', rozmeq 'rooste', ozra 'oder'; rož-ahda:ba 'praksatab'; tšoma 'kena, ilus', omb-el:m 'õmbelen'; honda 'nõrk', honga 'kuivanud puu', sonzar 'kirp', ronž-ahda:ba 'raksatab'; ola 'tulekivi', polta:ba 'põletab', olge:d 'õled', polve:d 'põlved'; oraz-jž-n 'oras', torpa 'hõrnas', kortš-ako 'kõverik', korsk-ajda:ba 'turtsub', torho-ta:ba '?raputab', pordaz 'trepp', orgo 'võsa', Hps porzaz 'põrsas', sorm 'sõrm', korva 'kõrv', korja 'saan'; kova 'kõva', jovtsim 'luik', kovku 'konks', podva 'põud'; ovga 'õlg (-a)', novze:m 'tõusen', kovmen 'kolm', lovnag 'lõuna', Ksk povve 'põlv'; oja 'oja', hojka 'nõrk', nojda 'nõid', pojga 'poeg', lojme 'lõim', kojra 'koer', kojvu 'kask'; sox 'soo', voxd 'aasta', voxlim 'liimeister', noxr 'noor';

u: uppo-n:ba 'upub', putika-jž-n 'konnakulles', tutk(?)m:d 'kanga lõimeotsad, mis seotakse ja lõigatakse maha'; kutsu:m 'kutsun', kutšer 'kooldus', mutškehtu:da-g 'nihestuda'; uko-d 'taadid', kukkor 'rahakott, kukkur', uks 'uks', kukša:ba '[kukk] kokutab', sukkol-jž-n 'stüctik';

must 'must', rusked 'punane'; muštasm 'māletan', hušku-ta:m
 'kiigutan'; tuha 'tuhat', puhtaz 'puhas', tuhka 'tuhk', tuh-
mu 'tuisk', ruhjo 'aabja'; ubeh 'tākk'; kudo:m 'koon', lud-
mehtu:da-g 'nihestuda', puδρο 'jahupuder'; tugeid 'tugipuud',
mugla 'leeline'; uzuhtin 'nohu'; ružu 'logu', užva 'hārma-
 tis'; lum 'lumi', humbar 'uhmer'; puno-ta:m 'kerin', tund-jš-
-ta:m 'tunnen ära', tunge:m 'tōukan', Škš-Mtv luninga-jž-n
 'lillakas' (mari), kunžisko 'pilusilm'; sula 'sula', sultsin
 'mingi pirukas', kulda 'kuld'; hulju 'hull'; hura 'vasak,
 kura', kurp-jšta-el:m 'himustan', kurtš-jšta-u:nu-g 'kipra
 tōmbunud', kurku 'kurk(-u)', hursti 'pōrandariie', purska:ba
 'naerab kōvasti', kurho-jšta-u:nu-g 'kookus', urb(?) -ma-jž-n
 'lepakābi', murdo 'pind (-u)', kurge 'kurg', murzja:m 'noo-
 rik', surma 'surm', purnu 'viljasalv'; suve+joxlo 'kagutuul',
pvtu:ba 'juhtub', kuvd 'kuus', suvgā 'sulg (-e)', kuvz
 'kuusk', kuvma 'kulm', huvl 'huul', suvr 'suur'; luja 'kōva',
pujko 'pulk', mujg-eda 'hapu', kujdu 'linakiud', mujz 'mōis',
sujma 'kdlakoosolek', ujno-da:da-g 'uinuda', kujva 'kuiv';
ruxmen 'agan', muxn-j:ba 'muneb', puxr:m 'hammustan'.

Esitatu võib lühidalt kokku võtta järgmise tabeliga,
 kus x tähistab asjaolu, et konsonantfoneemile ei järgne sa-
 mas sisuses vahetult ühtki konsonantfoneemi, x tähistab as-
 jaolu, et konsonantfoneemile järgneb vahetult konsonantfo-
 neem, v tähistab asjaolu, et täheldatakse mõlemaid võimalu-
 si. Asjaolu, et konsonantfoneem ei järgne vokaalfoneemile
 vahetult, tähistab x. Et on olemas võimalus, et ts ja tš
 osutuvad iseseisvateks üksusteks, esitatakse vastavad and-
 med ka nende (vastavalt c ja č) kohta eraldi:

	p	t	k	s	š	b	d	g	z	ž	m	n	l	r	v	j	h	x	c	č
i	v	v	v	x	x	v	v	†	†	v	†	v	v	v	†	v	v	†	v	v
e	†	v	v	x	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	†	v	x	v	†	†
ä	v	v	v	x	v	v	†	v	†	†	v	v	v	v	v	v	v	v	†	v
ü	†	x	†	v	†	†	†	†	†	x	v	x	v	v	†	†	†	†	†	†
ü	x	v	v	x	x	v	†	†	†	x	v	v	v	v	v	v	x	†	†	†
a	v	v	v	x	x	v	v	v	v	†	v	v	v	v	v	v	v	v	†	v
o	v	v	v	x	x	v	v	v	v	†	v	x	v	v	v	v	v	v	†	v
u	x	v	v	x	x	†	v	v	†	v	v	v	v	v	v	v	v	x	†	v

Saadud tabel on ilmselt väikse klassifitseeriva tähtsusega. Võib vaid täheldada foneemide s ja š enam-vähem ühesugust esinemust, mis ühtlasi osutab tarvidusele üle vaadata juhud šš ja šš vokaalfoneemi ees. šš esineb selliselt vaid sõnas hššej 'hšrgvasikas'; kui see sõna aga ühendada sõnaga hšrgš 'hšrg', võib nentida sellise tuletuskäigu olemasolu, kus šej, õigemini š-øj osutub liiduseks. Sama liidust on nenditud sõnades všv-š-øj 'všimeheke', kuk-š-øj 'kukeke', reb-š-øj 'rebaseke', vrd. všvü (või všv?), kuk-øj, reb-øj. šš esineb selliselt samuti vaid ühes sõnas (seda võiks muuseas lahendada kui hšš-ako); arvestades, et p, t, k on vokaalfoneemide vahel kahe erineva tuumendi avaldajad, võib ka foneemi š lugeda siin kahe tühendi avaldajaks.

6.4.3. PEAMISED SÕLMKÜSIMUSED. §6.4.1 kerkis esile küsimus b ~ v, j, x ja š esinemisest asendis k., §6.4.2 väärrib liigemat vaatlust iv ja ev piiratud esinemus võrreldes eelkõige üv esinemusega. Seepärast esitatakse registreeritud š, v, š, ning š, v, š juhud.

Vrd.: kive 'kivi', hivus 'juus'; levi-ta:da-g 'laotada', leveda 'lai', kevad 'kevad', nevo:da-g 'nõu anda'; vš-vü 'všimees'; pšvü 'kasukas'; tšve 'tšvi', štivš 'štjav', pšv 'pšü'; sav 'savi', lava 'põrand', savu 'suits'; pove 'põu', 'kõva'; suve+joxlo 'kagutuul', kuvaza-jš-n 'vari', puv 'puu'. On võimalik, et levi-ta:da-g ning leveda on ühendatavad, s.t.

	i	e	ä	õ	u	a	o	u	¶
iv		+						+	
ev	+	+					+	+	
äv				+					
õv				+					
uv	+	+							+
av	+					+	+		
ov	+					+			
uv	+					+			+

~ kä, ub]), 'k_äib', põvu ([põvu ~ põ, u]) puhul ning sõnast püv tuletatud Mtv perekonnanime [püvuhne ~ pü, uhne] puhul, võib otsustada, et kõik oletatud vu- ja vü-lõpulised sõnad (juurised) on tegelikult y-lõpulised. Vastavalt pole sõna hivus juuris ei y- ega vü-lõpuline. Ühtlasi näib võimalikuna öelda, et järgneva y puhul |i|V.ü ning |e|V.õ siis, kui juurises ei järgne enam ühtki äärendit või kui juurises järgmine äärend sisaldab signaali ||ä|| (s.t. üv ja õv on viidavad iv-le ja ev-le); seejuures jääb seletamatuks juuris tüve. Selle juurisega seoses tuleb arvestada nelja lahendivõimalust: 1) üv pole viidav |i|V.-le, 2) y juurises tüve on muude juuriste y-st erineva päritoluga (s.t. erineva tuumendi avaldaja), 3) |i|V.ü antud juurises on tingitud t-st, 4) juurises kehtib |õ|V.e (vrd. "tähta" vältja §6.3).

Välja arvatud esimese võimaluse puhul lihtsustub esitatud tabel (olgu tabelile lisatud veel asend k₁, ee):

	i	e	ä	a	o	u	¶	k ₁
iv		+	+				+	+
ev	+	+			+	+	+	+
äv							+	+
av		+		+			+	+
ov		+		+				+
uv		+		+				+

võib kaduda saavutatud y ja i esinemuse sarnasus.

viidavad samale juurmele, kuid see pole esialgu oluline.

Olulisem on aga, et hivus peaks olema jagatav kaheks sisuseks, milledest teine on liidus us, nii et u ei kuulu juurisesse. Arvestades nüüd veel vaheldusi, nagu vävü ([vävü ~ väv, ü]), kävü:ba ([kävü ~ käv, ü]),

Selles tabelis väärivad tähelepanu järgmised seigad: 1) ov ei esine juurise lõpul, 2) ev järel ei täheldata ä-d, 3) iv järel ei täheldata a-d. Seega võib küsida, kas on võimalik ov ja ev ning uv ja iv koondamine, kuigi koondamise tulemusena

ov ja ev puhul seisneb tõsisem takistus asendis e ees, mis on teataval määral seotud leveda ning levi-tasda-g juuriste koonduvusega. Muus osas tarvitseb vaid eva lugeda evä-ks ning rakendada §6.5.1 rakendamata jätetud vokaalharmonia nõuet kõigile vaadeldavaile juhtudele |e|v_{k₁}, seda enam, et viimasel puhul |e|V.ü. Vastavalt on põhjust lugeda mainitud juurised koonduvaiks või äärmisel juhul oletada, et leveda juurise lõpul on |ä| või |o|.

uv ja iv puhul on takistavaiks asjaoludeks esinemused e ja k₁ ees ning juurise lõpul. Siin jääb arvestada selka, et v järel ei esine u ega ü ning postuleerida, et u ja v ning ü ja v ei või esineda kõrvuti. Vastavalt oleks jälgitav u v ees abivokaal. Vastavalt saame eelnevarki tabelit lihtsustada:

	i	e	ä	a	o	#	k ₁
i v	+	+					
e v	+	+	+	+	+		
ä v							+
a v		+					+
k ₁ v	+		+				+

Kui u ja v ei või kõrvuti esineda, tuleb võimalike v-alguliste (s.o. täheldatud u-alguliste) juuriste puhul u lugeda abivokaaliks. See lahendus osutub vastuvõetamatuks vähemalt tähel-

datava juuriste uvd ([uuz : uudē-]) 'uus' ja ujno 'uinu(da)' puhul, mida seega tuleb lugeda x-alguliseks (see ei tähenda aga veel, et kõik arvesse tulevad juurised peavad algama x-ga).

Esialgse tabeli selline lihtsustumine peaks olema piisav argument juurise tüve esimese lahendi kahjuks.

Nüüd on tuleb selgitada, kas #ü on defineeritav v abil. Nähtavasti on see võimalik v|i|k₁ kaudu tingimusega, et samas juurises kas ei järgne ühtki ärendit või et ärend sisaldab signaali ||ä||. Arvestades tüvist vihä-nd(?) 'roheline', tuleb postuleerida, et |i|h järel |a|V.ä;¹⁰ olgu märgi-

¹⁰ See tulemus on muuseas heas vastavuses sugulaskeeltele põhineva keeleajaloolise otsustusega, vrd. E. A. T u n - k e l o, VKAH §447.

gitud, et vaadeldavas murdes pole täheldatud foneemiahelat ih. Teiselt poolt ilmneb nüüd teatav vastuolu juurisega vijd 'viis', mis võib olla tingitud järgmistest seikadest: 1) i juurises vijd on abivokaal; 2) seos ik, on olulisem seosest k, k.

Järgnevalt vaadeldaksegi j esinemust asendeis ij, ij, ij ning ij, mis esialgsell andmeil on lühidalt selline:

e a u # k₁

<u>ij</u>	+	+	+	+
<u>ej</u>				+
<u>aj</u>				++
<u>aj</u>	+	+	+	++
<u>oj</u>		+		++
<u>uj</u>		+	+	+

Vrd. sija 'koht', pijo 'linapeo', pij 'pii, reha-pulk', rijh 'rehi'; lejka-dasm 'lõikan'; tšij 'tšii', pšijvš 'pšev', vajeh-tarda-g 'vahetada', paia 'sepapaja', paia 'parkkoor', naia:da-g 'naida', ajga 'aeg'; oja 'oja', voj 'või', hojka

'nõrk'; luja 'kõva', kujo 'kitsas tee aedade vahel', ujuba 'ujub', sujma 'külakoosolek'.

Et oj puhul täheldatakse k₁ järel vaid foneeme a ja e, ej puhul on aga samas asendis registreeritud e-d vaid tüvises rejžeg 'reis', võib viimast tüvist sisusteks rejd-eg lahendades ej ning oj koondada. |e|jV.ej, kui samas juurises ei järgne ühtki šrendit või kui juurises järgmine šrend sisaldab signaali ||š||; vastasel korral |e|jV.oj.

uj ja ij koondamisel oleks mõeldav ij seostamine |i|j-ga ning ||š|| sisalduvusega juurise järgmises šrendis või järgmise šrendi puudumisega. uj on seostatav ||a|| sisalduvusega |i| suhtes järgmises šrendis. Teiselt poolt pole mingit takistust i lugemiseks abivokaaliks seda enam, et ühesamas sisuses ei esine ji. Et teine ij lahendamisevõimalus on ilmselt lihtsam, võib nüüd j esinemust asendis k, kirjeldada järgmiselt:

	e	a	o	u	#k ₂
i j		+	+	+	+
e j		+			++
ä j					++
a j		+	+	+	++
k ₁ j		+	+		++

	#k ₂
ex	++
äx	++
öx	+
ux	+
ax	++
ox	++
ux	+

kuigi ei osutu võimalikuks üelda, kas määratlus peab põhinema k_1 või k_2 konkreetsetel määratustamisel. Seega võib nüüd x esinemust asendis k_1 kirjeldada selliselt:

	#k ₂
i x	++
e x	++
ä x	++
a x	++
k ₁ x	++

mistahes vokaalfoneem asendis k_1 defineeritav kas kui äärendeidest |i e ä a| ühe äärendi avaldaja või kui abivokaal. Seejuures pandagu tähele, et |i e ä a| koosnevad kõik parajasti ühest signaalist. Ometigi ei tule arvata, et äänisvepsa murde puhul oleks võimalik toime tulla vaid nende nelja äärendiga,¹¹ kuigi siin ei osutu võimalikuks vaadelda teiste konso-

NUUD JÄÄB veel postuleerida, et #i V⁻¹j ning #e V⁻¹j|e|.

Vaatleme veel x esinemust asendis k_1 , mis on esialgu kirjeldatav järgmise tabeliga:

Tabeli lihtsustamiseks tuleb arvestada seika, et $\underline{üx}$ - ja \underline{ox} -lõpuliste juuriste puhul sisseütleva lõpp $\underline{z-n}$ V.hu. Vastavalt olgu postuleeritud, et $\underline{üx}$ ja \underline{ox} pole seotud signaaliga ||e||. \underline{o} võib antud juhul lugeda abivokaaliks, $\underline{üx}$ on aga viidav |i|x-le. Ühtlasi on ka $\underline{üx}$ ja \underline{ux} määratletavad kui |i|x,

Eelneva alusel tuleb #ä, #ö, #a, #o puhul fikseerida vastavalt $\underline{x}|ä|$, $\underline{x}|i|$, $\underline{x}|a|$, \underline{x} .

Seega on foneemide \underline{v} , \underline{j} ning \underline{x} umbruse vaatlemine andnud mõnevõrra ootamatud tulemused: kui juurise $\underline{tüve}$ puhul postuleerida, et $k_1 = \underline{t}$ mõjul |i|v V.üv, siis on

¹¹ See võib siiski võimalikuks osutada ka teiste sugulaskeelte väljendustasandeid hõlmava kirjelduse puhul, kui kirjeldatakse vaid keelte ühisosa.

nantfoneemide ning nende Umbruste seoseid.

Et pole raske veenduda tõigas, et kõik sõnaalgulise vo-kaalfoneemi juhud on defineeritavad ka ainuüksi x-i abil, võib kerķida küsimus, miks ei eelistata seda lahendust kui Uldise-mat. Vastuseks sellele küsimusele on lihtsprintsip, vt. §2.1.1.

6.5. KONSONANTFONEEMID JA TUUMENDID. §6.4.3. tulemused fonee-mide v, j ning x kohta asendis k_{-1} teevad võimalikuks konso-nantfoneemide omavaheliste seoste vaatlemise. Selleks on püü-tud kindlaks teha võimalikult kõik konsonantfoneemid asendis k_1 või Uhinguis, s.t. asendeis $k_1, k_2, k_1k_2k_3, k_1k_1k_2k_3$ iga k_{-1} puhul (kuid mitte $k_{-1}k_{-1}$ puhul):

p: pipu 'lapse cunnus'; putika-jž-n 'konnakulles', pet-tei 'petkel, uhmrinui', potk-ajda:m 'põtkan', petsoj 'kõht, magu' (halvustavalt), pitšuka-jž-n 'pisike', patšku-ta:da-g 'paugutada'; paku-jž-n 'kollane', pakku:ba 'tuleb lahti, tu-leb küljest ära', paksu 'tihe'; pada 'pott', puđro 'jahupu-der', Hpš padve:ks (om tardu:nu-g) '(on jäänud) liikumatuks'; pagi-na 'jutt, rääkimine', pagla 'punutud pael'; pästā:ba 'päästab lahti', paskatšu 'varblane'; pašta:ba 'pääike paistab'; paha 'halb, paha', puhtaz 'puhas', pahkus 'puupahk', pehmeda 'pehme', pihlätšu 'pihlakas', pohja 'põhi'; peza 'pesa', pazma 'lõngapasmas'; paža 'sodi', pimeda 'pime'; pan:ba 'paneב', pindatšu 'kõva, tihke', pange 'sang', pinžul-da:ba 'tibusab vihma'; pala:ba 'põleb', polta:ba 'põletab', piltši-ta:da-g 'vilkuda', pilk-anta:ba 'ligineb', põlgā-sta-u:da-g 'hirmuda', palm-iko 'viht (-i)', polveid 'põlved', paljaz 'paljas'; para-mba 'parem', perti 'maja', pordaz 'trepp; redel', pirga 'pirukas', purskarba 'naerab kõvasti', perzeg 'perse', parma 'parm', purnu 'salv (-e)', parve '[lin-nu-]parv'; pv¹² 'puu', pvtu:ba 'juhtub', pavka 'palk (-a)', pevda 'põud', pavga 'kaun', pivhka:nu-g 'minema pühkinud,

¹² Pandagu tähele, et $k_{-1}k_{-1}$ -ga on tegemist vaid pl, pr, ts, tš, kr ja br korral, vt. §6.3.

minema pannud', pevvõz 'lina'; paja 'sepapaja', peit(?)j-
-täi-n 'salaja', pijko 'pulk', pajda 'särk', pejgol 'põial',
pajõo-tainu-g 'paistetanud', pa,jmem 'karjane', pajna-dam
'virutan', pä,jvõ 'põev'; pär 'pea', pern 'võike', poxl 'pool',
pixr:da-g [purda] 'hammustada';

t: tapas 'peksan reht', tappim 'koot', topsi:ba 'lõõb
jalaga'; tütär 'tütar', tuttaba 'tuttav', tutk(?)m:d 'kanga
lõimeotsad, mis seotakse ja lõigatakse maha', tatsi:m 'vis-
kan'; tuka:d 'juuksed', takkiz 'takjas', tiksi 'tuletael';
taba-dam 'taban, püüan kinni', tobja 'suur'; Kak (uma)
tod:ks '(on) tõsi', tedre 'teder'; tuge 'tugipuu'; tuaka
'igatsus, kurbus'; toh 'toht', tahtaz 'taigen', tahko 'kõhi',
tuhmu 'tuisk', tühjõ 'tühi'; tomatsõ 'toomingas', tembajda:m
'tõmban'; tund-iõte:da-g 'õra tunda', tunge:m 'tõukan', tan-
ha 'laut', tannaz 'laut'; tulim 'tulen', talta 'peitel',
tültsõ 'nõri', tilk(?) -ajda:m 'lõpsan', Hpõ telli 'lihalõi-
kamislaud', talv(e) 'talv'; terava 'terav', torpa 'hõrnas',
tartu:ba 'jõõb kinni; tardub', tarka 'kaval, tark', torho-
-ta:ba '?raputab', terveh 'terve'; tive 'tõvi', tavkun 'kama-
jahu', tõvdus:ba 'aitab, jätkeb', tavga 'amb'; tõj 'tõi';
tajgin 'taigen', tjneh 'tline', tajvaz 'taevas'; tr:da-g
'tuua';

k: kopa 'kartulikoobas', kõpse 'kõps', kõpsõ 'kõpp',
kopreh 'naerikuihi'; kota:d 'kotad', kõtt(?) -zud 'kõtki',
katk(?) -ajda:m 'murren', kutsu:m 'kutsun', katsa-jõ-n
'võike sõrm', kotõk(?) -ajda:da-g 'kolkida'; kukoj 'kukk',
kukkor 'rahakott, kukkur', kõkse:ba 'saab kätte', kuksa:ba
'[kukk] kokutab', kakd 'kaks'; kubu 'kõrisõlm', kebma ~ kebna
'kerge', kablaz 'reekodar', kõbr(?) 'kõbi', kabja 'kabi';
kadag 'kadakas', Per kedma 'kerge', kodvi:ba 'katsub võrke',
kadja:d 'püksid'; kego 'kuhilas', kagla 'kael', kagra 'kaer';
kasteg 'kaste', koskes 'puudutan', kassar 'kiin'; kiõko-ta-
-el:m-j '?kakleme'; kezer-da:m 'ketran', kõznõ 'soolatõugas',
kezra-jõ-n 'kederluu', kavva:ba 'kasvab'; kaži 'kass',
kižv(?) -ajda:ba 'valutab, kipitab'; kah(?) -ajda:ba 'kipitab',
kohtu 'kõht', kehkar 'õmmargune', kohmoj-ta:nu-g 'kõilmast koh-

metanud', kehno 'vilets, kehv', kehl(?) 'kihl'; kamahlo 'kamal', kombu:l-na-n-z-n 'neljakäpukil'; kana 'kana', kintšu-maj:z-n-saj-n 'küllastuseni süüa', kando 'känd', kingi-ta:da-g 'kinnitada', Ksk kanza 'pere', kunž-iško 'pilusilm'; kala 'kala', kalt(?) 'kaudu', kilkü-ta:ba 'kõlistab', külbe:m 'suplen', kulda 'kuld', külge 'puuharu', kalza 'nüri', külmä 'külm', kaljo 'kalju'; korendo 'kaelkoogud', kurpa-ist-el:ba 'himustab', karta 'küna', kurtš-jšta-u:nu-g 'kortsu tõmbunud, kipras', kurku 'kurk; kõri', kirbo-ta:da-g 'kaotada' kardeh 'kårsahais', korgeda 'kõrge', korsk(?)-ajda:ba 'turtsub', karzi:ba 'raib; hõvitab', kurho-jšta-u:nu-g 'kookus', karva 'karv', kirja-va 'kirju'; kevad 'kevad', kovk 'konks', kivdu-ga 'keris', kavstaz 'reekaust', kvd 'kuus', kvz 'kuusk', kavž:u:d 'sääremähised', kvma 'kulm', kavha 'kopsik'; kajag(e) 'kajakas', kejta-m 'keedan', kajke 'kõik', kajda 'kitsas', kajmol 'kaenal', kojra 'koer', kajvo 'kaev'; kex-zu:ba 'keeb', käxmen 'kämmal', kexl 'keel', koxr 'koor';

s: sepa 'sepp'; sata-ta:ba 'saab viga', sotkoj 'loll'; suks 'suusk', siklo-jts:ba 'asetab külvimärke'; soba:d 'riided', sabra 'saad'; sada 'sada'; siga 'siga', segla 'sõel'; sästoid 'kohupiim hapukoore ja soolaga', säske 'sääsk'; sizar 'õde'; sambu-ta:ba 'kustutab'; sana 'sõna', sündü 'Vabastaja', sangeda 'paks', sonzar 'kirp'; sula 'sula', sultsin 'mingi pirukas', silda 'sild', sülge:m 'sülitan', silmä 'silm (-a)'; säres 'pird', särbim 'leivakõrvane', särke 'särg', sorza 'part', surma 'surm', sarve 'sarv', sürjä 'äär, serv'; save 'savi', savba:z-na 'kinni, suletud', sovda:m 'sõuan', svg 'sulg (-e)', savma 'nurk', svli:m 'töötan', svr 'suur', savva-ta:da-u-g 'kohitsetud'; sja 'koht', sejtšime-n 'seitse', sejbaz 'teivas', sjga 'siig', sejžu:ba 'seisab', sijma 'küllakoosolek', sejnmä 'sein', sjri:tši-g 'läbi', sajvar 'ting'; säx 'ilm', sixd-j:m 'tasandan heinu', sxn 'soon', säxr 'säär';

š: šattar 'kihar'; šaksu 'sete või sulamisel'; šob(?)-ajda:ba 'sahiseb', šobro-ta:ba 'solistab'; šičl-iko 'sisalik'; šuhu:l-na 'sosinal'; šam(?)-ajda:ba 'eksleb pimedas';

šing(?)-ajda:ba 'laotab'; šelh-išto 'nôges'; šavgu 'seljakott; kande võrk';

b: baytsaz-jž-n 'herilane', bipši:m 'viipsin'; bibu 'kätktivibu'; Mtv bazana 'nool'; bembel 'look'; bonga ~ bongu 'loik; jõehaud'; Per bõlbõ-ta:da-g 'lobiseda'; bärp-jts:ba 'keerutab kedervart'; barbaz 'varvas'; barda 'habe'; boxla 'pohl';

g: garbol 'jõhvikas';

h: hapa-ne:ba 'rikneb, hapneb', Sou happun 'hapupiim'; hult-jšta-u:da-g 'kokku vajuda', hattar 'jalanarts', hätke 'pikk aeg'; hüki-ta:ba 'viriseb', hükku-ta:da-g 'ehmatada', hirmutada'; hobeda 'hõbe', Hpš hapr-ako 'elav, püsimate laps', hibja 'ihu'; hädh 'koolera', hodra 'tupp'; hago 'trull'; hisi-ta:da-g 'nühkida'; hõsteg 'kõnts', haškus 'samm'; huz(?)-ajda:m 'sõidan', hazja 'rõuguredel'; hõž-ahta:ba 'langeb, libiseb'; huht(?)-ajda:ba 'peseb pesu', hahka 'hall (-i)', higna 'kätkinõör', hahla:d 'pihid'; hämär 'hämär', hambaz 'hammas'; hun(?)-ajda:ba 'ümiseb', händh 'saba', hango 'hang (-u)', hanž-ako 'haruline puu', hanh 'hani'; hološta:ba 'kipitab', Kuk helbeg 'agan', halla 'hall (-a)', hilja-šti:n 'tasakesi'; harago 'harakas', hõrtš-ako 'okslik puu', härkim 'mänd (-a)', härgh 'härgh', hursti 'põrandariie', hõrhõ-ta:ba 'hirnatab', hõrmü 'meesterahvas', herneh 'hernes', harva 'harv, hõre', harja 'hari'; havado 'kott (-i)', havda 'haud', havgo 'halg', havmeh 'alepõld', hevneh 'udusulg', hvl 'huul', Ksk hevrü 'raha'; haju-ta:da-g 'kaotada', hej-ta:ba 'heidab', hajker 'ving', hijgeda 'hõbi', hajžu 'hais', hejnü 'hein', häjllü:ba 'hõljub', hjr 'hiir'; haxba 'haab'; hexno 'peenike', hxl 'hool';

m: mutu 'penis', mättäz 'mägi', matka 'teekond', metša 'mets', mutš-ako 'nukk (-u)', mutške-hta-u:da-g 'nihestuda'; maksa 'maks', mähkü 'sõõremari'; maded 'luts'; maga-da:ba 'magab', mugla 'leeline', mägrh 'mäger'; musta 'must'; mušta:m 'mületan', mähžõ-ta:da-g 'marju puruks pressida'; maho 'aher', mahta:ba 'oskab, suudab'; muna 'muna', mõngü:ba 'iniseb', manzika-jž-n 'maasikas'; mülü:da-g 'mahtuda', malta:ba 'oskab', mülk-jšta:da-g 'kissitada', malga 'linaleo vajutispuu'; mer

'meri', murtš-jšta-el:j-z-n 'lüks kortsu', merda 'mõrd', mär-gä 'märg', murgajajm 'noorik'; murni:g 'pähupidi', marja 'mari'; mvku 'penis'; mija:da-g 'kobada, katsuda', majdo 'pilm', mij-geda 'hapu', mijža 'mõis', majma 'maim'; max 'maa; muld', mixn-j:ba 'muneb', mexl 'meel';

n: näp(?)-ajda:ba 'näpistab'; notko 'nõgu', nutš(?)+
+nena 'nõbinina', nätškö-ta:da-g 'manguda; nätsutada'; nökö-ta:ba 'nokib', nukku:ba 'uinub'; naba 'naba', nüblä 'nõõp'; nado 'nadu'; näg-u 'nägemine', negla 'nõel', nagra:ba 'nae-rab'; niška 'kukal'; näzä+hejnä 'mingi hein'; Mtv nüü 'kõim-la', nühti:m 'kitkun', nahka 'nahk'; nime 'nimi'; nena 'nina' nälgä 'nälg', nelja 'nelk'; nora-jž-n 'nõõr', norme 'nurm', närvä:d 'kubemed'; nävgü:ba 'näugub', nevze:m 'tõusen'; njtu 'niit', nejda 'nõid', njn 'niin', näjv-jšta-u:da-g 'tohleta-da'; noxr 'noor';

l: lop-øj 'konn', leppatšü 'lepaseen', lapta:z-na 'kõr-val', laps 'laps'; lutu-tajm 'puhun karjasepasunat', latšü 'lai madal tünn', lotšk(?)-ajda:m 'kõmmin'; lika-hta:da-g 'puudutada', lokk-øjida (anda:da-g) 'sõrmenukkidega vastu pead anda'; lebu 'puhkus'; ludeg 'lutikas', lodma 'soine org', lidna 'linn', ladva 'latv'; lage 'lagi', last(?) '?kangapoom', leske 'lesk'; Hpš lešti:m 'lõikan pealsed maha', laska 'laisk'; luzika 'lusikas'; liža 'liisa'; lühüd 'lühike', lähteg 'allikas', lahko 'põrendaleud', lehma 'lehm', lahjaid 'kingid'; lum 'lumi', lämtsä 'kanderihm', lämbi-ta:m 'kütan; soendan'; lindu 'lind', länge:d 'rangid', lu.zinga:jž-n 'lil-lakas' (mari); lalako:d 'igemed'; lava 'põrand', lavtši 'sei-napink', levdä:ba 'lelab', levgä 'lõug', livhä 'hauskar', lovnag 'lõuns'; lävlaajm 'kerge'; luja 'kõva, tugev'; lejkä-dar:ba 'lõikab', lejbb 'leib', lajha 'lahja', lejme 'lõim', lajna-lajm 'neelan'; lx:dä-g 'luua', lärvä 'laut';

r: rjv-øj¹³ 'naerikali', rippu:ba 'ripub', räpsk-ta:ba 'sähmab', räpsü:d 'ripned'; ratk(?)-ajda:ba 'tõmbab puruks,

¹³ Juuris on nähtavasti laenuine, vrd. vene pena 'naeris'.

katkab', rätsein 'neistesõbr', rõtsu 'pori, sopp', rätšk-ahtra
zba 'karjub'; ränd-taiba '[laps] rändjõu; püike korvatab'; reb-
-oju 'rebane'; redu 'pori'; rege 'regi'; riista 'rist', reska
 'rõõsak'; raakusd 'heinajätmed'; rozneg 'rooste', razva 'rasv';
rää-ahtra:da-g 'raksatada'; raho 'aru, mõistus'; rehtil 'pann',
rahki:ba 'raputab üles-alla; tuuseldab', rahno:ba 'lõikab vil-
 ja', rahvaz 'rahvas', rahja 'aabja'; räm-u 'mürin', ramb-jtä
zba 'valutab', räms-ahtra:da-g 'prantsatada'; ravako 'toores';
ravka 'vaseeko', rävst-as 'räästas', revnè 'häär, veer', ravha-
-jõ-n 'näär', revhtä 'varbvärv'; rieti:z-g-n 'rietus(id)
 lahti', riji+lavda 'linarasts', riida 'peju', reigä 'auk',
rih 'rehi'; rixdam 'tõttan', rixdam 'agant', raxvaz 'eakas';
 v: yppe-n:ba 'upuk'; yateg 'võtan', yibaa 'vits'; vikd
 'üks', vakaa 'vaks', vikli-n 'tildex'; vheh 'täkk (-u)'; ve-
dä:da-g 'vedada', vadnaz 'vannas', vedvo:da-g 'vanutada'; va-
go 'vagu', Hps vogriim 'taon mättaid ja mullakamakaid peeneks';
vasta 'viht (-a)', vaske 'vask'; višk(?)-ajdam 'viskan'; ve-
za 'vasikas'; väž(?)-ajdab 'tihub nutta', väv 'härmatis'; vi-
hand 'roheline', vahtar 'vaher', venkä 'vana nõrk riie', vih-
ma 'vihm', Sou, Kak vahna 'vana', vihleng(?) 'nobe; külm, kõ-
 le tuul'; vahva 'kõva, tugev'; vimber-dam 'lähem Umbertokau-
 du'; veneh 'paat', vandeh 'tunnivits', vänž-jät-el:da-g-st-n
 'tohletada', vanha 'vana'; valeg 'paduviha', valda-l:žž-n
 'üleannetu, vallatu', velga 'võlg', vilsk-ahtra:ba 'volksab
 vette', villa 'vill', velje 'vend'; var 'veri', värtin
 'värten; kedervars', varko 'võrk', varhindo:d 'valjad', var-
gastaida-g 'varastada', virgu 'viisk', varna 'varn'; väv
 'vähines', vavgeda 'valge', vavviz 'valmis'; vaju-taiba 'va-
 jub', veitš 'nuga', vejka:ba 'nutab', vjd 'viis', vejma
 'jõud', vina 'viin'; vix:da-g [võda] 'viia', vxd 'aasta',
vylim 'liimeister', väärä 'väär';

j: jätä-n 'jätan', jatko 'jätk', jtš(?) 'ise'; jkun
 'aken', jokseim 'jooksen', jbus 'lumehang'; jed-az:ks 'kau-
 gele'; jagaida-g 'jagada', jeglä:j-n 'elle'; jät:im 'istun',
jäkeim 'lõhn'; jžanda 'isand, peremees'; johtu:ba 'meenub',
juhku-ta:da-g 'põrutada'; jumala 'jumal'; jänis 'jännes',

jl^{ing}-ahta:da-g 'prantsatada'; jalo 'aher', jlbes 'ilves', jäl-ge 'jälg', jlma 'õhk'; jhreda 'suur', jda:l-na 'väljas', jh^{rv}(e) 'j^hrv', Ksk jl^{irj}u-ta:ba 'müristab'; jiv^h 'iva, tera', jevtsim 'luik', javho 'jahu', en jevda 'ma ei jõua', javga 'jalg', jvr 'juur'; jh^x 'j^hh', jxlo 'tuul';

x: xapar 'rokk', xtaim 'vôtan', xtsa 'otsmik'; xaka 'abielunaine', xksa 'oks', xabu 'abi'; Hps xh^{br}ä:d 'madalikud jões'; xadivo 'tütarlaps; naiskülaline', xadra 'ader', xdva 'odav'; xägez 'äke', xigl^hstoj-ta:ba 'iiveldab', xagja 'ots, h^hr'; xastu:m 'astun', xasko:j-n 'h^hsja'; xästja 'praam'; xzima 'thisoras', xzra 'oder', xazja 'asi'; xahavo:j-ta:ba '[tuul] kuivatab', xahtaz 'kitsas', xahni 'ahven'; xamurda:m 'ammutan', xambu:m 'lasen plüssist vs. ammust'; xanope 'naise-ema', xanda:m 'annan', xnge 'õng'; xla 'tulekivi', xaldo 'laine', xlge 'õlg (-e)'; xrava 'orav', xarba-ajda:m 'arbut, loosin', xardo 'riidekuivatamislatt', xarge:n 'argi-', xrhe 't^hkk (-u)', xarmaz 'armas', xarvo 'hind'; xav(?) -ajda:m 'avan', xvga 'õlg (-a)'; xja 'oja'; xajta 'ait', xh^{jk}(?) -ajda:m 'peksan', xajda 'aed, tara', xajga 'aeg', xajža 'ais'; xjnaz 'oinas; j^hh^r'; xajlaz 'piste'; xajru 'aer', xajvu:d 'ajud'; xix 'õõ', xh^hxn 'h^hh^hl', xh^hxj^h 'palju'.

6.5.1. SÕNAALGULISTE KONSONANTFONEEMIDE SEOSEID JÄRGNEVATEGA.
 Järgnevalt vaadeldakse §6.5 esitatu põhjal seoseid konsonantfoneemide vahel, mis esinevad juurises asendis \dot{r}_1 või \dot{r}_2, \dot{r}_1 . Ühelt poolt ning asendis \dot{r}_1 või \dot{r}_1, \dot{r}_2 või $\dot{r}_1, \dot{r}_2, \dot{r}_3$ teiselt poolt. Järgnevaist tabeleist esimeses tuuakse kõik nenditud esinemisjuhud olenemata sellest, kas fonem on ühingu element või üksik; teises tabelis antakse kõik üksik- \dot{r}_1 ja üksik- \dot{r}_2 juhud (sealhulgas p, t, k, s, š asendis \dot{r}_1 , vrd. aga §6.4.1 p.1). Tähistusviisi osas vrd. §6.2.2.

Esimene tabel on ilmselt väiksema diferentseeriva võime-
tusega kui teine; tabelis pole it tavalis arvestatud, et esimene
tabel võib sisaldada ühenda, mis punktjhuslikult ei leida
teises tabelis. Mõnede olgu märgitud, et esimene tabel
tüb peale k, k_1 , ka alamsõna k_2 , korrald.

Vaadeldes tabeli k_1 ja k_2 alamsõna k_2 ja k_1 alamsõna
test võib näetide järgi:

1. Konsonantifoneemid $p \sim b$, $t \sim d$, $k \sim g$, $s \sim z$, $\check{s} \sim \check{z}$
on defineeritavad vastavalt p, t, k ja b, d, g avaldajateks,
kui lahendada p, t, k ning pp, tt, kk, ss kahe tuumendi aval-
dajateks nii, et vaadeldavais korralpearides teostatud tuu-
mend oleks eesasendis, s asendis k_1 . Siis on tuumendi
avaldaja helitus/helilisus igal juhul üheselt määratud. Üks-
siks- s asendis k_1 (sõnades hüsi-taida-g 'õhukida' ja husida-g
'küürida') tuleb lugeda kas mittesüsteemseks või siis lahen-
dada nii, e. foneemides $s \sim z$ teostuv tuumend oleks asendis
 k_2 . Pandagu tähele, et viimase võimaluse kasutades räägib ka
see, et ka tüviselõpuline $s \sim \check{s}$ (näit.: haaska 'samm', variš
'vares') tuleb lahendada kaheks tuumendiks, kusjuures ei ole
mingit alust oletada, et foneemides $s \sim \check{s}$ teostuv tuumend
võiks esineda eesasendis.

2. b ja v asendis k_1 (k_2) on samased, s.t. $b.V^{-1}v$.
Pole raske veenduda, et $vV.b$, kui on täidetud parajasti järg-
mised tingimused: 1) $v \in k_1, k_2, s_1$, 2) $k_1 \neq v$, 3) kas $k_1, vk_1 =$
 $= b \sim p$ või $k_1, k_2 = ng$. Järeb kindlaks teha, kas kolmas tingi-
mus pole väljendatav lihtsamalt: $k_1, vk_1 = (b \sim p)Vm$; selleks
on tarvis, et siin $v.V^{-1}m$. Juhud, mil $k_1, k_2 = rd$, on mitte-
süsteemsed (tegemist on kas slaavi või muinasvene laenudega);
sama kehtib mittelaenuliste sõnade bxla ja bazana kohta, vrd.
vxlim ja vaza.

3. Sõna garbol on mittesüsteemne, vrd. kirbo-taida-g.

4. Teise tabeli ja p. 1 alusel on s ja \check{s} vastastikku
vählistavad (alternatiivsed), kui $k_1 \neq b$. ($k_1 = b$ puhul on ai-
nus \check{s} -alguline sõna deskriptiivsõna, mille juurise lõpul asuv
härend on tundmatu). Võrreldes nüüd kõiki registreeritud s
ja \check{s} esinemise juhtusid omavahel, ilmneb, et ei s ega \check{s} ei

esine kunagi täpselt samades seostes (kui arvestada ka \mathfrak{k} , väärtusi), kui $\mathfrak{k}_1 \neq \text{ng}$ (vrd. aga sangeda ja šangur-da:ba 'pursib, räägib viletsalt'). Sama kehtib \mathfrak{z} ja $\mathfrak{ž}$ kohta, kui $\mathfrak{k} \neq \mathfrak{k}$; vrd. seevastu kuz ja kužu.

Seejuures väärib veel tähelepanu, et $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{š}$ puhul $\mathfrak{k}_1, \mathfrak{v}\mathfrak{k}_2 \neq (\mathfrak{s} \ \mathfrak{z})$. Kui $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{s}$, $\mathfrak{k}_1 \neq (\mathfrak{š} \ \mathfrak{ž})$. $\mathfrak{š}$ ja $\mathfrak{ž}$ esinemiseks asendeis \mathfrak{k}_2 või \mathfrak{k}_3 , $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{s}$ puhul on tarvilik tingimus $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{j}$; seega võib antud juhul foneeme $\mathfrak{š}$ ja $\mathfrak{ž}$ vaadelda kui keskenduvusi, kus on teostatud \mathfrak{s} või \mathfrak{z} .

5. Võrreldes ligemalt \mathfrak{k}_1 ja $\mathfrak{k}_1, \mathfrak{k}_2$ väärtusi $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{š}$ ja $\mathfrak{k}_1, \mathfrak{v}\mathfrak{k}_2 = \mathfrak{tš}$ ning $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{s}$ ja $\mathfrak{k}_1, \mathfrak{v}\mathfrak{k}_2 = \mathfrak{ts}$ puhul, ilmneb, et $\mathfrak{š}$ ja $\mathfrak{tš}$ puhul on need üldiselt erinevad ($\mathfrak{š}$ osas vt. § 6.5, $\mathfrak{tš}$ osas vrd. tšapa:m 'raium', tšatša-ta:ba '?kõdistab', tšiki-ta:ba 'siristab', tšuga 'nurk', tšoma 'ilus, kena', tšumber-da:ba 'tibutab', tšonžu 'vihmauss', tšil(?)-ajda:ba 'helistab', tšura 'serv, äär', tširku:ba '[kana] ?kaagutab', tširs-tava 'pirts sõõja', tšvka:ba 'siutsub', tsvda:m 'viskan teri [tuulamisel]', tšvru 'kruus (-a)', tšjbu:m 'kiigun', tšjmu 'ree juhivits', tšuhka:ba 'on kellegagi koos sõna rääkimata', tšuhnoj 'nohik', tšihver-da:ba 'vireleb; põeb'), välja arvatud $\mathfrak{k}_1 = (\mathfrak{b} \ \mathfrak{g})$ ja $\mathfrak{k}_1, \mathfrak{k}_2 = \text{ng}$ korral, kus aga enamasti \mathfrak{k} , on erinev, vrd. tšubi+hjr 'karihiir', tšong(?)-ajda:ba 'songib maad', tšongor-da:ba 'kohmitseb'; vrd. siiski sugas:d 'harjased' ja tšuga 'nurk'. \mathfrak{s} - ja \mathfrak{ts} -puhul kahest \mathfrak{ts} -algulisest juurisest tsuko:j-da (anda:ba) 'müsi (annab)' ja tsukkol:z-n (män:ba) 'sukeldub' teisel näib olevat täielik vastandus (sukkol-jž-n 'süstik'). Et viimase vastanduse puhul on mõeldav viga lahenduses (kk pro k), võib kõikuvust \mathfrak{ts} - ~ $\mathfrak{tš}$ -arvestades vaadelda kõiki \mathfrak{ts} - ja $\mathfrak{tš}$ -juhtusid kui $\mathfrak{k}_1 = \mathfrak{š}$ vähemalt siis, kui $\mathfrak{k}_1 \neq (\mathfrak{b} \ \mathfrak{g})$ ja $\mathfrak{k}_1, \mathfrak{k}_2 \neq \text{ng}$. Selle poolt räägib ka kõikuvus tšorpa ~ šorpa 'hanguharu'.¹⁴

6. Eelnevast tuleneb võimalus, et $\mathfrak{ts} \perp \mathfrak{tš} \text{---} \mathfrak{s} \perp \mathfrak{š} \text{---} (\mathfrak{z} \ \mathfrak{ž})$ kus \mathfrak{q} tähistab antud asendis seni kindlaks te-

¹⁴ Vrd. ka E. A. T u n k e l o, VKÄH § 109₃ ja 164.

gemata konsonantfoneemi. Kuigi selle kehtivus on tõenäone, ei peeta võimalikuks seda arvestada tuletusõpetuse läbitõõtata-matuse tõõtu. Olgu vaid mainitud, et sugulaskeeli arvestades osutub õõnisevpsa sõna sukkol-jõ-n mittesõõteemseks (ol on indutseeritud ula asemele).

6.5.2. KONSONANTFONEEMID MITTESÕõNAAIGULISTES ÜHINGUTES. Ka alljõõrgneva puhul on aluseks §6.5 esitatu. Tuleb mårkida, et pole otstarbekas kohe rakendada §6.5.1 p.1, sest on võõmalik, et §6.5 esitati rohkem mittesõõteemseid juhtusid kui §6.5.1 nenditud võõi oletatud. Seetõõtu foneeme veel ei koondata, küõll aga lisatakse juba tarvitatud loendile kõõsitiõõluse lihtsustami-seks o (= õõ) ja õ (= õõ). Lisaks tavalistele tõõhistele tuuak-se sisse veel : (+) asjaõõlu tõõhistamiseks, et Ühingu esineb vaid suurema ühingu osaühinguna:

	<u>õ</u>	<u>c</u>	<u>h</u>	<u>x</u>	<u>j</u>	<u>v</u>	<u>r</u>	<u>l</u>	<u>n</u>	<u>m</u>	<u>õ</u>	<u>z</u>	<u>g</u>	<u>d</u>	<u>b</u>	<u>õ</u>	<u>s</u>	<u>k</u>	<u>t</u>	<u>p</u>
<u>p</u>	+																			
<u>t</u>		-																		
<u>k</u>			-																	
<u>g</u>																				
<u>õ</u>																				
<u>b</u>																				
<u>d</u>																				
<u>õ</u>																				
<u>z</u>																				
<u>n</u>																				
<u>m</u>																				
<u>õ</u>																				
<u>n</u>																				
<u>l</u>																				
<u>r</u>																				
<u>v</u>																				
<u>õ</u>																				
<u>k</u>																				
<u>h</u>																				
<u>c</u>																				
<u>x</u>																				

1 Kal-Ksk harilikult ps.

2 õõu ja Kak osalt Uksnes

- .

See tabel on ilmselt suurema klassifitseeriva väärtusega kui eelmised. Tabeli alusel võib nentida järgmist.

1. Foneemid \check{c} ja \check{x} ning c ja s kui k_1 on alternatiivsed, kui $k_1 \neq p$; $k_1 = p$ puhul kehtib ainukeses c -lises sõnas $c \sim s$. Seega võib otsustada, et \check{c} ja \check{x} ühelt ning c ja s teiselt poolt on vastavalt invariantseid.

Vastavalt likvideerub osahing $\check{m}\check{t}$.

2. Väärivad tähelepanu juhud $k_1 = \check{c}$. Et pole ühtki juhtu, mil $k_1 k_2 = \check{j}s$, võib kõiki juhtusid, mille puhul $k_1 \neq \check{i}$ ja $k_1 = \check{x}$ vaadelda kui kas $k_1 k_2 = \check{j}s$ või $k_1 k_2 = \check{j}a$, vrd. ka §6.5.1 p.4, ning kõiki juhtusid $k_1 = \check{c}$ vaadelda kui $k_1 = \check{x}$. Juhud, mis rahuldavad tingimusi $k_1 = \check{i}$ ja $k_2 = \check{x}$, lahenduvad kui $k_1 k_2 = \check{i}s$, kusjuures k_2 olgu signaali $\|a\|$ sisaldava häärendi avaldaja.¹⁵

3. Kõik juhud $k_1 k_2 = \check{j}\check{x}$ on lahendatavad $k_1 k_2 = \check{j}s$. Vastavalt on laensõna mujsa mittesüsteemne.¹⁶ Ühtlasi pandagu tähele, et p. 2 esitatu on rakendatav ka juhule $k_1 k_2 = \check{i}\check{x}$ pro $k_1 k_2 = \check{i}z$.

4. pr ja kl on kas mittesüsteemsed või - mis tõenäosel - ümberlahendamisele kuuluvad (nähtavasti pole arvestatud varjatud juhtivust sisekao mõel). Lahendus ei mõjasta muid tulemusi.

5. Nn. refleksiivsete ühendite $k_1 k_2 = (\underline{pp} \underline{tt} \underline{kk} \underline{ss})$ ning $k_1 k_2 = (\underline{p} \underline{t} \underline{k})$ puhul tuleb arvesse vaid nende lahendamine ühinguiks nii, et k_1 on kas \underline{x} või \underline{h} . Arvestades sissetuleva muudiseid, on võimalik vaid $(\underline{p} \underline{t} \underline{k}) \cdot \check{v}^{-1}(\underline{px} \underline{tx} \underline{kx})$;

nüüd jääb nentida, et $(\underline{pp} \underline{tt} \underline{kk} \underline{ss}) \cdot \check{v}^{-1}(\underline{ph} \underline{th} \underline{kh} \underline{sh})$.
 $k_1 k_2 = (\underline{s} \underline{\check{s}})$ lahenduvad kui hs ja hš, vrd. ka §6.5.1 p.1.

Kõigil ülejäänud juhtudel on b ja p, d ja t, g ja k, z ja s, ž ja š samased.

¹⁵ $k_1 = \check{i}$ puhul on mugandatud L. Posti pigem distributiivset kui häälikuloolist reeglit, vrd. L. P o s t i, VVB 89 ja E. A. T ü n k e l o, VKÄH §114.

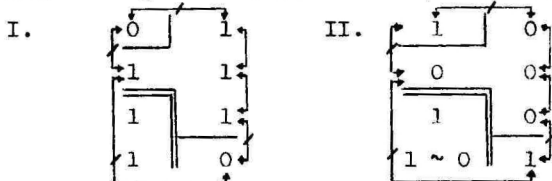
¹⁶ Sama kehtib autoril kuulmata jäänud viigi kohta väljendist sidaše vizid 'sedaviisi'. E. A. T ü n k e l o, VKÄH §118 peab sõna juhuslikuks soome laenuks, kuigi see mõjub rohkem juhusliku eesti laenuna.

6. $\mathfrak{K}, \mathfrak{K}_2 = (\underline{vv} \ \underline{ll} \ \underline{nn})$ lahendamisel tuleb arvestada, et puuduvad \underline{jj} , \underline{rr} , \underline{mm} . \underline{vv} puhul olgu märgitud, et mõningail juhitudel võib Kal-Per \underline{vv} (ja \underline{vg}) vasteks olla Rug-Mtv \underline{lv} (\underline{lg}), vrd. $\underline{tavv} \sim \underline{talve}$ 'talv', $\underline{mavga} \sim \underline{malga}$ 'linaleo vajutispuu'; seejuures \underline{lv} puhul, aga ka \underline{lg} puhul harilikult ei järgne signaali $\|a\|$ sisaldav häärend. Seega võib öelda, et $\underline{vv.V^{-1}lv}$; $\underline{pövváz.V^{-1}pelvaz}$. \underline{ll} puhul pandagu tähele, et $\underline{l-na} \ V.\underline{l}$ ja et \underline{ln} ja \underline{nl} on registreerimata; kuigi $\underline{l:n}$ avaldajaks pole \underline{l} , võib postuleerida, et $\underline{ll.V^{-1}ln}$. \underline{nn} lahendamiseks pole teada mingit tuge; et aga ainsa sõna \underline{tannaz} tarvitamine on piiratud (taval. $\underline{tanha} \sim \underline{Sou}$ ka \underline{tahna}), võib \underline{nn} välistada kirjeldusest.

7. Olgu nüüd $\underline{b} \sim \underline{p} = \underline{p}$, $\underline{d} \sim \underline{t} = \underline{t}$, ... , $\underline{ž} \sim \underline{š} = \underline{š}$ (vrd. p. 5). Nüüd tuleb selgitada, kas $\underline{ng.V^{-1}mk}$ või $\underline{ng.V^{-1}nk}$, vrd. §6.5.1 p.2. Ülevaatlikustamiseks kirjutatakse tabelist välja kõik juhud, mil ühelt poolt \underline{m} , \underline{n} , \underline{v} , \underline{l} ja teiselt poolt \underline{b} , \underline{d} , \underline{g} , \underline{z} , $\underline{ž}$ on vahekorra \wedge , elemendid, eristades esinemist α - ja β -asendis:

$\underline{nž}$	\underline{mz}	\underline{zm}		\underline{dm}	\underline{mb}
	\underline{nz}	\underline{zn}	\underline{ng}	\underline{nd}	\underline{dn}
$\underline{vž}$	$\underline{žv}$	\underline{vz}	\underline{vg}	\underline{vd}	\underline{dv}
	$\underline{žl}$	\underline{lz}	\underline{lg}	\underline{ld}	\underline{lb}
			\underline{gl}		\underline{bl}

Kerkib küsimus, kas pole kõik need juhud viidavad kahele tüübile (tähistagu 1 paari esinemist, 0 paari mitteesinemist), kus kehtiksid nooltega tähistatud seosed (esinemistingimused):

I tüübiga oleks tegemist vastavalt $(\underline{z} \ \underline{d}).V^{-1}(\underline{s} \ \underline{t})$ puhul ja II tüübiga $(\underline{g} \ \underline{b} \ \underline{ž}).V^{-1}(\underline{k} \ \underline{p} \ \underline{š})$ puhul. Selleks tuleb postuleerida, et $(\underline{nž} \ \underline{ng}).V^{-1}(\underline{mš} \ \underline{mk})$ ning selgitada $\underline{žv}$, \underline{mz} ja \underline{bn} staatus, sest need n.ö. ei mahu skeemi. $\underline{žv}$ esineb tüvises

v̄zva, mis §6.5.1 p.4 ja §6.4.3 alusel on lahendatav kui vijzva, resp. vijsva. mz on registreeritud ühesainsas tüvises, vrd. rāmz-ahta:da-g 'prantsatada'; on aga võimalik, et rām-algulised juurised koonduvad, vrd. rām 'mürin', rām(?)-a:da:ba 'müriseb', nii et z on liidus. bn esineb samuti ühesainsas tüvises (juurises), vrd. kebna 'kerge', kusjuures väärib tähelepanu kõikumus kedma ~ kebna ~ kebja.¹⁷ Hakkamata viimaste juuriste algkuju otsima, võib nentida, et kebna on ainus mittesüsteemne teisend (kui teisendit kebma mitte arvestada). Seega on v̄v, mz ja bn välistatavad.

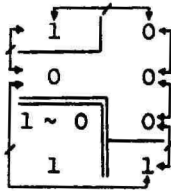
8. Vaadeldes nüüd p.7. tulemusel saadud esinemusi ning r, j ning p, k, š, s, t ühinguid, võib nentida, et r ja j kätuvad üldiselt ühtviisi, n.ö. süsteempäraselt. Erinev on olukord š puhul, mis võib osalt olla tingitud š eriomadustest; jš (vrd. jž) asemel on mõeldav js, sest js ei esine sisuse lõpul.

9. Võrreldes h ning m, n, v, l, r, j ühinguid, pole raske näha h (l r)-ühingute erinevust t ja s vastavaist ühinguist, kusjuures hl kuulub ilmselt ümberlahendamisele ühinguks hr või šl; viimase võimalusega seoses pandagu tähele, et seni on šl nenditud vaid k-, = š puhul.¹⁸

10. P.6 nenditud v.V⁻¹l on laiendatav veel juhtudele vp, vs, vm; vastavalt on p.7 fikseeritud II tüüp sealsamas vaadeldud mahus kirjeldatav järgmise parandatud skeemiga:

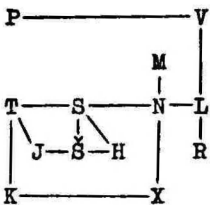
¹⁷ E. A. Tunkelo, VKÄH §58 järgi on Škš, Mtv, Ksk alal registreeritud ka kebma. Autor pole sellist kuju täheldanud.

¹⁸ Kummagi lahenduse poolt ega vastu pole ühtki küllalt olulist argumenti. hr puhul ilmneb võimalus, et [vih-leng] on seostatav vene sõnaga вухр 'tuulekeeris'. kihla ~ kehla pärineb teatavasti sl-lisest germaani sõnast, mis ühelt poolt räägib küll pigem šl kui hr kasuks, teiselt poolt aga toob küsimusele, kas i ~ e pole ikkagi tingitud l.V r toimest i.V⁻¹|i-le, vrd. ka §6.2.1. Mis puutub aga tüvisesse šizliko, siis sugulaskeeled ei toeta selle puhul postuleeritud ühingut šl, kuid siin pole mingit põhjust sugulaskeeli arvestada.

6.5.3. TUUMENDID JA SIGNAALID. Ilmselt ei õnnestu § 6.4.1-2 leitud foneeme taandada. Seega võib otsustada, et foneemid P, t, k, s, š, m, n, l, r, v, j, x, h osutuvad vastavalt tuumendeiks |P T K S Š M N L R V J X H|.

§ 5.3.5, 5.5.8, 5.6.1-2, 6.4.1-3, 6.5.1-2 põhjal võib koostada järgmise asenduvusskeemi:

§ 6.2.3 alusel võib oletada, et 13 tuumendit on kirjeldatavad kui vähemalt 5 signaali kombinatsioonid, kusjuures ükski tuumend ei tarvitse olla kombinatsioon enamast kui kahest signaalist (sest $C_1^5 + C_2^5 = 5 + 10 = 15$). Arvestades, et seejuures

võib esineda kaks signaalipaari, mille liikmed on vastastikku välistavad, saakski 5 signaalist 13 tuumendit. Paraku pole õnnestunud leida signaale, mille puhul tõeldu kehtiks. Samuti ei ole saadud antud tuumendeid rahuldavalt määratleda kui 6 signaali kombinatsioone. Seejuures pole selline määratlematus tingitud teooria küündimatusest, vaid asjaolust, et häänisvepsa murre ei anna alust otsustamiseks, millised tuumendite vahelistest seostest on esmase, millised kõrvalise tähtsusega; samuti on tõenäoline, et leidub nentimata jäänud varjatud seoseid (näit. |P M R| puhul). Võib vaid esitada hüpoteetilisi määratlevaid süsteeme, mida antud olukorras pole võimalik ei ümber lükata ega heaks kiita; reast sellistest süsteemidest tundub parimana järgmine, kus oletatavaks signaalideks on ||P H N L J||:

	J	L	N	H	P
P		M	T	K	P
H	Š	S	X	H	
N		V	N		
L	R	L			
J	J				

Siin on asendused suhteliselt hõlpsasti formuleeritavad (igatahes tunduvalt lihtsamini kui distinktiivtunnuste fonoloogias, kus tuumendele vastavate foneemide identifitseerimiseks läheb tarvis seitset tunnusepaari, kusjuures iga foneemi kohta tuleb 2-7 dis-

tinktiivtunnust). Pandagu tähele, et siin ei saa rääkida teatavate signaalipaaride vastastikkusest (vastastikkusest välis-
 tavusest) nagu seda eeldati lärendite signaalideks jaotamise analoogial. (See seik võib esitatu kehtivuse korral seletuda ||J|| ning |J R Š| suhtelise hilistekkelisusega, vrd. ka võimalust s | Š §6.5.1 p.6.)

L Ö P P S Ö N A

Väljendustasandi kirjeldus peaks nähtavasti lõppema kokkuvõttega, mille moodustaksid: a) põhiüksuste (tühendite, rõhundite, siirendite) loend, b) Ulevaade põhiüksuste jaotumusest (näit. tabelite kujul), c) avaldusreeglid; seega kujutaks kokkuvõtte enesest sünteesivat e. tekitavat väljendustasandi mudelit.

Eelkõige tuletusõpetuse läbitõõstamatuse tõttu pole võimalik esitada avaldusreegleid, s.t. pole eriti mõttekas püüda järjestada teada olevaid avaldusreegleid, mis ei tarvitse olla ega nähtavasti polegi küllalt täpsed (uldised), ja mille uurimise antud järgus fikseeritavat järjestust võib tulla muuta vastavalt glossemaatilise kirjelduse printsiipidele. Pealegi tuleks esialgu piirduda võrdlemisi triviaalsete avaldusreeglitega, sest mainitud põhjustel pole võimalik esitada nii ammendavaid avaldusreegleid nagu Ø V. %E% V. ... puhul esitatud §5.3.5 p. 8-9, 13-20, 26 ja §5.5.8 p.3-10, vrd. eriti §5.3.5 p.26 ja §5.5.8 p.10. Seetõttu langeb ära kirjeldusest tulenev kokkuvõtte kui kirjelduse koostisosa. Nähtavasti pole sellise kokkuvõtte koostamine võimalik rea järgnevate aastate jooksul. Esiteks nõuab kirjelduse lõpetamiseks tarviliku ainekogu kogumine ja süstematiseerimine aastaid; teiseks on küsitav, kas ähnisvepsa murde alusel ongi võimalik tuletusõpetust nõutaval viisil kirjeldada; kolmandaks tuleb hinnata ka kõigi sugulaskeelte tuletusõpetuse uuritust väljendustasandi kirjeldamise seisukohalt igati puudulikuks.

Ometigi peab autor tarvilikuks esile tõsta mõningaid tulemusi ja probleeme.

A. ÄÄNISVEPSA MURDE VÄLJENDUSTASAND.

A1. TUUMENDID. Äänisvepsa murdes esineb 13 tuumendit: |P T K S Š M N L R V J X H|. Tuumendeid moodustavate signaalide kindlakstegemine pole õnnestunud (parim hüpoteetiline tekitav süsteem on esitatud §6.5.3).

Tuumendite jaotumus (Üksteise suhtes) on järgmiste tabelite abil: I - tuumendid asendeis $k_{-2}k_{-1}$, II - tuumendid asendis k_{-1} ning k_1 , III - tuumendid asendis k_{-2} või k_{-1} ning $k_1 \dots k_3$, IV - tuumendid ühinguis k_1k_2 ja k_2k_3 , V - tuumendid ühinguis $k_{-1}k_2(k_3)$, VI - tuumendid ühinguis $k_{-1}k_1, k_1k_2, k_2k_3$.

I.

	S	S	L	R
P			+	+
T*	+	+		
K				+
V				+

* Vrd. §6.6.1
p.5-6.

II.

	H	X	J	V	R	L	N	M	Š	S	K	T	P	
P	o	o	o	o	o	o	o	o	+	+	o	o	o	•
T	o	o	o	o	o	o	o	-	o	•	-	o	o	
K	o	o	o	o	o	o	o	o	o	+	o	o		
S	-	o	o	o	+	o	+	•	•	o				
Š	o	•	•	-	-	•	-	-	•					
M	o	o	o	•	o	o	o	o	•					
N	o	-	-	-	+	o	o							
L	o	o	o	o	•	o								
R	o	-	-	o	•									
V	o	o	o	o										
J	-	o	•											
X	+	o												
H	o													

III. H X J V R L N M Š S K T P

P	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	+	o	o	o	o
T	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	-	o	o	o	o
K	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	+	o	o	o	o
S	-	o	o	o	o	o	o	o	o	o	•	o	o	o	o
Š	o	•	•	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
M	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
N	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
L	o	o	o	o	o	•	o	o	o	o	o	o	o	o	o
R	o	o	o	o	o	•	o	o	o	o	o	o	o	o	o
V	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
J	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
X	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
H	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o

IV. L R J V N M X H T S S K

P	o	o	o	•	•	-	o	+	•	+	+	o	o	o	o
K	o	o	o	-	•	-	+	o	-	o	o	o	o	o	o
Š	+	•	•	•	•	-	o	o	-	o	o	o	o	o	o
S	-	o	o	o	o	+	-	o	o	o	o	o	o	o	o
T	-	o	o	o	o	+	o	o	o	o	o	o	o	o	o
H	-	o	o	o	o	+	o	o	o	o	o	o	o	o	o
X	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
M	-	-	-	•	•	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
N	-	-	-	-	-	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
V	o	o	-	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
J	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
R	•	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o

V. J V X

P	o	o	o
K	o	o	o
S	o	o	o
T	o	•	o
H	o	o	o
M	-	•	-
N	+	-	o
R	o	•	-
L	o	+	o
X	o	o	
V	o		

VI. L R J V N M X H T S Š K

P	o	o	o	o	•	-	o	+	•	+	+	o
K	o	o	o	o	•	-	o	o	-	o	o	
Š	+	•	•	•	•	-	•	o	-	•		
S	-	o	o	o	o	+	o	o	o			
T	-	o	o	o	o	+	o	o				
H	-	o	o	o	o	+	o					
X	o	+	o	o	o	+						
M	-	-	-	•	•							
N	-	-	o	-								
V	o	o	o									
J	o	o										
R	•											

A2. ÄÄRENDID. Äänisvepsa murdes on maksimaalselt 8 äärendit |i e u õ ä u o a|, mis koosnevad neljast signaalist ||i e ä a||.

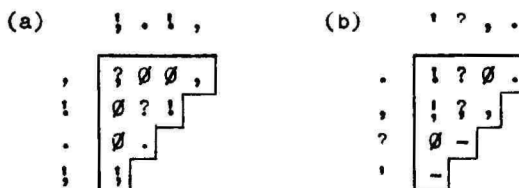
Tõenäoselt |õ| kui äärend osutub äänisvepsa murde väljendustasandi lõpliku kirjelduse korral tarbetuks. Äärendite jaotumust pole kirjelduse praegusel järgul võimalik lõplikult kirjeldada; esialgsed andmed on esitatud §6.2.3 lõpul toodud tabelis.

A3. SIIRENDID. Äänisvepsa murdes esineb 3 sõnasiirendit ja 6 fraasisiirendit.

Sõnasiirendid on: a) 1. e. sõnandisiirend, mille avaldajaks on pearõhk sõnaavaldaja esimesel silbil ning tähistuseks sõnavahe sõna ees, b) 2. e. osasõnasiirend, mille avaldajaks on kõrvalrõhk liitsõna osasõna avaldaja esimesel silbil ning tähistuseks |+| osasõna ees, c) 3. e. kliitikusiirend, mille avaldajaks on Ø ning tähistuseks |S| kliitiku ees (kuid mitte fraasi alguses).

Fraasisiirendid on |? . ! , ? !|. Fraasisiirendite funktsionaalne määratlus, mis on esitatud §4.2.3, määrab ühtlasi fraasisiirendite jaotumuse. Arvestades sealsamas esita-

tud fraasisiirendiavaldaajaid, kerkib küsimus, kas tuleb fraasisiirendele signaali mõistet rakendades fraasisiirendeid defineerida kui (a) signaalidest $\|\cdot\|V.[32]$, $\|\cdot\|V.[12]$, $\|\cdot\|V.[23]$, $\|\cdot\|V.[21]$ või kui (b) signaalidest $\|\cdot\|V.[\text{langus}]$, $\|\cdot\|V.[\text{tõus}]$, $\|\cdot\|V.[23 \sim 32]$, $\|\cdot\|V.[12 \sim 21]$ koosnevaid, vrd.:

Pandagu tähele, et juhul (a) ei toimu siirendite moodustamine kommutatiivselt, s.t. $\|\cdot\| + \|\cdot\| \neq \|\cdot\| + \|\cdot\|$ ja $\|\cdot\| + \|\cdot\| \neq \|\cdot\| + \|\cdot\|$.

A4. SEOS SUGULASKEELTE VÄLJENDUSTASANDITEGA. On põhjust arvata, et ligemate sugulaskeelte väljendustasandite kirjeldamine annab vormikihis enam-vähem samad tulemused kui häänevõrre murde väljendustasandi kirjeldamine. Sellepärast tuleb esile tõsta järgmisi ühiseid probleeme:

- 1) |õ| ja |e| ning |u| ja |i| taandatavus ning edasi ka |o| ja |e| ning |u| ja |i| taandatavus;
- 2) |Tš| ja |š| ning |TS| ja |S| taandatavus asendis $\mathfrak{R}_2\mathfrak{R}_1$ ning |š| ja |S| taandatavus üldse.

Ühtlasi tulevad soome-ugri keelte mastaabis küsimusse järgmised probleemid:

- 3) sibilantide ja afrikaatide taandatavus;
- 4) tuumendi |X| levik ja avaldused; olgu märgitud, et tuumendi |X| probleem võib ühelt poolt olla seotud sibilantide probleemiga, teiselt poolt on mõeldav, et |X| on seostatav mõningatel juhtudel samojeedi keelte murrete nasaalidega, näit. neenetsi murrete sõnaalgulise η -ga.

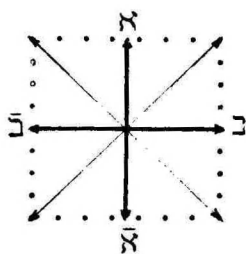
B. GLOSSEMAATIILINE TEOORIA.

B1. PARANDUSED. Olulisimaist parandusist (peale sõnastuslike paranduste) olgu märgitud järgmised:

- 1) vöündifunktsiooni samastamine Shefferi funktsiooniga (sama seisukoha on varem esitanud J.K. Lekontsev);
- 2) muutuse samastamine eritöesusega ja kattumuse samastamine samatöesusega ning vahetuvuse defineerimine;
- 3) märgifunktsiooni samastamine tühendavusega ning avalduse samastamine eendavusega;
- 4) empiirilisel defineeritud sisundi- ja tühendikateooriate asendamine aprioorset defineeritutega;
- 5) empiirilisel defineeritud lülikateooriate asendamine aprioorset defineeritutega;
- 6) refleksiivsete tühendiühingute keeld.

B2. SIGNAALID. Kuivörd siin on signaalid määratud praktiliselt esmakordselt, kusjuures vähemalt äärendite osas paikapdavalt, olgu märgitud järgmist.

Äänisvõpsa äärendite moodustamine signaalidest on kujutatav graafiliselt järgmiselt.

Tähistagu muutujad K ja \bar{K} esmase tähtsusega vastastikku välistavate signaalide paari ning L ja \bar{L} teisese tähtsusega vastastikku välistavate signaalide paari, kusjuures K ja L abil moodustatud äärendid olgu vastavalt \bar{K} ja \bar{L} abil moodustatutega võrreldes kind-

lamini fikseeritud, vähem küsitava esinevusega. Siis pole raske veenduda, et $K = \|i\|$, $L = \|a\|$, $\bar{K} = \|e\|$, $\bar{L} = \|ä\|$, kusjuures iga signaal võib moodustada vastava äärendi.

Nuud võib äärendid järjestada eelisjärkudesse:

I. i a	III. e	V. ä	VII. b
II. u	IV. o	VI. u	

Autor julgeb oletada, et need eelisjärgud kehtivad enamikus maailma keeltest enam-vähem sama väärtustamise juures. Muuseas olgu märgitud, et |i a u| on tingimisi samastatavad nn. algse kolmnurga vokaalkolmnurka määravate foneemidega.¹

¹ Vrd. R. J a k o b s o n und M. H a l l e, GrSpr §4.14.

K I R J A N D U S J A L Ü H E N D I D

A. PERIOODIKA JA SEERIAVÄLJAANDED

- AJ = Acta Jutlandica. Aarsskrift for Aarhus Universitet, Aarhus.
- AL = Acta Linguistica, Copenhagen.
- ESA = Emakeele Seltsi Aastaraamat, Tallinn.
- EST = Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised, Tallinn.
- IJAL = International Journal of American Linguistics, Bloomington, Indiana.
- ISKF B = Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. Serie B: Skrifter, Oslo.
- Lg. = Language, Baltimore.
- PF = Prace Filologiczne, Warszawa.
- PJ = Prace Językoznawcze, Wrocław(-Kraków).
- SB = Studia Baltici, Roma.
- SchrPhon = Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, Berlin.
- SchrWW = Schriften zur wissenschaftlichen Weltanschauung, Wien.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Helsinki.
- SL = Studia Linguistica, Lund-Copenhagen.
- SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia, Helsinki.
- TCLC = Travaux du Cercle Linguistique de Copenhagen, Copenhagen.
- TCLP = Travaux du Cercle Linguistique de Prague, Prague.
- UAS = Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, Bloomington - The Hague.
- UB = Ungarische Bibliothek. Für das Ungarische Institut an der Universität Berlin, Berlin und Leipzig.

UUA = Uppsala Universitets Årsskrift, Uppsala.

Vir. = Virittäjä, Helsinki.

Word, New York.

Вн = Вопросы языкознания, Москва.

ИЯВШ = Иностранные языки в высшей школе. Тематический сборник, Москва.

НЛ = Новое в лингвистике, Москва.

ПСЛ = Проблемы структурной лингвистики, Москва.

B. ÜKSIKTEOSED JA ARTIKLID

Ahmanova, O. S. (Ахманова О. С.)

ОИМЛ = К вопросу об основных понятиях метаязыка лингвистики. - ВЯ 1961 5, лк. 115-121.

Ariste, P.

EKF = Eesti keele foneetika, Tallinn 1953.

Baudouin de Courtenay, J. (Бодуэн де Куртене И. А.)

ThPhA = Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen.

Ein Capitel aus der Psychophonetik, Strassburg 1895;

Опыт теории фонетических альтернаний. Глава из психофонетики. - Избранные труды по общему языкознанию I, Москва 1963, лк. 265-347.

Фонема. - Избранные труды по общему языкознанию I, Москва 1963, лк. 351-352.

Bergsland, K.

RIGr = Røros-lappisk grammatikk. Et forsøk på strukturell språkbeskrivelse (= ISKF B XLIII (1946)).

Bloch, B.

SPPhA = A Set of Postulates for Phonemic Analysis. - Lg. 24 (1948), лк. 3-46.

Bloomfield, B.

Lang. = Language, London 1933.

SPScL = A Set of Postulates for the Science of Language.

- Psycholinguistics. A Book of Readings, New York 1961, лк. 26-33.

Bridgeman, L. I.

KPh = Kaiwa (Guarani) Phonology. - IJAL 27 4 (1961),
lk. 329-334.

Brøndal, V.

Sound = Sound and Phoneme. - Proceedings of the Second
International Congress of Phonetic Sciences. Held at
the University College, London 22-26 July 1935, Camb-
ridge 1936, lk. 40-45.

Bussenius, A.

OFM = Zur ostseefinnischen Morphologie: Stammesalternation
im Ostseefinnischen. (= UB. Erste Reihe 24 (1939)).

Carnap, R.

AbrL = Abriss der Logistik mit besonderer Berücksichti-
gung der Relationstheorie und ihrer Anwendungen
(= SchrWW 2 (1929)).

LAW = Der logische Aufbau der Welt, Berlin-Schlachtensee
1928.

Dukelski, N. I. (Дукельский Н. И.)

ПСРП = Принципы сегментации речевого потока, Москва-Ле-
нинград 1962.

Eriksson, U.

PhAM = Die Phonemateme der Åsele-Mundart. - SL 14 1
(1960), lk. 15-34.

Fischer-Jørgensen, E.

CTA = The Commutation Test and Its Application to Phone-
mic Analysis. - For Roman Jakobson. Essays on the
Occasion of His Sixtieth Birthday 11 October 1956,
The Hague 1956, lk. 140-151.

DPhC = On the Definition of Phoneme Categories on a
Distributional Basis. - AL VII (1952), lk. 8-39.

Fries, C. C.

StrE = The Structure of English. An Introduction to the
Construction of English Sentences, New York and Burlin-
game 1952.

Greniewski, H.

CWM = Cybernetics without Mathematics, Warszawa 1960;
Кибернетика без математики, Москва 1964.

Hakulinen, L.

SKRK = Suomen kielen rakenne ja kehitys, Helsinki 1961.

Halle, M.

SPR = The Sound Pattern of Russian, 's-Gravenhage 1959.

Halliday, M. A. K.

CThGr = Categories of the Theory of Grammar. - Word 17 (1961), lk. 241-292.

Harary, Fr. and Paper, H. H.

TGCPHD = Toward a General Calculus of Phonemic Distribution. - Lg. 33 (1957), lk. 143-169.

Harms, R. T. (Хармс Р.)

ВФ = К вопросу о фонологии как уровне грамматики. - Конференция по структурной лингвистике, посвященная основным проблемам фонологии 20-23 мая 1963 года. Тезисы докладов, Москва, lk. 96-98.

Harris, Z. S.

StrL = Structural Linguistics, Chicago 1960.

Haugen, E.

JPh = Japanese Phonemics: Some Alternative Solutions. - PF XVIII 1 (1963), lk. 29-42.

PhMI = The Phonemics of Modern Icelandic. - Lg. 34 (1958), lk. 55-88.

SLD = The Syllable in Linguistic Description. - For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of His Sixtieth Birthday 11 October 1956, The Hague 1956, lk. 213-221.

Hjelmslev, L.

AIQ = Accent, intonation, quantité. - SB VI 1936-1937 (MCMXXXVII), lk. 1-57.

ETHM = Essai d'une théorie des morphemes. - Essais linguistiques (= TCLC XII (1959)), lk. 152-164.

LP = Langue et parole. - TCLC XII, lk. 69-81.

OSG = Omkring sprogteoriens grundlæggelse, København 1943.

PPh = On the Principles of Phonematics. - Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences. Held at the University College, London 22-26

July 1935, Cambridge 1936, lk. 49-54.

PSS = Pour une sémantique structurale. - TCIC XII, lk. 96-112.

Можно ли считать, что значения слов образуют структуру?
- НЛ II (1962) lk. 117-136.

PTL = Prolegomena to a Theory of Language (= Memoir 7 of the IJAL. Suppl. to 19 1 (1953)).

Пролегомены к теории языка. - НЛ I (1960). lk. 364-389.

RSPH = Quelques réflexions sur le système phonique de l'indo-européen. - Melanges linguistiques offerts à M. Holger Pedersen à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire 7 avril 1937 (= AJ IX₁), lk. 34-44.

StrLang = La stratification du langage. - TCIC XII, lk. 36-68.

Jakobson, R. und Halle, M.

GrundlSpr = Grundlagen der Sprache (= SchrPhon 1 (1960)).

Kangro, G.

KA = Kõrgem algebra, Tallinn 1962.

Kettunen, L.

VMLT = Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus (= SUST LXXXVI (1943)).

Kemeny, J. G., Snell, J. L., Thompson, G. L. (Кемени Дж., Снелл Дж., Томпсон Дж.)

BKM = Введение в конечную математику, Москва 1963.

Kull, I.

ML = Matemaatiline loogika, Tallinn 1964.

Kuroš, A. G. (Курош А. Г.)

ЛОА = Лекции по общей алгебре, Москва 1962.

Kuryłowicz, J.

AA = Allophones et allomorphs. - Omagiu lui Iorgu Iordan, București 1958, lk. 495-500.

AIE = L'apophonie en indo-européen (= PJ 9 (1956)).

AS = L'apophonie en sémitique (= PJ 24 (1961)).

Lackowski, P.

Words = Words as Grammatical Primes. - Lg. 39 (1963), lk. 211-215.

Laziczius, J.

LPh = Lehrbuch der Phonetik (= SchrPhon 5 (1961)).

NC = A New Category in Phonology. - Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences. Held at University College, London 22-26 July 1935, Cambridge 1936, lk. 57-60.

Lees, R. B.

PhMStT = The Phonology of Modern Standard Turkish (= UAS 6 (1961)).

Lekomtsev, J. K. (Лекомцев Ю. К.)

ОПГл = Основные положения глоссематики. - ВЯ 1962 4, lk. 90-97.

СВПШ = Структура вьетнамского простого предложения, Москва 1964.

ЭТЯС = Элементы теории языковой сочетаемости. - ПСЛ 1963, lk. 23-46.

Lunt, H. G.

OPhP = On the Origin of Phonemic Palatalization in Slavic. - For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of His Sixtieth Birthday 11 October 1956, The Hague 1956, lk. 306-315.

Martinet, A.

RF = Realism Versus Formalism. - A Functional View of Language, Oxford 1962, lk. 1-38.

Meltšuk, I. A. (Мельчук И. А.)

ВНФл = О "внутренней флексии" в индоевропейских и семитских языках. - ВЯ 1963 4, lk. 27-40.

Nida, E. A.

Morph = Morphology. The Descriptive analysis of Words, Ann Arbor 1957.

Pickett, V. B.

GrHIZ = The Grammatical Hierarchy of Isthmus Zapotec (= Ig. 36 1 (2) (1960), Suppl.: Language Dissertation No. 56).

Pike, K.L.

Phon = Phonemics. A Technique for Reducing Language to Writing, Ann Arbor 1959.

Posti, L.

VVS = Vepsän vokaalisoinnusta. - Vir. 1935, lk. 73-89.

Raun, A.

QuEst = On Quantity in Estonian, SL VIII 1 (1954), lk. 62-76.

Reformatski, A. A. (Реформатский А. А.)

НОФ = Язык, структура и фонология. - ФФ XVIII 1 (1963), lk. 105-111.

Revzin, I. I. (Ревзин И. И.)

МЯ = Модели языка, Москва 1962.

ПМ = Об одном подходе к моделям дистрибутивного фонологического анализа. - ПСЛ 1962, lk. 80-85.

Russell, B.

Intr = Introduction to Mathematical Philosophy, London-New York 1924.

Rätsep, H.

KKE = Keele ja kõne eristamisest. - Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963 (= EST 6 (1963)), lk. 243-255.

Saussure, F. de

Cours = Cours de linguistique générale, Paris 1922.

Siirtsema, B.

SG = A Study of Glossematics. Critical Survey of Its Fundamental Concepts, The Hague 1955.

Sørensen, H. Chr.

IMS = Die sogenannte Liquidametathese im Slavischen. - AL VII (1952), lk. 40-61.

Sørensen, H. S.

WCIME = Word-classes in Modern English. With Special Reference to Proper Names. With an Introductory Theory of Grammar, Meaning and Reference, Copenhagen 1958.

Spang-Hanssen, H.

Gloss. = Glossematics. - Trends in European and American Linguistics 1930-1961, Utrecht The Netherlands, Antwerp Belgium MCMLXI, lk. 128-164.

PSC1 = Probability and Structural Classification in Lan-

guage Description, Copenhagen 1959.

Swadesh, M.

PhPr = The Phonemic Principle. - Lg. 10 (1934), lk. 117-129.

Saumjan, S. K. (Шаумян С. К.)

ПТР = Проблемы теоретической фонологии, Москва 1962.

Saumjan, S. K., Soboleva, P. A. (Шаумян С. К. и Соболева

А. М. = Аппликативная модель и вычисление трансформации в русском языке. Доклады советской делегации. V Международный съезд славистов, Москва 1963.

Štšerba, L. V. (Щерба Л. В.)

РГл = Русские гласные в качественном и количественном отношении, С.-Петербург 1912.

ТРИ = Теория русского письма. - Избранные работы по русскому языку, Москва 1957, lk. 144-179.

ФФл = Фонетика французского языка, Москва 1963.

Zinder, L. R. (Зиндер Л. Р.)

ОР = Общая фонетика, Ленинград 1960.

Togoby, K.

SILF = Structure immanente de la langue française
(= TCIC 6 (1951)).

Trubetzkoy, N.

Anl. = Anleitung zu phonologischen Beschreibungen, Brno 1935.

Grundz. = Grundzüge der Phonologie (= TCIP 7 (1939)).

Tunkelo, E. A.

VKÄH = Vepsän kielen äännehistoria (= SKST 228 (1946)).

Turunen, A.

IMÄH = Lyydiläismurteiden äännehistoria I. Konsonantit.
(= Eripainos SUST LXXXIX:stä osasta (1946)).

Twaddell, W. F.

DPh = On Defining the Phoneme (= Lg. Monographs 16 (1935)).

Uldall, H. J.

ERel = On equivalent relations. - Recherches structurales (= TCIC V (1949)), lk. 71-76.

OG = Outline of Glossematics (= TCIC K₁ (1957)).

Ungeheuer, G.

LogP = Logischer Positivismus und moderne Linguistik (Glossematik). - UUA 1960 11, lk. 1-24.

Van Ginneken, Jac.

RJ = Roman Jakobson Pioneer of Diachronic Phonology. - For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Sixtieth Birthday 11 October 1956, The Hague 1956, lk. 574-581.

Varina, V. G. (Варина В. Г.)

Прд = Проблема денотата и вопросы языкового значения. - ЯЗВШ II (1963), lk. 38-54.

Viitso, T.-R.

TA = Teese ja antiteese. - ESA IX (1963), lk. 7-25.

VKLLF = Vadja keele Luutsa-Liivtšülm murraku fonoloogia. - ESA VII (1961), lk. 142-174.

Wittgenstein, L.

TLPh = Tractatus logico-philosophicus. With an Introduction by Bertrand Russell, London 1955;

C. ÄÄNISVEPSA MURRAKUD

Rug = Ruglžjärve (rugiždžárŷ),

Škš = Šokšu (šokš),

Vnk = Vehkoja (vehkai ~ vehkei),

Sou = Soutjärve (šoutarŷ ~ šoutadžárŷ),

Mts = Metsantaga (metsantaga),

Mä = Mäe (mägi),

Kri = Kriku (krik),

Hpš = Hapšoma (hapšom),

Mtv = Matvejanselja (matvejanselg),

Kak = Kakkarva (kakkarv),

Kal = Kalajõe (kaŷajg ~ kaŷeig),

Ksk = Kaskeza-Suvagja (kaskez, suvagd),

Kuk = Kukagja (kukagd),
Per = Pervakoi (pervakei).

Märkus: Tekstis esitatakse näited siin toodud murrakute järjestuses. Pikemate loetelude vältimiseks kasutatakse esitusviisi, nagu Škš-Hpš (= Škš, Vhk, Šou, Mš, Kri, Hpš).

TERMINID JA MÄÄRATLUSED

Terminid esitatakse enamasti nende põhisõnade tähestikulisel järjestusel, kusjuures antakse terminite olulisimad esinemiskohad pt. 1-3. Kui termini täpsem määratlus on esitatud mitteesimesel esinemiskohal, tõstetakse vastav paragrahvinumber esile joonega all. Glossemaatika terminite puhul püütakse anda nende ingliskeelsed vasted; kui on peetud otstarbekaks kasutada senikehtivate asemel uusi vasteid, esitatakse sulgudes ka senitarvitatud (eelistatavalt L. Hjelmlev' esitatud) vaste. Nool termini järel viitab eelistatavamale kujule või põhisõnale.

- ahel - chain: 2.6.1, 3.5.1, 3.6
 aktualiseeritud a. - actualized ch.: 2.10
 ideaalne a. - ideal ch.: 2.10
 mitmekordne a.: 3.6
 sisuahel - content ch.: 3.5.1
 väljendusahel - expression ch.: 3.5.1
- aine - substance: 2.5, 3.1
 keeleaine - language s.: 3.4.1, 3.5.1
 sisuaine - content s.: 3.2.2, 3.4, 3.4.1
 väljendusaine - expression s.: 3.2.2, 3.4, 3.4.1
- aines - purport: 2.6.2
 keeleaines - language p.: 3.4.1
 sisuaines - content p.: 3.4.1
 väljendusaines - expression p.: 3.4.1
- ainund = moneem - moneme: 3.13
akreem → äärend
akt = toiming - act: 3.1
allumus - determination: 2.2.1, 2.2.3, 2.3, 2.4, 2.5
alus - base: 3.6.1
 fraasialus - phrase base: 3.10
 sõnaalus - word base → tüvi
amfeem → mõlend
analüüs = jaotus - analysis = division: 2.1
antisümmeetria → sümmeetria
argument : 1.2
arvutus - calculus (operation): 2.1.1
 üksikarvutus - particular c.: 2.1.3
 üldarvutus - universaal c.: 2.1.3
asenduvus - substitution:

- 2.7.2, 2.8
- assotsiatiivsus: 1.10
- astendaja - exponent: 3.6
- laiendav a. - extense e.:
3.6.1, 3.6.2
- mittesulgev a. - nonclosing
e.: 3.9, 3.10
- rõhutav a. - intense e.:
3.6.1, 3.6.2
- stilistiline a. - stylistic
e.: 3.10
- sulgev a. - closing e.:
3.9, 3.10
- süntaktiline a. - syntactic
e.: 3.10
- fraasiastendaja - phrase
e.: 3.10
- põhiastendaja - fundamental
e.: 3.6.1
- põrdestendaja - converse
e.: 3.6.1
- sõnartihmaastendaja - word-
-group e.: 3.11.1
- astmik = hierarhia - hier-
archy: 2.1.2
- autonoomia - autonomy: 2.2.3,
2.8
- avaldataja - manifestant
- avaldu - manifestation: 2.5,
2.7, 2.8, 3.1, 3.2
- Üks-ühene = ühene a. -
one-one m.: 2.5.1
- Üks-mitmene = mitmene a.
- one-many m.: 2.5.1
- binaarsus: 1.3
- deduktsioon → tuletus
- disjunktsioon → loogiline
summa
- distributiivsus → jaotuvus
- divergents → hajuvus
- düüem → liband
- eeldamatus - non-presupposi-
tion: 2.2.1, 2.8
- eeldavus - presupposition:
2.2.1, 2.8
- negatiivne e. - negative
p.: 2.2.1
- positiivne e. - positive
p.: 2.2.1
- eendavus - specification:
2.2.3, 2.8
- eitus: 1.4
- ekvivalents → samatõesus
- mitteekvivalents → eritõe-
sus
- element - element: 1.6; 2.9
- eleutereem → lesend
- eralduja = variatsioon -
variation: 2.7.4
- Üksikeralduja = indiviid -
individual v.: 2.7.4
- erisus - heteronomy (combina-
tion): 2.2.3, 2.8
- esinevus - occurrence: 2.2.1
- figuur - figure: 3.3
- foneem - phoneme: 3.6.2
- eelfoneem = preefoneem -
prephoneme: 3.15
- fonemateem - phonemateeme:
3.6.2
- fraas - phrase: 3.10
- mittesulgev f. - nonclos-

- ing p.: 3.10
- sulgev f. - closing p.:
3.10
- sisufraas - content p.:
3.10
- väljendusfraas - expression
p.: 3.10
- funktiiv - functive: 2.2, 2.9
- funktsioon - function: 1.2,
1.11
- ilmutatud f. - explicit
f.: 2.2.3
- erilüliline f. - hetero-
syntagmatic f.: 3.6.1
- samalüliline f. - homosyn-
tagmatic f.: 3.6.1
- Shefferi f.: 1.4
- jadafunktsioon - sequen-
tial f. (relation):
2.2.2, 2.2.3, 2.8
- märgifunktsioon - sign f.:
3.2, 3.2.2
- otsustusfunktsioon: 1.3
- põhifunktsioon - fundamen-
tal f.: 2.2
- ruumifunktsioon - space f.:
2.2.2
- suunafunktsioon → suund
- sõltuvusfunktsioon - de-
pendence f.: 2.2.1
- tõesusfunktsioon: 1.4
- võitfunktsioon: 1.3
- võõndifunktsioon - para-
digmatic f. (correla-
tion): 2.2.2, 2.2.3,
2.8
- glosseem → keelend
- graaf: 1.15
- grafeem - grapheme: 3.6.2
- grafemateem - graphemateme:
3.6.2
- hajuvus = divergents - diver-
ence: 3.16.2, 3.16.3
- hierarhia → astmik
- homomorfsus: 1.16
- hulk: 1.6
- tühi h.: 1.6
- alamhulk: 1.6
- osahulk: 1.6
- tõesushulk: 1.9
- täiendhulk: 1.8
- Ülemhulk: 1.6
- hääldis = fonoid - phonoid:
3.6.2
- identsus → samasus
- implikatsioon → järeltus
- indikaator → näitaja
- indiviid → üksikeralduja
- induktsioon → üldistus
- invariant - invariant:
2.7.4
- irrefleksiivsus → refleksiiv-
sus
- isomorfsus = sarnasus: 1.14
- jagamine - partition: 2.2.2
- jagu - part: 2.6.1
- jaotus = analüüs - division =
analysis: 2.1
- lihtjaotus - particular
d.: 2.1.2
- jaotuvus = distributiivsus:
1.10

- juhtivus - dominance: 2.7.4
 tingimatu j. - obligatory
 d.: 2.10.1
 vaba j. - facultative d.:
 2.10.1
 varjatud j. - latent d.:
 2.10.1
juure -me - rhizemoid: 3.6.2
juurend - rhizeme: 3.6.2
juuris - rhizoid: 3.6.2
järeldus = implikatsioon:
 1.4
järk - degree: 2.3
kaassus - concordance (con-
 formity): 2.3
kahendus - binarism: 3.4
katalüüs → toimimine
kategooria - category: 2.9,
 3.6.2
 astendajakategooria -
 exponent c.: 3.6
 funktiivkategooria -
 functive c.: 2.9
 funktsioonikategooria -
 function c.: 2.9
 moodustajakategooria -
 constituent c.: 3.6.1
 tühendikategooria - ceneme
 c.: 3.13
 β-kategooria: 3.13
 B-kategooria: 3.13
 γ-kategooria: 3.13
 Γ-kategooria: 3.13
kattumus - overlapping: 2.3.1,
 2.8
keel - language~ semiotic: 2.6
 lingvistiline k. - lin-
 guistic l.: 3.1
 loomulik k. - natural l.:
 3.1
 ühepoolne k. - one-way l.:
 3.4.1
keelend = glosseem - glosseme:
 2.7.4, 3.6.2
 sisukeelend = pleremateem -
 content gl. = plerema-
 teme: 3.6.2
 väljenduskeelend = kene-
 mateem - expression
 glosseme = cenemateeme:
 3.6.2
keneem → tühend
kenemateem → väljenduskeelend
kesend = meseem - meseme:
 3.6.3, 3.11.3
keskenduvus - implication:
 2.10.2
kihilisus - stratification:
 3.4
kiht - stratum: 3.4
kirjutis = grafoid - graphoid:
 3.6.2
klass - class: 1.6; 2.1.2
 tegelik k.: - virtual cl.:
 2.1.3
 teostatud k. - realized
 cl.: 2.1.3
kliitik: 3.11.3
klineem → pöörend
kommutatiivsus: 1.10
kompleks - complex
 jaotuskompleks - analysis

- c.: 2.1.2
- konstant: 1.1
- konjunktsioon → loogiline kor-
rutis
- konvergenst → koonduvus
- koonduvus = konvergenst - con-
vergence: 3.16.2, 3.16.4
- kootus - contraction: 2.7.2,
2.8
- korrelaat: 1.14
- korrelaator: 1.14
- korruptio
- hulgateoreetilise k. =
ühisosa: 1.8
- loogiline k. = konjunk-
tsioon: 1.4
- kuju - shape
- kanooniline k. - canonic
sh.: 3.16.2
- kujutis - mapping, image:
1.14, 1.16
- häälikukujutis - sound i.:
3.2
- kujutus - image: 3.2.1
- kuuluvus - 1.6
- lahendamise - resolution:
2.10, 3.16
- lahutumise - subtraction
(suspension): 2.3.1
- lause - sentence: 3.9, 3.11.3
- lausung - utterance: 3.8, 3.9,
3.11.3
- avav l. - opening u.: 3.8
- järjestikune l. - sequen-
tial u.: 3.8
- sulgev l. - closing u.: 3.8
- sõltumatu l. - independent
u.: 3.8
- sõltuv l. - dependent u.:
3.8
- lese = eleuteremoid - eleu-
teremoid: 3.6.2
- lesend = eleutereem - eleuthe-
reme: 3.6.2
- liband = düeem - dyeme: 3.13
- liide -me = paragogemoid -
- paragogemoid: 3.6.2
- liidend = paragogeem - para-
gogeme: 3.6.2
- liidus = paragogoid - para-
gogoid: 3.6.2
- liige - member: 2.6.1
- eesliige: 1.12
- tagaliige: 1.12
- liigendamise - articulation:
2.2.2
- liitsus - cohesion: 2.2.1
- liitumine - application: 2.3.1
- lõik - segment: 2.1.2
- luli - syntagma: 3.6.1, 3.6.3
- lulilisis
- erilülilisis - heterosyn-
tagmatic function: 3.6.1
- samalülilisis - homosyn-
tagmatic function: 3.6.1
- lulind = süntagmeem - syn-
tagmeme: 3.6.3, 3.6.4
- lulindkond - syntagmaatia:
3.6.4, 3.11.3
- lihtlulindkond - simple s.:
3.6.4
- lulistik = keelevool - syntag-

- matic: 2.6.1, 3.1
maht: 1.14
menetlus - procedure: 2.1.1, 2.2.1
mitmesus
 mitu-mitmesus: 1.13
 Uks-mitmesus: 1.13
moneem → ainund
monoloog - monologue: 3.7, 3.8
moodustaja - constituent: 3.6, 3.6.1
 keskne m. - central c.: 3.6.1, 3.6.2
 servne m. - marginal c.: 3.6.1, 3.6.2
morfeem → muudend
muude -me = morfemoid - morphemoid: 3.6.2
muudend = morfeem - morpheme: 3.6.2
muudis = morfoid - morphoid: 3.6.2
muundus = transmutsioon - transmutation (commutation): 2.7.1, 2.8
muutuja: 1.1
muutus - mutation: 2.3.1, 2.8
môiste - concept: 2.10; 3.2
môle -me = amfemoid - amphemoid: 3.6.2
môlend = amfeem - ampheme: 3.6.2
môödend = prosodeem - prosodeme: 3.6.2, 3.12.1
môôdis = prosoid - prosoid: 3.6.2
mârgitav = denotaat - denotatum: 3.2.1
mârk = keelemârk - sign: 3.2, 3.2.1, 3.2.3, 3.16.1
 lihtmârk = simple s.: 3.2.3
 liitmârk = compound s.: 3.2.3
mârkija = denotaator - denotator: 3.2.1
mâhravus - establishment: 2.3
nokk - rostrum: 3.12.2
norm - norm: 3.1
normatiivsus: 3.1
nâitaja = indikaator - indicator: 2.7.3
olemus - entity: 2.2
 asendatav o. → toimitav o.
 asendav o.: 2.7.6
 sisestatav o. → toimiv o.
 toimitav o.: 2.7.6
 toimiv o.: 2.7.6
paar
 jârjestatud p.: 1.12
 R-paar: 1.12
parafoneem - parophoneme: 3.6.2
paragogeem → liidend
paragrafeem - paragrapheme: 3.6.2
permutatsioon → vahetus
pidend = sterigneem - sterigmeeme: 3.6.2
plereem → sisund

pleremateem → sisukeelend
prefoneem → eelfoneem
primaarsus - primarity: 3.4.2
printsiiip = principle
 binarismiprintsiip → ka-
 hendusprintsiiip
 kahendusprintsiiip = bina-
 rismiprintsiip - p.
 of binarism: 2.2
 kogemusprintsiiip - p. of
 empiricism: 2.1.1
 koonduvusprintsiiip - con-
 vergence p. 2.10,
 3.16, 3.16.2, 3.16.6,
 3.16.7
 lihtsusprintsiiip - p. of
 simplicity: 2.1.1
 taandamisprintsiiip - p.
 of reduction: 2.1.1
 õkonoomiaprintsiip - p.
 of economy: 2.1.1
 üldisusprintsiiip - p.
 of generalization: 2.1.1
pruuk - usage: 2.6.2, 3.1
põõrend = klineem - clineme:
 3.6.3, 3.11.3
plüreneem → tuumend
rahuldamine: 1.3
refleksiivsus: 1.13
 irrefleksiivsus: 1.13
rida - rank: 2.3
riseem → juurend
rõhk
 fraasirõhk: 3.10
rõhund = toneem - toneme
 (accent): 3.6.2

rõhm
 sõnarõhm - word-group
 kinnine sõnarõhm - closed
 word-group: 3.11.1
saba - cauda: 3.12.2
samasus = identsus: 1.5
 mittesamasus = mitteident-
 sus: 1.5
samm: 1.11
sarnasus = isomorfsus: 1.14
seond - desmeme (nexus):
 3.6.3
seondkond - desmemia (nexia):
 3.6.4, 3.11.3
 lihtseondkond - simple d.:
 3.6.4
signaal - signal: 2.7.3
siirend = taseem - taseme
 (modulation): 3.6.2
silbind = süllabeem - sylla-
 beme: 3.6.3, 3.12.1
silbindkond - syllabemia:
 3.11.3
sild - bridge: 3.12.2
silp - syllable: 3.12, 3.12.1,
 3.12.2
 foneetiline s. - phonetic
 s.: 3.12.1
singulaarsus: 1.3
sisaldavus - inclusion: 1.6;
 2.3
sisalduvus - entering into:
 1.6; 2.3
sise -me = pleremoid - plere-
 moid: 3.6.2
sisu - content: 3.2.2

- märgisisu = sign-c.:
3.2.2
- sisund = plereem - plereme:
3.6.2
- sisus = pleroid - pleroid:
3.6.2
- sterigmeem → pidend
- struktuur: 1.15
- substitutsioon → asenduvus
- summa - sum: 2.3
hulgateoreetiline s. =
Uhend: 1.8
- loogiline s. = dis-
junktsioon: 1.4
- suund = suunafunktsioon -
- direction: 3.6.1,
3.6.4
- sôlmik = sünkretism - syn-
cretism: 2.10, 3.16
teisendamatu s.: 2.10
- sôltumatus - constellation:
2.2.1
- sôltumus - interdependence:
2.2.1
- sôna - word: 3.11, 3.11.1,
3.11.2
- sôltumatu s. - indepen-
dent w.: 3.11.2
- sôltuv s. - dependent
w.: 3.11.2
- abisôna - auxiliary w.:
3.11.2
- lihtsôna - simple w.:
3.11.2
- liitsôna - compound w.:
3.11.2
- pôhisôna - primary w.:
3.11.2
- sônand = lekseem - lexeme:
3.6.3
- sônandkond - lexematia: 3.6.4,
3.11.2
- lihtsônandkond - simple
1.: 3.6.4
- sätend = teseem - teseme:
3.6.2
- sümmeetria: 1.13
antisümmeetria: 1.13
- sünkretism → sôlmik
- süntees = Uhendus - synthesis:
2.1, 2.3
- süsteem - system: 2.2.2
algebraalne s. - algebraic
s.: 1.7
- figuurisüsteem - figure s.:
3.3
- keeleüsteem - language s.:
2.6.1
- märgisüsteem - sign s.: 3.3
- takseem → väärint
- tasand - plane
keelëtasand - language p.:
3.4.1
- sisutäasand - content p.:
3.4, 3.4.1
- väljendustäasand - expression
p.: 3.4, 3.4.1
- taseem → siirend
- tautoloogia: 1.10, 3.14
- tee: 1.12
- tegelikkus - reality
keeleväline t. - language-

-external r.: 3.2.1,
 3.4.1, 3.4.2
tehe = arvutusoperatsioon: 1.7
teisend = variant - variant:
 2.7.4
teisendamine - varying (reso-
 lution): 2.9
tekst - text: 2, 3.1, 3.5
 lahtine t. - open t.: 3.5
 minimaalne t. - minimal t.:
 3.5.1, 3.9
teostus - realization: 3.4.1,
 3.12.1
ternaarsus: 1.3
teseem → sätend
toimimine = katalüüs - cataly-
 sis: 2.7.5, 2.8
toiming = akt - act: 3.1
tomp - lump (syllable): 3.6.3,
 3.12, 3.12.1, 3.12.2
 eestomp - initial l.:
 3.12.2
 kõrvaltomp - subordinate l.:
 3.12.2
 maksimaaltomp - maximal l.:
 3.12.2
 minimaaltomp - minimal l.:
 3.12.2
 peatomp - principal l.:
 3.12.2
 rindtomp - compounding l.:
 3.12.2
 suunatomp - direction l.:
 3.12.2
 tagatomp - final l.: 3.12.2

tompkond - lumpia:
 lihttompkond - simple l.:
 3.11.2
 liittompkond - compound l.:
 3.11.2
toneem → rõhund
transmutatsioon - muundus
tulemus - resultant
 üksiktulemus - particular
 r.: 2.1.3
 üldtulemus - universal r.:
 2.1.3
tuletis - derivate: 2.3
tuletus = deduktsioon - deduc-
 tion: 2.3
tunnus = marker: 3.6.1, 3.6.3
tuum - kern: 3.12.2, 3.13
tuumend = püreeneem - pyreneme
 (vowel): 3.6.2, 3.13
tõesus: 1.3
 eritõesus - mitteekviva-
 lents: 1.4
 samaõesus = ekvivalents:
 1.4
tähistaja = designaator -
 designator: 3.2, 3.2.1
tähistatav = designaat - de-
 signatum: 3.2, 3.2.1
tähind = tähindhulk: 1.8
tähindavus = complementarity:
 2.2.3, 2.8
tühend = keneem - ceneme:
 3.6.2, 3.13
tüve -me - thememoid: 3.6.3
tüvi = sõnaalus - theme =
 word base: 3.6.3, 3.11.3

- tüvis - themoid: 3.6.3
- vahe
 hulgateoreetilise v.: 1.8
 sümmetrilise v.: 1.8
- vahekord: 1.12
 pöördvahekord: 1.12
- vahetus = permutatsioon - per-
 mutation: 2.7.1, 2.8
- vahetuvus = kommutatsioon -
 commutation: 2.7.2,
 2.8
- valem: 1.3
- valik - selection: 2.2.3, 2.8
- variant → teisend
- variatsioon → eralduja
- varieteet → ühineja
- varjatus - latency: 2.10.1
- vastastikkus - reciprocity:
 2.2.1, 2.8
- vastavus: 1.8
- vektor: 1.11
- vestlus - discourse: 2.7,
 3.7, 3.8
- vool - process: 2.2.2
 keelevool = lülistik -
 syntagmatic: 2.6.1
- vorm - form: 2.5, 3.1
 materiaalne v. - material
 form: 3.4
 puhas v. - pure f.: 3.4
 keelevorm - language f.:
 3.4.1, 3.4.2, 3.5.1
 otsustusvorm: 1.3
 sisuvorm - content f.:
 3.2.2, 3.4, 3.4.1
 väitevorm: 1.3
- väljendusvorm - expression
 f.: 3.2.2, 3.4, 3.4.1
- võimalikkus - potentiality:
 2.7.1, 3.5
- võimatus - non-potentiality:
 2.7.1
- võrdsus = samasus: 1.6
- võre - pattern ~ schema:
 2.6.2, 3.1
- vähide: 1.3
- vähli: 1.11, 3.16.5
- väljendus - expression: 3.2.2
 määriväljendus - sign e.:
 3.2.2
- vähirind = takseem - taxeme:
 2.9, 3.6.2
- vähärtus
 argumendivähärtus: 1.2
 funktsioonivähärtus: 1.2
 tõevähärtus: 1.3
- vähirus: 1.3
- võünd - paradigm: 2.6.1
- võündistik = keelesüsteem:
 2.6.1, 3.1
- vähir - margin: 3.12.2, 3.13
- väharend = akreem - acreme
 (consonant): 3.6.2,
 3.13
- ühend = hulgateoreetilise
 summa: 1.8
- ühendus = süntees: 2.1, 2.4
- ühepoolsus - unilaterality:
 2.2.1, 2.8
- ühesus - üks-ühesus
 mitu-ühesus: 1.13
 üks-ühesus: 1.13, 2.5.1

<u>ühik</u> - unit: 2.6.1	<u>ühing</u> - connective: 2.6.1,
<u>ühineja</u> = varieteet - variety: 2.7.4	3.13
<u>üksikühineja</u> - lokaalvarie- teet - localized v.: 2.7.4	<u>ühisosa</u> = hulgateoreetiline korrutis: 1.8
	<u>ühitsus</u> - solidarity: 2.2.3, 2.8

T Ä H I S T U S E D

A. Funktsioonid

↖ 1.4	℄ 1.6	↗ } 2.2.3	↓ 2.2.3
∧ 1.4	⊂ 1.6	← } 2.2.3	v 2.5
∨ 1.4	U 1.7	↑ 2.2.3	v ⁻¹ 2.5
⊃ 1.4	∩ 1.7	↓ 2.2.3	V. 2.5.1
≡ 1.4	- 1.7	→ } 2.2.3	.v ⁻¹ 2.5.1
≠ 1.4	\ 1.7	← } 2.2.3	→ vt. ↑
/ 1.4	⊖ 1.7	↑ 2.2.3	→ vt. ↓
= 1.5	R 1.11	↑ 2.2.3	* 3.11.1
≠ 1.5	R ⁻¹ 1.11	↑ } 2.2.3	3.14
€ 1.6	↓ 2.2.3	→ } 2.2.3	

B. Sulud

[] fonetiline kiri	tühendkiri
/ / (nn, fonoloogiline) foneemkiri	signaalkiri
% % (nn, morfofonoloogiline) foneemkiri	

C. Tähistused jaotumust kirjeldavais tabelis

l 1.4; 2.2.1	o 6.2.2	x 6.5.2
0 1.4; 2.2.1	• 6.5.1 p. 4	* 6.5.2
+ 6.2.2	‡ 6.5.2	‡ 6.6.2
- 6.2.2	v 6.5.2	

D. Varia

∅ 1.6	γ° 3.4.1	α 3.12.2	m 3.12.2
γ° 3.4.1	ε° 3.4.1	β 3.12.2	ŷ 3.12.2
ε° 3.4.1	*ε° 3.4.1	δ 3.12.2	
*ε° 3.4.1	R 3.4.1	ξ 3.12.2	

ОПИСАНИЕ ПЛАНА ВЫРАЖЕНИЯ
ПРИОНЕЖСКОГО ДИАЛЕКТА ВЕПССКОГО ЯЗЫКА*

Р е з ю м е

Тийт-Рейн Вийтсо

ВВЕДЕНИЕ

Описание плана выражения языка включает в себя выявление единиц формы выражения и определение соотношений этих единиц между собой и единицами формы содержания и субстанцией выражения.

Для описания плана выражения прионежского диалекта вепского языка использован материал, собранный автором во время полевых работ в 1962-1965 годах. Чтобы дать полное описание плана выражения языка, необходимо иметь основательно исследованную морфологию. Учитывая состояние разработанности грамматики вепского языка, автор настоящей работы ставит перед собой следующие цели.

(1) Целесообразное предварительное кодирование материала (\approx фонология). При этом необходимо учитывать следующее обстоятельство.

(1a) Планы выражения языков, оказывающих сильное влияние на исследуемый язык или диалект, должны быть предварительно (фонологически) описаны таким образом, чтобы объективно был определен статус заимствований из этих языков. В данном случае таким языком является русский.

(2) Морфологический анализ для определения и перекодирования соответствующего материала в целях продолжения анализа плана выражения (\approx морфофонология).

* Прионежский (или северный) диалект вепского языка - изолированное вепское (прибалтийско-финское) наречие, на котором говорит население юго-западного побережья Онежского озера, в частности в Карельской АССР.

(3) Определение единиц формы (просодем и кенем).

При достижении вышеуказанных целей одновременно решаются последующие задачи.

(4) Выработка методики для аналогичного описания других вепсских диалектов и близкородственных языков (т.е. проверка возможности применения глоссематической теории как методики).

(5) Разработка основ для когерентного описания планов выражения вепсских диалектов, а в дальнейшем прибалтийско-финских и других уральских языков.

Так как глоссематическая теория излагается в различных источниках, в данной работе дается систематическое введение в глоссематику. При этом делается попытка теснее связать глоссематику с математикой и логикой. Одновременно представляется целесообразным внести некоторые изменения в терминологию.

I. ВВЕДЕНИЕ В ГЛОССЕМАТИКУ

(Гл. 1-3)

1. ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ПОНЯТИЯ. В данной главе дается ряд таких логических и математических понятий, как постоянная и переменная, функция, предложение и суждение, истинностные функции, тождество, класс и множество, операции над множествами, соотношения между множествами, отношения и их свойства, изоморфизм, структура и гомоморфизм. Большая часть этих понятий не входит в глоссематику, но глоссематические понятия или исходят из них, или с их помощью лучше могут быть сформулированы.

2. ОБЩИЕ ПОНЯТИЯ ГЛОССЕМАТИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ. Здесь даются так наз. понятия глоссематической алгебры.

Принимая понятия Ельмслева класс и сегмент, причем сегменты класса фиксируются так, что определяется функция, аргументами (или функцивами) которой являются сегменты делимого класса, оказывается возможным рассматривать подобную функцию как пропозициональную. (§ 2.2.)

Основные глоссематические функции: (1) зависимые функции, (2) пространственные функции, (3) явные функции.

Пусть даны аргументы a и b со значениями 1 ("встречается") и 0 ("не встречается"). Зависимые функции - детерминация, взаимозависимость и констелляция - определяются по следующей схеме:

<u>a</u>	<u>b</u>	детерминация				взаимозависимость		констелляция
1	1	1	0	1	0	1	0	1
1	0	1	1	0	0	0	1	1
0	1	0	0	1	1	0	1	1
0	0	1	1	1	1	1	1	1

Из детерминации, в которой:

$$\begin{array}{l}
 1) \underline{a} = 1 \\
 2) \underline{a} = 0
 \end{array}
 \left\{
 \begin{array}{l}
 \underline{b} = 1 \\
 \underline{b} = 0
 \end{array}
 \right.$$

устанавливается, что (а) наличие b предполагает наличие a (т.е. наличие a является необходимым условием наличия b) или (б) отсутствие a предполагает отсутствие b. Соответственно можно сказать, что в случае (а) имеем положительное предположение и в случае (б) - отрицательное.

Функция, функции которой или зависят друг от друга или не зависят, называется РЕЦИПРОЦИЕЙ.

Противоположное предположению понятие называется НЕ-ПРЕДПОЛОЖЕНИЕМ, а противоположное реципроции - УНИЛАТЕРАЛЬНОСТЬЮ. Тогда детерминацию, взаимозависимость и констелляцию можно определить следующим образом:

	Реципроция	Унилатеральность
Предположение	Взаимозависимость	Детерминация
Непредположение	Констелляция	

Пространственными функциями являются ПОСЛЕДОВАТЕЛЬ-
НОСТНАЯ ФУНКЦИЯ (по Ельмслеу, реляция) и ПАРАДИГМАТИЧЕС-
КАЯ ФУНКЦИЯ (по Ельмслеу, корреляция). Последовательност-
ной функцией определяют конъюнкцию, а парадигматической -
неконъюнкцию*, причем по первой функции упорядочиваются
определенные классы, а вторая устраняет одновременность
сегментов в каждом классе. (§ 2.2.2.)

Явные функции определяются при помощи зависимых
и пространственных функций:

Основные функции		Последова- тельная функция	Парадигма- тическая функция
Предполо- жение	Взаимозависи- мость	Солидарность	Комплементар- ность
		Селекция	Спецификация
Непредпо- ложение	Констелляция	Гетерономия	Автономия

МУТАЦИЕЙ называется (1) функция, функцивами которой
являются дериваты первой степени одного и того же класса и
2) функция, значение которой является одним функцивом после-
довательностной функции таким образом, что другим функцивом
является значение мутации.

Вычитаемую (устраняемую) мутацию называют СОВПАДЕ-
НИЕМ. Мутацию можно отождествить с неэквивалентностью, а
совпадение с эквивалентностью. Мутация в цепи называется,
по Ельмслеу, ПЕРМУТАЦИЕЙ, мутация в парадигме - ТРАНСМУ-
ТАЦИЕЙ (по Ельмслеу, коммутация). Соответствующие совпа-
дения называются СТЯЖЕНИЕМ (англ. contraction, у Ельмслева
отсутствует) и СУБСТИТУЦИЕЙ. (§ 2.3.1, 2.7.1-2.)

В отличие от Ельмслева, автор пришел к выводу, что МА-
НИФЕСТАЦИЕЙ является не селекция, а спецификация между раз-
личными иерархиями или между дериватами различных иерархий.

* J.K. Lekomtsev (Ю.К. Лекомцев), СВПП, стр. 36

Селекцией между различными иерархиями или их дериватами является КАТАЛИЗ. Одновременно целесообразно различать в а-и м н о о д н о з н а я н н е и о д н о - м н о г о - з н а ч н ы е манифестации. В качестве примера взаимно однозначной манифестации можно привести испанские /b/ и [b, β], где [b] и [β] выступают в определенных позициях, всегда являясь манифестантами /b/. Обозначение:

$$\begin{aligned} & /b/ \vee [b = \beta] \text{ или } \vee (/b/, [b = \beta]), \text{ или} \\ & [b = \beta] \vee^{-1}/b/ \text{ или } \vee^{-1}([b = \beta], /b/). \end{aligned}$$

Примером одно-многозначной манифестации является русская /t/, конечная, где ее манифестантами являются [t, d]. Если учитывать и морфологию, то окажется, что /t/ является или манифестантом %t% или %d%, ср. /kot/ : /ko'ta/ 'кот : ката' и /got/ : /'goda/ 'год : года'. Следовательно, неизвестно, является ли конечный [t] манифестантом %t% или %d%. Таким образом можно сказать, что манифестантами %t% являются одно-многозначно [t] и [d]. Обозначение:

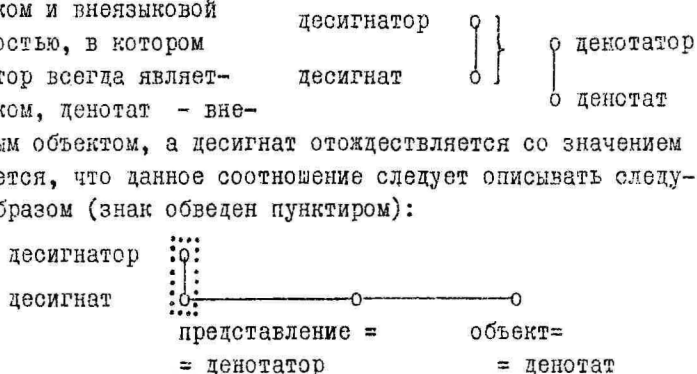
$$\begin{aligned} & [t].\vee^{-1}\%t, \text{ d\% или } \vee^{-1}([t], \%t, \text{ d\% и} \\ & \%t\% \vee. [t, d] \text{ или } \vee(\%t\%, [t, d]). (\S 2.5 - 2.5.1) \end{aligned}$$

3. ЯЗЫК И ЕГО ДЕЛЕНИЕ. Применяя термины Ельмслева ЯЗЫК и ТЕКСТ, можно квалифицировать "обычный язык", содержащий в себе как язык, так и текст, ЛИНГВИСТИЧЕСКИМ ЯЗЫКОМ (§3.1.)

В основе любого языка лежит знаковая функция. Анализируя языковой знак, сформулированный Ф. де Соссюром, автор рассматривает второй компонент знака, т.е. отображение звука (первым компонентом является понятие), не как психическое впечатление о звуке, а как отображение или трансформу в математическом смысле. В данном случае между этим вторым компонентом и звуком получается соответствие, которое можно считать тождественным с манифестацией. Понятие в дальнейшем изложении мы будем называть д е с и г н а т о м, а отображение звука - д е с и г н а т о р о м. Если даны как десигнат, так и десигнатор, то говорят, что определена ЗНАКОВАЯ ФУНКЦИЯ. Соответственно ЯЗЫКОВОЙ ЗНАК, или просто ЗНАК,

является алгебраической системой, в которой определена знаковая функция. (§ 3.2.)

При проверке схемы Х. Ст. Серенсена о соотношении между знаком и внеязыковой реальностью, в котором денотатор всегда является знаком, денотат - внеязыковым объектом, а десигнат отождествляется со значением выясняется, что данное соотношение следует описывать следующим образом (знак обведен пунктиром):

При этом представление является истинным или ложным. Между представлением и десигнатом определяется спецификация, точнее - манифестация, причем десигнат является предполагаемым. Учитывая манифестацию, можно утверждать, что знаковой функцией является не солидарность, как предполагал Ельмслев, а комплементарность (§3.2.1 - 2.)

На основе знаковой функции язык делится на ПЛАН СОДЕРЖАНИЯ и ПЛАН ВЫРАЖЕНИЯ таким образом, что десигнаторы являются элементами плана выражения, а десигнаты - элементами плана содержания. Соответственно манифестации эти планы делятся на два п л а с т а : на ФОРМУ СОДЕРЖАНИЯ и СУБСТАНЦИЮ СОДЕРЖАНИЯ и на ФОРМУ ВЫРАЖЕНИЯ и СУБСТАНЦИЮ ВЫРАЖЕНИЯ. (§3.4.)

Обозначения:

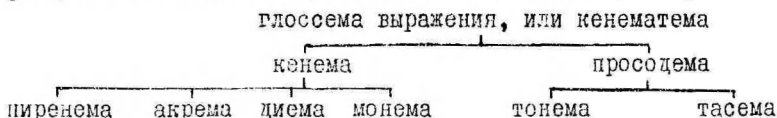
χ° = форма содержания	$\cdot v^{-1} \chi^\circ$ = субстанция содержания
ξ° = форма выражения	$\cdot v^{-1} \xi^\circ$ = субстанция выражения
$\chi^{\circ\circ}$ = план содержания	
$\xi^{\circ\circ}$ = план выражения	
$\ast \xi^{\circ\circ}$ = язык	

Пусть дана любая многократная цепь. В дальнейшем элементы любого класса A цепи будут называться составляющими, если ни один из элементов этого класса не является одновременно симультанным с двумя или более элементами любого другого класса. Элементы всех таких классов цепи, не отвечающие данному условию, называются ЭКСПОНЕНТАМИ. Например, в манифестантах финских слов [savusta] 'из дыма' и [sävüstä] 'о тоне, о звучании' в плане выражения экспонентами являются заднерядность и переднерядность. (§3.6.)

Составляющие делятся соответственно селекции на ЦЕНТРАЛЬНЫЕ (предполагаемые) и маргинальные (предполагающие). Имеются следующие категории составляющих: 1) центральные и только центральные, 2) маргинальные и только маргинальные, 3) как центральные, так и маргинальные, 4) как нецентральные так и немаргинальные.

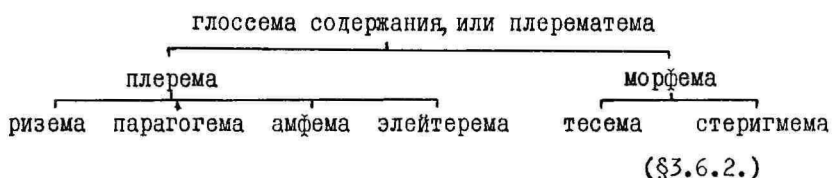
Если экспонент входит в парадигму, члены которой могут быть предполагаемыми в детерминации, то он называется ФУНДАМЕНТАЛЬНЫМ. Фундаментальные экспоненты, в зависимости от их поведения при катализе, делятся на ИНТЕНСИВНЫЕ и ЭКСТЕНСИВНЫЕ. Например, эстонское läheksime 'мы пошли бы' дает при катализе me läheksime где me 'мы'. Следовательно, в случае множественного числа и 1 лица мы имеем экстенсивные экспоненты, а в случае условного наклонения (-ksi-) - интенсивный экспонент. (§3.6.1.)

Итак, глоссем (неделимые инварианты)* пласта B° можно разделить на составляющие и экспоненты следующим образом:

Глоссем пласта Y° делятся так:

* Все названия глоссем и синтагм пластов B° и Y° оканчиваются на -ема. Если единицы пласта Y° выражены в единицах пласта B° или пласта v⁻¹B° окончаниями являются соответственно -емоид и -оид.

Единица, заключающая в себе составляющие, которые могут быть охарактеризованы одновременно одним или несколькими фундаментальными экспонентами разных классов, называется СИНТАГМОЙ. Тогда в зависимости от плана и экспонента, характеризующего синтагму, можно определить следующие понятия:

	Язык	План выражения	План содержания
Синтагма		Комок	Основа
+ Интенсивный экспонент	Синтагмема	Силлабема	Месема
+ Экстенсивный экспонент	Десмема	Лексема	Клинема

Отметим, что Ельмслев отождествил месему с именными, а клинему с глагольными формами. Однако это не всегда верно ср., например, венгерское kardom 'мой меч' (kard 'меч') и tudom 'знаю', из которых при катализе получается az én kardom и én tudom, где én'я' и az - 'определенный артикель'. (§3.6.3.)

Трактовка БЕСЕДЫ, ВЫСКАЗЫВАНИЯ, ПРЕДЛОЖЕНИЯ и ФРАЗЫ В.Б. Пиккетт применима в глоссематике. Фразовые экспоненты делятся на ЗАКРЫВАЮЩИЕ (предполагаемые) и НЕЗАКРЫВАЮЩИЕ (предполагающие) СЛОВО рассматривается по Ельмслеву. (§3.7.-3.11.2.)

Комок (англ. lump) до сих пор считался тождественным со слогом, ириренема - с гласным, акрема - с согласным. В соответствии с этим, надо полагать, селекция в слове происходит так, что гласный является предполагаемым. Подобная концепция теоретически необоснована, хотя в некоторых случаях и может ока-

заться верной. Во всяком случае, нельзя отождествлять со слогом как с потенциальным комком Φ о н е т и ч е с к и й слог, т.к. если учитывать склонение, то некоторые эстонские фонетически односложные слова можно считать двусложными, напр.: [неõ] 'двоюродный брат; впадина' (генитив), [еõ] 'сестры' (генитив) и [неõ] 'совет; сосуд' (номинатив-генитив-паритив).

Центральная часть комка называется ЯДРОМ (обозначение \mathcal{K}), маргинальная — КРАЕМ (\mathcal{M}). Край, предшествующий ядру в том же комке, называется РОСТРОЙ (\mathcal{A}), край, следующий за ядром того же комка, — КОДОЙ (\mathcal{Z}). Любой комок \mathcal{Z} имеет структуру либо (1) \mathcal{K} , (2) \mathcal{AK} , (3) \mathcal{AKZ} либо (4) \mathcal{KZ} . При следующих друг за другом комках можно говорить о коннективе $\mathcal{Z} \uparrow \mathcal{A}$ как о мостике (\mathcal{B}). Как МОСТИК условно можно рассматривать и такие случаи $\mathcal{Z} \uparrow \mathcal{A}$, в которых или $\mathcal{Z} = \emptyset$, или $\mathcal{A} = \emptyset$. (§ 3.12.4.)

Пусть четырьмя категориями кенем являются β -категория (пиренемы), \mathbf{B} -категория (акремы), γ -категория (диемы) и Γ -категория (монемы). Если даны пиренемы $\pi_1 \neq \pi_2$ акремы $\alpha_1 \neq \alpha_2$ диемы $\delta_1 \neq \delta_2$ и монемы $\mu_1 \neq \mu_2$, то их совместную встречаемость можно описать при помощи матрицы (1) на стр. 77, причем $\pi_1 \leftarrow \delta_2$, $\pi_1 \leftarrow \alpha_2$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_2$ и, вероятно, $\alpha_1 \rightarrow \delta_2$ или $\alpha_1 \uparrow \delta_2$ и $\alpha_1 \downarrow \alpha_2$ или $\alpha_1 \uparrow \alpha_2$ (« \leftarrow » обозначает селекцию, « \downarrow » — солидарность, « \uparrow » — гетерономию). При произвольных π_1 , α_1 , δ_1 , μ_1 комками могут быть следующие комбинации (причем $\pi_1 \leftarrow \delta_1$, $\pi_1 \leftarrow \alpha_1$, $\alpha_1 \rightarrow \delta_1$), см. матрицу (2) на стр. 77.

Рефлексивные комбинации, напр.: $\pi_1 \downarrow \pi_1$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_1$, $\delta_1 \downarrow \delta_1$, $\delta_1 \uparrow \delta_1$, $\mu_1 \uparrow \mu_1$ (« \uparrow » обозначает реципроцию) в одном и том же плерематемоиде считаются идемпотентными (§ 3.13-14).

Для решения и поана выражения таких синкрематем, как рус. [rot] 'рот; род', апофоний, как, например, немецкое Vater:Väter, англ. get:got эстонск. mina:meie чередования ударений, например, греч. τόμος 'отрезок' : τóμος 'режущий', рус. дóма:домá, выдвигается принцип сходимости (§3.16-3.16.7.)

Манифестанты одного и того же знака (т.е. плерематемиды) называются СХОДЯЩИМИСЯ, если в них реализованы одни и те же кенемы и просодемы, над которыми можно определить одну

или более операций так, что ими обуславливается различие между плерематоидами. Считается, что такие плерематоиды сходятся (редуцируются) в канонические формы. Манифестанты одного и того же знака называются РАСХОДЯЩИМИСЯ, если они не удовлетворяют условиям сходимости.

ПРИНЦИП СХОДИМОСТИ определяется так: различные манифестанты выражения одного и того же знака (т.е. плерематоиды) приводятся к канонической форме соответственно общим принципам глоссематического анализа.

Примером расходящихся плерематоидов могут служить англ. [gou], [gon], [went] которые после предварительного (фонологического) описания можно написать как /gou/, /gon/, /went/. Если учесть морфологию, то /gou/ и /gon/ сходятся в %go% (причем /gon/ является манифестантом комплексного знака), таким же образом /went/ оказывается манифестантом комплексного языка, причем %wend% и %go% являются расходящимися.

II. ОПИСАНИЕ ПЛАНА ВЫРАЖЕНИЯ ПРИОНЕЖСКОГО ДИАЛЕКТА ВЕПСКОГО ЯЗЫКА (Гл. 4-6)

4. ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ ОПИСАНИЕ. Беседа и высказывание как таковые с точки зрения описания безынтересны.. Начало и конец высказывания, т.е. предшествующая и последующая со стороны говорящего пауза обозначается при помощи #. (§4-1.)

Предложение и фраза рассматриваются для установления тасем, характеризующих фразу. В пласте $v^{-1}g^0$ для фразы характерна интонация, в которой различаются три высоты тона, обозначаемые цифрами, начиная с высшего. В закрывающей фразе выступают следующие типы интонаций: (1) 32 - при вопросе, выражающем сомнение, (2) 21 - при восклицании, (3) 13 с вариантом 213 - при вопросе, (4) с вариантом 323 - при утверждении (повествовательные фразы), (5) 12 - при приказании, напр., $le \cdot d_{1k}^1$ 'неужели действительно не ты?', $a \cdot la \cdot v \cdot i$ 'ой-ой-ой!', $i \cdot stu \cdot d_{1k}^1$ 'ты сидишь?', $tu \cdot le$ 'иди!'.

В незакрывающей фразе выступает интонационный тип, т.е. тон, 2 с вариантом 32. Можно определить следующие категории та-сем:

(1) на основании межфразовой селекции внутри предложения: (i) селектируемые: типы 3., 4., и 5., (ii) селектируемые: 6., (iii) неселектируемые и неселектируемые: 1 и 2.;

(2) в зависимости от того, предполагает ли наличие закрытой фразы (или предложения) наличие большего числа предложений или же фраза предполагается наличием других предложений: (i) предполагающие: 1., и 3., (ii) как предполагаемые, так и предполагающие: 4., (iii) как непредполагаемые, так и непредполагающие: 2 и 5. (§4.2.-4.2.3.)

В прионежском диалекте отмечается также и наличие фразового ударения (логического ударения). В интонационных типах 13 и 23 фразовое ударение зачастую падает на второй или третий (т.е. безударный) слог, в сложных же словах - на их вторую часть. (§4.2.4.)

Манифестанты слов бывают ударными и безударными. Безударными являются, например, se ~ se 'это', ka 'и', kaku 'так как', а также личные местоимения в именительном падеже (mina, sina, hän и т.д.), которые в отличие от других клитик, могут нести на себе фразовое ударение. В ударных манифестантах слов ударение падает на первый слог, за исключением: (1) ряда трехсложных русских заимствований, (2) некоторых макаронизмов, например, pagižlī·vajad 'разговорчивые', lidno·vskijad 'городские'. (§4.4.)

Смягчение согласных связано с переднерядностью и заднерядностью гласных. Поэтому можно сделать следующие предположения: (1) смягчение зависит от места образования последующего или предыдущего гласного, (2) смягченный звук на самом деле является палатальным звуком, (3) переднерядность или заднерядность гласного обусловлена палатальностью или непалатальностью предшествующего или последующего согласного, (4) смягчение обусловлено грамматически. Предположения (1) и (3) взаимно исключают друг друга. Рассматривая предположения (1) - (3), выясняется, что целесообразно учитывать предположение (1), а

при [ɑ̃], если он является начальным или следует за согласными, а также при [j] между гласными – предположение (2), так как при этом получается минимальное число фонем. (§4.5-4.5.4.)

Учитывая встречаемость полученных фонем в одно и двух-фонемных манифестантах слов, можно допустить, что в фонемах /u o a y o ü ö ä i e/ реализуются пиренемы, а в фонемах /p t k b d g f s š z ž m n l r v j j̄ ī h/ – акремы. В этом случае соответственно говорят о центральных и маргинальных фонемах (§4.6.-4.6.4.)

Второй компонент дифтонга маргинален (/ü/ или /ÿ/) ср., например, [paid] ‘рубаша’ и [paaid] ‘песен’. /ü/ или /ÿ/ самостоятельны, или тождественны с одной или несколькими из ранее фиксированных фонем.

В первом слоге в различных говорах установлено шесть разных систем дифтонгов, причем все системы ведут к системе I: /ui/ : /oi/ : /ai/, /uü/ : /oü/ : /aü/, /īi/ : /ēi/ : /ǟi/, /ǖü/ : /ȫü/ : /ǟü/. В первом слоге установлено три различных системы дифтонгов, которые ведут к системам /īi/ /ī/ : /ēi/ : /ǟi/, /ÿi/ ~ /ÿ/ : /ȫi/ : /āi/. /ÿi/ ~ /ÿ/, вероятно, тождественны дифтонгу /ui/, а /ȫi/ – дифтонгу /oi/. (§4.7).

Так как в прионежском диалекте, кроме некоторых заимствований из финского и эстонского языков, очень много заимствований из русского, то необходимо определить фонемный состав последних. На основании общеизвестных трактовок, выделяющих среди русских согласных (маргинальных) фонем непалатализованные и палатализованные соответствия, ср. /p : p̄/, /k : k̄/, /v : v̄/, и только пять гласных фонем /ī ē ā ū ō/, можно предположить, что русские заимствования или (1) по крайней мере, в малой части имеют совершенно различный от венских слов фонемный состав, или (2) они ассимилированы. Теоретически, однако, имеется третья возможность: фонемный состав русских заимствований и вообще русского языка очень похож на фонемный состав слов венского языка; поэтому трудно различить цитатные, в какой-то мере адаптированные и пол-

ностью ассимилированные слова. В случае возможности (1) слова с различным от вепских слов фонемным составом исключаются как несистемные, в случае возможности (2) заимствования, очевидно, не мешают описанию, в случае возможности (3) — учет заимствований, фонематически очень близких к вепским словам, может дать ложные выводы о структурах выражений. Поэтому автор стремится найти решение для пласта V^{-1}_G современного русского языка аналогичное соответствующему решению для прионежского диалекта. (§4.8.-9.)

В основе традиционного решения лежит причисление переходного сегмента [i] или [y] к конечному компоненту согласного го, после чего соответствующий согласный считается палатализованной фонемой. Но этот переходный сегмент можно все-таки соотнести с последующим гласным. Таким образом выявляются две группы гласных фонем: (1) задние /y a u o/, основные качества манифестантов которых в ударном слоге соответственно [± a u o], (2) передние /i e ä ü õ/, основные качества манифестантов которых соответственно [i e ~ e ~ ε a u o] в сегменте, следующем за [i]-элементом и сегментом с более передним качеством, чем основное. Следовательно, перед гласными фонемами можно отметить лишь следующие одиночные согласные фонемы: /p t k b d g c č f s š z ž x ш n l r v/. Далее разрешаются случаи был [bʲɫ] : быль [bʲɪi], полка [ˈpɔlkɑ] : полька [ˈpɔiikɑ] и определяется [i].v /j/ в случаях рай [rai] (/raɪ/), сбыл [sʲɪɪ] (/sɲɪɪ/), ср. сел [sʲɛɪ] (/sɛɪ/). Это же разрешение применимо и в таких случаях, как ель [iɛi]. Последнее ср. со словом это [ˈɛtɪ], где, вопреки обыкновению, допустимо правило /#e/ v. [e ~ e ~ ε]. Можно также определить в первом случае /e/, во втором /õ/.

В исследуемом диалекте не выяснены соотношения между фонемами /j i j / и статус [ts] и [tš]. Однако можно заключить, что фонемные инвентари прионежского диалекта и русского языка настолько схожи, что учет русских заимствований может повлиять на результаты исследования. (§4.9.1-5.)

Как уже было показано, в прионежском диалекте встречаются ударные манифестанты слов и безударные. В дополнение к

этому отметим, что встречаются также сложные слова, в которых, кроме главного ударения, имеется дополнительное неавтоматическое ударение на первом слоге манифестанта второго подслова. В связи с этим можно выделить три тасемы: (1) лексемную, манифестантом которой является главное ударение, (2) тасему подслова, манифестантом которой является дополнительное ударение и (3) клитичную с манифестантом \emptyset . Лексемная тасема обозначается пробелом перед лексемой, когда ей предшествует хотя бы одно слово. Тасема подслова обозначается символом |+| перед подсловом, клитичная тасема — символом |§| перед клитикой. (§4.10.)

5. ОБЗОР МОРФОЛОГИИ ПРИОНЕЖСКОГО ДИАЛЕКТА. При обзорах морфологии в целях описания выражений знаков автор использует, по возможности, традиционную терминологию. Примеры даются в фонемной записи без наклонных скобок. Чтобы избежать использования данных морфологии до их представления, исследователь счел необходимым употреблять префонемы / \underline{t} \underline{d} \underline{s} \underline{z} \underline{n} \underline{l} \underline{r} / в случае фонемы / \underline{l} /, установленной в гл. 4.

Притяжательные суффиксы, обозначая лицо и число обладателя, присоединяются к существительным, к числительному $\underline{ik\acute{s}}$ 'один' в комитативе, личным местоимениям, местоимению $\underline{it\acute{s}e}$ 'сам' и к некоторым наречиям. Притяжательными суффиксами в единственном числе являются : в 1 л. — $\underline{-yn}$, во 2 л. — $\underline{-i\acute{z}}$, в 3 л. — $\underline{-z\acute{o}}$, во множественном лице соответственно — $\underline{-m\acute{o}i}$, $\underline{-t\acute{o}i}$, $\underline{-z\acute{o}}$. Личные местоимения в единственном числе имеют особые суффиксы: в 1 и 2 л. — $\underline{-y}$, в 3 л. — $\underline{-st}$. (§5.2.)

В морфологии для имен характерно то, что они употребляются, наряду с другими падежами, в номинативе, генитиве и партитиве. Исключение составляет одно имя, зарегистрированное всего лишь в двух падежах — $\underline{t\acute{a}-l}$ 'это' (адессив), $\underline{t\acute{a}-n\acute{a}}$ 'это' (эссив). (§5.3.)

Отмечено девять разновидностей признаков множественности. Предполагаемый признак II описанию не подлежит, ср. ($\underline{min\acute{a}}$ 'я':) $\underline{m\acute{o}}$ 'мы', (\underline{sina} 'ты':) $\underline{t\acute{o}}$ 'вы', ($\underline{h\acute{a}n}$ 'он':) $\underline{h\acute{o}}$ 'они'. (§5.3.1.)

У имен зарегистрировано 24 падежа. (§5.3.2.). При анализе условий выступления падежных окончаний и признаков числа выясняются следующие важные обстоятельства. Если судить по окончаниям партитива, то за конечной гласной таких односложных темоидов, как, например, vā 'погода', so 'болото', должна все-таки следовать какая-то маргинальная фонема %x%. По окончаниям же иллатива можно допустить, что в подобных темоидах в случае o и ö фонеме %x% предшествуют %ix% и %iü%. (§5.3.3.)

При исследовании именных темоидов учитывается количество и состав слогов в них в номинативе, генитиве и партитиве единственного числа (по количеству и составу темоидов выделяется 12 структурных классов от α до μ) и конечная гласная (гласная фонема, выступающая перед окончанием генитива). Установлено 96 типов склонения. (§5.3.4.) На основании этих типов можно указать на следующее. (§5.3.5.)

Если $b_1 = \beta, \alpha_1^*$ и количество слогов в слове $n \geq 3$, то выступает синкопа гласной фонемы, которая может сопровождаться оглушением b, d, g, z, ср. vaü g e d 'белый' (номинатив): vaü kt an (генитив).

В темоиде, имеющем слоговой состав (1) $l_1 l_2$, так что $b = \beta \alpha$ или (2) $l_1 l_2 l_3 \dots l_n$, выступает апокопа, если темоид образует закрытую структуру. Исключение составляют классы y и ϑ , а также типы с чередованием $-ne : \underline{ze}$, которые, следовательно, должны оканчиваться маргинальной фонемой.

($\underline{j} = \underline{y}$). $v^{-1} \% j \%$, ср. elej 'животное': eleja $v^{-1} \% elä - ja \%$.

Апокопе ü, ä, i, e, ö сопутствует смягчение согласной, если предшествующий им b содержит или t, d, g, z, ç, l или r. e и ö могут быть не обязательно различными фонемами, т.к. апокопа обеих фонем сопровождается смягчением, и ö выступает только после t, d, g, z.

В случаях δ , ϵ , ι , η , λ , μ в конце темоида имеется не-

* Допустив, что слог является комком, сегменты слога обозначаем маленькими готическими буквами.

кая фонема $\%E\%$, отличная от фонем, выступающих в случаях α , β , Γ , κ .

Чередования $\underline{z} : \underline{h}$ и $\underline{\xi} : \underline{h}$ разрешаются, вероятно, в $\%zE\%$.

($\underline{v} = \underline{u}$). $V^{-1}\%v\%$, gavaž 'старый': gaiņa- $V^{-1}\%gavazE\%$. Наречия рассматриваются в связи с их склонением. Они могут быть: (1) лативные, (2) локативные, (3) сепаративные, (4) пролативные, частично также (5) прогрессивные и (6) регрессивные. Соответственно установленным падежным окончаниям выделяется 8 типов наречий. (§5.4-5.4.2.)

В глаголах выделяются ограниченно склоняющиеся ИНФИНИТИВЫ, изменяющиеся по временам и числам ПРИЧАСТИЯ, и СПРЯГАЮЩИЕСЯ СЛОВА. При темоидах глагола-отрицания e - и глагола-воспрещения $ala-$ ~ $al-$ зарегистрированы только спрягающиеся слова.

Глагол может быть описан в лингвистическом пространстве, которое определяется следующими залогами: активом (A), пассивом (P), персоналом (I), имперсоналом (U) и средним (E). В этом лингвистическом пространстве имеют место отношения A/P и I/U. Оно может быть описано при помощи следующей матрицы. (§5.5.1.)

Отмечено четыре инфинитива, связанных с залогами AE, A, PE и P (§5.5.2.), четыре наклонения: изъявительное, повелительное, условное и возможностное

	E	U	I	P	A
A	AE	AU	AI	∅	A
P	PE	PU	—	P	
I	IE	∅	—		
E	—	—			
U	—				

(§5.5.3.) Причастия делятся на две группы. К первой относятся такие причастия, которые употребляются только с глаголом-отрицанием и глаголом-воспрещением. Ко второй группе относятся причастия, употребляющиеся как с глаголом-отрицанием и глаголом-воспрещением, так и со спрягающимися формами esse-глагола. (§5.5.4.) В причастиях прошедшего времени невозможно определить временной признак. Выступающие в спрягающихся

словах временные признаки - признаки прошедшего времени $-i- \sim -y- \sim -\dot{y}-$ палатализация $\sim \emptyset$ сходятся (как и признаки множественности имени) в форму $\%j\%$ (§5.5.5.).

Глагольные темойды рассматриваются так же, как и именные. (§5.5.7.). Учитывается количество и состав слогов темойды: а) при 3 лице единственного числа прошедшего времени изъявительного наклонения А (или Е), б) при 1 лице единственного числа настоящего времени изъявительного наклонения АІ (или ІЕ), в) при причастии прошедшего времени А (или АЕ). По количеству и составу слогов имеется 10 структурных классов темойдов от α до μ , исключая ζ и ι . Установлен 51 тип изменения глагола. За исключением отдельных специфических особенностей, поведение глагольных темойдов регулируется теми же правилами, как и поведение именных темойдов. (§5.5.8.). При этом следует подчеркнуть следующее.

Темойдный гласный разрешается в $\%e\%$ во всех случаях $\delta, \eta, \lambda, \kappa, \mu$ кроме типа (26) и в случаях ϵ , если $t_1 = \alpha_1$, т.е. в случае темойдных гласных $e \sim \underline{\delta}$.

В процессе рассмотрения падежных окончаний выясняется, что необходимо различать плеройды в темойде от плеройдов в морфойде. Так как в ряде случаев (при морфойдах генитива множественного числа, иллатива и аллатива) не удастся соединение $\%e\%$ с конкретными подморфойдами и нет основания считать $\%e\%$ самостоятельным морфойдом, то она определяется как вспомогательная гласная. В связи с этим она не принимается во внимание в последующем изложении. (§5.6.1.)

Категория лица определяется для прионежского диалекта следующей матрицей:

Явное лицо				
1			0	
Очеловеченное лицо				
1		0		
Беседующее				
1		0		
Говорящее				
1	0			
1	2	3а	3б	4

щим, ни неговорящим (в беседе):

R	R̄	R̄̄	R̄̄̄	V	V̄	V̄̄
<u>m</u>		<u>i</u>		∅		<u>n</u>
	<u>d</u>	<u>i</u>		∅		<u>n</u>
			<u>z</u>		<u>āx</u>	<u>n</u>

Что касается плероидов, выражающих категории лица и числа, то образование плероидов личных местоимений можно описать при помощи следующей таблицы, где V обозначает беседующего, V̄ – не-беседующего, V̄̄ – как беседующего, так и небеседующего, R – говорящего, R̄ – неговорящего, R̄̄ – как говорящего, так и неговорящего, R̄̄̄ – лицо, не являющееся ни говоря-

Вследствие того, что не представляется возможным определить единицу, манифестантом которой является a : u (ср. mina : minu-, sina : sinu-), то можно

сделать вывод, что мы имеем здесь вспомогательные гласные. Следует подчеркнуть, что предполагаемого признака множественности II, предварительно выдвинутого нами при анализе имен, не существует: номинативом множественного числа личных местоимений служат темоиды %m-n% 'мы', %d-n% 'вы', %z-n% 'они', из которых вытекает, что в прионежском диалекте слог не является комком; соответственно не является верным допущение о кенемах (кенемных категориях), реализованных в гласных и согласных фонемах. (§5.6.2.)

Определение категории лица, представленное в §5.6.2., делает возможным дальнейшее упрощение описания залогов (ср. §5.1.). Так как выступление 4 лица совпадает с выступлением имперсонала, можно сократить число залогов. Таким образом глагол в прионежском диалекте может быть описан при помощи следующих залогов:

	Е	І	Р	А
А	АЕ	АІ	∅	А
Р	РЕ	РІ	Р	
І	—	—		
Е	—			

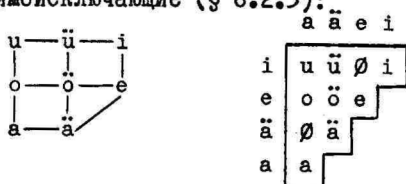
6. РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ФОНЕМ. КЕНЕМЫ. С целью выявления кенем в этой главе рассматривается распределение фонем в манифестантах слов, точнее, в ризоидах.

Ввиду того, что слог в прионежском диалекте не является комком, то (1) пиренемами и месемами должны быть согласные фонемы или реализованные в них единицы; гласные фонемы оказываются, главным образом, акремами или вспомогательными гласными; (2) в словах, начинающихся с гласных фонем, имеем дело или с начальными пиренемами, манифестантом которых является ∅, или гласная фонема является манифестантом пиренемы; наличие апокопы, синкопы и вспомогательных гласных должно определяться по числу и структуре комков; (4) если в конце темоида выступает одиночная согласная фонема, то она является либо пиренемой, либо диемой; если в той же позиции выступают две согласные, то обе из них оказываются пиренемами.

Для определения акремы рассматриваем отношения между гласными фонемами, а именно внутридиалектные колебания в употреблении гласных фонем в определенных ризоидах и отношения гласных, принадлежащих к различным мостикам в одних и тех же темоидах.* (§6.2.1-2.)

* В матрицах, описывающих распределение фонем или кенем, употребляются следующие символы. Пусть x является произвольной фонемой (или кенемой) в каком-нибудь столбце, а y — произвольной фонемой (кенемой) в каком-нибудь ряду. Тогда, в случае любого отношения Λ (т.е. Λ_1 или Λ_2), « \leftrightarrow » обозначает $x \Lambda y$, « \rightarrow » — $y \Lambda x$, « \circ » — $x \Lambda y$ и $y \Lambda x$, « \bullet » — ни $x \Lambda y$, ни $y \Lambda x$, « \ddagger » — согласная фонема y не предшествует согласной в одной и той же плероиде непосредственно, « x » — согласная фонема y непо-

По комбинаторике для получения 8 акрем нужно иметь, по крайней мере, 4 сигнала, причем ни одна из акрем не является обязательно комбинацией более чем двух сигналов (т.к. $C_1^4 + C_2^4 = 4 + 6 = 10$). Составив схему субституций, в которой акремы, вступающие в субституцию, соединены линиями, не трудно убедиться, что эти акремы можно описать как комбинации сигналов $\|i\ e\ \ddot{a}\ a\|$. Члены пар $\|i\|$ и $\|e\|$, а также $\|a\|$ и $\|\ddot{a}\|$ - взаимоисключающие (§ 6.2.3):

Рассматривая сочетания двух согласных фонем, во-первых, в конце темоида и, во-вторых, в начале ризоида, приходим к выводу, что ни одна из согласных фонем прионежского диалекта не является манифестантом диемы. Следовательно, сочетания в начале ризоида являются коннективами. По этой причине для любого ризоида необходимо определить т.н. нулевую точку. Если в ризоиде имеется мостик \mathfrak{b}_1 , то его условно можно считать нулевой точкой. (§ 6.3.)

Зарегистрировав, по возможности, все случаи \mathfrak{b}_1 , за каждым \mathfrak{k}_{-1} и все случаи \mathfrak{b}_2 за каждым \mathfrak{k}_1 в структуре $((\mathfrak{k}_{-1}) \mathfrak{k}_{-1}) \mathfrak{b}_1 \mathfrak{k}_1 \mathfrak{b}_2$, выясняются следующие обстоятельства: (1) глухая и звонкая согласные фонемы могут оказаться манифестантами той же пирены; глухие одиночные согласные вне позиции \mathfrak{k}_{-1} (и \mathfrak{k}_1) оказываются манифестантами нескольких пиренем, если (2) $\underline{y} = \underline{y}$ в позиции \mathfrak{k}_{-1} (и \mathfrak{k}_1); (3) $\underline{j} = \underline{j}$ (в дальнейшем \underline{j}); (4) символ $\#$ в начале ризоида, начинающегося по предварительным данным с гласной фонемы, заменяет одну или больше пиренем, причем такими пиренемами могут быть лишь те, обычные манифестанты которых не обнаруживаются перед соответствующими гласными фонемами: (5) есть аргументы

средственно предшествует согласной, «v» - согласная фонема \underline{y} может предшествовать согласной, хотя это обстоятельство часто не имеет места, «ж» - согласная фонема \underline{y} не стоит непосредственно после гласной \underline{x} .

в пользу $\underline{b} \sim \underline{v}$ в случае \underline{u} и $\underline{ü}$ в начале слова и в пользу \underline{j} в случае \underline{i} и \underline{e} , хотя было бы достаточно считаться лишь с фонемой \underline{x} .

Далее анализируются все гласные фонемы, являющиеся мостиком \mathfrak{b}_1 , и следующие за ними согласные фонемы и коннективы согласных. В связи с вопросом выступления $\underline{b} \sim \underline{v}$, \underline{j} , $\underline{ë}$ и \underline{x} в позиции k_{-1} , рассматривается встречаемость \underline{v} и \underline{j} соответственно в позициях $\mathfrak{b}_1 \underline{v} \mathfrak{b}_2$ и $\mathfrak{b}_1 \underline{v} \#$, $\mathfrak{b}_1 \underline{j} \mathfrak{b}_2$, $\mathfrak{b}_1 \underline{j} \#$ и $\mathfrak{b}_1 \underline{j} k_2$, и встречаемость \underline{x} в позиции k_1 . Среди прочих результатов важен тот, что \underline{u} рядом с \underline{v} , \underline{i} рядом с \underline{j} , \underline{o} рядом с \underline{x} являются вспомогательными гласными и что рядом с \underline{v} , \underline{j} и \underline{x} могут являться мостиком \mathfrak{b}_1 , если он вообще встречается, лишь акремы $|i e ä a|$. (§ 6.4.2-3.)

Последний результат делает возможным изучение соотношений между согласными фонемами. С этой целью выявлены, по возможности, все согласные фонемы в позициях k_1 , $k_1 k_2$, $k_1 k_2 k_3$, $k_1 k_2 k_3 k_4$ при каждом k_{-1} . Отсюда, между прочим, вытекает, что а) $\underline{p} \sim \underline{b}$, $\underline{t} \sim \underline{d}$, $\underline{k} \sim \underline{g}$, $\underline{s} \sim \underline{z}$, $\underline{š} \sim \underline{ž}$ определяются соответственно как манифестанты одних и тех же пиренем, если разрешить \underline{p} , \underline{t} , \underline{k} и \underline{pp} , \underline{tt} , \underline{kk} , \underline{ss} как манифестанты двух пиренем таким образом, чтобы реализованные в рассматриваемых фонемных парах ($\underline{p} \sim \underline{b}$, и т.д.) пиренемы были в передней позиции; б) $\underline{b} = \underline{v}$ в позиции k_1 (k_{-1}), т.е. $\underline{b} \cdot \underline{v}^{-1} \underline{v}$ если 1) $\underline{v} \in k_1 k_2 k_3$, 2) $k_1 \neq \underline{v}$ и 3) $k_1 \vee k_2 = (\underline{b} \sim \underline{p}) \vee \underline{m}$; для этого необходимо, чтобы $\underline{n} \cdot \underline{v}^{-1} \underline{m}$ в случае $k_1 k_2 = \underline{ng}$; в) все случаи \underline{ts} - и $\underline{tš}$ -можно рассматривать как $k_1 = \underline{š}$ по крайней мере, тогда, когда $k_1 \neq (\underline{b} \sim \underline{g})$ и $k_1 k_2 \neq \underline{ng}$; г) возможно, что $\underline{ts} \perp \underline{tš} \vdash \underline{s} \perp \underline{š} \vdash \underline{z} \perp \underline{ž} \neq (\underline{qz} \perp \underline{qž})$, где \underline{q} обозначает до настоящего времени не установленную в данной позиции согласную фонему. (§ 6.5-6.5.1.). Исследуя согласные фонемы в коннективах, не находящихся в начале слова (в данном случае к инвентарю фонем добавляется еще \underline{c} ($= \underline{ts}$) и $\underline{č}$ ($= \underline{tš}$)), мы обнаруживаем следующее: $\underline{c} = \underline{s}$, $\underline{č} = \underline{š}$ (§ 6.5.2.).

Все случаи $\mathfrak{b}_1 \neq \underline{i}$ и $k_1 = \underline{š}$ разрешаются либо как $k_1 k_2 = \underline{is}$, либо как $k_{-1} k_1 = \underline{is}$. Случаи $\mathfrak{b}_1 = \underline{i}$, $k_1 = \underline{š}$ разрешаются как $\mathfrak{b}_1 k_1 = \underline{is}$, причем \mathfrak{b}_2 является манифестантом акремы, содержащей сигнал $\|\ddot{a}\|$.

Все случаи $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = \hat{j}\hat{z}$ разрешаются как $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = \hat{j}\hat{z}$ и $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = \hat{j}\hat{z}$ как $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = \hat{j}\hat{z}$.

В случае $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = (\underline{pp} \underline{tt} \underline{kk} \underline{ss})$ и $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = (\underline{p} \underline{t} \underline{k})$ имеет место $(\underline{p} \underline{t} \underline{k}) \cdot V^{-1}(\underline{px} \underline{tx} \underline{kx})$ и $(\underline{pp} \underline{tt} \underline{kk} \underline{ss}) \cdot V^{-1}(\underline{ph} \underline{th} \underline{kh} \underline{sh})$. $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = (\underline{s} \underline{\check{s}})$ разрешаются как \underline{hs} и $\underline{h\check{s}}$. В остальных случаях $\underline{b} = \underline{p}$, $\underline{d} = \underline{t}$, $\underline{g} = \underline{k}$, $\underline{z} = \underline{s}$, $\underline{\check{z}} = \underline{\check{s}}$ (в дальнейшем: \underline{p} , \underline{t} , \underline{k} , \underline{s} , $\underline{\check{s}}$).

В случае $\hat{k}_1, \hat{k}_2 = (\underline{vv} \underline{ll} \underline{nn})$ имеют место $\underline{vv} \cdot V^{-1}\underline{lv}$ и $\underline{ll} \cdot V^{-1}\underline{ln}$; \underline{nn} исключается (встречается в единственном слове tanpaiz 'хлеб').

В связи с проблемой начальной $\underline{b} \sim \underline{v}$ и с допущением $\underline{p} \cdot V^{-1}\underline{m}$ в \underline{pe} автор исследует все случаи, в которых, с одной стороны, \underline{m} , \underline{n} , \underline{v} , \underline{l} и, с другой стороны, \underline{b} , \underline{d} , \underline{g} , \underline{z} , $\underline{\check{z}}$ являются элементами отношения Λ_1 . При этом $(\underline{nz} \underline{ng}) \cdot V^{-1}(\underline{m\check{s}} \underline{mk})$, $\underline{zv} \cdot V^{-1}\underline{jsv}$, но \underline{mz} и \underline{bn} несистемны.

\underline{nl} разрешается как \underline{hr} или как $\underline{\check{s}l}$; в случае \underline{vr} , $\underline{v\check{s}}$, \underline{vl} имеет место $\underline{v} \cdot V^{-1}\underline{l}$.

Отсюда следует, что фонемы \underline{p} , \underline{t} , \underline{s} , $\underline{\check{s}}$, \underline{m} , \underline{n} , \underline{l} , \underline{z} , \underline{v} , \underline{d} , \underline{x} и \underline{h} оказываются пиренемами $\{P T K S \check{S} M N L R' V J X H\}$.

Для этих пиренем можно построить схему субституций, представленную на стр. 214.

Как и акремы, пиренемены должны быть описаны как комбинации хотя бы не менее 5 сигналов, так чтобы ни одна из пиренем не являлась комбинацией более чем двух сигналов (т.к. $\underline{C}_1^5 + \underline{C}_2^5 = 5 + 10 = 15$). Однако решение вопроса не является явным, т.к. прионежский диалект не дает оснований для суждения, какие из соотношений между пиренеменами имеют первичное значение, какие - вторичное; тем более имеются соотношения, которые пока что не установлены. Из ряда гипотетических определяющих систем, которые в данном случае не могут быть ни опровергнуты, ни одобрены, одной из лучших является система, представленная на стр. 215, где сигналами являются $\{\underline{P} \underline{R} \underline{N} \underline{L} \underline{J}\}$. (§ 6.5.3.)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Описание плана выражения должно было бы закончиться обобщением, состоящим из (а) инвентаря основных единиц (кенем, тонем, тасем), (б) обзор распределения основных единиц (в виде таблиц), (в) правил манифестации. В таком виде обобщение представляло бы собой синтезирующую или порождающую модель плана выражения.

Прежде всего из-за неразработанности словообразования в венском языке не представляется возможным выявить и систематизировать правила манифестации, вследствие чего обобщение как составная часть описания отпадает. Однако следует подытожить некоторые результаты исследования и выдвинуть отдельные проблемы.

А. ПЛАН ВЫРАЖЕНИЯ ПРИОНЕЖСКОГО ДИАЛЕКТА.

А1. ПИРЕНЕМЫ. В исследуемом диалекте выступает 13 пиренем $\{P T K S S M N L R V J X H\}$, распределение которых описывается при помощи матриц на стр. 217-219: I - пиренемы на позициях $k_{-2}k_{-1}$, II - пиренемы на позициях k_{-1} и k_1 , III - пиренемы на позициях k_{-2} или k_{-1} и на позициях $k_1 \dots k_3$, IV - пиренемы в коннективах k_1k_2 и k_2k_3 , V - пиренемы в коннективах $k_{-1}k_1(k_3)$, VI - пиренемы в коннективах k_1k_2 , k_2k_3 .

А2. АКРЕМЫ. Максимальное число акрем - 8 $\{i e \ddot{u} \ddot{o} \ddot{a} u o a\}$. Они состоят из четырех сигналов $\{i e \ddot{a} a\}$. $\{o\}$ как акрема, вероятно, не существует.

А3. ТАСЕМЫ. В диалекте представлены три тасемы слова и 6 фразовых тасем.

Тасемы слова: 1, или лексемная тасема, ее манифестантом является главное ударение, обозначением - пробел перед лексемой; 2, или тасема подслова $\{+\}$, ее манифестантом является ударение на 1 слове подслова сложного слова, т.е. перед подсловом; 3, или клитичная тасема $\{\S\}$, ее манифестантом является \emptyset .

Фразовые тасемы |?.!,?!|; распределение фразовых тасем определяется их функциональным определением. В случае применения понятия сигнала к фразовым тасемам возникает вопрос, определяются ли тасемы (а) как комбинации сигналов ||, ||v. [32], ||:||v. [12], ||.||v. [23], ||;||v. [21] или (б) как комбинации сигналов ||.| v. [понижение], ||, ||v. [повышение], ||?||v. [23 ~ 32], ||'||v. [12 ~ 21] и т.д.

А4. СООТНОШЕНИЯ С ПЛАНАМИ ВЫРАЖЕНИЯ РОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКОВ.

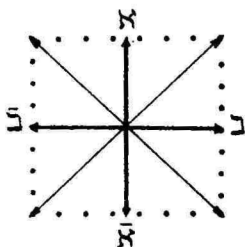
Надо полагать, что результаты описания прионежского диалекта и близкородственных языков будут более-менее одинаковыми для \mathcal{E}° . В связи с этим следует выдвинуть следующие общие проблемы: редуцируются ли пары |ö| и |e|, |ü| и |i|, (2) редуцируются ли пары |ts| и |s|, |tš| и |š| в позиции $\mathcal{R}_{-2}\mathcal{R}_{-1}$, возможна ли редукция |s| и |š|. Если иметь в виду финно-угорские языки вообще, то можно поставить и такие проблемные вопросы: (1) редукция аффрикат и сибиллянтов; (2) распространение и манифестанты пиренемы |x| (допустимо, что |x| прионежского диалекта в некоторых случаях можно сопоставлять с носовыми в отдельных самодийских языках, например, с начальным η в ненецком).

Б. ГЛОССЕМАТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ.

Б1. ИСПРАВЛЕНИЯ. Автор выдвигает следующие важные для теории новые положения: отождествление парадигматической функции, мутации, мутации и совпадения соответственно с неконъюнкцией, неэквивалентностью и эквивалентностью; определение стяжения; отождествление знаковой функции с комплементарностью и манифестации со спецификацией, определение плеремных и кенемных категорий и категорий синтагм не эмпирически, а априорно; запрещение рефлексивных кенемных коннективов.

Б2. СИГНАЛЫ. В диссертации впервые основательно устанавливаются сигналы, по крайней мере для акрем.

Образование акрем прионежского диалекта изображается графически следующим образом:

Пусть переменные K и \tilde{K} обозначают пару взаимоисключающих сигналов первичного значения, U и \tilde{U} - пару взаимоисключающих сигналов вторичного значения, причем пусть акремы, содержащие K и U , устанавливаются лучше, чем акремы, содержащие \tilde{K} и \tilde{U} . Тогда нетрудно убедиться в том,

что $K = \|i\|$, $U = \|a\|$, $\tilde{K} = \|e\|$, $\tilde{U} = \|\tilde{a}\|$.

Теперь можно упорядочить акремы по степеням преимущества:

I. i a	III. e	V. ã	VII. ö
II. u	IV. o	VI. ü	

Автор полагает, что данные степени преимущества действуют в большинстве языков мира.

DESCRIPTION OF THE EXPRESSION PLANE
OF ONEGA VEPS*

S u m m a r y

T.-R. Viitso

INTRODUCTION

The description of the expression plane of a language consists in finding the units of the expression form and defining their connections with one another and with the units of the content form and with the expression substance as well.

The present description of the expression plane of One-ga Veps is based on original data gathered by the author in 1962-1965. Although morphology has to be thoroughly investigated in order to describe the expression plane, there was no possibility to examine word derivation in One-ga Veps; therefore the tasks of the present treatise can be formulated as follows.

(1) Expedient tentative codifying of the data (i.e. phonology). In this case the following condition is to be fulfilled.

(1a) The expression planes of languages exerting a strong influence on the language or dialect whose expression plane is being described must be described tentatively so that the status of the borrowings from these languages could be determined objectively. For One-ga Veps Russian is the case.

* One-ga Veps (or Northern Veps) is an isolated Veps (Balto-Finnic) dialect spoken on the south-western shore of Lake One-ga, mainly in the Karelian A.S.S.R.

(2) Morphological analysis for the purpose of obtaining and recodifying reliable data for further analysis (i.e. morphophonology).

(3) Fixing the form units (prosodemes and cenemes).

The realization of these tasks leads to the accomplishment of the following two more remote aims.

(4) Elaboration of suitable methods for the similar description of the other Veps dialects and cognate languages (i.e. the verification of the applicability of the glossematic theory and its possible improvement).

(5) Laying the foundation of a coherent description of the expression planes of the Veps dialects, of the Balto-Finnic languages and of other cognate languages. For this purpose, Veps, including Omega Veps, as a peripheral language is one of great importance.

As writings dealing with the glossematic theory are dispersed in various publications, a systematic introduction to glossematics is presented. In doing this, glossematic concepts are associated with logical and mathematical ones to a somewhat greater extent than hitherto. It has also been found expedient to introduce certain changes in terminology.

I. INTRODUCTION TO GLOSSEMATICS

(Chapters 1-3)

1. PRELIMINARY NOTIONS. A number of logical and mathematical notions are presented in this chapter, e.g. constant and variable, function, sentence and proposition, truth functions, identity, class and set, set-theoretic operations, relations and their properties, isomorphism, structure, homomorphism.

These notions are not, for the most part, glossematic notions, however the fundamental notions of glossematics either can be reduced to logical or mathematical ones or, at least, can be better formulated by means of them.

2. GENERAL NOTIONS OF GLOSSEMATIC DESCRIPTION. Here the notions of so-called glossematic algebra are presented proceeding from L. Hjelmslev's OSG.

Accepting such notions of Hjelmslev as *class* and *segment*, the segments of a class are fixed by defining a function so that its arguments (or the functives) are the segments of the class, it becomes obvious that such a function may be viewed as a proposition function. (§2.2.)

The principal functions in glossematics are (1) dependence functions, (2) space functions, and (3) explicit functions. Given the arguments a and b, the values being 1 ("occurs") or 0 ("does not occur") the dependence functions can be defined as follows:

a	b	determination				interdependence		constellation
1	1	1	0	1	0	1	0	1
1	0	1	1	0	0	0	1	1
0	1	0	0	1	1	0	1	1
0	0	1	1	1	1	1	1	1

Given a determination such that

$$(1) \quad \underline{a} = 1, \quad \begin{cases} \underline{b} = 1 \\ \underline{b} = 0; \end{cases}$$

$$(2) \quad \underline{a} = 0, \quad \underline{b} = 0;$$

we can say that (a) the occurrence of b presupposes that of a (i.e. the occurrence of a is a necessary condition for the occurrence of b), or (b) the non-occurrence of a presupposes that of b. Accordingly, it is possible to speak about (a) positive and (b) negative PRESUPPOSITIONS.

A function such that the values of both of its functives either depend or do not depend upon each other is called RECIPROCIITY.

Let NON-PRESUPPOSITION be the contrary of presupposition and UNILATERALITY that of reciprocity. Then determination, interdependence and constellation can be defined as follows:

	Reciprocity	Unilaterality
Presupposition	Interdependence	Determination
Non-presupposition	Constellation	

(§2.2.1)

The space functions are the SEQUENTIAL FUNCTION (Hjelmslev's relation) and the PARADIGMATIC FUNCTION (correlation in Hjelmslev). Here the conjunction is defined as the sequential function, and the non-conjunction (Sheffer's function) is defined as the paradigmatic function,* the sequential function ordering certain classes, and the paradigmatic function excluding the simultaneity of segments in each class. E. g., given the classes A, B, C, D such that $(\underline{l}, \underline{r}) \in \underline{A}$, $(\underline{t}, \underline{k}, \underline{v}) \in \underline{B}$, $\underline{a} \in \underline{C}$, $(\underline{a}, \underline{i}, \underline{u}) \in \underline{D}$, and ordering the classes $\underline{B} \wedge \underline{C} \wedge \underline{A} \wedge \underline{D}$, and applying the paradigmatic function, we get the written Estonian words tala, tali, talu, tara, tari, ..., varu. (§2.2.2.)

The explicit functions, namely: SOLIDARITY, COMPLEMENTARITY, SELECTION, SPECIFICATION, HETERONOMY (combination in Hjelmslev), AUTONOMY, are defined through the dependence functions on the one hand and the space functions on the other hand. Concerning the notation of the functions, see §2.2.3.

MUTATION is (1) a function whose functives are the derivatives of the 1st degree of the same class, or (2) a function whose value is a functive of the sequential function so that the other functive is a value of a mutation. When a functive or function occurs in certain conditions and does not occur in other certain conditions, one can speak about APPLICATION

* Y. K. Lekontsev does the same, cf. J. K. L e k o n t s e v, p. 36.

and SUBTRACTION (suspension in Hjelmslev) of the functive (or function), respectively. A subtracted mutation is called an OVERLAPPING. Mutation and overlapping can be identified with non-equivalence and with equivalence, respectively. Mutation in chain is called PERMUTATION, mutation in paradigm - TRANSMUTATION (commutation in Hjelmslev), the corresponding overlappings are called CONTRACTION (there is no equivalent in OSG) and SUBSTITUTION. (§§2.3.1, 2.7.1-2.)

Unlike L. Hjelmslev it is stated that MANIFESTATION is not a selection but a specification between hierarchies or their derivatives; on the contrary, it is CATALYSIS that is definable as selection between hierarchies or their derivatives. It is likewise considered necessary to distinguish one-one and one-many manifestations. As a one-one manifestation cf. the Spanish /b/ and [b, β] where [b] and [β] occur in definite positions and are always the manifestants of /b/; notation:

$$\begin{aligned} & \text{/}\underline{b}\text{/ } \vee \text{ [b = } \beta\text{] } \text{ or } \vee(\text{/}\underline{b}\text{/}, \text{ [b = } \beta\text{]}), \text{ or} \\ & \text{ [b = } \beta\text{] } \vee^{-1}\text{/}\underline{b}\text{/ } \text{ or } \vee^{-1}(\text{[b = } \beta\text{]}, \text{/}\underline{b}\text{/}). \end{aligned}$$

A one-many manifestation is, e.g., the case of the word-final /t/ in Russian, whose manifestants are [t, d]. Only when morphology is taken into account, does it become obvious that the final /t/ itself is either a manifestant of %t% or that of %d%, cf. /kct/ 'he-cat': /kota/ (the genitive) and /got/ 'year': /goda/. Accordingly, one cannot say, e.g., whether the final /t/ is either a manifestant of %t% or that of %d%; however, it is possible to say that [t] and [d] are one-many manifestants of, e.g., %t%, as they occur in definite positions. Notation:

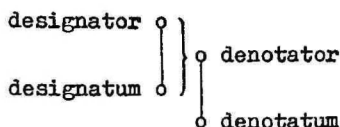
$$\begin{aligned} & \text{[t].}\vee^{-1}\text{ \%}\underline{t}\text{, \%}\underline{d}\text{ } \text{ or } \text{.}\vee^{-1}(\text{[t]}, \text{ \%}\underline{t}\text{, \%}\underline{d}\text{)}; \\ & \text{ \%}\underline{t}\text{ } \vee \text{ [t, d] } \text{ or } \vee(\text{ \%}\underline{t}\text{, [t, d]}). \text{ (§§2.5-2.5.1)} \end{aligned}$$

3. LANGUAGE AND ITS DIVISION. Accepting Hjelmslev's PTL terms language and text, we use the term LINGUISTIC LANGUAGE to denote an "ordinary language" which connects in itself both language and *text. (§3.1.)

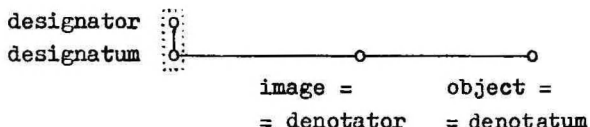
At the basis of any language is the sign function. Contemplating the second component of the Saussureian language

sign, i.e. the sound image (the first component being the concept) not as a psychological impression of sound but as an image, or better: a mapping or a transform in the mathematical sense, it becomes obvious that there is a correspondence between the second component and the sounds which is to be identified with manifestation. Let us call the concept a designatum and the sound image a designator. When both the designatum and designator are given, it is said that the sign function is defined. A LANGUAGE SIGN, or simply: a SIGN is, hence, an algebraic system where the sign function is defined. (§3.2.)

Verifying H. St. Sørensen's diagram of the connection of a sign with language-external reality where the denotator is always a sign, the denotatum is a language-external ("extra-linguistic") object, and the designatum is said to be identical with meaning, it appears that the

connection can be described as follows (the sign is surrounded by a dotted line):

Here, an image is either a true or a false mapping of an object, and there can be defined a specification, or more exactly, a manifestation between denotator and designatum so that the designatum is presupposed. Taking into account the manifestation, it can be stated that the SIGN FUNCTION is not a solidarity as declared by Hjelmslev but a complementarity. (§§3.2.1-2.)

According to sign function language is divided into a CONTENT PLANE and an EXPRESSION PLANE so that designators are elements of the expression plane and the designata those of the content plane. According to manifestation these planes are divided into s t r a t a, namely, into CONTENT FORM and

CONTENT SUBSTANCE and EXPRESSION FORM and EXPRESSION SUBSTANCE. (§3.4.) The notations:

γ° = content form $.V^{-1}\gamma^\circ$ = content substance
 \underline{E}° = expression form $.V^{-1}\underline{E}^\circ$ = expression substance
 $*\underline{E}^\circ$ = language form $.V^{-1}*\underline{E}^\circ$ = language substance
 $\gamma^{\circ\circ}$ = content plane
 $\underline{E}^{\circ\circ}$ = expression plane
 $*\underline{E}^{\circ\circ}$ = language

As there are such sounds which may occur among text manifestants of linguistic language but do not belong to the latter, and as there are things one can think about but cannot speak about, the following concepts can be formulated:

$V^{-1}\gamma^\circ$ = content purport (and its subsets $.V^{-1}\gamma^\circ$ and $V^{-1}\gamma^\circ \setminus .V^{-1}\gamma^\circ$),*
 $V^{-1}\underline{E}^\circ$ = expression purport (and its subsets $.V^{-1}\underline{E}^\circ$ and $V^{-1}\underline{E}^\circ \setminus .V^{-1}\underline{E}^\circ$),
 $V^{-1}*\underline{E}^\circ$ = language purport (and its subsets $.V^{-1}*\underline{E}^\circ$ and $V^{-1}*\underline{E}^\circ \setminus .V^{-1}*\underline{E}^\circ$).

Now, designating language-external reality by \underline{R} , the following general chart can be constructed, where the streaked fields will mark those subsets of $V^{-1}*\underline{E}^\circ$ and \underline{R} which are not functives of specification**; see 3.4.1.

Given a multiple chain, we call the elements of any class \underline{A} in chain CONSTITUENTS if none of them is at the same time simultaneous with two or more elements of any class different from \underline{A} . Elements of all the classes in chain which do not satisfy this condition are called EXPONENTS. E.g. in the Finnish word manifestations [savusta] 'from the smoke' and [sävüstä] 'about the sound ~ tone' the back vocalism and the front vocalism are exponents on the expression plane. (§3.6.)

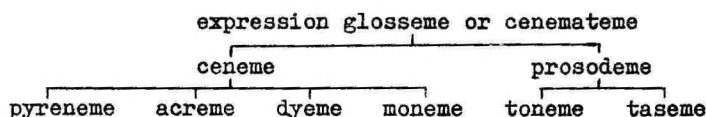
* $V^{-1}\gamma^\circ \setminus .V^{-1}\gamma^\circ$ means the difference of $V^{-1}\gamma^\circ$ and $.V^{-1}\gamma^\circ$.

** When \underline{c} and \underline{k} are presupposed and \underline{v} and \underline{u} presupposing, $\underline{c} \rightarrow \underline{v}$ or $\underline{u} \rightarrow \underline{c}$ designate the specification, $\underline{c} \uparrow \underline{k}$ designates the complementarity, and $\underline{v} \mid \underline{u}$ the autonomy. In our chart \rightarrow designates the complementarity and \rightarrow designates the autonomy between the strata above and below the symbol.

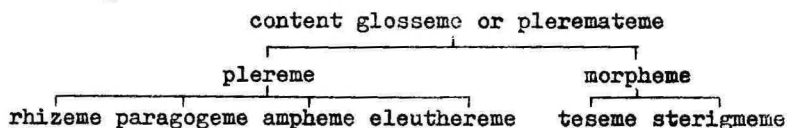
Constituents are divided into CENTRAL (presupposed) and MARGINAL (presupposing). The following categories of constituents can exist: (1) only central constituents, (2) only marginal constituents, (3) both central and marginal constituents, (4) neither central nor marginal constituents.

An exponent contained in a paradigm whose members can be presupposed in determination, is called a FUNDAMENTAL EXPONENT. Depending upon their behaviour in the case of catalysis, the fundamental exponents are divided into INTENSE and EXTENSE EXPONENTS. E.g. from Estonian lähkema '[if] we go', catalysis yields me lähkema; thus there are extense exponents in the case of the plural and the 1st person, and there is an intense exponent in the case of the conditional mood (-ksi-). (§3.6.1.)

Accordingly, in g° the glossemes* divide into constituents and exponents as follows:

In γ° the glossemes divide in the following way:

(§3.6.2.)

A unit consisting of constituents which, jointly, may be characterized by one or more fundamental exponents of different classes is called a SYNTAGMA. Then the following concepts can be defined, depending upon the plane and the exponent characterizing the syntagma:

* All the designations of glossemes and syntagmata in g° and γ° end in -eme. When the units in γ° are expressed in units in g° or $V^{-1}g^{\circ}$, the endings are -emoid and -oid, respectively.

	Language	Expression plane	Content plane
Syntagma		lump	theme
+ intense exponent	syntagmeme	syllabeme	meseme
+ extense exponent	desmeme	lexeme	clineme

It should be noted that mesemes and clinemes were called by Hjelmslev noun forms and verb forms, respectively. Nevertheless this is not always quite correct, cf. the Hungarian noun form kardom 'my sword' (kard 'sword') and the verb form tudom 'I know' (tudni 'to know') both of which can be catalyzed, cf. az én kardom and én tudom where én 'I' and az 'the'. (§3.6.3.)

V.B. Pickett's approach to DISCOURSE, UTTERANCE, SENTENCE and PHRASE in GRHIZ can easily be applied in glossematics. Phrase exponents are classified into CLOSING (presupposed) and NONCLOSING (presupposing). For WORDS the treatment of OSG is accepted; about the recognition of words, see the examples in §3.11.1. (§§3.7-3.11.2.)

A lump has up to now been identified with a syllable, a pyreneme with a vowel, and an acreme with a consonant; accordingly, there is a selection within a syllable so that a vowel is presupposed. Such an identification is not, however, theoretically well-founded although it may prove true in some cases. In any case, a p h o n e t i c syllable should not be identified with a syllable, because when word declination is taken into account, such phonetically monosyllabic Estonian words as [neò ~ neù] 'cousin; hollow' (genitive), [gè] 'sister' (genitive) and [neù] 'vessel; dish; advice' (nominative ~ genitive ~ partitive) prove to consist of two syllables. (§§3.12-3.12.1.)

The central part of a lump is called a KERN (symbol: *k*), the marginal part - a MARGIN (*m*). A margin preceding a kern in a lump is called a ROSTRUM (*α*), a margin following a kern in a lump - a CAUDA (*β*). Any lump *z* can have either the struc-

ture (1) k , or (2) αk , or (3) $\alpha k\beta$, or (4) $k\beta$. In the case of two successive lumps a connective $\beta\uparrow\alpha$ is called a BRIDGE (β). Even such cases of $\beta\uparrow\alpha$ where either $\beta = \emptyset$ or $\alpha = \emptyset$ can be conditionally regarded as bridges. (§3.12.2.)

Let the four categories of ceneme be the β -category (pyrenemes), δ -category (acremes), γ -category (dyemes), and Γ -category (monemes). Given the pyrenemes $\pi_1 \neq \pi_2$, acremes $\alpha_1 \neq \alpha_2$, dyemes $\delta_1 \neq \delta_2$ and monemes $\mu_1 \neq \mu_2$, it is possible to describe their co-occurrence by means of matrix (1) p. 77. Here $\pi_1 \leftarrow \delta_2$, $\pi_1 \leftarrow \alpha_2$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_2$, and apparently either $\alpha_1 \rightarrow \delta_2$ or $\alpha_1 \uparrow \delta_2$ and either $\alpha_1 \downarrow \alpha_2$ or $\alpha_1 \uparrow \alpha_2$.

In the case of any π_1 , α_1 , δ_1 and μ_1 the combinations designated by 1 in matrix (2) p. 77 can be lumps.

Any reflexive combination such as $\pi_1 \downarrow \pi_1$, $\alpha_1 \uparrow \alpha_1$, $\delta_1 \downarrow \delta_1$, $\delta_1 \uparrow \delta_1$, $\mu_1 \downarrow \mu_1$ (here « \downarrow » designates the reciprocity) is regarded as idempotential when occurring in the same pleremate expression (= plerematemoid). (§§3.13-14.)

The convergence principle is presented in order to resolve on the expression plane syncretisms like Russian rot 'mouth; kin; genus; gender; kind, sort', apophonies like German Vater : Väter, English get : got, stress alternations like Greek τόμος 'cut, cutting' : τομός 'cutting', Russian дома 'house' (genitive) : домá 'houses'. (§§3.16-3.16.7.)

Manifestants of the same sign (= plerematoids) are CONVERGENT if exactly the same cenemes and prosodemes are realized for which one or more operations can be defined, so that the difference in plerematoids depends upon the operations. Accordingly it is said that such manifestants (plerematoids) converge (or can be reduced) to a c a n o n i c f o r m. Plerematoids of the same sign are DIVERGENT if they do not satisfy conditions of convergence; hence, such a sign is multiexpressional.

The CONVERGENCE PRINCIPLE can be formulated as follows: different manifestants (plerematoids) of the same sign are to be reduced to a canonic form according to general principles of glossematic analysis.

As an example of divergent plerematoids, cf. the English [gou], [gon], [went], which after a tentative (\approx a phonological) description can be written as /gow/, /gon/, /went/. When English morphology is taken into account, /gow/ and /gon/ converge as %go% while /gon/ is a manifestant of a complex sign, likewise /went/ proves to be a manifestant of a complex sign, whereas %wend% and %go% prove to be divergent.

II. DESCRIPTION OF THE EXPRESSION PLANE OF ONEGA VEPS

(Chapters 4-6)

4. TENTATIVE DESCRIPTION. Discourse and utterance as such are not of interest in the description. The beginning and the end of utterances are designated by #. (§4.1.)

The SENTENCE and PHRASE are examined in order to fix the tasemes that characterize the phrases. In $V^{-1}E^0$ the phrases are characterized by INTONATION. Three pitches are established and numbered beginning with the highest one. In closing phrases the following intonations are ascertained: 31 - in dubitative questions (1.), 21 - in exclamations (2.), 13 (or, as a variant, 213) - in questions (3.), 23 (or 323) - in statements (narrative phrases) (4.), 12 - in commands and prohibitions (5.), cf.: $\overset{3}{j}\overset{1}{e}\overset{1}{d}\overset{1}{i}k$ 'Not you, really?', $\overset{2}{a}\overset{2}{a}\overset{2}{v}\overset{1}{o}\overset{1}{i}$ 'oh!', $\overset{1}{i}\overset{1}{s}t\overset{1}{u}\overset{1}{d}\overset{1}{i}k$ 'Do you sit down?' $\overset{1}{t}\overset{1}{u}\overset{1}{l}\overset{2}{e}$ 'Come!'. In non-closing phrases intonation 2 (or, as a variant, 32) (6.) occurs. The following TASEME CATEGORIES can be defined:

- (1) on the basis of the selection between phrases in a sentence: (i) selected: 3., 4., and 5., (ii) selecting: 6., (iii) neither selected nor selecting: 1. and 2.;
- (2) depending on presupposition between the closing phrase

(or sentence) and other sentences: (i) presupposing: 1., and 3., (ii) both presupposed and presupposing: 4., (iii) neither presupposed nor presupposing: 2. and 5. (§§4.2-4.2.3.)

PHRASE STRESS (logical stress) is present in Omega Veps phrases (being a stylistic exponent). In the case of intonations 13 and 23 the phrase stress lies frequently on the 2nd or the 3rd syllable in words consisting of three or more syllables, and on the second component of compound words. (§4.2.4.)

WORD MANIFESTANTS either have **STRESS** or lack it. Words lacking stress are, e.g., se ~ se 'this', ka 'and', kaku 'as'. However, the personal pronouns (mina, sina, hän etc.) lacking stress in the nominative may occur with phrase stress. In words having stress, the stress lies on the first syllable except (1) in a number of Russian borrowings consisting of three or more syllables, and (2) in some macaronisms, e.g. pagižli.vajad 'talkative' (pl.), lidno.vakajad 'urban' (pl.). (§4.4.)

PALATALIZATION of consonants in Omega Veps is directly connected with front vs. back vocalism so that the following suppositions can be made: (1) palatalization depends upon the place of articulation of the following or/and preceding vowel, (2) a palatalized sound is actually a palatal one, (3) the front vs. back vocalism depends, respectively, upon the palatalization vs. non-palatalization of the preceding or/and following consonants, (4) palatalization is conditioned by grammar (morphology). Suppositions (1) and (3) are mutually exclusive. A closer study of (1) - (3) shows that it is expedient to accept the supposition (1) as being true, except in the case of initial or postconsonantal [d̥] and intervocalic [j] where (2) has to be accepted; thus the number of phonemes appears to be minimal. (§§4.5-4.5.4.)

In virtue of the occurrence of phonemes in mono- and disyllabic word manifestants, mainly, in the phonemes /u o a y õ ü ü / pyrenemes may be realized, and in the phonemes /p t k b d g f s š z ž m n l r v j j I I h/ acemes may be real

ized. Accordingly one can speak about central and marginal phonemes. (§§4.6-4.6.4.)

The second component of a diphthong is a marginal /ü/ or /ÿ/, cf., e.g., [paid] 'shirt': [pa^hid] 'songs' (pl. participle). /ü/ and /ÿ/ are either separate phonemes or identical with one or more of the phonemes fixed earlier.

For the diphthongs of the first syllable in different patois six different systems are established which can all be deduced from system I: /u^hi/ : /o^hi/ : /a^hi/, /u^hü : /o^hü/ : /a^hü/, /i^hi/ : /e^hi/ : /a^hi/, /u^hü : /ö^hü/ : /a^hü/. In non-first syllables three different diphthong systems are stated which are deducible from such a system: /i^hi/ ~ /i/ : /e^hi/ : /a^hi/, /y^hi/ ~ /y/ : /ö^hi/ : /a^hi/, where, apparently, /y^hi/ ~ /y/ is identified with /u^hi/ and /ö^hi/ with /o^hi/. (§4.7.)

As there are in addition to a few Finnish, Estonian and possible Karelian borrowings a very large number of recent Russian borrowings, the phonemic composition of the latter must be determined. According to well-known discussions of the question almost any Russian consonantal (marginal) phoneme is a member of a pair of nonpalatalized phoneme : palatalized phoneme, cf. /p : p^h/, /k : k^h/, /v : v^h/, and there are only 5 vocalic phonemes: /i e a u o/. Consequently the Russian borrowings are either (1) at least in part, of an entirely different phonemic composition, or (2) assimilated. Theoretically, however, there exists another possibility (3): Russian borrowings and Russian words in general have a phonemic composition very similar to that of Veps, so that it is difficult to differentiate quotational words, somewhat adapted words and wholly assimilated words. In case of (1) the borrowings with a different composition can be excluded as nonsystemic ones, in case of (2) borrowings do not influence the description, in case of (3) the acceptance of the borrowings, even when entirely Veps-like, may give rise to false conclusions about the Omega Veps expression structures.

Therefore an attempt is made to find a solution for V^{-1}_E of Modern Russian analogical to that of Omega Veps. (§§4.8-9.)

The traditional solution is based on the premise that the transitional [i] (or [y]) is the final component of consonants, after which the corresponding consonants are defined as palatalized phonemes. Nevertheless it is possible to connect the transitional segment with the following vowel. Then two groups of vocalic phonemes are identified: (1) back /y a u o/ whose quality in the stressed syllable is accordingly [i̯ a u o], (2) front /i e ä ü ö/ whose main quality in the stressed syllable is accordingly [i̯ e ~ \dot{e} ~ ϵ a u o] in a segment following the transitional [i] and a segment of somewhat fronter quality than the main quality. Accordingly, there are the following consonantal phonemes: /p t k b d g c \check{c} f s \check{s} z \check{z} x m n l r v j/, /j/ occurring in such cases as [bi̯i̯i̯i̯] /bylj/ 'fact; true story', cf. [b^vi̯^wk] 'was', [p^uoⁱi̯ⁱkA] /'poljka/ 'polka', cf. [p^uo^zkA] 'shelf', [rai] /raj/ 'paradise', [sⁱe^l] /s^jel/ 'ate up' (sg.), cf. [šⁱe^l] 'villages' (genitive), [pⁱi̯^{i̯}ani̯i̯] (either /'p^jänyj/ or /'p^janyj/) 'drunken'. Initial /j/ can occur in such cases as [ie̯i̯i̯] /jelj/ 'fir', cf. [etA] 'this' for which cases one can formulate the rule: /#e/V.[e ~ \dot{e} ~ ϵ]; however, one may also define them respectively as /e/ and / \check{e} /.

Although the relations of /j j̯ I/ and the status of [ts] and [tš] in Omega Veps are not yet clarified, it can be stated that the phoneme inventories of Omega Veps and Russian are similar to a great extent so that one cannot effectively differentiate quotational words and wholly assimilated words. Therefore all the Russian borrowings (except the Ancient Russian ones) are now excluded from the description. (§§4.9.1-5.)

As was stated above, there are in Omega Veps (1) word manifestants having stress, and (2) word manifestants lacking stress. In addition to these cases there are also compound words whose manifestants have a non-automatic extra stress (which should not be confused with the secondary stress) on the 1st syllable of the second component of a

compound word. Accordingly, there can be defined three TASEMES: the 1st or the lexeme taseme whose manifestant is the main stress on the 1st syllable, the 2nd or the subword taseme whose manifestant is the extra stress, and the 3rd or the clitic taseme whose manifestant is \emptyset . The lexeme taseme is marked by means of a blank (space) before the lexeme when it follows, in a phrase, a word expression; the subword taseme is written by means of |+| before the second component of a compound word, and the clitic taseme by means of || before the clitic. (§4.10.)

5. SURVEY OF ONEGA VEPS MORPHOLOGY. For the purpose of describing the sign expressions a survey of Onega Veps morphology is presented using the traditional terminology. Examples are given in a phonemic transcription (see Ch. 4) without the enclosing slant lines //. It has likewise been found expedient to refrain from employing /I/ (found in Ch. 4) instead of the prephonemes /t̃ đ š ž ń l̃ ř/ so as to avoid the use of morphological data before presenting them.

The following POSTPOSITIVE ELEMENTS are discussed: +sõ (pl. +ne) 'this; the', +k ~ +yk 'interrogation', +ni 'indefiniteness'. + sõ : +ne can be used as a definite article not only in the case of a substantive or a construction to which a substantive can be encatalyzed but also in the case of personal or demonstrative pronouns. (§5.1.)

The POSSESSIVE SUFFIXES are used with substantives, the comitative case of the numeral üks 'one', personal pronouns, the reflexive pronoun itše 'self' and some adverbs. These suffixes designate the possessor's person and number, being (a) in the singular: -in (1st person), -iz̃ (2nd p.), -z̃ (3rd p.), and (b) in the plural, respectively: -mõi, -tõi, -zõ. However, the possessive suffixes in the singular of the personal pronouns differ entirely from those presented, cf. -i (1st and 2nd p.) and -st (3rd p.). (§5.2.)

The NOUN in Onega Veps is morphologically characterized by its possible occurrence in addition to the other ca-

ses also in the nominative, genitive, partitive. There is however, a noun occurring in two cases only, see tā-l (adesive) and tā-nā (essive) 'this'. (§5.3.)

There are 9 PLURALIZERS of which one - the II pluralizer - is not yet describable, cf. mina 'I': mō 'we', sina 'thou': tō 'you', hān 'he, she': hō 'they' (§5.3.1).

24 noun cases have been recorded (§5.3.2). Closer examination of the conditions of occurrence of the case endings and pluralizers reveals the following essential facts. Taking into account the partitive endings, it appears that the monosyllabic themoids (= manifestants of the theme expressions or thememoids) such as [sā] 'weather' and [so] 'swamp' must end in a marginal phoneme %x%, judging by the illative endings one can assume that in such themoids in the case of [o] and [ū] %x% is preceded by %y% and %ō%, respectively. (§5.3.3.)

Upon examining the NOUN THEMEOIDS (§5.3.4) the number and composition of syllables in the case of the singular nominative, genitive and partitive (12 possibilities from α to μ) and the final phoneme (i.e. the vocalic phoneme preceding the genitive ending) are taken into account. Thus 96 declension types are stated. (§5.3.4.) The observation of the types leads to the following results (§5.3.5).

When $t_1 = \gamma_1 \alpha_1$ * and the number of syllables in a word $n \geq 3$, there is a syncope of the vocalic phoneme, in which case the voiced b, d, g, z become voiceless in certain cases, e.g. vaū [g] [e] [d] 'white' (nom.): vaū [kt] [an] (gen.).

When a themoid occurs as a closed word structure, there is an apocope of the vocalic phoneme in the case of themoids of the following syllabic compositions: (1) $l_1 l_2$, if $t = \gamma_1 \alpha_1$, (2) $l_1 l_2 l_3 \dots l_n$. The types γ or ν or the alternation ne: ze are exceptions, and must, hence, end in consonantal phonemes.

* Assuming that the syllable is a lump, the segments of the syllable are designated by lower case Gothic characters.

(j = ĵ) .V⁻¹%ĵ%, e.g. eleĵ 'animal' : eleja-.V⁻¹%elĵ-ja%.

Palatalization is concurrent with the loss of u, u, i, e and ö when following (a) a ĵ containing either t, d, s, z, n, l or r. e and ö are not necessarily different phonemes.

In the case of ö, ε, ι, η, λ, μ there is a final phoneme %ε% different from those in the case of α, β, ϕ, κ. The alternations z : h and ž : h apparently converge as the apocoped or non-apocoped manifestants of themoids ending in %zε%.

(v = ü) .V⁻¹%v%, e.g. ravaz 'aged' : raüha-.V⁻¹%raxva-zε%.

p, t, k, s, when occurring as a ĵ, are either ʒ or ʒα, being in the latter case manifestants of two units.

When apocope and syncope are not taken into consideration, the manifestants of the rhizoid-final %ε% can be defined as follows:

As a κ₁, %εV.(e ~ ö ~ ĵ), where %εV.ĵ in a word-final position. As a κ₂, or a κ₄, %εV.(e ~ ö), when not following a ĵ = %m n z l r%. In the latter case the manifestants of %ε% are defined by means of the matrix in §5.3.5 item 26 where Λ₁ and Λ₂ designate the number of steps of the sequential function.

The ADVERB is examined only in connection with its declension. The adverbs be (1) lative, (2) locative, (3) separative and (4) prolative, and partly also (5) progressive, and (6) regressive. Depending upon the case endings, 8 types of adverbs are distinguished. (§§5.4-5.4.2)

In the case of the Omega Veps VERB it is possible to distinguish INFINITIVES declinable to a restricted extent, PARTICIPLES inflected only in tense and number, and CONJUGATES inflected in tense, number, and person.

Any verb is describable in a linguistic space which can be defined by means of the following VOICES: active (A), passive (P), personal (I), impersonal (U), and medium (E). Here the connections A/P and I/U are present; accordingly the

space can be defined by means of the matrix on p. 151 (§5.5.1):

There are 4 INFINITIVES (AE-, A, PE- and P-infinitives) (§5.5.2) and 4 moods (indicative, imperative, conditional and potential) (§5.5.3). The PARTICIPLES (A-, P- and AE-participles) are divided into (1) those occurring together with the negation vs. the prohibition verb, and (2) those occurring with both the negation vs. prohibition verb and the conjugates of the so-called esse-verb (§5.5.4). One cannot identify the tense mark in the past participles; the tense mark in conjugates, i.e. the preterite mark -i- ~ -y- ~ -i- ~ palatalization ~ \emptyset , converge (in just the same way as the noun pluralizers) into $\%j\%$ (§5.5.5).

The examination of VERB THEMEOIDS (§5.5.7) resembles that of noun themoids. Here the number of syllables and their composition is taken into consideration in the case of (a) the 3rd person singular of the past indicative of the AI or IE, (b) the 1st person singular of the present indicative of the AI or IE, and (c) the past participle of the A or AE (there occur 10 possibilities from α to μ , \uparrow and \downarrow excl.). Thus 51 verb types are stated. The behaviour of the verb themoids is similar to that of the noun themoids (§5.5.8). Here the following points should be stressed.

The final phoneme must be resolved as $\%E\%$ in all the cases of δ , η , λ , κ , μ , except in the case of the themoid type (26), and in the case of ϵ when $b_1 = \alpha_1$ (i.e. when the final phoneme is $e \sim \hat{o}$).

The manifestants of $\%E\%$ can be defined as follows. $\%E\%V.i$ when being a κ_2 and $b_1 = \alpha_1$, $\kappa_1 = \%U\%$. $\%E\%V.a$ (1) as a κ_1 when $b_1 = j, \alpha_1 = \%vd \quad jd \quad xd \quad rd\%$, or when $b_1 = \%nd\%$ and $\kappa_1 = \%U\%$, or (2) as a κ_3 or κ_4 when the preceding $b = \alpha = \%Q\%$, or when $b = j\alpha = \%rd\%$, or when $b = j\alpha = \%nd\%$ following a $\kappa = \%e\%$. In the remaining cases $\%E\%V.(e \sim o \sim \hat{o})$, where $\%E\%V.o$ when preceding $\%b\%$, and $\%E\%V.\hat{o}$ when following $\%t \quad d \quad z \quad n\%$.

In connection with the alternation $\underline{d} : \underline{z}$ the manifes-

tants of $\%d\%$ = α_1 when following $\%E-j\%$ can be defined by means of the matrix in §5.5.8 item 10.

When examining the pleroids connected with the CATEGORY OF CASE, it appears to be expedient to differentiate the pleroids belonging to themoids and those belonging to morphoids. Thus the themoids are separated from morphoids by the use of a colon while the pleroids, in general, are separated from each other by means of a hyphen. As there are cases (e.g. the morphoids of the illative, adessive, and the genitive pl.) where $\%E\%$ cannot be effectively connected with any submorphoid, $\%E\%$ is defined as an auxiliary vowel (phoneme). Thus there is no need for this element any more. (§5.6.1.)

For Omega Veps the CATEGORY OF PERSON can be defined by means of the following matrix:

Definite Person				
1			0	
Humanized Person				
1		0		
Participant in the Discourse				
1		0		
Talker				
1		0		
1st	2nd	3rdA	3rdB	4th

When examining the pleroids connected with the category of person and the category of number, it appears that the constitution of themoids of the personal pronouns can be described by means of the following matrix where V designates a participant in a discourse, \bar{V} - a non-participant in the discourse, $\overset{\circ}{V}$ - both

the participant and the non-participant in the discourse, R - the talker, \bar{R} - the non-talker, $\overset{\circ}{R}$ - both the talker and the non-talker, $\overset{\circ}{\bar{R}}$ - neither the talker nor the non-talker:

R	\bar{R}	$\overset{\circ}{R}$	$\overset{\circ}{\bar{R}}$	V	\bar{V}	$\overset{\circ}{V}$
<u>m</u>		<u>i</u>		\emptyset		<u>n</u>
	<u>d</u>	<u>i</u>		\emptyset		<u>n</u>
		<u>z</u>		<u>ax</u>		<u>n</u>

As one cannot succeed in defining such a unit whose manifestants are a : u

(cf. mina : minu-, sina : sinu-) one must decide that a : u are auxiliary vowels. It appears, also, that the supposed noun pluralizer II in personal pronouns does not exist: the themoids %m-n% 'we', %d-n% 'you' and %z-n% 'they'* occur as the nominative pl. of the personal pronouns.

It follows from the themoids %m-n%, %d-n%, %z-n% that syllables do not constitute lumps in Omega Veps; consequently the assumption concerning the cenemes (ceneme categories) realized in the vocalic and consonantal phonemes is not valid. (§5.6.2)

The definition of the category of person presented in §5.6.2 makes possible the simplification of the description of VOICES given in §5.5.1.

As the occurrence of the 4th (or the indefinite) person coincides with that of the impersonal voice the number of voices can be reduced. Thus the verb in Omega Veps is describable by means of the following voices (§5.6.3.):

	E	I	P	A
A	AE	AI	∅	A
P	PE	PI	P	
I	-	-		
E	-			

6. DISTRIBUTION OF PHONEMES. CENEMES. The distribution of phonemes in word expressions, actually, in rhizoids, is examined in order to identify the cenemes. For the sake of simplification, the parentheses %% are cancelled.

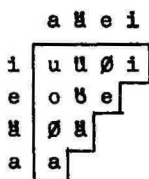
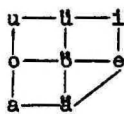
As in Omega Veps the syllable does not constitute a lump, then, (1) it is the consonantal phonemes that can be pyrenemes and mesemes; the vocalic phonemes, in general, appear to be either acremes or auxiliary vowels. (2) In the case of words beginning with a vocalic phoneme there has to be either a pyreneme whose manifestant is ∅, or the vocalic phoneme is a manifestant of a pyreneme. (3) The occurrence of apcope, syncope, and auxiliary vowels must be finable

* It will appear in §6.6.2 that %d% = %t% and %z% = %s%.

proceeding from the number and structure of lumps. (4) A single consonantal phoneme at the end of a themoid is either a pureme or a dyeme; when there are two consonantal phonemes in such a position, both prove to be pyrenemes.

In order to determine the ACREMES, the relations of vocalic phonemes are observed, namely: the instabilities in the use of vocalic phonemes in certain rhizoids, depending upon the patois, and the relations of vocalic phonemes belonging to different bridges in the same themoids.* (§ 6.2.1-2.)

As none of the phonemes u, o, a, ü, ö, ä, i, e can be cancelled out in the given conditions (although ü, probably, can be cancelled out when derivation is taken into account), it is expedient to suppose that there are the acremes |u o a ü ö ä i e|, respectively. Now it can be stated on the basis of the theory of combinations that in order to compose 8 acremes at least 4 signals are needed, whereas no acreme needs to be a combination of more than two signals (as $C_1^4 + C_2^4 = 4 + 6 = 10$). When putting together the substitution scheme for the acremes where the acremes entering into a substitution are joined by means of a line, one can see that the acremes are definable as the combinations of the signals ||i e ä a||, where ||i|| and ||e||, and ||ä|| and ||a|| are mutually exclusive (§6.2.3):

* In matrices representing the distribution of phonemes or cenemes the following symbols are used. Let \bar{x} be any phoneme or ceneme in a vertical column and \bar{y} any phoneme (ceneme) in a horizontal row. Then, in the case of any given relation \wedge (i.e. \wedge_1 or \wedge_2) $\langle + \rangle$ means $\bar{x} \wedge \bar{y}$, $\langle - \rangle$ - $\bar{y} \wedge \bar{x}$, $\langle o \rangle$ - both $\bar{x} \wedge \bar{y}$ and $\bar{y} \wedge \bar{x}$, $\langle \emptyset \rangle$ - neither $\bar{x} \wedge \bar{y}$ nor $\bar{y} \wedge \bar{x}$, $\langle + \rangle$ - the consonantal phoneme \bar{y} is never directly followed by a consonantal phoneme belonging to the same

Examining the themoid-final clusters of consonantal phonemes (i.e. the connectives) first and the rhizoid-initial clusters later, it appears that none of the phonemes can be a manifestant of a dyeme. The rhizoid-initial clusters are, hence, connectives; therefore it is necessary to fix a zero point in any rhizoid (e.g. in order to enumerate the kerns or pyrenemes in rhizoids), when there is a \mathfrak{b}_1 , \mathfrak{b}_2 can be taken, conventionally, for the zero point. (§6.3.)

Possibly all the cases of \mathfrak{b}_1 following any \mathfrak{k}_{-1} and those of \mathfrak{b}_2 following any \mathfrak{k}_1 in $((\mathfrak{k}_{-1})\mathfrak{k}_{-1})\mathfrak{b}_1\mathfrak{k}_1\mathfrak{b}_2$ are recorded. Proceeding from these data one can conclude that (1) the so-called voiceless and voiced consonantal phonemes can be manifestants of the same pyrenemes while the single voiceless consonants, when not being a \mathfrak{k}_{-1} (or a \mathfrak{k}_{-2}), are manifestants of several pyrenemes if (2) $\underline{b} = \underline{v}$ when being a \mathfrak{k}_{-1} or \mathfrak{k}_{-2} ; (3) $\underline{j} = \underline{J}$, hereafter: \underline{j} ; (4) $\#$ (at the onset of rhizoids beginning with a vocalic phoneme) stands for one or more pyrenemes, the latter being such pyrenemes whose ordinary manifestants are not recorded before the corresponding vocalic phonemes (see the cases designated by \bullet in §6.4.1 item 4); (5) there are arguments for $\underline{b} \sim \underline{v}$ in the case of \underline{u} and \underline{u} , and for \underline{j} in the case of \underline{i} and \underline{e} in the rhizoid-initial position although acceptance of the phoneme \underline{x} alone should be sufficient.

Next all the vocalic phonemes which can occur as and the consonantal phonemes and their connectives following the vocalic phonemes are examined. In connection with the problem of the occurrence of $\underline{b} \sim \underline{v}$, \underline{j} , $\underline{\mathfrak{z}}$, and \underline{x} as \mathfrak{k}_{-1} , the occurrence of \underline{v} , \underline{j} , and \underline{x} in the positions $\mathfrak{b}_1\underline{v}\mathfrak{b}_2$ and $\mathfrak{b}_1\underline{j}\#$, $\mathfrak{b}_1\underline{j}\mathfrak{b}_2$, $\mathfrak{b}_1\underline{j}\#$ and $\mathfrak{b}_1\underline{j}\mathfrak{k}_2$, $\mathfrak{b}_1\underline{x}\#$ and $\mathfrak{b}_1\underline{x}\mathfrak{k}_2$ is examined. Here it appears that \underline{u} when bordering \underline{v} , \underline{i} when bordering \underline{j} , and \underline{o} when bordering \underline{x} are auxiliary vowels, whereas only $\{i e \mathfrak{u} a\}$

pleroid, $\langle x \rangle$ - the consonantal phoneme \underline{v} is directly followed by a consonantal phoneme, $\langle v \rangle$ - the consonantal phoneme \underline{v} can be followed by a consonantal phoneme but is not followed in many cases, $\langle \mathfrak{x} \rangle$ - the consonantal phoneme \underline{v} does not follow the vocalic phoneme \underline{x} directly.

can occur as \underline{b}_1 , or there is no \underline{b}_1 at all. (§§6.4.2-3.)

The last result makes it possible to observe the relations between the consonantal phonemes. For this purpose possibly all the consonantal phonemes and their connectives, i.e. \underline{k}_1 , $\underline{k}_1\underline{k}_2$, $\underline{k}_1\underline{k}_2\underline{k}_3$, and $\underline{k}_1\underline{k}_2\underline{k}_3\underline{k}_4$, are recorded for any \underline{k}_{-1} . Among the results obtained now the following are the most relevant ones. $\underline{p} \sim \underline{b}$, $\underline{t} \sim \underline{d}$, $\underline{k} \sim \underline{g}$, $\underline{s} \sim \underline{z}$, $\underline{\check{s}} \sim \underline{\check{z}}$ can be defined as the manifestants of the same pyrenemes, respectively, when \underline{p} , \underline{t} , \underline{k} , \underline{pp} , \underline{tt} , \underline{kk} , \underline{ss} are resolved as manifestants of two pyrenemes so that the pyrenemes realized in the presented pairs of phonemes are the first of the two. $\underline{b} = \underline{v}$ as a \underline{k}_{-1} or \underline{k}_{-2} , i.e. $\underline{b}.V^{-1}\underline{v}$ if (1) $\underline{v} \in \underline{k}_{-2}\underline{k}_{-1}\underline{b}_1$, (2) $\underline{k}_1 \neq \underline{v}$, and (3) $\underline{k}_1 V \underline{k}_2 = (\underline{b} \sim \underline{p}) V \underline{m}$; for the validity of the last condition, $\underline{n}.V^{-1}\underline{m}$ for $\underline{k}_1\underline{k}_2 = \underline{ng}$ must hold true.

Any initial \underline{ts} - or $\underline{t\check{s}}$ - can be viewed as $\underline{k}_1 = \underline{\check{s}}$, at least when $\underline{k}_1 = (\underline{b} \underline{g})$ or $\underline{k}_1\underline{k}_2 = \underline{ng}$. It can be possible that $\underline{ts} \perp \underline{t\check{s}}$ $\underline{s} \perp \underline{\check{s}}$ ($\underline{z} \perp \underline{\check{z}} \neq \underline{qz} \perp \underline{q\check{z}}$), where \underline{g} is a phoneme yet not stated in the given position. (§§6.5-6.5.1.)

If we now examine the consonantal phonemes in the non-initial connectives (here $\underline{c}(= \underline{ts})$ and $\underline{\check{c}}(= \underline{t\check{s}})$ are added to the list of phonemes), the following essential conclusions can be drawn (§6.6.2).

Any case where $\underline{b}_1 \neq \underline{i}$ and $\underline{k}_1 = \underline{\check{s}}$ can be viewed as either $\underline{k}_1\underline{k}_2 = \underline{js}$ or $\underline{k}_{-1}\underline{k}_1 = \underline{js}$; while the cases where $\underline{b}_1 = \underline{i}$ and $\underline{k}_1 = \underline{\check{s}}$ are resolved into $\underline{b}_1\underline{k}_1 = \underline{is}$, any \underline{b}_2 here being a manifestant of an acreme containing the signal $\|\underline{u}\|$.

Any $\underline{k}_1\underline{k}_2 = \underline{j\check{z}}$ is resolvable into $\underline{k}_1\underline{k}_2 = \underline{jz}$, and any $\underline{b}_1\underline{k}_1 = \underline{i\check{z}}$ is resolvable into $\underline{b}_1\underline{k}_1 = \underline{iz}$.

In the case of $\underline{k}_1\underline{k}_2 = (\underline{pp} \underline{tt} \underline{kk} \underline{ss})$ and $\underline{k}_1\underline{k}_2 = (\underline{p} \underline{t} \underline{k})$, $(\underline{p} \underline{t} \underline{k}).V^{-1}(\underline{px} \underline{tx} \underline{kx})$ and $(\underline{pp} \underline{tt} \underline{kk} \underline{ss}).V^{-1}(\underline{ph} \underline{th} \underline{kh} \underline{sh})$. $\underline{k}_1\underline{k}_2 = (\underline{s} \underline{\check{s}})$ is resolvable into \underline{hs} and $\underline{h\check{s}}$, accordingly. In the remaining cases $\underline{b} = \underline{p}$, $\underline{d} = \underline{t}$, $\underline{g} = \underline{k}$, $\underline{z} = \underline{s}$, $\underline{\check{z}} = \underline{\check{s}}$ (hereafter: \underline{p} , \underline{t} , \underline{k} , \underline{s} , $\underline{\check{s}}$).

In the case of $\underline{k}_1\underline{k}_2 = (\underline{vv} \underline{ll} \underline{nn})$, $\underline{vv}.V^{-1}\underline{lv}$, $\underline{ll}.V^{-1}\underline{ln}$, whereas \underline{nn} in the single word tannaz is excluded.

In connection with the problem of initial $\underline{b} \sim \underline{v}$ and with the supposition $\underline{n}.V^{-1}\underline{m}$ in \underline{ng} , all the cases are examined where \underline{m} , \underline{n} , \underline{v} , \underline{l} , on the one hand, and \underline{b} , \underline{d} , \underline{g} , \underline{z} , $\underline{ž}$, on the other hand, elements of the relation Λ_1 (see §6.5.2 item 7). Here it appears that $(\underline{nž} \underline{ng}).V^{-1}(\underline{mš} \underline{mk})$, $\underline{žv}.V^{-1}\underline{jsv}$, \underline{mz} and \underline{bn} are non-systemic.

\underline{hl} is resolvable either into \underline{hr} or $\underline{šl}$; in the case of \underline{vp} , \underline{vs} , and \underline{vm} , $\underline{v}.V^{-1}\underline{l}$.

In the light of all that has been said but one decision can be made: the phonemes \underline{p} , \underline{t} , \underline{k} , \underline{s} , $\underline{š}$, \underline{m} , \underline{n} , \underline{l} , \underline{r} , \underline{v} , \underline{j} , \underline{x} , \underline{h} appear to be the PYRENEMES |P T K S Š M N L R V J X H|, respectively. For the pyrenemes the substitution scheme on p. 214 can be compiled. The pyrenemes should be describable as combinations of at least 5 signals, whereas none of the pyrenemes needs to be a combination of more than two signals (as $C_1^5 + C_2^5 = 5 + 10 = 15$). The solution is not, however, evident because the Omega Veps dialect provides no basis for an effective decision on the primary or auxiliary character of the connections between the pyrenemes; moreover, there are connections which still remain unknown. Among the best of several hypothetical defining systems (none of which can be either refuted or accepted a priori) is the one presented on p. 215, the signals being ||P H N L J||. (§6.5.3.)

EPILOGUE

Any description of the expression plane should end with a summary containing (a) a list of fundamental units (i.e. cenemes, tonemes, tasemes), (b) a synopsis of the distribution of the fundamental units (in the form of matrices), (c) the rules of manifestation. Thus the summary ought to represent a synthesizing or generative model of the expression plane.

Mainly because of the lack of data on word derivation in Omega Veps it is not possible to present and arrange the manifestation rules known; hence, a summary as a constituent part of the present description has been omitted. Nevertheless it is considered necessary to emphasize some results and problems.

A. THE EXPRESSION PLANE OF ONEGA VEPS

A1. THE PYRENEMES. There are 13 pyrenemes |P T K S Š M N L R V J X H| whose distribution is described by means of the following matrices (see A1): I - pyrenemes in $k_{-2}k_{-1}$, II - pyrenemes in k_{-1} , III - pyrenemes in k_{-2} or k_{-1} , and in $k_1 \dots k_3$, IV - pyrenemes in the connectives k_1k_2 and k_2k_3 , V - pyrenemes in the connectives $k_{-1}k_1(k_2)$, VI - pyrenemes in the connectives $k_{-1}k_1$, k_1k_2 , k_2k_3 .

A2. THE ACREMES. There are at the most 8 acremes: |i e u š š u o a| containing 4 signals ||i e š a||. |š| is probably superfluous.

A3. THE TASEMES. There are 3 word tasemes and 6 phrase tasemes.

The word tasemes are: the 1st or the lexeme taseme whose manifestant is the main stress (it is marked by means of a space before a lexeme); the 2nd or the subword taseme |+| whose manifestant is the extra stress on the 1st syllable of the 2nd component of the manifestant of a compound word; the 3rd or the clitic taseme |\$| whose manifestant is \emptyset .

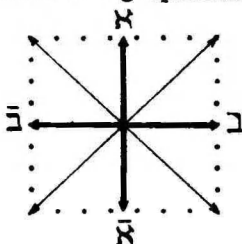
The phrase tasemes are |? . ! , ? !|. Their distribution is determined by means of their functional definition (§4.2.3). When applying the concept of signal to the phrase tasemes, the question arises whether the tasemes should be defined as consisting of (a) the signals ||,||V.[32], ||:||V.[12] ||:||V.[23], and ||;||V.[21] or of (b) the signals ||:||V.[falling tone], ||,||V.[rising tone], ||?||V.[25 ~ 32], and ||'||V.[12 ~ 21]. In the case of (a) the composition of the tasemes is not commutative, i.e. ||:|| + ||:|| \neq ||:|| + ||:||, etc.

A4. CONNECTIONS WITH THE EXPRESSION PLANE OF THE COGNATE LANGUAGES. Apparently, the results of the description of the cognate languages are similar to those of Omega Veps for g° . Here the following problems in common can be emphasized: (1) the reducibility of $|b|$ and $|e|$, and of $|u|$ and $|i|$, (2) the reducibility of $|T\check{S}|$ and $|\check{S}|$, and $|TS|$ and $|S|$, when being a $(k_{-1})k_{-1}$, and the reducibility of $|\check{S}|$ and $|S|$. Within the framework of the Finno-Ugric languages as a whole the following problems must be taken into account: (3) the reducibility of the sibilants and affricates, (4) the spread and manifestants of $|X|$ (it is conceivable that $|X|$, at least in some cases, can be connected with the nasals of some Samoyed dialects, e.g. with the initial η - in Nenetz).

B. THE GLOSSEMATIC THEORY.

B1. CORRECTIONS. Besides some changes in formulation, the following essential corrections should be mentioned: the identification of the paradigmatic function, mutation, and overlapping with non-conjunction, non-equivalence, and equivalence, respectively; the definition of contraction; the identification of the sign function with complementarity, and of manifestation with specification; defining the plereme categories, the ceneme categories and the syntagma categories a priori, the ban on reflexive connectives of cenemes.

B2. SIGNALS. Here the signals are determined hitherto for the first time; at least in the case of acremes the determination is sound. The composition of the acremes of Omega Veps can be described graphically as follows:

Let the variables K and \bar{K} be a pair of mutually exclusive signals of primary significance, and the variables J and \bar{J} those of secondary significance; the acremes that contain the signals

corresponding to \ast and \beth being better fixed than those that contain the signals corresponding to $\bar{\ast}$ and $\bar{\beth}$. Then it can be easily seen that $\ast = \parallel i \parallel$, $\beth = \parallel a \parallel$, $\bar{\ast} = \parallel e \parallel$, $\bar{\beth} = \parallel \text{ä} \parallel$.

Now it is possible to order the acemes into the degrees of precedence:

I. i a	III. e	V. ä	VII. ö
II. u	IV. o	VI. ü	

The author maintains that these degrees of precedence are valid for the majority of the the languages of the world.